

**Universitatea din Craiova
Facultatea de Istorie, Filosofie, Geografie
Catedra de Istorie**

ISTORIA CONTEMPORANĂ UNIVERSALĂ

Curs destinat studenților de la specializarea *Istorie-o limbă și literatură străină*, anul IV

Craiova 2007

CUPRINS

Introducere	3
Lumea la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX	5
Primul război mondial (1914-1918)	15
Consecințele primului conflict global	22
Evoluția relațiilor internaționale între anii 1919 și 1939	32
Economia mondială în perioada interbelică	43
Lumea între democrație și totalitarism (1919-1939)	54
Al doilea război mondial (1939-1945)	69
Relațiile internaționale după 1945. Războiul rece	84
Expansiunea comunismului în lume	97
Evoluția Lumii a Treia: de la decolonizare la postcolonialism	111
Lumea occidentală după 1945	121
Prăbușirea comunismului și sfârșitul războiului rece	137
Evoluții culturale în secolul XX	148

Introducere

Veacul trecut este în istoria umanității perioada cea mai densă și accelerată, ca derulare a faptelor istorice, contradictorie și complexă, fericită dar și dramatică prin consecințele unor procese și fenomene istorice derulate în plan spiritual, politico-militar sau social.

Este cel de-al XX-lea secol al erei creștine, secol în care geniul uman a inventat, a produs cele mai spectaculoase lucruri, astfel încât aceste cuceriri științifice i-au permis omului să "comprime" timpul și să "scurteze" distanțe pentru a putea păși pe Lună. În același timp, este și secolul în care sute de milioane de oameni au fost victimele războaielor, revoluțiilor, epurărilor etnice sau religioase și a intoleranțelor ideologice. Secolul XX "a trezit cele mai mari speranțe concepute vreodată de omenire și a distrus toate iluziile și idealurile", după cum afirma Yehudi Menuhin.

Începutul, dar în egală măsură finele acestui veac au marcat profund conștiința contemporanității. Nu puțini au fost aceia care, în jurul anului 1900, vorbeau de sfârșitul unei perioade numită *Belle Epoque* și trăiau angoasa unui timp ce li se părea ostil. Astăzi, celebrul istoric britanic Eric Hobsbawm nu are "nici o îndoială cu privire la faptul că la sfârșitul anilor 80 și începutul anilor 90 s-a încheiat o epocă din istoria omenirii și a început alta". Francis Fukuyama este mai categoric decât istoricul englez și afirmă că "nu suntem numai martorii sfârșitului războiului rece sau al încheierii unei anumite perioade a istoriei postbelice ci și ai sfârșitului istoriei ca atare". Am putea conchide că fascinația și angoasa secolului XX continuă.

Iată doar câteva aspecte care conduc nu numai la nevoia de a cunoaște istoria contemporană universală, ci mai ales la înțelegerea cauzelor care au determinat o evoluție sau alta din această perioadă, la descifrarea mecanismelor sociale, politice, ideologice, spirituale care să permită oamenilor să nu mai repete erorile "de parcurs" în evoluția societății.

Cursul este destinat studenților care își vor face din istorie o profesie dar nu-și propune să dea răspuns la toate întrebările pe care evoluțiile istoriei contemporane universale le generează și nici să prezinte toate evenimentele care au avut loc în acest timp. Nici nu ar fi posibil. Se încearcă să se aducă în fața studentului pasionat de istorie evenimentele cruciale care au marcat

destinul omenirii în această perioadă și să prezinte consecințele, impactul acestora asupra individului și a colectivității.

Sunt prezentate mutațiile care au avut loc în evoluția societății la finele secolului XIX și în primii ani ai veacului, urmând descrierea episoadelor principale și a consecințelor primului război mondial.

Deceniile de la izbucnirea primei conflagrații mondiale până la cea de-a doua mare conflagrație sunt abordate în liniile sale esențiale prin trasarea evoluțiilor din plan politic, economic și cultural spiritual. Evenimentul cel mai spectaculos a fost victoria revoluției bolșevice din octombrie 1917 când părea că regimul liberal se află în mare criză și sistemul economic și politic improvizat pe ruinele rurale euro-asiatice ale fostului imperiu țarist sub numele de socialism era o soluție. Prăbușirea socialismului sovietic și consecințele sale enorme au arătat că acesta nu numai că n-a fost o soluție, dar a și generat o uriașă zonă de incertitudine politică, de instabilitate, haos și război civil.

Evenimentele de la jumătatea secolului XX au fost marcate de o alianță temporară și bizară a comunismului cu fascismul, iar apoi cu liberalismul în lupta cu nazismul. Sistemul politic liberal a fost într-un fel salvat de comunism, adică tocmai de regimul pe care dorea să-l "îngroape". Sunt prezentate în liniile lor esențiale războiul rece, natura, limitele și deficiențele fatale ale "socialismului real", confruntarea sa cu "lumea liberă". Nu au fost eludate evoluțiile din domeniul culturii și a civilizației universale în acest secol. Scopul cursului va fi atins dacă va contribui la cunoașterea și înțelegerea liniilor de continuitate, dar și de discontinuitate, care au marcat profund lumea contemporană.

Lumea la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX

1. Impacul revoluției industriale

Lumea de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor a fost marcată de apogeul celei de-a doua revoluție industriale. Progresul industrial s-a reflectat, în primul rând, în apariția unor noi surse de energie - petrolul și electricitatea - care au condus la dezvoltarea transporturilor și telecomunicațiilor, electricitatea - care au condus la dezvoltarea transporturilor și telecomunicațiilor și au comprimat practic, timpul și distanțele.

Metalurgia și industria chimică au cunoscut o largă diversificare a produselor. Oțelul și aluminiul au activizat construcțiile de mașini. Aeronautica și construcțiile navale, îngrășămintele și materialele plastice, mătasea artificială, farmacia etc. au transformat radical modul de viață al oamenilor (7;8). Acest fapt a determinat pe unii analiști "ai duratei lungi a secolului al XIX-lea" să afirme că omenirea intrase pe deplin într-o nouă fază a dezvoltării sale - cea specifică, celui de-al doilea val" (14;33-35).

Concomitent cu procesul de modernizare, economiile statelor au cunoscut și un fenomen de globalizare sub presiunea accelerării diviziunii sociale a muncii și creșterea rețelelor de schimb care legau diferite zone ale lumii (5;110-111). Pentru prima dată comerțul mondial a crescut mai repede decât producția, iar investițiile și plasamentele de capital în afara țării de origine au cunoscut o adevărată "vârstă de aur". Instituțiile economice și financiare și-au modificat în mod esențial structura și funcțiile ca urmare a progresului tehnic, creșterii producției și deschiderii piețelor spre exterior. Apariția trusturilor susținute de bănci puternice au dinamizat producția și piața, dar a și falsificat în mod radical jocul concurenței libere și egale care constituia unul din fundamentele capitalismului liberal.

Organizarea și planificarea producției pe de-o parte, standardizarea pe de alta au impulsionat specialiștii și analiștii economici să caute și să găsească noi modele de dezvoltare economică. Altfel spus, caracterul tot mai dinamic al economiilor naționale care reclamau nu trudă cu orice preț, ci muncă individuală inteligentă a cerut continua sporire a cunoștințelor de teorie și practică economică (12;15).

Transformările și evoluțiile din economie au produs mutații spectaculoase în plan social. În țările avansate industrial țărănimea a pierdut teren în favoarea fermierului care a căpătat alura unui conducător de întreprindere. Bazându-se pe o formație tehnică și făcând apel la cuceririle revoluției industriale acesta a putut să înfrunte cu succes piața a cărui orizont a devenit tot mai internațional. Acest proces a condus la masive dezlocări din

mediul rural și migrări către cel urban, care împreună cu industrializarea accelerată vor determina creșterea numerică a lucrătorilor industriali. Aceștia s-au constituit progresiv într-o "clasă" socială conștientă de specificul și interesele proprii. (7;11) O altă consecință socială majoră a revoluției industriale în "societatea coșului de fum"* a fost și apariția "gulerelor albe" - angajații din serviciile publice și private - care au constituit, pentru majoritatea țărilor avansate, baza apariției clasei de mijloc.

În plan politic revoluția industrială a făcut ca Europa să atingă apogeul hegemonic. Dominația europeană s-a exprimat, în primul rând, cantitativ dacă avem în vedere că Marea Britanie, Germania și Franța aveau o pondere de aproape 50% în comerțul mondial, în timp ce procentul Statelor Unite era de 11%, adică mai puțin de jumătate din cel britanic.

Analizând modificările în raporturile de putere la scară planetară Pierre Milza și Serge Berstein au ajuns la concluzia că supremația europeană poate fi caracterizată, pentru această perioadă, prin patru trăsături:

- principalele țări industrializate europene importau 90% din totalul comerțului sau produse primare ieftine și exportau 90% produse manufacturate a căror valoare a crescut prin prelucrare industrială;

- prețurile comerțului mondial se fixau la bursele de comerț ale bătrânului continent;

- stăpânirea mijloacelor de transport, mai ales maritime, a asigurat țărilor industrializate europene un control exclusiv al căilor comerciale implicându-se direct în distribuirea și redistribuirea materiilor prime și a celor industriale;

- rețeaua bancară europeană a dirijat și controlat fluxurile de capital; Lira sterlină a fost un instrument eficace pentru plățile internaționale și pentru plasamentul capital pe diferite piețe ale lumii (7;13).

Supremația Europei în raport cu alte zone ale lumii a fost dată de o forță demografică remarcabilă (populația s-a multiplicat de 2,5 ori în decursul sec.XIX), de un avans intelectual și tehnologic (din 1901 până în 1913 toate premiile Nobel pentru știință au aparținut țărilor europene), un ritm înalt de industrializare (Europa Occidentală realiza 44% din producția mondială industrială și de o supremație monetară indiscutabilă.

De remarcat faptul că în interiorul Europei au avut loc reșezări majore în ecuația de putere. Deși Marea Britanie rămâne polul financiar al lumii iar Franța cunoaște în "la Belle Epoque" o reală prosperitate, aceste două puteri n-au putut să facă față ascensiunii germane. În timp ce creșterea economică britanică a încetinit, începând cu 1880, dinamismul economiei germane a crescut și a întrecut net și Franța, care în 1913, de exemplu, nu realiza decât 8% din schimburile internaționale.

În lumea extraeuropeană impactul revoluției industriale de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor a fost inegal și cu efecte diferite. În cele două Americi și în zona Asia Pacific doar două state cunosc

* Expresie folosită de Alvin Toffler pentru societatea industrială a celui de-al "doilea val" din evoluția omenirii.

ritmuri spectaculoase: SUA și Japonia. Forța economiei americane s-a exprimat, fără îndoială, în toate ramurile, însă creșterile spectaculoase s-au înregistrat în domeniul agricol unde s-a realizat: o pătrime din producția de grâu, jumătate din bumbac și trei sferturi la porumb; Saltul a fost și în domeniul industrial care a produs: 76% din producția mondială de cărbuneși 7-% la petrol și de 12 % din producția de automobile a Franței care ocupa locul secund în lume. Revoluția Meiji în Japonia a captat dinamismele latente ale societății tradiționale și le-a transpus în lumea industrială modernă astfel încât paternalismulși ierarhiile de tip agricol și feudal au fost asimilate în organizarea și conducerea întreprinderilor. Marile fabrici și întreprinderi japoneze au fost create de marile familii: Mitsui, Mutsubischi, Sumitomo sau Yasuda. În preajma primului război mondial economia japoneză prezenta trăsături de modernizare. (7;16-18)

America Latină și Africa erau zonele în care nu numai că revoluția industrială nu a pătruns ci s-a accentuat dezechilibrul dintre resurse, populație și structurile economice. Africa neagră prezenta o economie specifică structurilor coloniale în care au predominat mono producția și mono exportul. Aceeași situație a fost caracteristică și pentru America latină cu toate că ea s-a eliberat, până la jumătatea sec.XIX, de sub dominația colonială. Astfel cauciucul și cafeaua reprezenta 20% din exportul Braziliei. Zahărul 75% din cel al Cubei în timp ce Argentina era un important grâнар pentru Europa. Un sfert din teritoriul Egiptului era cultivat cu bumbac, iar tutunul era principala plantă de cultură în Turcia.

Asia, cu toate eforturile de modernizare întreprinse de India și China, n-a reușit să iasă din înapoierea economică. Imperiul rus, în contact cu Asia și Europa a cunoscut o evoluție ambiguă. Plasată pe unul din primele cinci locuri între puterile europene, Rusia nu s-a încadrat ferm pe calea modernizării. Ea avea toate caracteristicile unei societăți de tip arhaic a cărei dezvoltare industrială depindea, la cumpăna secolelor XIX și XX, de împovărătoare împrumuturi externe.

2. Viața politică între democrație liberală și regimuri autoritare

Către sfârșitul veacului al XIX-lea și, mai ales, la începutul celui următor, până în ajunul primului război mondial, Europa a fost marcată mai mult de revendicările economice ale păturilor sociale defavorizate. Această predominare a economicului în mișcările sociale arată că în principalele state europene - avem în vedere Franța și Marea Britanie - revendicările și aspirațiile cu caracter politic fuseseră satisfăcute în limitele esențiale. Votul universal era introdus în Franța și SUA, dar numai pentru bărbați. În Marea Britanie erau excluse de la sufragiu păturile sărace, servitorii și tinerii adulți care locuiau cu părinți. În nici unul din aceste state democratice femeile nu aveau drept de vot, cu excepția câtorva state americane. (9;72-73)

Democrația în aceste state a fost, în această perioadă, una liberală pentru că a avut drept scop menținerea și apărarea libertăților individuale cucerite în secolele XVII - XIX. Acesta se concretizează în:

- libertatea politică ce presupunea libertatea presei, întrunirilor, libertatea de conștiință, dreptul de a-și exprima în libertate opiniile, siguranța de a nu fi arestat fără motiv. Aceste libertăți erau garantate de un sistem politic reprezentativ. (7;23)

- libertatea economică, fondată pe ideea că economia se supune unor legi naturale și că statul nu trebuie să le perturbe prin intervenții care ar risca să le denatureze funcționarea. Liberalismul economic proclamă și apără două postulate de bază: inițiativa individuală și proprietatea privată. (8;193)

- libertatea socială, strâns legată de cea economică era fondată pe ideea că statul nu trebuie să intervină în raporturile dintre patroni și salariați, raporturile sociale se reglau printr-o armonie naturală.

În țările în care revoluția industrială a putut să se manifeste plener și dezvoltarea economiei și progresul social s-au afirmat nivelul de instruire a populației a crescut încă a fost posibil ca aceasta să-și facă propriile opinii și să voteze. Votul universal și ideea democratică fiind expresia aspirației spre democrația parlamentară în țările Europei Occidentale, Statele Unite și domeniile britanice.(9;136-137)

Ideea democratică refuză disfuncțiile, discriminările, restricțiile pe care liberalii le justificau invocând lipsa de experiență, imposibilitatea aplicării "imediate" a principiilor, într-un cuvânt "circumstanțele". Democrații din aceste țări afirmă că un principiu ca să fie aplicat nu era suficient ca el să fie înscris în lege. Trebuia vegheat în aplicarea lui.

Forma concretă în care s-a manifestat regimul democrat liberal a fost diferit de la o țară la alta, funcție de unele particularități de evoluție culturală și spirituală. În Franța, Anglia și domeniile britanice regimul a fost parlamentar. Puterea legislativă era expresia voinței celor care și-au trimis reprezentanții pentru a le satisface interesele. Harold Laski, cunoscut profesor al Universității din Londra, în primele decenii ale secolului XX, releva utilitatea unor alegeri periodice a celor chemați să guverneze. Acesta afirma că "Un popor trebuie să poată alege periodic pe cei ce îi guvernează, pur și simplu fiindcă nu există alt mijloc pentru ca revendicările sale să fie luate în considerare. Este indispensabil ca puterea conferită astfel să nu poată fi permanentă. Dacă ar fi altfel cei ce ar deține-o ar uita repede scopurile pentru care ea le-a fost conferită, și guvernul nu s-ar mai ocupa decât de buna stare a celor ce îl exercită".(9;138)

În Statele Unite ale Americii a triumfat principiul separației puterilor în stat. În afara câtorva cazuri cu totul excepționale puterea executivă și cea legislativă sunt lipsite de acțiune una împotriva celeilalte. Puterea cu care este investită fiecare dintre ele era în mod automat echilibrată de celelalte două. Fiecare parte are rolul de a controla excesele potențiale ale celorlalte. "Documentele federaliste" scrise între octombrie 1787 și mai 1788 au

influențat opinia publică și mai ales oamenii politici în a acționa permanent asupra Constituției pentru a se aduce amendamente în sensul îmbunătățirii funcționării puterilor în stat (13;22-23;36-43).

Într-un mare număr de țări ale lumii, condițiile pentru apariția democrației nu s-au realizat. Este cazul unor mari zone ale Africii și Asiei care se găseau sub dominație colonială. Absența oricărei suveranități la aceste popoare a făcut imposibilă introducerea unor forme de organizare politică care le-ar fi permis participarea la gestionarea puterii politice.

De remarcat faptul că într-o mare parte a Europei de Est inclusiv în România, deși instituțiile regimului democratic erau prezente, funcționarea acestuia era departe de standardele occidentale. Economia în aceste țări avea o structură arhaică, fondată pe o agricultură tradițională și puțin productivă. Societatea era dominată de o aristocrație funciară care domnea peste o masă de țărani analfabeți. De subliniat și efortul făcut de elitele politice și intelectuale din aceste țări de sincronizare a Orientului european cu Occidentul. Lovinescu și-a pus tulburătoarea întrebare, care a frământat toate mințile românești ale epocii: "cum este posibil ceva nou în "periferie"?" Rezolvarea au găsit-o oamenii politici începând cu Al.I.Cuza, Carol I, Brătienii etc. prin potrivirea ritmurilor noastre și de orientare a societății românești cu ritmul și direcția Occidentului (1;245-263).

În țările cu tradiție autoritară în care revoluția industrială a antrenat dezvoltarea socială, parlamentele capătă, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, o tot mai mare importanță și este tot mai mult contestată autoritatea suveranilor. În Germania, în cadrul Reichstag-ului, ales prin vot universal, grupări tot mai numeroase au reclamat instaurarea unui veritabil regim parlamentar care să pună capăt autorității totale de care se bucura împăratul în materie de putere executivă și să fie introdusă răspunderea cancelarului în fața legislativului. La începutul deceniului al doilea opoziția liberală a învins în alegeri blocul conservator care susținea supremația puterii împăratului. În 1912 Partidul Social-Democrat a devenit majoritar în parlament și în alianță cu alți mari adepți ai democratizării - naționali radicali, Centrul catolic, progresiștii - a încercat impunerea unor reforme în acest sens (7;27).

O situație, oarecum similară, se întâlnea și în Imperiul austro-ungar. În zona industrializată - Cisleithania - liberalii au făcut mari presiuni pentru impunerea unui regim parlamentar în sânul unui stat centralizat și birocratic. Aceștia vor obține unele revendicări cum a fost, de exemplu, proclamarea votului universal, în 1906, dar, ca și în Germania, împăratul nu a acceptat să se meargă până la a introduce răspunderea guvernului în fața parlamentului. Acest lucru ar fi însemnat deposedarea împăratului de esența puterii sale. În partea rurală a dublei monarhii, dominată de aristocrația maghiară, sistemul a rămas cel parlamentar aristocratic, mult îndepărtat de democrația liberală.

În Rusia lupta pentru reînnoirea sistemului politic a căpătat forme dramatice, violente după moartea lui Alexandru al II-lea. Acesta a inițiat o

serie de măsuri reformatoare dar urmașii lui, Alexandru al III-lea și Nicolae al II-lea, au restabilit o autocrație fără fisuri ce a contrastat puternic cu aspirațiile unor categorii sociale apărute în Rusia în urma industrializării. Liberalii și social-democrații au apărut ca purtători de cuvânt ai celor care, pe fondul crizelor din anii 1901-1905, au cerut proclamarea libertăților fundamentale și crearea unei Dume* alese. Istoricul Miliukov a mers și mai departe cerând un regim politic de tip occidental.

Respingerea cererilor, pe fondul crizei și a marilor nemulțumiri a condus la revoluția din 1905. Aceasta a debutat pe 22 ianuarie 1905 prin masacrarea mulțimii din Sankt-Petersburg care cerea în fața Palatului imperial pâine și reforme (9;235). Această acțiune de forță a autorităților imperiale a transformat Rusia într-un "vulcan gata să irumpă". Pentru a stopa valul revoluționar Nicolae al II-lea, sfătuit de ministrul său, Witte, a decis să dea Manifestul din octombrie care a dat satisfacție celor care cereau reforme. Libertățile fundamentale au fost acordate și a fost aleasă o nouă Dumă imperială.

După înăbușirea insurecției de la Moscova, în ianuarie 1906, țarul a revenit asupra reformelor liberale proclamate în 1905. Duma aleasă în 1907, pe baza legii electorale conservatoare propuse de ministrul Stolipin, era total supusă țarului. Pentru că n-a știut să răspundă nevoilor de democratizare reală a țării, țarul Nicolae al II-lea va pierde orice control asupra mișcărilor reformatoare care se vor radicaliza spre o extremă stângă care ulterior va prelua puterea și va instaura primul regim comunist din istoria lumii.

În Japonia, spre deosebire de Rusia, monarhul și-a dat acordul asupra unor reforme politice de tip occidental în paralel cu dezvoltarea revoluției industriale în țară. În 1882, împăratul Mutsu-Hito a însărcinat pe contele Ito să elaboreze un plan de Constituție. Acesta a făcut o călătorie de un an și jumătate în Europa unde a examinat diverse regimuri europene, oprindu-se asupra celui german. Constituția elaborată, în 1889, după modelul celei prusace a permis constituirea unei Diete însă cu puteri reduse. Ea a constituit statul major al partidelor care compuneau Dieta. Cum aceste partide reprezentau, în fapt, marile familii aristocratice, Japonia n-a putut să devină o țară de democrație liberală.

Impactul revoluției industriale asupra socialului nu numai în țările Occidentale ci și în SUA a provocat apariția unor grupuri sociale de nemulțumiți. Acestea sub înriurirea ideilor și curentelor care dădeau importanță raționalismului, utopismului și normalismului, vor fi suportul unor curente și partide politice radicale și sindicale.(4;17-36) Acestea considerau că sufragiul universal nu era suficient pentru a rezolva problemele sociale. S-a observat că există o anumită contradicție între liberalism și democrație.

Constrângerile impuse pentru a se lăsa libere mecanismele naturale în plan politic, economic și social au favorizat pe cei mai puternici și mai bogați, în dauna celor săraci, slabi și mici care se trezeau striviți. În acest context, la

* Duma - denumirea parlamentului rus

sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor s-a produs un fenomen nou: intrarea maselor în jocul politic. Ele au încetat de a mai fi "turmele inconștiente" de altă dată care nu-și cunoșteau interesele și nu erau în stare să le apere. (6;188)

În toate țările industrializate s-au dezvoltat curente și partide politice sprijinite pe clasa de mijloc, pe lumea celor mici, dar și pe marea masă a lucrătorilor industriali (2;20-23). În 1901, în Franța, radicalii s-au unit și au format Partidul Republican Radical și Partidul Radical-Socialist, care vor influența scena politică și guvernările până la primul război mondial. În Marea Britanie aripa stângă a Partidului Liberal în frunte cu Lloyd George a câștigat puterea în 1906 și a luat o serie de măsuri în favoarea păturilor defavorizate. În SUA s-a dezvoltat un curent "progresist" care a cunoscut un mare succes în categoriile mijlocii sau defavorizate - fermieri, funcționari, negri, etc. Presiunea acestora a determinat Administrația SUA să ia unele măsuri și să adopte o serie de reforme, ca impozitul pe venit sau alegerea senatorilor prin vot universal. Spre deosebire de mișcarea socialistă, curentele și partidele politice enumerate mai sus n-au militat pentru înlăturarea democrației liberale. Ele doreau ca statul să intervină în domeniul economic și social și să protejeze pe cei slabi. (9;188-189)

Mișcarea socialistă și mai ales radicalii din sânul ei, considerând că sufragiul universal este o ficțiune democratică a proclamat desființarea statului democrat liberal, prin intermediul revoluției și al luptei de clasă, ca unic scop politic. (4;81) Pentru acest război social deschis, radicalii socialiști aveau ca mijloace de acțiune demonstrațiile de stradă, greva parțială sau totală. Ideea grevei generale a lansat-o F.Pellantier, în 1892. Însă adevăratul teoretician a fost Georges Sorel, în lucrarea "Reflexions sur la violence". Această lucrare a exercitat o influență mare și asupra părintelui spiritual al bolșevismului rus, V.I.Lenin. (4;83)

Numărul și influența unor asemenea grupări și partide politice în țările industrializate au fost însă mici. «Secolul al XX-lea nu poate fi înțeles, după cum afirmă Eric Hobsbawm, fără cunoașterea rolului și locul acestora în societate». (5;94)

3. CONFRUNTĂRI ECONOMICE ȘI DISPUTE PENTRU COLONII

Prin avansul lor economic, tehnic și științific, prin puterea lor industrială și comercială statele Occidentale, la care se vor adăuga SUA și Japonia, au exercitat o influență și dominație covârșitoare asupra restului lumii. Întinsă pe cea mai mare parte a planetei, hegemonia marilor puteri a îmbrăcat mai multe forme:

- imperialismul economic care a vizat, în principal, asigurarea de "spații" pentru obținerea de materii prime și alte resurse ieftine pentru industria proprie, piață de desfacere a mărfurilor industriale și plasamente de capital.

- imperialismul politic și militar care a vizat constituirea unor vaste domenii coloniale controlate direct de metropolă. (7;44)

- imperialismul cultural și spiritual ca expresie a exportului de modele culturale, ideologii și religii.

Stăpânirea unor puncte și zone strategice a fost un alt element care a stimulat lupta marilor puteri pentru colonii. Lordul Lamington declara, în 1903, că pentru Marea Britanie "Golful Persic (...) ne este necesar întrucât constituie o apărare a graniței Indiei". (10;35) Strategii Rusiei țariste afirmau că pentru Rusia esențial era să aibă "ieșire" la mările "calde". Italia, la rândul ei, calcula avantajele pe care le-ar aduce stăpânirea unor baze navale în Marea Roșie și pe țărmul african al Mediteranei. (II;40) Germania considera că pentru dezvoltarea sa economică, controlul unui "drum" spre Persia și India era vital. Tânăra mare putere asiatică, Japonia, își dorea o zonă de "protecție strategică" până pe coastele Coreei pentru a bara expansiunea bazelor militare ruse.

Expansiunea colonială a fost justificată prin nevoia de a diminua presiunea demografică din "bătrânul" continent, de refacerea unui prestigiu "șifonat" de înfrângeri cum a fost cazul Franței (3;86) și Italiei. Omul politic italian afirma: "La ce bun unitatea, dacă ea nu poate să ne asigure forță și grandoare?" (11;39). Nu de puține ori expansiunea colonială a fost pusă pe seama "misiunii civilizatoare a omului alb". (7;48)

În anul 1914, împărțirea lumii între principalele mari puteri era încheiată. Anglia, Franța și Rusia stăpâneau 46% din suprafața Terrei și aproximativ 43% din populația sa. Marea Britanie stăpânea 30 milioane km² și 400 milioane de locuitori care cuprindea mare parte din Africa australă și orientală, Antilele, Ceylonul și India. Franța stăpânea 10 milioane km² și aproximativ 48 milioane de locuitori cuprinzând un "bloc african" (Maghrebul, Africa Orientală Franceză, Africa Ecuatorială Franceză) și un ansamblu "extrem oriental" constituit din Uniunea indochineză. Din Europa mai posedau colonii Germania, Olanda, Portugalia, Italia și Belgia. Pe lângă aceste colonii aceste state mai controlau alte teritorii - semicoloniiile - din care făceau parte printre alte teritorii cele aparținând Imperiului Otoman, China și Persia.

Apariția noilor puteri industriale - SUA și Japonia - cu o economie în plină expansiune a influențat lupta pentru controlul diferitelor spații extraeuropene. Fidelitatea SUA față de "doctrina Monroe" (1823) le face inițial să se întoarcă spre America Latină și zonele maritime ale "emisferei occidentale". SUA își făuresc un imperiu în Caraibe și în Oceanul Pacific. Din 1898, americanii au anexat Insulele Hawai, au eliberat Cuba la cererea locuitorilor revoltați contra Spaniei, au anexat Porto Rico și Insula Guam apoi

au cucerit Filipinele. Statele Unite au intervenit, în anul 1909, în Nicaragua și Santo Domingo.

După revoluția Meiji, Japonia a intrat și ea în era expansiunii teritoriale. Imperiul japonez a vizat China în special teritoriile bogate din Nord-Est. În anul 1894 japonezii au distrus flota chineză. În urma acestei acțiuni au ocupat sudul Manciuriei și au obținut recunoașterea posesiunii Insulei Formosa. După o scurtă confruntare cu Imperiul Rus (1904 - 1905) Japonia a obținut jumătatea de sud a insulei Sahalin și concesiunea Guangdong-ului. În 1910 Japonia a anexat Coreea.

Sistemul internațional a fost marcat la sfârșitul secolului XIX și începutul celui următor de rivalitatea dintre marile puteri pentru controlul lumii extraeuropene. În Europa, Germania devine principala putere și comportamentul ei pe continent a determinat o extraordinară destrămare și recompunere a alianțelor în raport cu deceniile anterioare (6;151). Prima mișcare diplomatică a lui Wilhelm al II-lea a fost făcută în 1890, la scurt timp după ce-l concediase pe Bismarck, când a respins propunerea diplomației ruse de a renegocia Tratatul de Reasigurare pentru încă trei ani. Acest fapt a condus la pierderea de către Germania a controlului asupra Austro-Ungariei și a împins Rusia către o apropiere de Franța.

Tendința Rusiei de a se apropia de Franța a fost întărită de un acord colonial încheiat între Germania și Marea Britanie semnat la foarte scurt timp după refuzul Kaizerului de a reînnoi Tratatul de Reasigurare. Marea Britanie a primit de la Germania izvoarele Nilului și insula Zanzibar, iar Germania insula Helgoland din Marea Nordului și o fâșie de teritoriu ce lega fluviul Zambezi de Africa de Sud-Vest.

O eroare geopolitică de proporții a făcut Wilhelm al II-lea când a apreciat că Rusia și Franța n-au interese fundamentale care să le apropie și din clipa în care Germania a trecut irevocabil de partea imperiului dualist. Franța și Rusia au avut de fapt nevoie una de alta, indiferent de cât de diferite le-ar fi fost aspirațiile, fiindcă nici una dintre ele nu-și puteau îndeplini obiectivele de politică externă fără o înfrângere / slăbire a Germaniei. Franța era convinsă că nu poate recăpăta Alsacia și Lorena fără război în timp ce Rusia n-avea nici o șansă în Balcani fără sprijinul Franței unde se va ciocni de Austro-Ungaria care era ferm sprijinită de Germania. La mai puțin de un an de la refuzul germanilor de a reînnoi Tratatul de Reasigurare Franța și Anglia au semnat Antanta Cordială iar în august 1892 a fost semnată și convenția militară franco-rusă care a însemnat pentru Franța sfârșitul politicii de izolare pe continent.

Dacă Franța ieșea din izolare, Germania prin lansarea programului Weltpolitik a reușit să-și adune adversari. În primul rând pe Marea Britanie când a formulat și direcțiile strategice pentru înfăptuirea acestuia: "Politica mondială ca misiune, puterea mondială ca țel și construcția flotei ca instrument" (10;78). În 1902, Imperiul britanic a semnat o alianță cu Japonia prin care se puneau de acord asupra intereselor reciproce în China și

Coreea. În 1904 Marea Britanie a acceptat un tratat de cooperare cu Franța în urma realizării unui "troc" colonial: Egipt contra Maroc, trecându-se astfel în plan secundar vechile rivalități coloniale franco-britanice în Africa.

Apropierea ruso-britanică, la jumătatea primului deceniu al secolului XX a fost facilitată pe de o parte de slăbirea Rusiei în relațiile internaționale prin înfrângerile suferite în Asia (1904 - 1905) cât și de nevoia Angliei de a-și consolida pozițiile față de rivalul german. În aceste condiții a fost semnată la Petesburg, la 18/31 august 1907, Convenția între Regatul Unit și Rusia privind Persia, Afganistanul și Tibetul. Cele două părți semnatare și-au delimitat sfera de influență și interes în zona asiatică dând undă verde formării Triplei Alianțe.

După apariția blocului anglo-franco-rus au rămas doar două forțe în diplomația europeană: Tripla Alianță și Tripla Înțelegere. Acestea se vor confrunta pentru întâietate în lumea extraeuropeană.

Prima ciocnire a fost generată de "criza bosniacă" din 1908 izbucnită ca urmare a anexării de către Viena a provinciei Bosnia-Herțegovina. Germania a sprijinit actul de forță al Dublei monarhii astfel că protestele Rusiei și revolta Serbiei, au rămas fără ecou. Viena a refuzat să părăsească teritoriile ocupate. Tripla Alianță nu era încă pregătită din punct de vedere militar pentru o confruntare și în consecință Anglia și Franța au sfătuit Rusia "ofensată" să propună Serbiei recunoașterea faptului împlinit (10;97-98).

În 1911 a fost rândul Germaniei să provoace Franța în cea de-a doua criză marocană*. În martie 1911 triburile marocane s-au răscolat împotriva sultanului și au asediat orașul Fes. Trupele franceze au intervenit înfrângând pe răsculați sub pretextul apărării rezidenților francezi din orașul Fes. Germania a considerat că Franța a încălcat acordul care a pus capăt primei crize marocane și a ocupat porturile Agadir și Magador. Dacă Marea Britanie și-a susținut foarte puternic aliatul francez nu același lucru l-a făcut Austro-Ungaria care n-a dorit să-și riște supraviețuirea ca stat de dragul unei aventuri africane. Câștigurile germane au fost modeste din încheierea "afacerii marocane" având în vedere că au obținut doar 275.000 km² din Congo-ul francez, iar imperiul avea pretenții mondiale. Ziarul german "Berliner Tageblatt" scria în 3 noiembrie 1911: "Practic am riscat un război mondial pentru câteva mlaștini din Congo" (6;176).

În următorii ani pe măsură ce se vor întări din punct de vedere militar marile puteri din cele două blocuri politico-militare își vor asuma niveluri de risc nefirești în raport cu interesele lor naționale și strategice astfel ca în 1914 războiul mondial n-a mai putut fi evitat, cu toate că cele două tabere au stat "departe" de războaiele balcanice (1912-1913).

BIBLIOGRAFIE

* Prima a avut loc în 1905.

Bădescu Ilie, *Timp și cultură*, București, 1988.

Brouvé Pierre, *Histoire de l'Internationale Communiste, 1919-1943*, Paris, 1997.

Girardet R., *L'Idée coloniale en France de 1871 à 1962*, Paris, 1972.

Gusti D., *Comunism, socialism anarhism, sindicalism și bolșevism*, București, 1993.

Hobsbawm Eric, *Secolul extremelor*, traducere de Anca Irina Ionescu, Editura Lider, București, 1998.

Kissinger Henry, *Diplomația*, traducere din limba engleză Mircea Ștefănescu, Radu Paraschivescu, București, 1998, 2001.

Milza Pierre, Berstein Serge, *Istoria secolului XX. Sfârșitul lumii europene, (1900-1945)*, vol.I, Editura All, București, 1998.

Măgureanu Virgil, *Studii de sociologie politică*, Albatros, București, 1997.

Negulescu P.P., *Destinul omenirii*, Nemira, București, 1994.

Popa N.Mircea, *Primul război mondial 1914-1918*, București, 1979.

Renouvin Pierre, *Histoire des relations internationales*, tome VI, deuxième partie, Paris, 1955.

Saizu I., Tacu Al., *Europa economică interbelică*, Institutul European, Iași, 1997.

Schroeder Richard C., Glick Nathan, *Scurtă descriere a sistemului american de guvernământ*, United States Information Agency, 1991.

Toffler Heidi și Alvin, *Război și anti-război. Supraviețuirea în zorii secolului XXI*, traducere de Mihnea Columbeanu, Editura Antet, București, 1995.

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL (1914-1918)

Alexandru D. Xenopol scria în acele momente dramatice ale izbucnirii primei conflagrații mondiale: "Europa, și prin ea omenirea întregă, trece printr-o clipă dintre cele mai grave ale existenței ei seculare. Popoarele și statele se prăbușesc unele asupra celorlalte; toate trag sabia, toate încearcă tunul, toate fac chemarea la puterile distrugerii; pare că s-ar grăbi să răstoarne, în puțin timp, toată clădirea ridicată cu încetul prin lungi veacuri de muncă" (5; 37).

Deși aparțineau celor două "tabere" ostile mulți dintre oameni nu vedea la sfârșitul războiului victoria țării lui ci sfârșitul lumii și nu erau singurii (1; 36). Până în 1914 nu mai fusese în Europa un război important care să fi angajat toate marile puteri și toate țările europene cu excepția Spaniei, Olandei, Elveției și a celor trei țări scandinave. Mai mult chiar au fost trimise trupe de peste Ocean pentru a lupta în afara țării lor. Canadienii au luptat în Franța, australienii și neo-zeelandezii în Marea Egee și Gallipoli. Indienii au fost trimiși în Orientul Mijlociu și Europa. Batalioanele de muncă ale chinezilor au venit în Europa, africanii au luptat în rândurile armatei franceze. Statele Unite au "încălcat" doctrina Maonroe și au intervenit în "afacerile europene".

Deși acțiunile militare din afara Europei n-au fost de amploare războiul naval între cele două tabere a fost total și global: prima luptă s-a dat în Insulele Falkland iar confruntările decisive s-au dat și în adâncurile sau la suprafața Oceanului Atlantic și Marea Nordului. Războiul a fost total și global pentru că a angajat aproape toate resursele planetei iar confruntarea economică dintre tabere a luat forma unui război economic total.

1. DECLANȘAREA OSTILITĂȚILOR

Creșterea gradului de neîncredere, multiplicarea crizelor în diferite părți ale globului, accelerarea cursei înarmărilor și creșterea efectivelor militare au creat în Europa o psihoză războinică. La începutul anului 1914 generalul Conrad von Hotzendorf, șeful Statului Major Imperial austro-ungar scria omologului său german că Franța și Rusia nefiind pregătite pentru o confruntare majoră un "război preventiv" împotriva Serbiei era extrem de necesar (2; 151). În iunie 1914 Ballplatz-ul s-a străduit să demonstreze diplomației germane că situația dublei monarhii în Balcani a devenit intolerabilă și un război preventiv împotriva Serbiei și a Rusiei era oportun. (3; 183)

De remarcat faptul că au existat în ambele tabere oameni politici lucizi care au "văzut" consecințele nefaste ale implicării într-un război generalizat. În Rusia fostul ministru de externe Piotr Durnovo a trimis, cu șase luni de izbucnirea războiului, un raport țarului în care arată că "principala povară a războiului va cădea pe umerii noștri, dat fiind faptul că Anglia - practic - nu e

În stare să joace un rol considerabil într-un război continental, în vreme ce Franța, cu efectivele înapuțate, probabil va adopta o tactică defensivă". A demonstrat cu argumente politice, militare și strategice că în raport cu câștigurile pe care le-ar obține Rusia pierderile vor fi incalculabile. Chiar dacă ar obține controlul Dardanelelor, realizarea ar fi fost inutilă din perspectivă strategică deoarece Rusia n-ar obține o ieșire la mare. Din punct de vedere economic, arată Durnovo, războiul va costa Rusia mai mult decât ar obține. O victorie a Germaniei ar distruge economia rusă, în timp ce o victorie a Rusiei ar secătui economia germană, nemulțumind nimic pentru reparații. A prevăzut că "în țara care va pierde războiul va izbucni o revoluție socială care, prin însăși natura lucrurilor, se va extinde și în țara ce va ieși învingătoare" (4; 186).

În Germania cancelarul Bethmann-Hollweg, cel care avea să ducă țara în război scria, în 1913, că "Trebuie să ținem Franța în șah printr-o politică prudentă față de Rusia și Anglia. Firește că nu asta este pe placul șovinilor și are un caracter nepopular. Dar zău că nu văd altă soluție pentru Germania în viitorul apropiat" (4; 187). Dacă ar fi pus în aplicare o asemenea strategie și-ar fi salvat țara de la dezastrul care a urmat războiului.

Referindu-se la tensiunea de pe continentul european în perioada premergătoare izbucnirii războiului, analistul și politologul american Henry Kissinger scria: "Aspectul cu adevărat uluitor al izbucnirii primului război mondial nu este faptul că o criză mai simplă decât altele care fuseseră rezolvate a dus în cele din urmă la declanșarea unei catastrofe planetare, ci că a durat atât de mult până s-a aprins scânteia" (4; 180).

Scânteia care a aprins "butoiul cu pulbere" a fost asasinarea arhiducelui Franz-Ferdinand, moștenitorul tronului austro-maghiar, pe 28 iunie 1914, la Sarajevo de către bosniacul Gavrilo Princip, membru al unei organizații teroriste secrete. Atentatul a produs o vie emoție în întreaga Europă. El a oferit Austro - Ungariei prilejul de a "regla conturile" cu Serbia. Împăratul Franz-Iosef a trimis împăratului Wilhelm al II-lea o scrisoare prin care se cerea ajutorul Germaniei în rezolvarea "problemei Balcanilor". La 5 iulie monarhul german a răspuns fără echivoc: "Nici o tăgădnare în această acțiune împotriva Serbiei." Încurajări i-au fost date ambasadorului austriac trimisului special, contele Hoyos, de către cancelarul Germaniei Bethmann-Hollweg. (2; 153).

La 10/23 iulie 1914 Viena a dat Serbiei un ultimatum. Aceasta a răspuns pozitiv la toate cererile mai puțin la cele de la punctul 6 care cerea participarea funcționarilor austrieci la ancheta desfășurată în Serbia pentru a determina responsabilitățile asupra atentatului. A doua zi o circulară a guvernului german către ambasadorii săi din străinătate dezvolta o teză care să influențeze poziția Franței și Rusiei în Balcani: "conflictul serbo-austro-ungar este o afacere locală care trebuie reglată exclusiv între Austro-Ungaria și Serbia. Orice intervenție a unei alte puteri dată fiind diversitatea obligațiilor de alianță, va antrena consecințe incalculabile" (2; 156).

Confirmându-și palmaresul de țară care a înțeles de fiecare dată pe dos psihologia potențialilor adversari Germania a crezut că Franța și Rusia vor proceda și de data aceasta că la "criza bosniacă" din 1908. Analizând situația, oamenii politici din cele două capitale europene au spus cu prea multă ușurință: "De această dată este război". Antanta a acceptat confruntarea "cu o promptitudine de care însuși adversarul a fost surprins" (6; 37). A urmat o avalanșă de declarații reciproce de război: Germania a declarat război Rusiei (19 iulie/1 august) Franței (2 iulie/3 august), Belgiei (22 iulie/4 august); Marea Britanie și domeniile sale Germaniei (22 iulie/4 august); Muntenegrului Austro-Ungariei (22 iulie/4 august); Franța și Marea Britanie, Austro-Ungariei (29 iulie/11 august și 30 iulie/12 august); Japonia, Germaniei (10/23 august).

Cine are responsabilitatea declanșării conflictului? În mediile politice din preajma și din timpul conflictului, vinovățiile au fost aruncate dintr-o tabără în alta iar acuzațiile reciproce. Istoriografia primei conflagrații mondiale este și ea nuanțată în funcție de poziția și blocul politico-militar din care a făcut parte țara în care au apărut lucrările respective. Opinia potrivit căreia responsabilitatea revine în egală măsură celor două blocuri politico-militare pare să fie cea mai plausibilă și mai acceptată astăzi (7; 67-68).

În ceea ce privește responsabilitatea Puterilor Centrale de remarcat că nu incumbă același grad de vinovăție sau nevinovăție pentru fiecare din statele componente. S-a pus accentul, cel mai adesea, pe rolul Germaniei - s-a pretins că a existat o incontestabilă legătură între tendințele imperialiste ale Reich-ului și setea de putere a mediilor de afaceri germane pe de-o parte (5; 36) și declanșarea războiului pe de altă parte. Simțindu-se vinovat de a fi "abandonat" Viena cu ocazia celui de-al doilea război balcanic (1913) Wilhelm al II-lea a plusat în sprijinirea împăratului Franțosei în rezolvarea crizei sârbești acceptând un risc mult prea mare în raport cu interesele Germaniei în Balcani. A fost influențat în decizia sa de doi factori. Mai întâi existența unor ambiguități și a lipsei de clarviziune în diplomația germană după ce a obținut de pe scena politică părintele "realpolitic-ului", cancelarul Bismarck. În al doilea rând, gândirea militară germană era dominată, sub impactul revoluției industriale asupra armatei, de ideea războiului fulger. Statul Major german a considerat că momentul este favorabil Reich-ului atât din punct de vedere politico-diplomatic cât și militar.

Elementul predominant în dezvoltarea crizei l-a avut, fără îndoială, Austro-Ungaria care a dorit să elimine cu orice preț un obstacol major în calea expansiunii sale în Balcani: aspirațiile la unitate a slavilor de sud. Viena a cântărit riscurile: război local în mod sigur, război european posibil dacă nu probabil. Asigurată de sprijinul fără rezerve al Germaniei și convinsă că problema "iugoslavă" se va pune oricum, chiar dacă s-ar fi găsit o soluție provizorie, Austro-Ungaria a ales deliberat o soluție de forță (7; 68). Soluția a fost în acord cu mentalitatea epocii dar i-a fost fatală. Ea va dispărea în timp ce unitatea slavilor de sud va izbuti.

Pentru a judeca responsabilitățile de partea Antantei trebuie analizate atitudinile și politicile statelor care o compuneau. Atitudinea Rusiei a fost hotărâtoare. Umilită și aproape izgonită din Balcani în răstimpul 1878-1914 Rusia era hotărâtă să-și asume riscurile unui război generalizat pentru a-și salva protejata Serbie de la anexare. Dacă ar fi acționat altfel ar fi însemnat să piardă definitiv influența în sud-estul Europei. Un eșec suferit în această zonă a lumii după cel provocat de Japonia în Asia (1904-1905) ar fi însemnat o gravă lovitură dată regimului aristocratic al țarului, slăbit după revoluția din 1905 și confruntat cu tensiuni interne.

Franța convinsă că nu poate recupera provinciile Alsacia și Lorena fără ajutorul unei mari puteri a acționat energic pentru a susține aliatul rus în Balcani. Ezitățile și politica ambiguă a Marii Britanii după declararea crizei au încurajat Puterile Centrale în politica lor de intimidare. Marile puteri au reușit să transforme o criză balcanică minoră într-un război mondial. Interesele erau prea mari și prea divergente, iar diplomația nu era încă un mijloc de rezolvare a crizelor.

2. DESFĂȘURAREA OSTILITĂȚILOR

În momentul în care au început ostilitățile militare beligeranții ambelor tabere au trăit iluzia războiului scurt. Statele majore ale principalilor actori, - Franța, Germania și Rusia -, au acționat în conformitate cu planurile elaborate din timp de pace sub zodia "blitz-krieg-ului". Planul german "Schlieffen" prevedea înfrângerea Franței prin bătălii nimicitoare în 6 săptămâni, înainte ca Rusia să-și fi putut mobiliza potențialul ca apoi armata germană să zdrobească armatele țariste. Planul de campanie francez prevedea și el o ofensivă fulger în Alsacia și Lorena și ruperea armatei germane în două și nimicirea pe părți. Planul de campanie rus avea în vedere operații militare simultane împotriva Germaniei și Austro-Ungariei (5; 126-127).

În pofida calculelor statelor majore, a iluziilor nutrite, în general, că războiul în epoca industrială se va termina repede, războiul din 1914 s-a dovedit a fi o succesiune de campanii pustiitoare, pline de neprevăzut, cu uriașe eforturi materiale și umane: după campania surprizelor din 1914, au urmat cele din 1915 și 1916 dominate de "strategia epuizării" (8;203).

Ostilitățile militare s-au derulat în principal pe uscat dar și pe apă unde s-a purtat un adevărat război naval. În august 1914 au fost deschise în Europa trei mari teatre de operațiuni militare: Frontul de vest de la frontiera elvețiană până la Marea Nordului pe care s-au înfruntat armatele germane cu cele franceze, belgiene și britanice; Frontul de est între Carpați și Marea Baltică pe care au luptat trupele ruse împotriva celor germane și austro-ungare, și

Frontul balcanic de la Dunăre și Sava unde forțele serbo-muntenegrene au înfruntat pe cele austro-ungare.

Pe Frontul de Vest armata germană a declanșat o ofensivă puternică și a intrat în Belgia, invadează Nordul Franței pentru ca ulterior să se îndrepte spre Paris. După 37 de zile de ofensivă trupele germane au fost oprite și apoi obligate să se retragă până la l'Aisne. Miracolul de pe Marna (august-septembrie 1914) a salvat Franța. Neputând nici unul străpunge frontul cei doi adversari au încercat fiecare o încercuire prin vest. A rezultat ceea ce în literatura militară s-a numit "cursa spre mare". O succesiune de operațiuni militare încheiată cu bătălia din Champagne (decembrie 1914). Nici unul din adversari n-a obținut însă decizia. Frontul s-a stabilizat de la Marea Nordului la frontiera elvețiană. Odată cu aceasta a murit și iluzia războiului fulger.

Pe Frontul de est, rușii au declanșat, ofensiva la 4/7 august 1914, însă a fost oprită de trupele germane în două mari bătălii: Tannenberg (13/20 - 17/30 august) și lacurile Mazuriene (24 august/6 septembrie - 2/15 septembrie). Armatele germane conduse de generalii Hindenburg și Ludendorff au trecut la contraofensivă producând mari înfrângeri trupelor rusești în Galiția care au fost și obligate să se retragă. La sfârșitul anului 1914 și pe acest front se instalase "războiul de poziție".

Pe Frontul balcanic s-au desfășurat o suită de acțiuni ofensive și defensive care au demonstrat că Austro-Ungaria era incapabilă, singură, să înfrângă Serbia care va rezista până în anul 1915. Așadar, desfășurările militare din vara și toamna anului 1914, cum remarca în amintirile sale generalul Erich Ludendorff, "au făcut complet incertă data terminării războiului" (9; 100).

Anul 1915 a fost marcat de intrarea în război a Italiei (10/23 mai) alături de Antantă și a Bulgariei (23 septembrie - 11 octombrie) de partea Puterilor Centrale. Stabilitatea fronturilor a determinat căutarea de noi soluții pentru obținerea victoriei. Încercările trupelor anglo-franceze de a obține avantaj strategic au eșuat în Artois și Champagne.

Modificarea concepțiilor strategice de la bătălia de "ruptură" la cea de "uzură" nu numai că n-a adus beligeranților victoria, dar războiul a devenit un adevărat mecanism de masacrare a milioane de vieți. Bătălia de la Verdun (ianuarie-iunie 1916) care a durat șase luni a "podus" un milion de morți în ambele tabere. Ofensiva rusă din Orient ca și intrarea României în război n-au modificat datele problemei.

Anii 1914-1916 au fost marcați și de importante confruntări în afara Europei. În Africa, până în 1916, forțele franco-britanice au înfrânt pe cele germane în Togo Camerun, Africa Germană de Sud-Vest și Africa Germană de Est. Acțiuni importante s-au desfășurat în nordul Africii și Caucaz.

Pe mare în acest timp confruntările au fost la fel de înverșunate. În august 1914 flota britanică a înfrânt la Helgoland pe cea germană. La sfârșitul anului 1914 flota germană din Pacific a fost distrusă de britanici la Falkland. La începutul anului 1915 Germania a declanșat războiul total

submarin cu unele rezultate însă pe ansamblu forțele navale ale Antantei rămâneau superioare (5; 143-144).

Anul 1917 este cel "al oboseii popoarelor" în fața unui conflict ce părea interminabil. Această stare va cuprinde atât soldații cât și spatele frontului. Mizeria și foamea erau la fel de mari și pe front și în spatele său. Impasul militar și deteriorarea condițiilor sociale au condus la creșterea curentului pacifist. Toate țările aflate în război au cunoscut crize. Cea mai profundă s-a produs în Rusia unde sub presiunea nemulțumirilor sociale, regimul țarist s-a prăbușit. Manifestări de indisciplină a trupei se produc și în Franța și Germania. A fost și o tentativă "de marș" către Paris a două regimente din Soisson. Flota germană a fost cuprinsă de un val de agitație datorită hranei proaste și a privațiunilor. Pe lângă aceste manifestări de indisciplină pe front, în spate, țările beligerante au fost cuprinse de mișcări sociale.

Evenimentul cel mai important al anului "marii crize" - 1917 l-a constituit intrarea S.U.A., în război alături de Antantă. Aceasta a modificat radical raportul de forțe pe uscat și mare în favoarea Antantei. Eșuarea ofensivei franceze dintre l'Oise și Reines condusă de generalul Nivelle a făcut ca centrul de greutate al operațiunilor militare în vest să cadă pe seama britanicilor. Germanii și-au schimbat planul și au mutat centrul de greutate pe frontul de est. Acțiunile și planurile lor au fost date peste cap de armata română în "triumful morții" - Mărăști - Mărăști-Oituz - din vara anului 1917.

În sfârșit, criza a culminat cu un puternic val pacifist. La cererea președintelui american, Wilson, din ianuarie 1917 pentru a se pune capăt războiului au răspuns Carol I, succesor al împăratului Franz-Joseph la coroana austro-ungară iar cancelarul german Bethmann-Hollweg a însărcinat pe consilieri să studieze clauzele unui eventual Tratat. În august papa Benedict al XV-lea lansează un apel de compromis între beligeranți. Toate încercările au fost sortite eșecului deoarece nici una din marile puteri n-au renunțat la obiectivele pentru care au intrat în război. O situație aparte a fost cu Rusia. Datorită radicalizării revoluției, guvernul sovietic a semnat armistițiul în decembrie 1917 (2; 392-394).

3. SFÎRȘITUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ȘI ÎNCHEIEREA PĂCII

La începutul anului 1918 ambele tabere beligerante nutreau speranțe în privința obținerii victoriei. Iluziile Puterilor Centrale s-au bazat pe modificarea raportului de forțe în Est prin ieșirea Rusiei din război. Se părea că până la 1918 germanii n-au avut "... condiții atât de favorabile unei mari ofensive pe frontul Occidental" (10; 534). Germanii aveau superioritate în numărul diviziilor pe frontul occidental. Însă până la sfârșitul anului superioritatea va fi anulată datorită aportului de efective ale coloniilor franco-britanice (2; 397) și a superiorității Antantei în tancuri, aviație și alte materiale de luptă.

Desfășurarea operațiunilor militare ale Reichului pe frontul occidental în anul 1918 va demonstra însă încă odată că avertismentul generalului

Vernois, potrivit căruia în război doi plus doi nu fac întotdeauna patru, era justificat. În fapt, proiectele germane pentru campania din anul 1918 au fost "calcul de aventurieri" (2; 404), deoarece Antanta, cu ajutorul S.U.A., era capabilă să obțină victoria, iar germanii și-au supraevaluat capacitatea militară. Timp de trei luni Puterile Centrale au câștigat numeroase bătălii de ordin tactic, dar nu și războiul. În martie a început "bătălia Kaizerului" de la Amiens care, potrivit planurilor germane, trebuia să fie ultima pe frontul de vest, însă a fost stopată la 5 aprilie 1918 și a costat armata germană nu mai puțin de 160.000 morți. A doua ofensivă declanșată imediat în sectorul trupelor britanice n-a avut nici ea mai mult succes.

Pe Frontul de est datorită ieșirii Rusiei din război situația era sub controlul armatelor Puterilor Centrale. Acestea vor avansa adânc pe teritoriul Imperiului țarist în descompunere și păreau că se îndreaptă spre victorie.

Evenimentele din martie-aprilie 1918 de pe frontul Occidental au arătat Antantei că problema unui comandament unic era de importanță vitală pentru coordonarea acțiunilor militare. Președintele Clemenceau a reușit să-l impună, la conferința anglo-franceză din 25 martie 1918 pe generalul Ferdinand Foch comandant suprem al frontului aliat (11; 31-34). Pe de altă parte, participarea americanilor la război a devenit efectivă și, în iulie 1918, 20 de divizii - ce însumau peste milion de oameni - comandate de generalul Pershing au fost gata să intre în acțiune. În aceste condiții, a doua bătălie de pe Marna (iulie 1918) marchează o cotitură în desfășurarea războiului. Ofensiva comandată de Foch a fost prima mare întâmplare "urâtă" care, așa cum recunoștea și Ludendorff a deschis drumul înfrângerilor germanilor și a victoriilor pentru Antantă (9;164). Începând cu 8 august 1918 Foch - devenit între timp mareșal - a declanșat o serie de atacuri care au respins trupele germane până pe "linia Siegfried".

La sfârșitul lunii septembrie pe Frontul balcanic se produce o catastrofă pentru germani. Bulgaria a semnat armistițiul și trupele aliate ajung la Dunăre. Acest eveniment a ridicat probleme grave germanilor și aliaților pentru că punea sub semnul întrebării și perspectiva pe celelalte fronturi. Totuși în luna octombrie trupele germane au reușit să evite o catastrofă militară rezistând atacurilor aliate mai ales în Flandra și Aragonne dar nu pot, totuși, să păstreze "linia Seigfried" și se retrag pe poziții pe linia fluviului Meuse. Lucru pe care nu l-a putut evita armata austro-ungară pe frontul italian unde a suferit o gravă înfrângere la Piave din partea armatelor comandate de generalul Diaz (octombrie 1918). Austro-Ungaria își trăia ultimele zile. Peste puțin timp ca și Turcia, de altfel, urmând exemplul Bulgariei, Austro-Ungaria a semnat armistițiul.

La 5 noiembrie germanii, la capătul puterilor, s-au retras pe un front care trecea prin Antwerpen-Bruxelles-Charleroi-Mezieres. Aliații erau pe cale de a declanșa noi atacuri, printre care o ofensivă în Lorena. Germanii însă își epuizaseră resursele umane și materiale, nu mai aveau forțe capabile să opună o rezistență serioasă inamicilor lor (2; 412). În acest timp Germania se

găsea și în pragul prăbușirii economice datorită lipsurilor și dezorganizării producției. Germania, lipsită de aliați, nu mai avea alternativă fiind imperios necesar să ceară Antantei armistițiul și să accepte condițiile acesteia.

La 7 noiembrie 1918, la cererea Marelui Cartier General, politicianul Mathias Erzberger s-a deplasat "înarmat" cu un steag alb, la Compiègne, pentru a semna armistițiul. Împăratul Wilhelm II se adresează președintelui SUA Wilson cerând un acord pe baza celor Paisprezece puncte. Însă președintele american a cerut Kaiserului să constituie mai întâi un guvern pe baze parlamentare. În fața acestei situații Wilhelm I-a însărcinat pe prințul Max de Bade să formeze un guvern compus din reprezentanții tuturor partidelor. Două zile mai târziu (9 noiembrie) a izbucnit revoluția la Berlin care proclamă republica. Prințul Max de Bade predă puterea socialistului Ebert. Pe 11 noiembrie 1918, în timp ce Kaiserul se refugiază în Olanda, guvernul noii Republici germane a semnat armistițiul. Obține, totuși, din partea aliaților permisiunea ca armata germană să se retragă în Germania pentru a luptă împotriva amenințării revoluției comuniste. Pentru a parcurge drumul până la Marna și înapoi armatei Germane i-au fost necesare 51 de luni de zile.

BIBLIOGRAFIE

Holbsbawm, Eric, *Secolul extremelor*, traducere de Anca Irina Ionescu, București, 1994.

Popa, N. Mircea, *Primul război mondial. 1914-1918*. București, 1979.

Poincarè, R., *Au service de la France. Neuf annees dessauvenirs*, vol.IV, Paris, 1926.

Kissenger, Henry, *Diplomația*, traducere din limba engleză: Mircea Ștefancu, Radu Paraschivescu, București, 1998.

România în anii primului război mondial. vol.I, București, 1987.

Jacques, Droz, *Les causes de la première guerre mondiale. Essai d'historiographie*, Paris, 1973.

Milza Pierre, Serge Berstein, *Istoria secolului XX. Sfârșitul lumii europene. (1900-1945)*, traducere Marius Ioan, București, 1998.

Hard Lidell B.H., *Stratégie*, Wiesbaden (f.a.).

Ludendorff. Erich, *Conduite de la guerre et politique*, Paris, 1922.

Renouvin Pierre, *La crise européenne et la première guerre mondiale. (1904-1918)*. Paris.

G. Clemenceau, *Măreția și amărăciunile unei victorii. Memorii*. București (f.a.).

CONSECINȚELE PRIMULUI CONFLICT GLOBAL

Prima conflagrație mondială a marcat profund societatea începutului de secol XX. Consecințele războiului s-au făcut simțite în toate domeniile de la mentalul individual și colectiv până la evoluția economică și politică a statelor beligerante. Dintre acestea două s-au manifestat cu forță și au influențat evoluția omenirii pentru multe decenii: fluxul și refluxul revoluționar și declinul Europei.

Chiar dacă nu este împărtășită unanim ideea că "Revoluția a fost copilul războiului din secolul XX" (1;73) cert este că Europa n-ar fi fost marcată de fluxul și refluxul revoluționar din anii 1917-1920, dacă n-ar fi trecut prin cataclismul primului război mondial.

Tensiunea socială și economică indusă de primul război total cunoscut vreodată de omenire a fost atât de mare, copleșitoare și fără precedent, încât statele au fost împinse până la limita cea mai îndepărtată posibil, ajungând chiar până la prăbușire. Numai Statele Unite au ieșit din război așa cum au intrat și chiar mai bogate. Pentru toți ceilalți, în special pentru Europa sfârșitul războiului a însemnat un val de revoluții și începutul declinului în competiția cu Lumea Nouă.

1. VALUL REVOLUȚIONAR ÎN EUROPA

Triumful revoluției bolșevice în Rusia a pus în fața lumii o întrebare fundamentală. Modelul de societate dat Europei și Americii de Revoluția franceză din 1789 nu mai era viabil? Lenin și adepții săi au crezut că în situația în care aduseseră războiul societățile europene nu mai era nevoie decât de un semnal pentru ca popoarele să se ridice și să înlocuiască capitalismul cu socialismul, să transforme astfel suferințele fără sens ale războiului în ceva pozitiv. Timp de trei ani acesta a așteptat războiul ca muncitorii europeni să i se alăture pentru a extinde statul sovietelor de la Urali la Atlantic (2;10).

Impactul pe care l-a avut revoluția bolșevică asupra mentalului colectiv în Europa a fost atât de puternic și a produs o impresie atât de mare încât un fenomen la fel de important, revoluțiile naționale, a trecut, nejustificat în plan secund. Triumful mișcărilor național-democratice din fostele imperii austro-ungar, țarist și otoman a încheiat un proces început în Europa cu câteva secole în urmă.

Valul revoluționar care a cuprins bătrânul continent și nu numai, din această perspectivă a avut două componente și mișcări profund antagonice. Una de esență socială (- bolșevismul -) și alta de esență națională. Deși secolul al XIX-lea a fost numit secolul naționalităților (3;61), Europa a devenit cu adevărat una a națiunilor după Primul Război mondial când revoluția și principiul naționalităților au învins și în Europa centrală, de est și sud-est. În 1918, acea "singură chestiune care exista în Europa" - în viziunea lui

Metternich (3;146) s-a rezolvat prin voința și exprimarea naționalităților oprimate de a trăi în cadrul unor state ale căror frontiere politice să fie pe cât posibil suprapuse pe cele etnice.

REVOLUȚIA NAȚIONALĂ. Când a izbucnit războiul mondial, în vara anului 1914, cele două tabere aflate în conflict n-au avut un program și o viziune coerentă asupra viitoarei arhitecturi a granițelor și nici problema statului la polonezi, cehoslovaci, români, estonieni, finlandezi, etc. și alte națiuni asuprite din cadrul unor imperii devenite anacronice în evoluția istorică a societății.

Semnalul luptei popoarelor pentru autodeterminare și afirmare națională a fost dat de Conferința pe întreaga Rusie a partidului bolșevic care a cerut, la 14 noiembrie 1917, "pentru toate popoarele care fac parte din Rusia, dreptul la autodeterminare și la constituirea de state independente (4;37) și de mesajul președintelui Wilson, prezentat la 8 ianuarie 1918 Congresului S.U.A, în care se cerea, dezvoltarea autonomiei popoarelor din Austro-Ungaria și Imperiul Otoman, retrocedarea Alsaciei și Lorenei, crearea unei Polonii libere..." (5;79;94). La 11 februarie 1918 Wilson arăta că, în viitor, "popoarele și provinciile nu trebuie să mai fie obiect de vânzare sau de schimb, sau să fi tratate ca un simplu șeptel ori ca pionii unui joc de șah (...), toate aspirațiile naționale clar definite, trebuie să fie satisfăcute, evitându-se crearea de noi elemente de discordie și antagonism și perpetuarea celor vechi" (6;35). În octombrie 1918, Administrația americană s-a referit și la necesitatea recunoașterii dreptului la autodeterminare a popoarelor cotoprite de țarism - ucrainieni, polonezi, finlandezi, români, estonieni, lituanieni, armeni, etc. (6;36)

După pacea de la Brest-Litovsk (martie 1918) când guvernul rus a renunțat la suveranitatea sa asupra Finlandei, Poloniei, țărilor Baltice, Ucrainei, Basarabiei etc., populația din aceste teritorii, prin adunări reprezentative au hotărât să-și organizeze viața de stat pe bazele principiilor naționalităților. La 29 septembrie 1917, un consiliu de stat lituanian numit Taryba, a fost creat sub președenția lui Antonas Taryba. La 11 decembrie 1917 acesta a proclamat independența statului lituanian sub protecție germană. În ziua de 18 noiembrie 1918 a fost proclamată independența Lituaniei. La puțin timp Estonia s-a proclamat și ea stat independent.

În ziua de 2 decembrie 1917 Sfatul țării - adunarea națională a Basarabiei a declarat constituirea Republicii Democratice Moldovenești. La 24 ianuarie 1918 aceasta aceasta s-a proclamat independentă. La 27 martie/9aprilie 1918 Sfatul țării întrunit la Chișinău a hotărât în numele populației majoritare Unirea Basarabiei cu România. Hotărâre care a fost sancționată ulterior și de Parlamentul țării.

Finlanda și-a obținut dreptul la existență în urma unui război civil între adepții baronului Mannerheim și cei ai bolșevicilor care reprezentau interesele imperialiste ale noului stat care se năștea pe ruinele fostului imperiu.

Ucraina și-a proclamat autonomia în iunie 1917 și s-a considerat practic, independentă de Rusia. A fost constituit și un parlament național - Rada*. La 20 noiembrie 1918 Rada a hotărât crearea unei republici naționale, recunoscute de Franța și Marea Britanie. Dacă Rusia sovietelor putea în cel mai rău caz să se împace cu existența unei Finlande total independente, nici nu putea fi vorba de așa ceva în cazul Ucrainei, care era, înainte de toate, grâнарul și bazinul ei carbonifer. Invazia armatelor bolșevice și războiul civil purtat în Ucraina au făcut ca revoluția națională în această țară să nu aibă sorti de izbândă ca și în cazul altor popoare din zona Extremului Orient al fostului imperiu țarist.

Georgia, Armenia și Azerbaidjan s-au proclamat și ele republici independente, dar sovietele rusești n-au respectat voința naționalităților respective și le-au supus dominațiunii lor. Ele s-au convins repede că faimosul cuvânt de ordine al federației lansat de soviete n-a fost decât o simplă manevră de propagandă comunistă (3;243).

Prăbușirea militară a Puterilor Centrale și Mesajul președintelui Wilson au constituit suportul declanșării revoluțiilor naționale din cadrul dublei monarhii. Începutul a fost marcat de constituirea, la sfârșitul lunii septembrie 1918, a Consiliului Național maghiar care a dorit constituirea unui stat maghiar dar în granițele lui medievale. La 30 octombrie 1918 muncitorii din Viena au organizat o grevă generală, însoțită de mari demonstrații sub lozinci republicane. Valul revoluționar s-a întins în întreaga Austrie. În această atmosferă la 12 noiembrie 1918, Adunarea Națională a proclamat Republica Austria, după ce ultimul împărat habsburg, Carol I, abdicase și părăsise (11 noiembrie 1918) Austria.

În luna octombrie Consiliul Național Român a luat decizia de a consulta populația românească din Transilvania pentru a se pronunța cu privire la unirea cu România. La 1 decembrie 1918 la Alba Iulia prin hotărârea reprezentanților lor îndrituiți românii au cerut unirea pentru vecie cu Patria mamă. În ziua de 28 noiembrie 1918 marea adunare națională a românilor din Bucovina, cu care au fost reprezentate toate păturile sociale a hotărât unirea Bucovinei, în hotarele ei istorice, cu România.

La sfârșitul lunii octombrie 1918 a izbucnit la Praga revoluția națională cehă. Comitetul Național Ceh a proclamat, la 28 octombrie, crearea statului independent și trecerea puterii în mâinile sale. Două zile mai târziu, la 30 octombrie, Consiliul Național a adoptat declarația privind încadrarea Slovaciei în Statul Cehoslovac Unitar. În Balcani, armatele franco-sârbești au eliberat Belgradul la 1 noiembrie 1918. Eliberarea Serbiei și a Muntenegrului, conjugată cu formarea de comitete naționale revoluționare în Croația, Slovenia, Dalmația și Vojevodina, în procesul de dezagregare a monarhiei Habsburgice a dus la construirea regatului sârbo-croato-sloven, (1 decembrie 1918) la care a aderat Muntenegru, Vojevodina, Macedonia, Bosnia și Herțegovina (7;371).

* Parlamentul ucrainean

Mișcări cu caracter social și național s-au înregistrat în acest timp și în teritoriile poloneze. La 7 noiembrie 1918 s-a format la Liublin, un guvern popular, care a proclamat Republica Polonia, realizând astfel aspirațiile naționale ale poporului polonez.

Sfârșitul Imperiului Otoman a condus, sub impactul condițiilor foarte grele impuse la Conferința Păcii, la izbucnirea revoluției naționale turce care a pus bazele Statutului național modern turc.

După triumful principiului naționalităților ca fundament al construcției de stat în Europa acesta a fost adoptat și de alte naționalități și popoare din Asia, Africa și cele două Americi. După încheierea războiului mondial majoritatea populațiilor asiatice și africane care aveau o elită intelectuală progresistă au declanșat mișcările de eliberare națională. Popoarele egiptean, marocan, algerian și tunisian au reușit, în urma luptei desfășurate în anii 1919-1926, să smulgă coloniștilor englezi, francezi și spanioli unele concesiuni politice care vor facilita organizarea luptei viitoare. În Golful Persic, în 1926, Ibn Fuad a pus bazele unui regat islamic, Arabia Saudită. În India s-a intensificat lupta de eliberare națională. Conducerea o avea Partidului Congresului Național în frunte cu Mahatma Gandhi.

REVOLUȚIA BOLȘEVICĂ a constituit cea de-a doua componentă a valului revoluționar mondial apărut în finele primei conflagrații mondiale. Pentru lumea occidentală aceasta a fost un cataclism care a produs "o impresie, mult mai mare decât războiul mondial" (6;56). Regimul țarist s-a prăbușit în momentul în care trupele au refuzat să reprime o manifestație a mulțimii nemulțumite ce cerea, în esență, pâine, și a fraternizat cu aceasta. Patru zile de manifestații stradale haotice au pus capăt imperiului care a fost substituit cu un "guvern provizoriu" și o mulțime de "consilii" - soviete care au fost, rapid, transformate de Lenin în instrumente. Pe 15 martie, pentru a-și salva dinastia Nicolae al II-lea a abdicat în favoarea fratelui său, marele duce Mihail. Acesta a renunțat, la rândul său, la tron pe 16 martie și astfel a luat sfârșit dinastia Romanov.

Căderea țarismului a condus la o situație confuză în ceea ce privește gestionarea puterii în țară. Pe de-o parte exista guvernul provizoriu dominat de "partidele burgheze" grupate în blocul constituțional-democrat, reformator, liberal și moderat care voia să conducă Rusia spre un regim parlamentar de tip occidental iar pe de altă parte Sovietul din Petersburg care grupau pe socialist-revoluționari și cele două aripi ale social-democrațiilor: menșevicii și bolșevicii care doreau instaurarea unui regim revoluționar.

În aceste condiții guvernul provizoriu a cunoscut o rapidă uzură cu toate că a luat o serie de măsuri liberale - libertatea presei, a opiniei, a întrunirilor - și sociale: drepturi radicale, ziua de lucru de opt ore, egalitatea în fața legii. Păturile cele mai defavorizate, țăranii și muncitorii - au cerut soluționarea problemei agrare și încheierea păcii. Guvernul a cerut înțelegere și răgaz pentru rezolvarea acestor cerințe în cadrul viitoarei Adunări Constituante care trebuia să se pronunțe și asupra noului regim în Rusia. (5;85)

Divergențele din martie-aprilie 1917 dintre Soviet și guvern pe marginea condițiilor pe care Rusia trebuia să le accepte pentru o pace separată cu Puterile Centrale au provocat o gravă criză politică și căderea guvernului. Guvernele care i-au succedat lui Miliukov conduse de prințul Lvov și Kerenski - n-au satisfăcut nici ele așteptările majorității rușilor. Acest lucru a permis ascensiunea la putere a bolșevicilor de sub conducerea lui Lenin care a revenit, în Rusia în aprilie 1917. (8;33)

În septembrie bolșevicii au cucerit majoritatea în Sovietele din Petesburg (unde președinte era Troțki). Lenin ajunge la concluzia că a sosit momentul pentru a prelua întreaga putere. Acesta a trecut din Finlanda - unde s-a refugiat în august din cauza eșecului insurecției din iulie 1917 - și a expediat o scrisoare comitetului central al partidului bolșevic în care explica necesitatea preluării puterii și propunerii maselor ceea ce ele așteptau: pacea și împărțirea pământului.

L.Troțki a pregătit cu minuțiozitate insurecția care trebuia să reușească la deschiderea congresului sovietelor din întreaga Rusie, prevăzută pentru 7 noiembrie seara. Cu o seară înainte, comisarii politici bolșevici au luat în stăpânire punctele strategice ale Capitalei. Operațiunile de preluare a puterii s-au derulat fără vărsare de sânge. Sediul guvernului a fost cucerit în dimineața zilei de 7 noiembrie 1917 iar seara Congresul panrus al sovietelor (unde bolșevicii erau majoritari) a aprobat "revoluția din Octombrie" și a destituit guvernul Kerenski. Bolșevicii au devenit stăpâni pe întreaga Rusie. A doua zi același Congres a numit un nou guvern, numit Consiliul Comisarilor poporului care avea în fruntea sa pe Lenin, pe L. Troțki la externe și pe I.V. Stalin la "naționalități".

În câteva săptămâni de la instaurarea sa la putere Lenin a redactat și dat două decrete - decretul asupra păcii și cel asupra pământului prin care s-a abolit marea proprietate funciară și o serie de reforme în privința naționalităților, separării bisericii de stat, controlul muncitorilor asupra fabricilor și apoi naționalizarea. În martie 1918 Moscova a devenit capitală .

Ostilitățile militare au încetat pe frontul de est la 1 decembrie 1917 iar 4 zile mai târziu s-a semnat armistițiul cu Puterile Centrale. La 3 martie 1918 a fost încheiată pacea. Lenin și Stalin au înțeles că în situația dramatică în care se găsea Rusia numai pacea separată putea salva revoluția bolșevică. În urma păcii de la Brest-Litovsk rușii au abandonat un teritoriu cam o dată și jumătate cât Franța și aproximativ un sfert din populația imperiului și trei sferturi din resursele sale de materii prime.

Aceste reforme și acțiuni au determinat pe opozanți să declanșeze o ofensivă împotriva capitalei care este respinsă, în cele din urmă, de Troțki. Economia și situația socială au ajuns în situații extrem de critice. Lenin i-a măsuri extreme. În iulie 1918 Congresul al V-lea al sovietelor a adoptat o Constituție care a consacrat rolul de unic conducător al partidului bolșevic în Rusia. Acesta, datorită realităților complexe din Rusia, nu-și exercita puterea decât asupra unui teritoriu restrâns. Sovietele, însă, sunt confruntate cu o

situație internă și externă gravă. În plan intern socialiștii-revoluționari nu le-au iertat bolșevicilor "Brest-Litovskul" și și-au înmulțit răzmerițele și atentatele, inclusiv asupra lui Lenin. Pe plan extern erau amenințate cu o intervenție din partea Alianțelor care au reproșat Rusiei încheierea păcii separate și nerespectarea obligațiilor asumate prin tratate. Aceștia și-au împărțit zonele de intervenție: Anglia în Caucaz, Asia Centrală, Marea Albă; Franța în Marea Neagră, Ucraina, Polonia; Japonia în Siberia; Prizonierii cehi eliberați au constituit o armată care au ocupat Siberia. Alianții au trimis corpuri expediționare în Rusia pentru a stopa avansul revoluției bolșevice.

În aceste condiții noul regim de la Moscova a luat o serie de măsuri dure, botezate "comunism de război". În iulie a fost constituită organizația teroristă CEKA (comisia extraordinară pentru combaterea contrarevoluției și a sabotajului) condusă de polonezul Dzerjinski, care a primit misiunea de a elimina burghezia ca clasă. (8;51) La 2 septembrie 1918 Republica Sovietelor a fost declarată tabără militară și a început teroarea roșie. Armata Roșie condusă de Troțki este reorganizată și instruită, fiind capabilă să se lupte cu armatele alb gardiste. Teroarea politică va fi dublată de una economică. Pentru a combate foametea Lenin a organizat "comitetele țăranilor săraci" pentru a-i supraveghea pe cei bogați și să-i judece pe cei ce nu voiau să "predea" surplusul de cereale. A instituit munca obligatorie în uzinele și fabricile naționalizate.

Înfrângerea Puterilor Centrale a venit la timp și a ajutat la ameliorarea situației grave în care se găsea puterea bolșevică iar confruntarea dintre "alb gardiști" și roșii se desfășura în favoarea ultimilor a căror armată a ajuns aproape 5,5 milioane de oameni. (8;76) Grație acestei armate L. Troțki va învinge în războiul civil cu "alb gardiștii".

Între timp s-a dezvoltat o stare de agitație printre soldații aliați debarcați în Rusia, care, după ani de război împotriva Puterilor Centrale, doreau să se întoarcă la căminele lor. A izbucnit la 3 aprilie 1919, o revoltă în cadrul marinei franceze din Marea Neagră și Parisul a fost nevoit să-și retragă Corpul expediționar staționat la Odessa. În luna următoare englezii au evacuat orașele Baku, Arhanghelsk și Murmansk (4;55). Singura putere care mai putea să intervină a fost S.U.A. însă forțele trimise de acestea n-au fost suficiente pentru a rezolva ceea ce n-au reușit Anglia și Franța.

Nereușind să extirpeze comunismul în Rusia, Occidentul a încercat să se apere de acesta cu ajutorul unui cordon sanitar, lăsând după afirmația lui Wilson, ca "bolșevicii să fiarbă în suc propriu până când circumstanțele aveau să-i facă pe ruși mai înțelepți" (9;121).

Un val de revoluții a străbătut Europa și alte părți ale lumii după triumful bolșevismului în Rusia. Primul ministru britanic George Lloyd declara în 1919 că "Europa întregă este cuprinsă de un spirit revoluționar. Există un profund sentiment de revoltă și nemulțumire al muncitorilor datorită stării sociale. Ordinea socială în aspectele ei politice, economice și sociale este pusă sub

semnul întrebării de la un capăt la celălalt al Europei de către masele largi ale populației" (8;97).

Revoluția care a străbătut astfel toate ținuturile cuprinse între Vladivostok și Valea Rinului a fost, în cea mai mare parte, o revoltă împotriva războiului, iar semnarea păcii a dezamorsat o mare parte din cantitatea de explozibil pe care o cuprindea. Prima explozie socialistă are loc în Germania unde umilința înfrângerii s-a adăugat celorlalte nemulțumiri. Izbucnită în portul Kiel ca urmare a revoltei marinarilor, revoluția s-a extins rapid în interior, la 9 noiembrie 1918 declanșându-se la Berlin. Peste tot se formau, după modelul rusesc, consilii ale muncitorilor și soldaților, care au preluat puterea civilă și militară. Conduși de Rosa Luxemburg și Karl Liebknecht, revoluționarii de stânga "Spartak-iștii" au avut o influență mai mare în porturile de la Marea Nordului, în Ruhr, Saxonia, în Bavaria.

La începutul lunii ianuarie 1919, s-a produs la Berlin o mișcare de mare amploare condusă de "Spartak-iști". Făcând uz de o autoritate feroce social-democratul Noske a zdrobit revolta spartakiștilor. Conducătorii comuniști ai revoltei Rosa Luxemburg și Karl Liebknecht au fost uciși la 15 ianuarie 1919. Înfrângerea revoluției de la Berlin n-a însemnat și sfârșitul mișcărilor de stânga în Germania. În Bavaria a fost proclamată, în cursul lunii aprilie 1919, Republica Sovietică Bavareză. Intervenția armatei și asasinarea șefului acestei "republici sovietice", - Kurt Eisner, au făcut ca această creație politică să nu dureze mai mult de două săptămâni.

În Ungaria revoluția bolșevică a izbucnit cu ajutor financiar rusesc. Conducătorul bolșevicilor maghiari Béla Kun a recunoscut că a primit în patru luni cât a guvernat Ungaria 2 milioane de ruble de la Lenin. Misiunile revoluției maghiare erau atât de importante pentru Lenin - el credea că de la Budapesta, revoluția se poate răspândi în Occident și poate deveni mondială - încât a trimis un membru marcant al comunismului internațional la Budapesta pe Cristian Rakovski pentru a-l ajuta pe Béla Kun. Pe 21 martie Adunarea membrilor sovietelor de soldați și muncitori a anunțat întronarea dictaturii proletariatului maghiar și formarea unui guvern condus de un personaj obscur Sandor Gorbai. Béla Kun păstra postul de ministru de externe, în fapt, el conducea guvernul bolșevic ungar. Acest guvern a comunicat maghiarilor și întregii Europe alianța sa cu Rusia Sovietică ca și intenția sa de a declara război republicilor burgheze pentru a impune dictatura proletariatului.

Rusia Sovietică a înregistrat în acel moment primul său succes internațional. Primul stat amenințat a fost cel român care se afla sub o dublă amenințare bolșevică. La granița de est, Rusia sovietică nu se putea împăca și accepta pierderea Basarabiei care se unise cu România. Béla Kun a ordonat în grabă mobilizarea pentru a-i ataca pe români și pe cehoslovaci. După o serie de victorii împotriva armatei cehoslovace Consiliul Interaliat de la Paris a obligat Republica Sfaturilor Maghiare să încheie armistițiul. Pe 20 iulie 1919, Béla Kun a declanșat atacul asupra României (10 ; 271). În zorii

zilei de 24 iulie 1919 s-a declanșat contraatacul armatei române care a distrus armata maghiară bolșevică. Pe 2 august Bela Kun a părăsit Ungaria iar a doua zi Capitala a fost ocupată de armata română. În locul regimului comunist s-a instaurat un regim de dictatură sub conducerea lui Hosthy.

2. DECLINUL EUROPEI ÎN ECUAȚIA MONDIALĂ DE PUTERE.

Războiul mondial (1914-1919) a costat foarte scump pe beligeranți în special statele europene care au suferit pierderi umane, materiale și financiare neînchipuit de mari la declanșarea conflictului. Prin urmare prima mare conflagrație a secolului XX a "produs" peste opt milioane de morți și aproximativ 6 milioane de invalizi și a condus la un deficit al natalității, bărbați adulți aflându-se pe front. Rata natalității în principalele țări europene a scăzut dramatic ceea ce va afecta în principal sectorul economic prin micșorarea volumului forței de muncă. (11;488)

Pierderile materiale au fost și ele considerabile. Distrugerile au afectat toate statele însă cu precădere ele au avut o influență deosebită asupra celor pe teritoriul cărora s-au desfășurat operațiunile de război. Pe aceste teatre de operațiuni militare totul trebuia reconstruit: poduri, șosele, uzine, terenuri devenite necultivabile. Geograful francez Albert Demangeau analizând efectul produs de desfășurarea operațiunilor militare asupra nordului Franței, ajunge la concluzia că "o zonă a morții lungă de 500 Km, largă de 10 până la 25 Km care urmărește linia frontului a fost transformată în deșert". (5;105) Franța și Marea Britanie au pierdut 30% respectiv 20% din flota lor comercială. Restul navelor utilizate în condiții de război trebuiau supuse renovării astfel că transporturile pe apă au fost grav diminuate în primii ani postbelici.

Marea zonă de înfrângeri și convulsii cuprinsă între Germania în vest și Rusia în est a fost martora unei prăbușiri spectaculoase a sistemului monetar, comparabilă, poate, numai cu cea care a avut loc în țările post comuniste după 1989. Europa în războiul mondial a trebuit să cumpere tot ceea ce-i lipsea pentru a putea duce lupta: cărbune, oțel, petrol, arme, etc. În 1916, S.U.A. i-a livrat în fiecare lună arme și muniție în valoare de 300 de milioane franci. Europa care, în perioada antebelică, vindea lumii produsele sale industriale a trebuit să recurgă la importuri costisitoare.

În timpul războiului dependența Germaniei de piețele extraeuropene pentru a-și asigura necesarul de consum a fost de 58%, a Franței de 60% iar a Marii Britanii a fost de peste 80%. (5;107) Europeanii au fost nevoiți pentru a-și finanța aprovizionarea cu material de război, să renunțe la o parte din rezervele lor de aur pentru că producția de export a dispărut ca urmare a trecerii la economia de război. Dar și acest mijloc de finanțare s-a dovedit insuficient așa că majoritatea statelor europene au recurs la împrumuturi. În ceea ce privește datoria publică internă a crescut considerabil în principalele țări europene beligerante. În Franța de la 33,5 miliarde franci-aur în anul

1914 la 219 în anul 1919. În aceeași perioadă în Anglia datoria publică a crescut de la 17,6 la 196,6 miliarde iar în Germania de la 6 la 169 miliarde. (5;106) și datoria publică externă a avut salturi spectaculoase. Aceleași state europene au împrumutat mai ales din S.U.A. Datoria externă a Franței s-a ridicat, în anul 1919, la 33 miliarde franci-aur, cea a Marii Britanii la 32 miliarde, a Italiei la 20 miliarde franci-aur.

Un alt element cu consecințe negative asupra sistemului financiar european a fost inflația generată de cheltuielile de finanțare ale războiului, de dezechilibre grave între cererea ridicată de produse industriale și de consum și producția insuficientă. În Franța, de exemplu, prețurile în timpul războiului în raport cu perioada antebelică au crescut de patru ori. Inflația a afectat moneda națională în aceste țări care au suferit deprecieri serioase în raport cu dolarul iar unele nu mai sunt convertibile în aur. În raport cu dolarul în anul 1919, francul francez s-a depreciat cu 50% din valoarea sa, lira sterlină cu 10% iar marca germană cu aproape 90%. Aceste bulversări financiare vor duce la inversări ale pozițiilor antebelice în ecuația de putere financiară. Europa cândva bancherul lumii, a fost obligată după război să se împrumute din exterior. S.U.A. și-a rambursat datoria externă antebelică către Europa și mai mult, deținând acum jumătate din stocurile mondiale de aur, au devenit principalul ei creditor. Peste foarte puțin timp S.U.A. a înlocuit Europa în rolul de bancher mondial, împrumutând noile state care aveau nevoie de capital în dezvoltarea economică și care în trecut apelau la băncile europene.

Războiul din 1914-1919 a rupt legăturile comerciale, firești, dintre statele europene în raport cu perioada antebelică. Dintre cele ce se găseau în tabere opuse, în mod total; dintre cele ce s-au găsit aceleași tabere, în mod relativ, din cauza dificultății transporturilor sau chiar a imposibilității lor. Iată de exemplu, furniturile de război venite din Franța și Anglia pentru România treceau prin mărilor nordice, spațiul Rusiei țariste și apoi în țară. Multe garnituri de tren din Rusia pentru România n-au mai ajuns niciodată la destinație.

Așa stând lucrurile, statele industriale din Europa care își procurau înainte de război produsele alimentare și unele materii prime din estul și sud-estul continentului au fost silit să și le procure din S.U.A., America Latină, Canada. Ca să poată răspunde cererilor, neobișnuit de mari din Europa, aceste țări și-au sporit considerabil producția. Când războiul s-a terminat și relațiile comerciale au putut redeveni normale, statele europene n-au mai avut aceeași cerere pentru lumea de peste Ocean pentru că au început să-și normalizeze și ele economia. De aici s-a produs un grav dezechilibru al pieței europene ca urmare a scăderilor dramatice de prețuri pentru toate produsele fie ele agricole fie industriale. Acestea au afectat curentul normal financiar prin falimentele din industrie și agricultură.

Ceea ce a agravat și mai mult situația economiei europene în raport cu cele extraeuropene a fost și faptul că după război Europa industrială nu a mai putut conta la fel de mult pe piața de desfacere a coloniilor. Germania și-a

pierdut coloniile și odată cu acestea și posibilitatea de a le alimenta cu produsele sale industriale. și pentru Anglia s-a restrâns, în bună măsură, piața în colonii. Nu pentru că și-a pierdut din domeniile coloniale ci pentru că o parte din colonii și diminuează încep să-și înfiripe industria, mai ales cea ușoară. Pe de altă parte Japonia devine un foarte serios concurent în Asia. Tot mai multă lume din Europa conștientizează faptul că lumea extraeuropeană n-avea să accepte la infinit situația de inferioritate economică ce le-a fost impusă în secolele anterioare. Economistul și statisticianul german A. Reithinger scria în 1937 că "inevitabilul s-a produs acum, și, pe când țările de peste mări se industrializează... vechiul sistem al schimbului de produse brute extra-europene cu produse manufacturate europene, este perimat" (12;7)

Un alt element care a influențat evoluția ulterioară a Europei în ecuația de putere a fost rezolvarea "problemei reparațiilor" la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920). Învingătorilor, în special Germaniei i-au fost impuse sume drept plată pentru daunele provocate puterilor victorioase foarte mari, disproporționate în raport cu puterea sa reală economică: aproximativ 83 miliarde mărci-aur. Acest lucru n-a afectat doar evoluția economiei germane ci însăși a continentului european. John Maynard Keynes participant ca expert economic în delegația britanică la Conferința de Pace a sesizat acest aspect. Întrucât vocea sa n-a influențat Conferința a dezvoltat ideea sa într-o lucrare apărută în 1920: "Consecințele economice ale păcii" în care explica de ce nu este posibilă refacerea economiei europene fără o refacere a economiei germane (1;123).

Declinul economic al Europei în raport cu lumea industrială europeană a fost prompt sancționat de S.U.A și Japonia. În ceea ce privește S.U.A. au fost printre marile beneficiare. De acum înainte, foarte puține domenii industriale vor scăpa concurenței americane. Oamenii de afaceri americani au pus la punct un program de cucerire a piețelor externe asociind industria, comerțul și băncile. S.U.A și-au dezvoltat flota comercială pentru a efectua transporturile pe care flota britanică nu le mai putea asigura. Ajunsă în doi ani pe locul doi în lume ea deveni un factor de expansiune comercială amenințând serios rolul de "angrosist" pe care-l "juca" încă Marea Britanie. Curând New Yorkul va lua locul Londrei pe piața financiară a lumii.

Asimetria dintre dezvoltarea S.U.A și restul lumii a produs în primii ani postbelici și un dezechilibru în economia internațională. Sistemul economic mondial n-a funcționat optim, pentru că, spre deosebire de Marea Britanie care fusese centrul lui înainte de 1914, S.U.A nu aveau prea mare nevoie de restul lumii și, în consecință, din nou spre deosebire de Anglia care a avut grijă de stabilitatea lirei sterline pentru că pe ea se baza sistemul mondial de plăți, S.U.A nu s-au preocupat pentru ca dolarul să fie stabilizator mondial. A acționat așa din rațiuni practice. S.U.A nu aveau nevoie de restul lumii pentru că aveau capital și forță de muncă.

Cea de-a doua mare putere care va profita de declinul Europei în ecuația de putere a fost Japonia. Din client al continentului în perioada antebelică ea a devenit un serios concurent la piețele pe care le aveau în lumea extraeuropeană trusturile și companiile europene. Japonia grație dezvoltării flotei sale, a dus o politică de expansiune comercială în sud-estul Asiei, în China, și în zona Pacificului, în detrimentul europenilor. Exporturile sale au crescut de la 700 milioane de yen în 1913 la peste două miliarde în 1918. Având o excedentară și o creștere însemnată a rezervelor de aur, Japonia a devenit după primul război mondial o țară creditoare care a plasat capitaluri pe piața europeană.

Aceste fenomene negative din istoria imediat postbelică a continentului european au fost sesizate în epocă de elitele politice, și spirituale. Unii au perceput această evoluție ca o alunecare a Europei, mai ales a părții ei apusene, pe panta prăbușirii, a crizei totale. Filozoful Oswald Spengler a încercat să arate în lucrarea "Declinul Occidentului" că întreaga Europă se afla în pragul fâlimentului. (13;22-23) Mihai Ralea, care și-a făcut studiile în Franța chiar în acei ani, arăta că Europa părea, cel puțin în partea sa occidentală, după diagnozele lui Spengler ori Keyserling, "în situația unui muribund ce are nevoie de transfuzie de sânge" (13;23)

Așadar născând speranța într-o lume mai bună și "forțând" realinieri drastice în relațiile dintre state, primul război mondial poate fi apreciat, prin consecințele sale ca "un semn de punctuație pus istoriei", ca "o piatră de hotar în istoria omenirii" (13;28), care a pus umanității, Europei în primul rând, probleme majore spre rezolvare, chiar dacă climatul postversaillesian a fost complex, pe alocuri chiar dramatic.

BIBLIOGRAFIE

- Habsbawm Eric, *Secolul extremelor*, traducere Anca Irina Ionescu, București, 1994.
- Carrère d'Encausse Hélène, *Imperiul Spulberat. Revolta națiunilor în URSS*, în românește de Alina Ungureanu, București, 1993.
- Seișanu Romulus, *Principiul naționalităților. Originile, evoluția și elementele constitutive ale naționalității*, București, 1996.
- Fontaine André, *Istoria războiului rece. De la Revoluția din Octombrie la războiul din Coreea. 1917-1950. vol I*, București, 1992.
- Milza Pierre, Serge Berstein, *Istoria secolului XX. Sfârșitul <<Lumii Europene>>. (1900-1945). vol.I*, București, 1998.
- Iacobescu Mihai, *România și Societatea Națiunilor*, București, 1988.
- Ciachir Nicolae, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă*, București, 1987.
- Broué Pierre, *Histoire de l'Internationale Comuniste 1919-1943*. Paris, 1997.
- Duroselle J.R., *De Wilson à Roosevelt*, Paris, 1960.

Preda Dumitru, Alexandrescu Vasile, Prodan Costică, *în apărarea României Mari. Campania armatei romane din 1918-1919*, București, 1994.
Reinhard Marcel R., Armengand André, Dupaquier Jacques, *Histoire générale de la population mondiale*, Paris, 1968.
Reithinger, A, *Le visage économique de l'Europe*, 1937.
Saizu I., Tacu Al., *Europa economică interbelică*, Iași, 1997.

EVOLUȚIA RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE ÎNTRE ANII 1919 ȘI 1939

După fiecare conflict major, de regulă, învingătorii au imaginat și au impus lumii o formulă de organizare a păcii care la rândul ei a determinat o arhitectură a granițelor și a generat o suită de instituții politice și politico-militare care să asigure securitatea.

Analizând acest aspect istoric Gh. I. Brătianu ajungea la concluzia că în istoria universală "două sunt formulele pe care le vom întâlni din timpurile cele mai vechi până în pragul actualității (1;9). Acestea au alternat în funcție filozofia care a dominat la un moment dat principiile și normele care erau acceptate pentru comportamentul statelor în relațiile internaționale. Definind cele două formule, Gh.I.Brătianu aprecia că "una este formula organizării păcii prin ierarhie, prin precumpănirea mai mult sau mai puțin accentuată, mai mult sau mai puțin radicală a unei puteri, a unui stat, cealaltă este formula organizării păcii prin federațiune, prin înțelegere între mai multe state, între mai multe puteri care caută pe un principiu de paritate să organizeze viața popoarelor" (1 ;9). Înfrângerea Puterilor Centrale în toamna anului 1919 a pus forțelor Antantei și a puterilor asociate adaptarea unei formule de organizare a păcii în Europa și în lume.

1. SECURITATEA COLECTIVĂ ȘI LIGA NAȚIUNILOR ÎN ORGANIZAREA PĂCII DUPĂ PRIMA CONFLAGAȚIE MONDIALĂ.

Încă înainte ca războiul să înceteze pe teatrele de operațiuni militare, președintele american Wilson a anunțat lumii intenția S.U.A de a propune o formulă de securitate pentru "a face ca dreptul să prevaleze împotriva oricăror agresiuni egoiste, pentru a evita ca o alianță să se ridice contra alteia. (2;32). America disprețuia conceptul de echilibru de forțe și considera imorală practica așa-numitului Realpolitik. Criteriile ei pentru ordinea mondială erau democrația, securitatea colectivă și autodeterminarea, nici unul dintre ele nestând la baza vreunui dintre acordurile europene anterioare. SUA propunea prin urmare: asocierea tuturor națiunilor, fără nici o discriminare, recunoașterea și impunerea dreptului internațional "deasupra tuturor intereselor particulare", instituirea unei forțe colective, care "să nu mai fie în serviciul ambițiilor politice sau al egoismelor în complot și al ordinii și păcii universale.

La 11 februarie 1918 Wilson arăta că, în viitor, "popoarele și provinciile nu trebuie să mai fie obiect de vânzare sau de schimb sau să fie tratate ca un simplu șeptel ori ca pionii unui joc de șah". El respingea doctrina echilibrului puterilor și precizia că orice modificări teritoriale să se facă "numai în interesul și profitul populației interesate"; reafirmând principiul drepturilor popoarelor la autodeterminare, el declara că toate aspirațiile naționale, clar

definite, trebuie să fie satisfăcute, evitându-se crearea de noi elemente de discordie și antagonisme și perpetuarea celor vechi". (2;35)

Proclamând o distanțare radicală de percepțiile și experiențele Lumii Vechi, ideea lui Wilson despre ordinea mondială pornea din credința americanilor în natura umană esențialmente pașnică și în fundamentală armonie a lumii. De aici reieșea că națiunile democratice erau, prin definiție pașnice; popoarele cărora li se garanta autodeterminarea nu vor mai avea motive să intre în război sau să asuprească alte popoare.

Conducătorii europeni, pe de altă parte, nu dispuneau de nici un fel de categorii ale gândirii în care să includă asemenea vederi. Nici instituțiile lor interne și nici ordinea internațională nu avuseseră la bază teorii politice în care să se proclame bunătatea funciară a ființei omenești. Diplomația europeană nu s-a articulat pe caracterul iubitor de pace al statelor, ci pe înclinația lor spre război, care trebuia să fie descurajată sau contrabalansată. Alianțele se formau pentru urmărirea unor obiective specifice și definibile și nu în apărarea unui concept abstract al păcii. (3;199) Aceste viziuni diferite asupra viitoarei arhitecturi de securitate pentru lumea postbelică au afectat forța și credibilitatea edificiului propus pentru întronarea și menținerea păcii încă de la începuturile existenței sale.

Instrumentul menit a realiza și a menține securitatea colectivă a fost în opinia fondatorilor acestei concepții, Societatea Națiunilor. Acesta a funcționat pe baza unui Pact negociat de Puterile Aliate și Asociate la Paris și adoptat de Conferința de Pace, la 28 aprilie 1919, cu recomandarea de a fi reprodus ca preambul al sistemului tratatelor de pace de la Versailles. Pactul conținea 26 de articole și o anexă cu lista celor 32 de state fondatoare și alte 13 țări invitate să adere la el. Prin acest document se definea scopul Societății Națiunilor care în esență era dezvoltarea cooperării între națiuni, garantarea păcii și siguranței precum și eliminarea războiului (4;58) și modul ei de funcționare. Art.8 prevedea că în scopul menținerii păcii, statele membre recunoșteau necesitatea reducerii armamentelor naționale, în funcție de "situația geografică și condițiile speciale ale fiecărei țări până la minimul necesar apărării ordinii interne.

Prin art.10, statele membre își luau "îndatorirea să respecte și să păstreze împotriva oricăror agresiuni externe integritatea și independența politică existentă. În art. 11-17 se indicau mijloacele și procedeele aplicabile în cazul unor conflicte: folosirea arbitrajului, respectarea unui termen de 3 luni după pronunțarea sentinței date de instanța de arbitraj sau de către Consiliu, ruperea legăturilor economice, financiare și a oricăror raporturi cu statul vinovat de încălcarea dreptului internațional.

Contradicțiile din Sistemul relațiilor internaționale din anii imediat încheierii primei conflagrații mondiale ca și viziunea diferită asupra arhitecturii de securitate a principalilor actori care au fundamentat Liga Națiunilor au făcut ca aceasta să întâmpine dificultăți în a-și îndeplini rolul și misiunile. În primul rând S.U.A n-au ratificat actul fondator și a încheiat tratate separate de

pace cu țările învinse din care lipseau clauzele privitoare la Ligă și a promovat, prin Conferința de la Washington, propriile interese în conservarea păcii și securității în America Latină. În al doilea rând în organizarea Ligii Națiunilor n-au fost luate în considerare interesele statelor învinse. Germania și Rusia care împreună însemnau mai mult de jumătate din populația Europei și dețineau un important potențial de putere. În problema primirii Germaniei în Ligă poziția învingătorilor a fost diferită. Franța a fost categoric ostilă admitterii statului german și susținea că acest lucru va fi posibil numai după ce acesta își va fi îndeplinit toate obligațiile asumate prin tratatul de pace. S.U.A și Marea Britanie doreau o integrare mai rapidă deoarece percepeau Franța ca unica putere continentală în stare să-și impună hegemonia în Europa și astfel echilibrau raportul de forțe.

Germania dorea să fie primită în Ligă pe picior de egalitate cu Franța și Anglia. Neprimind acest statut Republica de la Weimar a denunțat și atacat sistemul de securitate Versailles ca un "dictat iar Societatea Națiunilor ca un "complot ipocrit al inamicilor Germaniei " și "un instrument iscusit pentru promovarea intențiilor engleze în Europa". (2;70)

În momentul în care Europa își edifica sistemul de securitate bazat pe existența statelor naționale și principiul naționalității ca element fundamental al dreptului internațional, în spațiul fostului Imperiu țarist revoluția bolșevică propunea o altă viziune care avea la bază teoria statului social al proletariatului. Lenin a ignorat recunoașterea la Versailles a acestor principii ca și dreptul popoarelor oprimate din fostele imperii țarist și habsburgic de a-și afirma stăruința și vocea în cadrul Societății Națiunilor. Din această perspectivă a considerat forumul păcii drept o Internațională Neagră destinată a conserva orânduirea burgheză. Conducătorii statului sovietic au dat o interpretare proprie principiului național-revoluționar al dreptului popoarelor la autodeterminare, favorabilă exclusiv intereselor statului sovietic. Aceștia n-au putut să se împace cu ideea că noul imperiu care se năștea a trebuit să piardă 877.000 Km² cu o populație de 26 milioane de locuitori neruși. Așa se explică și declarația pe care Lenin a făcut-o la 15 octombrie 1920: "Când Rusia Sovietică se va întări praf și pulbere se va alege din Tratatul de la Versailles. (6;356) Statul sovietic n-a recunoscut tratatele de pace care consfințeau apariția statelor naționale la frontierele sale și a acționat în permanență pentru revizuirea granițelor și a tratatelor.

Îndepărtându-se aceste două mari state din ecuația de securitate a Europei prin modul cum au fost tratate la Conferința păcii formula rezultată n-a mai putut să semene în nici un fel cu cea care a asigurat pacea continentului după Congresul de la Viena (1815). Secolul de pace asigurat de Congresul de la Viena s-a fundamentat pe trei piloni în egală măsură indispensabili: o pace conciliatoare cu țara învinsă - Franța, un echilibru de forțe și un sentiment comun al legitimității. Tratatul de la Versailles nu a îndeplinit nici una din aceste condiții. Termenii lui au fost prea împovărători pentru conciliere, dar totodată insuficient de severi pentru o subjugare

permanentă. Paradoxal, vulnerabilitatea Franței și avansul strategic al Germaniei au fost amplificate de Tratatul de la Versailles în ciuda clauzelor lui punitive.

Înainte de războiul mondial Germania avusese vecini puternici atât în vest cât și în est. Ea nu se putea exclude în nici o direcție fără a da peste un stat important - Franța, Austro-Ungaria sau Rusia. Însă după tratatul de la Versailles, n-a mai existat nici o contrapondere a Germaniei în est. Franța slăbită, Austro-Ungaria dispărută ca actor al vieții internaționale iar Rusia confruntată cu frământări și slăbiciuni interne făceau ca estul european să nu poată oferi un potențial credibil pentru reechilibrarea balanței de putere.

În aceste condiții colaborarea dintre Germania înfrântă în război și Rusia Sovietică izolată printr-un cordon sanitar a devenit necesară pentru ambele state și a fost oficializată prin tratatul de la Rapallo (16 aprilie 1922). Se restabileau relațiile diplomatice sovieto-germane și se aplica principiul clauzei națiunii celei mai favorizate în schimburile economice. Ambele state renunțau reciproc la datoriile și reparațiile de război. Germania a făcut din relațiile cu URSS un instrument de presiune asupra Angliei și a Franței pentru a revizui tratatele de la Versailles. Amenințând Anglia și Franța cu o posibilă alianță militară cu Rusia Sovietică, Germania promitea să intre în Liga Națiunilor numai dacă i se acorda statutul de mare putere, un loc permanent în Consiliu, conducerea și controlul unor secții ale acesteia și dacă li se acordă dreptul la colonii.

Elaborarea Pactului și disputele în jurul modului de organizare și funcționare a Societății Națiunilor în anii 1919-1923, a fost urmată de intrarea în scena vieții politicii internaționale a acestui actor major în care lumea și mai ales țările mici și mijlocii și-au pus atâtea speranțe. În prima fază Liga a rezolvat probleme organizatorice și tehnice pentru buna sa funcționare.

Între anii 1924 și 1929 Societatea Națiunilor a desfășurat o activitate laborioasă pe multiple planuri. Au fost adoptate măsuri colective pentru reconstrucția economico-financiară a Austriei, Ungariei, Bulgariei, Albaniei și a altor țări sub egida Societății Națiunilor. Sub egida noului organism cu vocație universală s-a deschis la 4 mai 1927 Conferința Economică Internațională la care au participat reprezentanții a 50 de state și care a propus un amplu proiect de colaborare economică între țări. Sub egida Ligii au fost depășite și rezolvate circa 18-20.000 de conflicte și litigii între state referitoare la delimitarea frontierelor, interpretarea tratatelor, diferende comerciale, economice, naționale, militare etc. (2;98) Prestigiul Societății Națiunilor a fost întărit și de intervenția sa în lichidarea unor conflicte militare - între Italia și Grecia (1925); Turcia și Grecia (1926); Grecia și Albania (1928) - de participarea unor observatori ai statelor nemembre la probleme de interes major pentru întreaga lume ca și prin democratizarea instituției ca atare. Conferința de la Locarno (1925) desfășurată sub egida Societății Națiunilor a oferit o perioadă de pace și speranță. Germania a putut fi primită, după Locarno, în Societatea Națiunilor. De acum încolo Geneva părea să fie

centrul Europei renăscute: "Concertul" era în sfârșit cu adevărat, "în ton", iar chestiunile internaționale erau reglementate prin discuții și nu prin zăngănitul armelor (7;54).

În această etapă, la Geneva, în afară de măsurile și acțiunile cu un larg ecou în lumea politică și diplomatică s-au comis și o serie de erori de calcul și poziție care au dus la eșecuri. Proiectul Pactului de Garanție Mutuală din 1923 nu a întrunit decât 18 voturi pentru că n-a fost semnat, datorită contradicțiilor de interese, decât de 17 din cele 50 de delegații care au fost prezente la dezbateri. Crearea, în anul 1924, a unui organism special pentru controlul armamentului, a comerțului cu arme și a producției de muniție n-a condus și la stoparea cursei înarmărilor. Acesta nu avea dreptul de a efectua inspecții, ea putea doar să ceară guvernelor informații despre încălcările în ceea ce privește armamentele, efectivele și dotarea armatei. Comisia a fost desființată în anul 1927 iar sarcinile ei au fost preluate de Liga Națiunilor, care însă n-avea nici ea nici un mijloc de verificare a modului cum erau respectate clauzele de dezarmare. (3;252)

Prezența unui stat fascist -Italia- într-un concern de state democratice a fost o eroare și a arătat unor state mici și mijlocii că organizarea Societății Națiunilor este lipsită de realism. La fel de lipsită de realism politic a fost și înțelegerea miniștrilor de externe francez și american - Briand și Kellog - pentru semnarea unui tratat prin care războiul a fost scos în afara legii. Pe 28 august 1928 a fost semnat de către 15 națiuni, cu surle și trâmbițe, Pactul de la Paris (cunoscut ca Pactul Briand-Kellog), prin care s-a denunțat războiul ca instrument al politicii naționale. Americanii, britanicii și chiar francezii i-au adus ulterior atâtea amendamente încât "tratatul a fost redus la o simplă tautologie potrivit căreia Pactul de la Paris ajută la menținerea păcii atâta timp cât pacea era menținută". (3;254)

Contradicțiile anglo-franceze a constituit și ele unul din factorii care au arătat în mod evident că Liga Națiunilor și inițiativele sale în domeniul securității colective n-au șansa de a se impune în arhitectura de securitate a Europei. Anglia a dus, la Geneva, o politică inversă celei franceze în domeniul dezarmării; a militat pentru revizuirea clauzei Pactului Sovietic cu privire la menținerea integrității teritoriale, ceea ce Franța nu accepta. Anglia a angajat tratative cu Roma și Berlinul impunând Franței diferite sacrificii în favoarea Germaniei și a țărilor revizioniste.

Slăbiciunile Societății Națiunilor s-au datorat și slăbiciunilor pe care Franța le-a avut în politica internă generate de criza politică, de dificultățile financiare interne, de luptele dintre forțele politice de stânga, partizane ale cooperării cu URSS pentru realizarea securității colective. și forțele de dreapta, înclinate să aprobe ascensiunea lui Hitler în Germania ca "povază împotriva bolșevismului" (2;100)

2. DECLINUL LIGII NAȚIUNILOR ȘI EȘECUL SECURITĂȚII COLECTIVE

În anul 1929 sistemul de securitate european rezultat după cel primul război mondial era încă o speranță pentru pacea și liniștea continentului și a lumii. Germania era dezarmată, zona renană demilitarizată, învingătorii erau aparent uniți iar propunerea lui Briand, în cadrul celei de-a zecea Adunare a Societății Națiunilor, la 5 septembrie 1929, pentru a se crea o Uniune Europeană părea să fie acceptată de majoritatea spiritelor europene. Însă guvernele europene, în afara Bulgariei și Iugoslaviei care au aderat fără condiții la proiectul francez, au manifestat serioase rețineri. (8;135)

După un deceniu în care diplomația se concentrase asupra Europei, Japonia a fost aceea care a demonstrat într-un mod surprinzător cât de șubrede erau securitatea colectivă și Societatea Națiunilor, transformând anii '30 într-un deceniu al violențelor din ce în ce mai mari. La 18 septembrie 1931, forțele japoneze au ocupat Manciuria, care, legal, aparținea Chinei. China a făcut apel la Societatea Națiunilor, însă aceasta n-avea un mecanism de constrângere, nici măcar pentru sancțiunile economice precizate la art. 16 din Pact. În ezitățile sale Societatea Națiunilor a ilustrat dilema fundamentală a securității colective: agresiunea trebuia sancționată dar nu aveau cum să se aplice sancțiunile. Nici o țară nu era pregătită pentru a intra în război cu Japonia și nimeni n-a dorit să întrerupă fluxul comercial cu Japonia care era și în avantajul Europei. (8;142-148)

În cele din urmă s-a ajuns la un mecanism sub forma unei comisii de cercetare (Comisia Lytton) - care a demonstrat că Japonia a avut pretenții justificate asupra Manciuriei dar a greșit fiindcă nu a epuizat toate mijloacele pașnice de rezolvare a problemei. Japonia s-a retras din Liga Națiunilor în semn de protest. A fost primul pas spre declinul securității colective. În anul 1932, Japonia a ocupat China la nord de Marele Zid și a debarcat la Shanghai.

Eșecul Conferinței pentru dezarmare, desfășurată sub egida Societății Națiunilor a fost pecetluit de retragerea Germaniei de la negocieri la 14 octombrie 1933. Hitler a folosit acest prilej pentru a se lansa într-un plan general de înarmare. Pretextul pentru a legitima un asemenea act a fost declarația ministrului de externe francez care afirma, pe 19 aprilie 1934, că "de acum încolo, Franța își va asigura securitate prin mijloace proprii". (7;69). Guvernul francez a declanșat startul în cursa înarmărilor dar nu va reuși s-o parcurgă. Eșecul conferinței pentru dezarmare ca și părăsirea Ligii Națiunilor de către Germania nu presupunea în mod necesar război. Marele puteri europene s-au gândit că o corectare a securității colective cu metodele realpolitik-ului ar rezolva problemele tensionate din Europa.

La inițiativa Italiei, Germania, Franța și Marea Britanie au încercat să constituie un fel de directorat european ce trebuia să stabilească "regulile jocului" pentru statele mici și să fie rezolvate pe cale pașnică problemele

litigioase din Eutopa. Franța simțindu-se dezavantajată a boicotat proiectul spre mulțumirea URSS.

O asociere a patru mari puteri europene a fost întodeauna coșmarul liderilor de la Kremlin care considerau că o asemenea alianță ar fi preludiul unei noi intervenții împotriva statului sovietic. O încercare de a repune în termeni reali ecuația de securitate pe continent instituită după prima mare conflagrație s-a făcut la Stresa în aprilie 1935. Marea Britanie, Franța și Italia prin reprezentanții lor la nivelul cel mai înalt și-au promis solemn să mențină sistemul de tratate existent în Europa și să reziste oricăror încercări de a-l schimba prin forță. A fost o etalare de vorbe mari fără suport deoarece în raportul de forțe, Germania începuse marșul pentru schimbarea ierarhiilor. La numai o lună de la Conferința de la Stresa, Hitler a repudiat ultimele clauze referitoare la dezarmare rămase din Tratatul de la Versailles. Sistemul de securitate practic nu mai reacționa.

Franța a căutat atunci să reechilibreze balanța și raportul de putere printr-o apropiere de Uniunea Sovietică. Tratatul încheiat la 2 mai 1935 între Paris și Moscova prevedea că dacă una dintre semnatare va fi atacată cele două țări se vor consulta în baza art. 10 din Pactul Societății Națiunilor și își vor acorda ajutor reciproc. (8;177).

Când Italia a atacat Abisinia, Marea Britanie a făcut cea mai vibrantă declarație în favoarea securității colective și a cerut ca Liga Națiunilor să hotărască sancțiuni contra agresorului. Mussolini și-a continuat agresiunea în ciuda unor propuneri britanice care ar fi redus profitul Italiei la jumătate. La 1 mai 1936 împăratul Abisiniei, Haile Selassie a părăsit țara și o săptămână mai târziu Mussolini proclamat întemeierea unui nou Imperiu Roman. A fost o lovitură de moarte dată Abisiniei dar mai ales securității colective. Cincizeci și două de națiuni s-au reunit pentru a rezista agresiunii și toate au consimțit ca Abisinia să fie cucerită.

Afacerea abisiniană a avut urmări imediate. Hitler a urmărit cu atenție încordată conflictul, temător că o Ligă triumfătoare ar putea fi folosită, împotriva Germaniei. Hitler a ordonat, la 7 martie 1936, armatei germane să intre în Renania demilitarizată, marcând astfel răsturnarea ultimului bastion al acordului de la Versailles. Potrivit tratatului, forțele militare germane n-aveau dreptul să pătrundă în Renania sau la 50 Km est de ea. Germania confirmase această clauză la Locarno. Liga Națiunilor aprobase acest tratat iar Marea Britanie, Franța, Belgia și Italia îl garantaseră. (3;273) Nici de data aceasta democrațiile occidentale care puseseră bazele sistemului de securitate colectivă n-au știut cum să reacționeze la acțiunile Germaniei. Franța era pusă în situația de a acționa. Britanicii au insistat asupra folosirii mijloacelor diplomației în locul forței. În consecință a fost convocat Consiliul Ligii la Londra.

Consiliul Ligii Națiunilor a hotărât, deși nu în unanimitate, că tratatele de la Versailles și Locarno au fost încălcate. Hitler a fost invitat să negocieze un nou aranjament pentru securitatea europeană să-l înlocuiască pe cel pe care

îl distrusese. El a răspuns invitației: nu avea, "nici un fel de pretenții teritoriale în Europa", dorea pacea și a propus un pact de neagresiune pe 25 de ani cu Puterile Occidentale. Britanicii au dorit să obțină de la acesta mai multe precizări și au înaintat Berlinului o listă de probleme precise. Hitler n-a mai răspuns. S-a instalat tăcerea. Ultimele rămășițe ale sistemului securității colective dispăruseră. Era sfârșitul unei epoci. Ordinea în ierarhia ecuației de putere stabilită la sfârșitul primului război mondial între învingători și învinși se răsturnase.

S-a afirmat, în momentul reocupării cu trupe a Renaniei demilitarizate, că 7 martie 1936 a fost un punct de cotitură în istorie. S-a repetat de către istorici apoi că atunci, Franța a ratat ocazia de a opri Germania și de a împiedica ororile și sacrificiile făcute de omenire în cea de-a doua conflagrație mondială.

Din punct de vedere tehnic, pe hârtie, acest lucru a fost adevărat: francezii posedau o mare armată iar germanii încă nu-și puseseră la punct mașina de război. Din punct de vedere psihologic situația era exact inversă. Popoarele occidentale n-au putut da un răspuns coerent la întrebarea: ce puteau face? Armata franceză ar fi putut să înainteze în Germania și să obțină promisiuni de bună purtare din partea germanilor, iar apoi ar fi trebuit să plece. Situația ar fi rămas ca înainte și resentimentele germanilor ar fi crescut, ca și dorința de revanșă. A. J. P. Taylor susține că "în realitate n-avea nici un sens atacarea Germaniei până când aceasta nu era capabilă să se opună", până când înțelegerea de la Versailles nu era eliminată și Germania reînarmată. Numai o țară care își propune victoria poate fi amenințată cu înfrângerea. (7;87) Din această perspectivă ziua de 7 martie 1936 are o dublă semnificație. Ea a deschis calea pentru un succes temporar al Germaniei, dar și pentru eșecul ei final.

Pentru Hitler, reocuparea Renaniei a deschis drumul spre Europa Centrală, atât din punct de vedere militar cât mai ales psihologic. Odată ce demonstrațiile au acceptat această manevră ca pe un fait accompli, baza strategică a opoziției față de Hitler în Europa de est a dispărut. "Dacă pe 7 martie nu v-ați putut apăra pe voi?"- l-a întrebat ministrul român de externe, Nicolae Titulescu, pe omologul său francez "cum o să ne apărați pe noi în fața agresorului? (3;278). Răspunsul a fost mai greu de dat mai ales că marile democrații intraseră și în frenezia pacifismului.

Politica pacifistă pe care Franța o aplica a fost urmată și de Anglia în relațiile cu Germania. În 1937, anul ce-a urmat remilitarizării Renaniei, lordul Halifax, pe atunci președinte al Consiliului Privat, a ilustrat demisia morală a democrațiilor vizitându-l pe Hitler în fortăreața lui de la Berchtergaden. El a elogiat Germania nazistă pe care a numit-o "reduta europeană împotriva bolșevismului" și a enumerat o serie de chestiuni, de care Germania era vital interesată, la care "s-ar putea ajunge la modificări pe măsura trecerii timpului": (7;137) Danzigul, Austria și Cehoslovacia. Singura obiecție a lui Halifax a fost metoda prin care s-ar rezolva aceste "chestiuni".

3. SECURITATE CU ARMA LA PICIOR

Reocuparea zonei demilitarizate Renane a marcat finalul arhitecturii de securitate concepută după primul război mondial. Instrumentul conceput a o materializa - Societatea Națiunilor - deși, formal exista, ea practic nu mai avea credibilitate și nici forță. Lumea și în special Europa s-a întors la sistemul de securitate în care important pentru fiecare stat era locul pe care-l ocupa în ecuația de putere.

Fiecare stat suveran, mare sau mic, a trebuit să se bazeze din nou pe forța armată, diplomație și alianțe pentru a-și asigura propria securitate. Prima mare criză a relațiilor internaționale a fost provocată de un conflict al ideologiilor izbucnit în Spania - războiul civil. În 1936 Spania devenise republică. Alegerile din 1936 au adus la putere o coaliție formată din radicali socialiști și comuniști. În iulie opoziția fascistă și conservatoare au declanșat o revoltă armată. Taberele au fost apărute în funcție de natura regimului cu care se solidarizau: Frontul Popular - Franța, Marea Britanie, Uniunea Sovietică; conservatorii și fasciștii de Italia, Germania și alte țări cu regimuri de dictatură. (8;190-191) Italia și Germania vor acorda un sprijin masiv adeptilor săi, pe când Frontul Popular, datorită acordului de non intervenție semnat de 25 de țări dar nerespectat de statele fasciste, a primit ajutor doar în material de război și foarte puțini combatanți în raport cu trupele trimise de germani și italieni.

Războiul civil din Spania a fost o veritabilă cotitură în relațiile internaționale. A distras atenția de la problemele grave determinate de renașterea puterii germane și a pecetluit apropierea dintre Hitler și Mussolini. A inaugurat, pentru marile democrații occidentale, un anumit tip de atitudine - non intervenția - care va netezi calea puterilor fasciste în aplicarea politicilor de expansiune teritorială. Războiul civil din Spania a adăugat o nouă "falie" între Rusia Sovietică și Puterile Occidentale. Moscova gândea că politica britanică i-a permis lui Hitler să se reînarmeze, l-a ajutat indirect pe Franco să învingă în Spania și, ulterior, va aproba atacul lui Hitler împotriva Uniunii Sovietice. Aceste suspiciuni vor influența viitorul securității pe continent în următorii 2-3 ani.

În iulie 1937, Japonia transformă conflictul cu China în război deschis. Din nou chinezii au făcut apel la Societatea Națiunilor, însă, această instituție muribundă a putut doar să transfere apelul către o Conferință a Marilor Puteri care s-a desfășurat la Bruxelles. Aceasta n-a putut să facă nimic pentru China, datorită contradicțiilor dintre marile puteri în zonă ca și divergențele de opinie privind modul de soluționare a crizelor. Marea Britanie care a încercat să fie în același timp și o mare putere europeană și una mondială a dorit să se implice. S.U.A erau neînarmate și Roosevelt putea oferi doar certitudine morală. Acest lucru nu-l doreau Franța și Marea Britanie pentru că le-ar fi

legat mâinile în negocierile cu Hitler și Mussolini și le-ar fi blocat concesiile pe care, de altfel, le-au făcut în 1938-1939.

Luna noiembrie 1937 a fost una crucială pentru evoluția ulterioară a evenimentelor în Europa și în lume. În două capitale mari ale lumii s-a discutat arhitectura granițelor și perspectiva de securitate în aii următori. (7;132-133) La Berlin, Hitler și principalii săi colaboratori discută "Memorandumul Hossbach" prin care se indicau oportunitățile, căile și modalitățile prin care Germania putea obține Lebensraum-ul* și să transforme țara într-o putere dominantă în Europa. Momentele de criză anticipate de documentul dezbătut și în care Germania ar fi putut intra în război cu succes nu s-au produs. Evoluțiile din sistemul de interese și contradicții european au contrazis previziunile lui Hossbach. Hitler a folosit cu abilitate alte momente de criză și aranjamente politico-diplomatice pentru a-și atinge țelurile.

La Londra, primul ministru englez Neville Chamberlain a gândit și el un plan pentru a evita războiul și a pacifica Europa. Deși nu a crezut în idealismul Societății Națiunilor premisele de la care a plecat în schițarea programului omului politic britanic erau la fel de nerealiste ca și cele gândite la Berlin. Neville Chamberlain a pornit de la ideea că puterile învinse - în special Germania - aveau nemulțumiri justificate și că acestea trebuiau să-și găsească rezolvarea. Existau șase milioane de germani în Austria, a căror reunificare națională era încă interzisă de tratatele de pace din 1919, trei milioane de germani în Cehoslovacia, ale căror dorințe nu fuseseră consultate niciodată, 350.000 germani și Danzigul în Polonia care voiau drepturi naționale. Primul ministru englez credea că odată satisfăcute aceste nemulțumiri ale Germaniei, Hitler nu va fi numai mulțumit ci și recunoscător. De aici s-a născut politica de conciliere promovată de Londra și Paris față de Berlin în ceea ce privește criza austriacă și mai ales Cehoslovacă.

"Rezolvarea" crizei austriece de către Hitler a fost favorizată și de atitudinea Italiei fasciste. Mussolini era preocupat de a-și consolida influența în nordul Africii și de a o câștiga în Mediterana. În acest context el declară în noiembrie 1937 că "Italia a obosit să mai păzească independența Austriei" (9;351), ceea ce însemna pentru Hitler calea deschisă pentru anexarea Austriei. Cancelarul austriac Schuschnigg a încercat să se opună proiectului nazist și să organizeze un plebiscit pentru a tranșa problema independenței sau anchluss-ului. Hitler a cerut telefonic, prin miniștrii săi cancelarului să anuleze desfășurarea plebiscitului. Disperat a cerut ajutor puterilor occidentale care altă dată au protejat independența Austriei. A primit răspunsuri glaciale. Deși acceptaseră sub presiunile germane anularea plebiscitului Goring, prin telefon, a cerut înlocuirea lui Schuschnigg cu nazistul Scyss Inguart. În noaptea de 11-12 martie armata germană a invadat Austria. Pe 12 martie din balconul primăriei din Linz, Hitler a anunțat încorporarea Austriei la Germania. Anschluss-ul a fost ratificat de 97% din

* spațiul vital

populația celor două țări. (9;351) Democrațiile s-au mulțumit doar să protesteze.

După rezolvarea crizei "austriece" Hitler s-a întors către Cehoslovacia. Acest stat apărut ca urmare a sistemului de tratate de la Paris în noul context de securitate era dezavantajat în raport cu Germania de realități geografice dar și politice. Geografice pentru că dispunerea ei o separa de aliații care i-au garantat existența. Germania o separa de Franța, iar Polonia și România de Rusia Sovietică. Dintre vecini doar România nu-i era ostilă. Politice pentru că Cehoslovacia deși declarat stat național era în fapt unul al naționalităților. Dintre acestea germanii sudeți erau cei mai activi în a se alipi la Germania.

Pe 12 septembrie, într-un violent discurs pronunțat la Nurnberg, Hitler a revendicat oficial sudeții. A doua zi germanii din Sudeți s-au revoltat însă ordinea a fost restabilită rapid. Premierul britanic a încercat să depășească starea de criză prin două întâlniri cu Hitler. Acesta din urmă plusează și cere ocuparea imediată a sudeților deoarece populația este complet masacrată. Fapt neadevărat, însă Hitler a dorit să sondeze reacția militară a puterilor occidentale. Războiul părea iminent. În ultimul moment, Chamberlain a sperat organizarea unei conferințe internaționale iar Mussolini l-a determinat pe Hitler să accepte.

Cei patru lideri s-au întâlnit la Munchen pe 29 septembrie și au "negociat", însă termenii au fost cei doriți de Hitler. La ora 2 noaptea reprezentanții Cehoslovaciei au fost convocați de premierii britanic și francez și li s-a comunicat că "era o sentință fără drept de apel și fără o posibilitate de modificare". A doua zi Neville Chamberlain s-a întâlnit cu Hitler din nou și i-a spus: "Sunt foarte mulțumit de rezultatele obținute ieri" (7;147) Apoi, după o discuție confuză despre dezarmare a propus semnarea unei declarații "care să arate că s-a convenit asupra dorinței de îmbunătățire a relațiilor anglo-germane, ceea ce-ar fi în favoarea unei mai mari stabilități europene".

La Paris și Londra s-a instaurat iluzia păcii. Primii-miniștri francez și britanic au fost primiți cu mare entuziasm ca salvatori ai păcii. Franța și Anglia s-au discreditat în ochii aliaților est-europeni ca și în ochii unor politicieni realiști care au preconizat că această pace va dispărea în trei luni. Conferința de la Munchen a părut unor oameni politici un nou sistem de securitate bazat pe egalitate și încredere reciprocă a celor 4 mari puteri care dominau Europa. Dar pentru Hitler anexarea sudeților n-a fost decât o etapă pentru cucerirea întregii Cehoslovacii. Acesta a încurajat Polonia pentru a încorpora regiunea Techen. Pe 2 octombrie 1938 colonelul Beck, ministrul de externe polonez, în ciuda protestelor sovietice și franceze ocupă regiunea dorită. La rândul său Ungaria obține prin "arbitrajul de la Viena" din 2 noiembrie 1938 sudul Slovaciei populat de unguri.

Lovitura de grație care a pus capăt definitiv Cehoslovaciei a fost dată în 15 martie 1939, Președintele cehoslovac Beneš care se opunea secesiunii Slovaciei a fost chemat la Berlin și obligat să "accepte" intervenția germană

care a avut loc în aceeași zi. Ulterior țara a fost transformată în "protectorat al Boemiei și Moraviei" satelit al Ruch-ului.

Distrugerea Cehoslovaciei n-a avut efecte geopolitice ci mai mult psihologice. N-a modificat raportul de putere în Europa. Dar din punct de vedere al principiilor stabilite la Versailles, ocuparea și dezmembrarea statului cehoslovac era un punct de cotitură pentru că demonstra că Hitler nu ținea transpunerea în practică a principiului autodeterminării naționale ci dominația continentului.

El a înglobat în Reich populații nongermane încălcând principiul autodeterminării, în numele căruia îi fuseseră tolerate toate abuzurile unilaterale anterioare. După ocuparea Cehoslovaciei și revendicarea Coridorului Polonez, opinia publică occidentală nu mai era dispusă să tolereze noi concesii. Din acel moment, izbucnirea celui de-al doilea război mondial a devenit doar o chestiune de timp. Noua ordine și securitate internațională avea să se plămădească în focul celei de-a doua conflagrații mondiale.

BIBLIOGRAFIE

Brătianu Gheorghe I, *Formule de organizare a păcii în istoria universală*, curs ținut la Facultatea de Filozofie și litere a Universității București, 1943-1947.

Iacobescu Mihai, *România și Societatea Națiunilor. 1919-1929*. București, 1988.

Kissinger Henry, *Diplomația*, București, 1998.

Duroselle, J.B., *Histoire diplomatique de 1959 à nos jours*, Paris, 1978.

Bendiner Elmer, *A time for Angels. The Tragicomic History of League of Nations*, New York, 1975

Lenin V.I., *Opere complete*, ed. a 2-a, vol. 41, București, 1965.

Taylor A.J.P., *Originile celui de-al doilea război mondial*, Iași, 1999.

Duroselle J.B., *Histoire diplomatique de 1919 a nos jours*. Cinquième édition, Paris, 1971.

Milza Pierre, Berstein Serge. *Istoria secolului XX. Sfârșitul "Lumii Europene". (1900-1915)*, vol.I, București, 1998.

ECONOMIA MONDIALĂ ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Prima conflagrație mondială ca și pacea care i-a urmat au pus în fața popoarelor probleme dificile în ceea ce privește refacerea și readaptarea economiilor naționale la realitățile postbelice. Europa nu numai că a pierdut monopolul economic pe care l-a avut asupra întregii lumi dar și multe din noile state apărute pe scena politică s-au transformat din clienți în concurenți. Sistemul de tratate de la Versailles a eliminat războiul din perspectiva operațiunilor militare, confruntările în plan economic au continuat confirmând parcă aserțiunea că popoarele "aleargă zadarnic după un echilibru care niciodată nu este ajuns". (1;6)

Refacerea și reconstrucția economiilor naționale în principalele state europene au necesitat rezolvarea mai multor probleme dintre care cele mai importante erau cele referitoare la alegerea modelului optim de dezvoltare economică și refacerea fluxurilor comercial-financiare intra și extraeuropene din perioada antebelică.

1.REMODELAREA ȘI REFACEREA ECONOMICĂ DUPĂ PRIMA MARE CONFLAGRAȚIE MONDIALĂ

După terminarea războiului pentru toate statele angajate în conflict, problema fundamentală a fost găsirea soluțiilor optime pentru trecerea economiilor la starea de pace. Multe dintre acestea vor suferi o severă criză a reconversiunii care va dura, un timp mai lung sau mai scurt, funcție de nivelul de dezvoltare economică al fiecărei țări în parte.

Refacerea postbelică, prefacerile adânci de restaurare pe baze moderne a economiilor noilor state europene, care trebuiau să le asigure demnitatea în lume și succesul în competiția pe piața mondială cu țările industrializate din centrul și apusul continentului, deveneau posibile numai prin promovarea progresului tehnic, prin sporirea investițiilor de capital, prin accelerarea și diversificarea producției de fabrică și a întregii economii, prin creșterea ponderii produsului social și a venitului național, prin acordarea unei importanțe mai mari factorilor autohtoni - mijloace bănești, forță de muncă și de conducere - și restrângerea penetrației finanței străine, prin sporirea rolului intervenționist al statului și a contribuției învățământului, științei și culturii și activitatea economică. Doar în acest mod se putea ajunge la administrarea și valorificarea optimă a resurselor de materii prime și de energie umană și materială în condițiile în care întreaga lume a intrat în cursa de refacere și de dezvoltare economică. (1;39-40)

Faptul că Europa a pierdut competiția economică în fața "Lumii Noi"- în special S.U.A și Japonia - iar efortul de reechilibrare s-a produs în folosul acestora din urmă a impus nu numai factorilor de decizie politică și capitaliștilor din principalele țări europene ci și elitei intelectuale din domeniul

economicului să se aplece asupra studierii și găsirii unor noi modele economice de dezvoltare pentru țările lor.

Teoreticienii, dar și analiștii economici au atras atenția încă de la finele conflagrației (1918) că viața economică a statelor se îndreaptă spre organizări unitare, înțelegând prin aceasta formarea de carteluri, trusturi, etc., ceva ce implica principiul solidarității între stat și întreprinderea economică particulară. Această solidaritate era cerută de faptul că lupta economică nu se mai desfășura "de la persoană la persoană ci de la organizare la organizare" (2;3).

Modelul spre care s-au îndreptat principalele state europene a fost cel american. Aspirația spre americanizarea economică a Europei a fost, în mare parte, legitimă căci nicăieri în lume nu s-a experimentat mai mult ca în SUA. În ceea ce privește restructurarea rațională a activităților de producție, schimb și de consum, gestionarea administrativ științifică a întreprinderii etc.

Europa avea nevoie de mărirea valorii utile a forței de muncă mai ales în condițiile unei accentuate crize a brațelor de muncă determinată de pierderea atâtor vieți omenești în anii conflagrației. Prin introducerea pe continentul european a principiilor taylorismului s-a rezolvat această problemă deoarece și economiile europene au început să raționalizeze raporturile dintre folosirea optimă a utilajului, divizarea lucrului după criteriul eficienței optime, și consumul de materii prime, combustibil, finanțe și forță de muncă. (3;512)

Nevoia de noi modele pentru economia europeană era justificată de Max Weber prin necesitatea organizării raționale a muncii și restabilizării activităților economice (4 ; 13-15). În România o serie de mari spirite ale timpului cereau remodelarea și regândirea economiei. Nicolae Iorga vorbea la începutul deceniului patru de adaptarea "ritmului american în Europa" (5;194) iar Mihail Manoilescu cerea în Parlamentul României măsuri pentru organizarea muncii, care, inevitabil conducea la ordonarea societății (1;43).

În confruntarea de modele și doctrine în plan teoretic la diferite Congrese și reuniuni ale specialiștilor dar și în plan aplicativ cea mai mare șansă a avut-o liberalismul care a dominat nestingherit în economie toată epoca modernă, deși gravele consecințe ale războiului i-au deschis perspective sumbre dar pe care le-a depășit după grava criză economică din anii 1929-1933.

Modelul liberal a reprezentat vectorul principal al gândirii economice, în confruntarea cu alte doctrine și modele economice chiar dacă după Versailles el a trebuit să-și adauge la paradigmele de bază unele particularități cum au fost sporirea interveționismului etatist în economie, sublinierea scopului de utilitate publică, organizarea producției industriale, compunerea principiului individualismului în folosul statului și al colectivității, stabilirea unui regim de circulație și de distribuție apropiat de idealul de dreptate. Prin acestea liberalismul s-a regenerat și s-a transformat în neoliberalism. Modelul se deplasează de la clasic la neoclasic în organizarea

economiei, de la faza atotputerniciei întreprinzătorului particular la aceea a implicării statului. (6;86)

Neoliberalismul, deci, a reprimat bagajul teoretic al liberalismului, renunțând la tezele circumstanțiale depășite și a menținut tot ceea ce era peren. Acest model, în noile realități aparente în primii ani postbelici, era mai apropiat de cerințele economiei moderne și dinamice, și a dovedit că ridicarea prestigiului material și spiritual al Europei nu putea avea loc decât prin valorificarea maximă a bogățiilor naturale și a resurselor umane. Intervenția statului în economic a fost dictată de noile practici din relațiile economice mondiale - protecționismul în primul rând, dar și de atenuarea arbitrariului pieței, de corelările fiscalității cu inflația, etc. Formele concrete de intervenție a statului în economie au diferit de la un stat la altul, în raport de condițiile și tradițiile social-economice din fiecare țară.

Modelul de economie dirijată a fost inspirat de ideologiile totalitare de stânga - bolșevismul - și de dreapta - fascismul și nazismul -. Noțiunea și sensurile economiei dirijate, ca nou model economic s-au impus în Est prin consolidarea statului sovietic și în vest în condițiile apariției și declarării crizei economice mondiale. (1;64)

Penetrația modelului planificării, influențată, în parte, de efectele aplicării lui în URSS și de eficiența și rapiditatea cu care fascismul a acționat în timpul crizei economice (1929-1933), va determina acumularea de argumente pro și contra pentru o dispută între adepții economiei de piață și cei ai economiei planificate.

Printre alte modele care au circulat în teoria și practica economică europeană, a fost corporatismul. Acesta preconiza asocierea muncitorilor în corporații în opoziție cu sindicatele și conducerea economiei prin metode dirijiste. Corporatismul, deși teoretic a fost studiat și în alte țări decât cea în care a apărut- Italia, n-a avut o coerență suficientă pentru a constitui calea ideologică intermediară între liberalism și etatism. (3;157)

Din punct de vedere al evoluției principalelor economii în primii ani după încheierea primei conflagrații mondiale dezvoltarea a fost inegală și cu efecte diferite de la o țară la alta. Dovadă că, în anul 1925, față de 1913, luat ca nivel antebelic, indicele producției a fost de 121,6 la global, de 103,5 în Europa și de 148,0 în S.U.A. (1;74). Succesul economiei americane s-a datorat "abundenței capitalurilor", creșterii puterii de cumpărare și procesului de concentrare a producției și capitalurilor sub raportul progresului tehnic și științific. Abundența capitalurilor americane a facilitat plasamentul dolarilor în afara țării, bancherii americani dorind să devină și bancherii lumii. Edificator este creșterea de la 7 miliarde de dolari plasați în străinătate în 1919 la 17 miliarde în anul 1929. În afară de beneficiile pe care le-au adus aceste capitaluri americanilor, ele le-au permis acestora să controleze sursele de materii prime indispensabile țării: petrol, cauciuc, cupru, nitrați. În Mexic, de exemplu, jumătate din întreprinderile economice aparțineau, în acest timp, americanilor. (7;132)

Economia S.U.A a intrat în faza "capitalismului bunăstării". Toate sectoarele economiei cunosc o dezvoltare importantă. Cea mai dinamică a fost industria automobilului. De la 4000 de vehicule care se produceau în 1900, ea ajunge la 1.500.000 în 1921 și la peste 4.800.000 în 1929. Industria construcțiilor s-a dinamizat în perioada prosperității și a apariției blocurilor "zgârie nori".

Automobilele, industria electronică și aviația au stimulat dezvoltarea noilor surse de energie, electricitatea și petrolul. Producția de petrol crește de la 33 milioane tone în 1913 la 138 milioane tone în 1929.

Economia statelor europene cunoaște o perioadă de prosperitate însă sprijinită pe o fundație nepermanentă și precară care s-a prăbușit brusc. (1;73) Ea n-a putut să țină pasul cu economia americană și pentru că o mare parte a producției a fost orientată spre reconstrucția a tot ceea ce războiul a distrus sau ruinat. Avansul economiei europene luată ca întreg a fost întârziat cu opt ani, aceasta însemnând că volumul producției din 1929 a totalizat ceea ce s-ar fi realizat în 1921 dacă n-ar fi fost războiul și dacă ritmul de creștere anterioare anului 1914 s-ar fi menținut.

Luată însă separat, unele state de pe continent au fost mult mai sever afectate, ceea ce-a determinat ca însăși opera de refacere și de dezvoltare să difere prin rezultate. În Marea Britanie, de exemplu, dificultățile economice s-au prelungit aproape un deceniu. Aici, cerințele de război au impus accentuarea intervenționismului de stat ilustrat prin protejarea, prin măsuri vamale, unor industrii și pentru control deplin asupra căilor ferate și asupra sectorului minier. După război, până la apariția crizei mondiale, economia engleză, trecută în regim de pace, a avut de înfruntat mari dificultăți în folosirea brațelor de muncă demobilizate, restabilirea progresului în producția de cărbune și metalurgie. Urmarea, producția de cărbune a scăzut de la 240 milioane tone în 1920-1924 la 227. milioane tone în etapa 1925-1929. Producția în metalurgie a scăzut de la 9,2 milioane tone la 6,3 milioane la fontă și de la 9,7 la 7,4 milioane tone la oțel pentru aceeași perioadă. Din această pricină valoarea exportului britanic a reprezentat doar 37% în anul 1929 din nivelul anului 1913. Ponderea de 14% pe care o avea Anglia în comerțul mondial în 1928 era sub nivelul antebelic cu două procente. (9;30)

La rândul ei, Franța, dominată de ideea că, după marea revoluție din 1789, destinul Europei era legat de destinul ei, a arătat interes pentru dezvoltarea economică. Criza de readaptare la economia de pace a fost depășită până în anul 1924. După această dată unele ramuri - metalurgia, construcția de mașini, industria de mașini, aeronautica etc. - au cunoscut creșteri semnificative. Producția de cărbune a crescut de la 34. milioane tone în anii 1920-1924 la 52 milioane în perioada 1925-1929, cea de oțel pentru aceeași perioadă, de la 1,8 la 9,4 milioane tone.

Pentru Germania, primii ani de după conflagrație au fost deosebit de dificili. Redresarea financiară din 1924 și "ghiftuirea" cu capitaluri străine a economiei germane (9 ; 10) au determinat creșteri importante în sectoare ale

economiei germane. În intervalul 1925-1929, Germania a produs mai mult cărbune și oțel decât Franța și Anglia la un loc. Flota comercială a urcat rapid pe locul patru în lume.

Țările mijlocii și mici din Europa au cunoscut evoluții diferite din punct de vedere economic. Belgia, Olanda, Danemarca, Norvegia, au cunoscut un boom economic iar în alte perioade mai dificile fiind necesară intervenția Ligii Națiunilor pentru a se redresa, cum a fost cazul în Austria și Ungaria. În România politica liberală "prin noi înșine", a condus la o creștere economică evidentă și la apariția de mari unități industriale: I.A.R. - Brașov; Malaxa - București; Uzinele Copșa Mică și Cugir etc.

Dezvoltarea economică a lumii în primul deceniu postbelic a fost brusc stopată de criza economică declanșată de marele crah financiar de pe Wall Street.

2. CRIZA ȘI DEPRESIUNEA ECONOMICĂ DIN 1929-1933

Al doilea deceniu interbelic a început cu o puternică criză, care a avut un impact și consecințe nemaiîntâlnite până atunci în economia mondială. Așa numitele cicluri de avânt și de declin erau cunoscute încă din secolul al-XX-lea. La începutul anilor '20, un economist rus, N.D. Kondratiev, ulterior una din victimele epurărilor staliniste, a descoperit un model de dezvoltare economică începând de la sfârșitul secolului al XVIII-lea printr-o serie de "valuri lungi". Prin teoria sa, el a precizat că "valul lung" al economiei mondiale, trebuia să ajungă în punctul cel mai de jos la sfârșitul primului deceniu interbelic. (10;109)

Criza din 1929-1933 a provocat un adevărat șoc psihologic. Nedumerirea și pesimismul au pus stăpânire chiar pe cele mai limpezi și mai optimiste cugetări. Credința într-un progres nesfârșit, socotită odinioară intangibilă și indiscutabilă, scria René Guénon în anul 1931 - nu mai era admisă unanim. Unii au început să întrevadă, vag sau nu, confuz sau nu, că civilizația occidentală, în loc să-și continue neîntrerupt dezvoltarea, risca să ajungă la un punct mort, însăși bazele ordinii economice și sociale fiind amenințate. Toate componentele fundamentale ale liberalismului - individualismului, libera inițiativă, determinarea prețurilor prin jocul concurenței - au intrat în derută. (1;106)

Cauzele crizei au fost multiple și variate ca surse. Dezbaterile teoretice asupra cauzelor și interpretărilor celei mai mari crize a capitalismului modern încă nu s-a încheiat. Cel mai adesea, criza a fost explicată prin dislocarea comerțului mondial și a economiilor naționale în timpul primei conflagrații mondiale. Alți specialiști au explicat criza printr-un accident de parcurs al liberalismului sau prin excesul de raționalizare economică, îndeosebi în S.U.A și Germania, unde maximumul de organizare a producției și a muncii a fost însoțit de maximumul de șomaj. Pierre Milza și Serge Berstein consideră că trei factori destabilizatori au fost în principal vinovați de apariția crizei: un

consum înfrânat de permanența comportamentului de austeritate și economisire, moșteniri ale unei civilizații rurale ce privea cu suspiciune și chiar revoltător facilitățile de satisfacții materiale oferite de producția industrială de masă; efortul de investiții din anii '20 a fost însoțit de riscuri și dezechilibre ca și derapaje financiare; abuzul de credite de consum și de speculații bursiere care s-a practicat în S.U.A în anii primului deceniu interbelic.

Criza s-a manifestat în principal prin scăderea dramatică a prețurilor care la rândul lor au antrenat o puternică contracție a valorii producției, creștere bruscă a șomajului și a falimentelor comerciale și industriale. Cu excepția URSS, lumea întreagă a fost atinsă, și doi ani de criză, cu atât mai ușor cu cât nu regăsise după un deceniu de la sfârșitul conflagrației, un echilibru economic satisfăcător. În această lume nerefăcută după război, cele trei puncte slabe ce caracterizau prosperitatea anilor '20 au fost pretutindeni prezente: criza agricolă de supraproducție însoțită de scăderea prețurilor și a veniturilor țărănimii; criza de suprainvestiții speculative în sectoarele pilot ale economiei și criza financiară. (7;232)

Criza a atins inițial economiile germanice mai fragile dar mai ales mai dependent de creditul american. În primăvara anului 1921, falimentul băncii Kredit Anstalt din Viena a antrenat prăbușirea întregului sistem bancar austriac. Prin ricoșeu, băncile germane, foarte implicate în economia austriacă, au intrat în rândul lor în criză. Cancelarul german Brüning a decretat închiderea tuturor băncilor și izolarea mărcii de lumea exterioară. Dar Germania în criză va cuceri sistemul bancar englez. Odată cu Londra principalul releu financiar între S.U.A și restul lumii a fost atins. Speranțele asupra lirei au obligat guvernul britanic să abandoneze Gold Exchange Standard* în septembrie 1931. Această decizie va afecta grav Banca Franței și a Japoniei care dețineau depozite de lire în calitate de monedă de schimb. Țările subdezvoltate și în curs de industrializare au fost cele mai lovite, deoarece economia lor depindea de comerțul cu produse agricole și materii prime. În cinci ani, din 1929 și până în 1933, depresiunea a distrus cei trei piloni ai economiei mondiale: producția; circulația internațională de mărfuri și capital; sistemul monetar internațional.

Toate statele, datorită profunzimii și amplitudinii pe care a avut-o criza, au căutat soluții pentru relansarea economică și depășirea dificultăților sociale. Au fost aplicate, experimental, mai multe soluții însă două s-au particularizat în mod deosebit. Deflația a fost soluția practică în Germania și Franța. Acesta avea ca pârghie principală menținerea echilibrului bugetar prin reducerea cheltuielilor publice și stabilirea balanței comerciale printr-o scădere a prețurilor de revenire favorabilă exportului, însă obținută printr-o scădere drastică a salariilor. Experimentul a fost aplicat în până în 1935 când a eșuat. Efectele n-au fost cele dorite deoarece indicele exportului produselor industriale a coborât dramatic. În Germania, de exemplu, maximumul de

* convertibilitatea lirei în aur

raționalizare a fost însoțit, așa cum s-a mai spus, de maximum de șomaj. Deflația acolo unde a fost aplicată nu numai că nu a reușit să producă efecte pozitive ci a adâncit depresiunea economică deja generată de insuficiența monedei și a creditului.

Acceptarea deficitului bugetar - inflația - a fost cea de-a doua cale preconizată și care a condus în cele din urmă și la scoaterea economiei mondiale din criză. Această soluție a apărut pe terenul unor ample dispute teoretice în generația specialiștilor deceniului al patrulea care l-a avut în fruntea sa, indiscutabil pe economistul și gânditorul J.M. Keynes. (6;49)

Laturile esențiale ale modelului Keynesist au fost temeinic studiate așa încât o abordare sintetică este legitimă. Vom reține aici doar esența demonstrațiilor sale și aceasta pentru că s-au produs când eșecul provocat de marea depresiune a determinat o revoluționare a concepțiilor privind politica economică, cele mai importante expresii ale acesteia fiind național-socialismul german al lui Hitler și New Deal-ul lui Roosevelt.

Mai întâi, analizând producția într-o altă manieră, Keynes a conchis stabilirea echilibrului economic și utilizarea deplină a forței de muncă, era imperioasă intervenția statului. Aceeași analiză s-a îngăduit să cunoască mecanismul de funcționare a producției materiale, oferind puterii centrale un îndreptar legitim de intervenție într-o viață economică într-o continuă schimbare, fără de care nu puteau avea loc urmări favorabile pe toate planurile.

Esența politicii economice dirijiste preconizate de J.M. Keynes a constat în luarea și aplicarea unor măsuri de control menite a determina o concordanță între înclinația spre consum și imboldul la investiții, pentru a statornici un volum global de producție cât mai apropiat de nivelul corespunzător ocupării depline a forței de muncă.

Peste teorii și principii multe state au apelat la modelul keynesist ca la singura alternativă care ar putea evita cutremurele sociale și înlocuirea integrală a liberalismului cu o economie sub regim politic autoritar. Gradul, formele și denumirea dirijismului, ca expresii ale interveționismului etatist, au diferit de la un stat la altul în raport de context istoric, de stadiul de dezvoltare și de puterea de înțelegere a conceptului. (1;133)

În Germania, implicarea statului în economie s-a făcut în numele național-socialismului exprimând dirijismul de natură totalitară, mai ales în timpul lui A.Hitler, ridicat până la aberante metode de exterminare a unor categorii de cetățeni după criterii etnice, rasiale.

În Italia, interveționismul etatist s-a manifestat în varianta dirijismului corporativ cu grave încălcări ale democrației. Modelul totalitar al dirijismului a fost autoritar în Germania, România, Ungaria și corporatist în Italia.

În URSS, intervenția statului în economie s-a bazat pe mecanismul planificării economice. Aici planificarea a fost dusă până la extrem prin înlocuirea mecanismelor normale de piață și prețurile variabile cu un set arbitrar de prețuri.

În statele cu tradiții democratice, încercările extreme de control politic în economie nu au dat rezultate, întrucât au continuat să practice, chiar în condițiile aplicării modelului dirijist, o politică derivată din constituționalismul liberal. În plus, dacă noua orientare a cerut statului să dirijeze economia, nu a pretins câtuși de puțin să substituie regimul capitalist cu unul de socializare tip marxist sau cu unul totalitar.

Expresia cea mai elocventă a dirijismului liberal a fost New-Deal-ul american lansat de președintele Fr. D. Roosevelt. În discursul pronunțat de acesta la Convenția democrată de la Chicago, pe 2 iulie 1932, lansând ideea New-Deal-ului afirma: "Vă chem, și mă angajez eu însumi, să realizăm o nouă împărțire a cărților pentru poporul american. Ca toți cei de față să fim noi înșine profeții unei noi ordini, a competenței și curajului. Este mai mult decât o campanie politică, este o chemare sub arme". (7;239)

În concepția președintelui american fenomenele de criză nu puteau fi înlăturate decât prin stoparea scăderii prețurilor și creșterea profiturilor. O primă măsură a fost luată la 19 aprilie 1933 când și S.U.A abandonează etalonul aur, convertibilitatea dolarului în aur este suspendată, și a devalorizat dolarul cu până la 50%. Alte măsuri cuprinse în New-Deal: controlul prețurilor, al creditului, al puterii de cumpărare, remonetizarea parțială a capitalului. Totodată, statul a concentrat uriașe fonduri pe calea împrumuturilor bancare în vederea subvenționării industriei și finanțarea de lucrări publice, pentru redresarea șomajului. Programul lui Roosevelt a fost apreciat drept "unul din proiectele cele mai revoluționare și cele mai importante în vederea controlului industriei ce-a fost vreodată elaborat în Statele Unite". (1;145)

Reținem aici, în concluzie, că, pe poziție de placă turnantă, criza din 1929-1933 a orientat societatea spre alte modele economice decât cel liberal, că după părerea multor specialiști, criza economică a fost de conjunctură în apusul Europei, acolo unde societatea a înregistrat progrese evidente, și de repercursiune în estul și sud-estul Europei, zone în care procesul respectiv s-a aflat pe alte coordonate. Prin aceasta s-a produs o mutație decisivă în istoria omenirii. Dacă omenirea a scăpat până astăzi de repetarea crizei de tip 1929-1933, meritul revine, fără îndoială funcției noi pe care statul o îndeplinește, responsabil principal al bunului mers al mașinii economice. (3;516)

Pe de altă parte trebuie subliniat că urmările politice ale crizei din 1929-1933 au fost mai puternice și mai nefaste pentru omenire decât consecințele ei economice. Impactul crizei cu politica a fost deosebit de dur în Occident și Europa centrală. În Germania ea a dus la dictatura nazistă, în Franța și Anglia a dus la dezagregarea executivului și instabilitate ministerială (Paris) și la un reflux electoral în favoarea conservatorilor (Londra). Temerile politice au împiedicat cooperarea economică, esențială în redresarea și restaurarea încrederii. Preocupările pentru îndepărtarea dificultăților materiale și financiare au distras atenția oamenilor de stat de la pericolele politice

imminente - revizionismul și revanșardismul - și au izolat națiunile, prejudiciind speranța de securitate.

Perioada 1929-1933 reprezintă, pentru omenire, eșecul tentativei și al efortului de a restabili componentele esențiale ale doctrinei liberale în economie. Criza a reînviat dificultățile apărute după Versailles, determinând domolirea valului de idealism Wilsonian de fraternitate umană învederând că resortul moral al colectivității a fost prea slab pentru a rezista adversarilor și perspectivei plumburii care apărea la orizont.

3. ECONOMIA ÎN PERIOADA PREMERGĂTOARE CELEI DE-A DOUA MARE CONFLAGRAȚIE MONDIALĂ

Soluționarea mării crize n-a dus cu sine și restabilirea factorilor care au contribuit, anterior declanșării ei, la extinderea cooperării internaționale și la o conlucrare normală a economiilor naționale. Va fi de acum înainte imposibil de împiedicat creșterea protecționismului și disoluția sistemului cooperării internaționale, fiecare stat înțelegând să ducă numai politica propriilor interese.

În opinia istoricilor Pierre Milza și Serge Bernstein două grupe de țări se opun, în plan economic, din ce în ce mai fățiș:

- "țările bogate" - S.U.A, Marea Britanie, Franța, care dețin 80% din stocurile mondiale de aur și controlul piețelor privilegiate mai ales marile imperii coloniale;

- "țările sărace" - Italia, Japonia, Germania, greu îndatorate, lipsite de stocuri de aur dar mai ales fără posesiuni coloniale, se aflau în situația folosirii propriilor resurse care au fost insuficiente pentru a combate depresiunea și a se relansa economic. (7;235)

De partea "țărilor bogate" S.U.A, care proteja vasta lor piață internă și-a înmulțit acordurile cu statele continentului american ale căror monede au urmat în 1934, politica de devalorizare a dolarului. Marea Britanie s-a aflat în fruntea unei zone a lirei sterline constituită din țările care au decis să-și alinieze cursul monedei cu cel al devizelor britanice (Commonwealth, țările iberice și scandinave). Marea Britanie prin acordul de la Ottawa, din 1932, a instituit un sistem de taxe vamale preferențiale între centrul și periferia imperiului său. Franța, la rândul ei, a luat, în 1935, inițiativa formării unui "bloc al aurului" cu țările ce refuzaseră să-și devalorizeze moneda. Eșecul în politica deflaționistă a determinat Franța să se replieze către imperiul său colonial în care va constitui o zonă a francului sudată prin legături comerciale și financiare.

În ceea ce privește "țările sărace", acestea au fost supuse unor puternice tensiuni care au dus la modele dirijiste autoritare și totalitar-corporatiste. Soluția autarhică rezultată dintr-un dirijism exacerbant, un protecționism și un control al schimburilor fără fisuri n-a fost suficientă pentru

a depăși criza. Ea a cerut o bază teritorială lărgită care, în opinia dictatorilor din aceste țări, nu se putea abține decât prin război. Aceste țări au pus și ele, în 1938, baza unei zone a mărcii în Europa care întreținea relații privilegiate cu Japonia care avea și ea un obiectiv expansionist la fel de precis ca Italia și Germania.

Cum, pe de altă parte, Uniunea Sovietică n-a reușit să rupă izolarea economică în care s-a zbatut după prima mare conflagrație mondială, lumea s-a aflat la sfârșitul anilor '30 se găsea compartimentată în zone monetare și comerciale care au devenit în scurt timp blocuri rivale ce se vor confrunta peste foarte puțin timp.

Redimensionarea economiilor naționale de la starea de pace la starea de război a fost la fel de grea și costisitoare ca și reconversia economiilor de război. Față de primul deceniu interbelic, când 64 de state au cheltuit pentru înarmare 400 milioane de dolari, în următorii 10 ani s-a făcut saltul la imensa sumă de 12,5 miliarde, din care 7,5 miliarde cheltuite de marile puteri. Din 1938, Reich-ul german s-a instalat în fruntea cursei pentru înarmare cu un ritm de peste 16 ori mai mare decât în 1932. Ea a fost întrecută doar de Uniunea Sovietică a cărei dinamică raportată la același an a fost de aproape 20 de ori mai mare. (11;359)

Munca productivă a fost returnată de la scopurile consumului la cel de război făcându-se o mare risipă de materiale și energie. Pentru întreținerea unui militar aflat în luptă era necesar să muncească 15 muncitori în spatele frontului. Într-un crucișător era încorporată munca a 18.000 de oameni pe timp de un an, iar într-un distrugător efortul a peste 540.00 de oameni. Într-o altă variantă de calcul o zi de război în 1939 a costat tot atât cât bugetul României pe întregul an financiar. (11;300-361)

Privind global și în comparație rezultatele, fizionomia economică a planetei arăta în preajma celei de-a doua conflagrații mondiale profund schimbată față de 1913. S.U.A, prima putere industrială asigurau o treime din producția totală. Urmău , în ordine URSS cu 19% față de 6% cât era ponderea Rusiei înainte de primul război mondial; Germania cu 11%; Marea Britanie cu 9%. (1;211)

Sentimentul pierderii de către Europa a întâietății în viața economică a lumii, exprimată după terminarea primei conflagrații mondiale, s-a dovedit a fi veridic. Statistica arată că, în preajma celei de-a doua conflagrații mondiale, Europa deținea 44% din producția industrială mondială față de 16% cât avea în anul 1913. În agricultură producția a crescut în Europa cu 20-30% în comparație cu nivelul antebelic, iar în S.U.A cu 30-38%. În planul comerțului exterior mondial "bătrânul continent" mai avea ca pondere doar 47% față de 64% în anul 1913. (1;213)

Situația nu doar globală, ci și la nivelul statelor indică diferențele de dezvoltare economică. Vom reține numai câteva exemple. După ieșirea din impas, economia americană a atins în 1938 nivelul din 1929. Politica marilor investiții publice practică din 1933 a ameliorat infrastructura țării și a condus

în cele din urmă și la creșterea productivității cu 22% în cei zece ani. Venitul național a crescut de la 42,5% la 72,8% deși nu a mai atins nivelul anului 1929 când a fost de 87,6%. (7;250)

Economia japoneză a cunoscut o redresare și apoi o creștere rapidă după adaptarea unei politici inflaționiste care a dus la dezvoltare industrială și la favorizarea exporturilor. Redresarea a fost spectaculoasă în domeniul industrial. Comenzile militare au impulsionat industria chimică, metalurgică și a construcțiilor de mașini, aeronautica și industria navală. Statistic aceasta a crescut în 1937 cu 173% față de anul 1929. Numărul muncitorilor a crescut, păstrând aceleași repere, de la 1,8 milioane de oameni la peste trei milioane. (7;358)

În Europa economia Marii Britanii a luat avânt până în 1937, când producția a reprezentat 123,9% față de 1929. După un scurt declin ea s-a redresat în contextul angajării în conflagrație. Pericolul pe care l-a perceput Franța dinspre militarismul german a făcut ca sensurile economiei să fie îndreptate spre producția de război fără ca aceasta să poată depăși cu adevărat declinul crizei. În 1939, nivelul economiei franceze nu atinsese încă nivelul din 1929. Această stare economică s-a manifestat printr-o insuficiență a investițiilor, care au antrenat învechirea tehnologică și a frânat capacitatea de producție. Fenomenul a fost mai accentuat în uzinele de armament și tehnică militară. La momentul declanșării celei de-a doua conflagrații mondiale Franța nu era economic pregătită pentru război. Acest lucru va determina și capitularea ei deosebit de rapidă în fața mașinii de război germane.

În Germania, militarizarea economiei pentru a putea duce un război fulger ("blitzkrieg") a impus un ansamblu de măsuri care să facă posibil îndeplinirea obiectivelor de politică externă. S-au luat măsuri pentru creșterea producției agricole și industriale și limitarea importurilor. Progresele industriei chimice au permis fabricarea produselor de înlocuire pentru benzină, cauciuc, fibre din bumbac ("ersatz-uri"). Aceste măsuri au fost dublate de o uriașă mobilizare a forței de muncă prin intermediul corporatismului. Din 1935, prestarea unei munci a fost obligatorie pentru toți tinerii de ambele sexe și eradicarea șomajului. În 1939, Germania a devenit, după S.U.A, a doua putere industrială a lumii. (1;214)

În URSS, politica planurilor cincinale a determinat o creștere a producției industriale de 2,2 ori în 1937 față de 1932 și de 5,9 ori față de 1913. Interesant că 80% din întreaga producție, în 1937, era realizată în întreprinderi noi sau total reconstruite, asigurând țării un loc alături de Germania ca dinamică și locul doi în lume ca volum al producției industriale.

Decalajele de evoluție economică ca ritm și producție pe de-o parte și autarhia economică promovată pe de altă parte au incitat la "extinderea" teritorială pentru acces și control la baze de materii prime și piețe de desfacere. În momentul punerii problemei reâmpărțirii zonelor de

influență, din suprafața de uscat a globului, șapte mari puteri dețineau aproape 62%.

Față de poziția ocupată în această reîmpărțire a sferelor de influență și cea în ierarhia ecuației de putere Germania, Japonia și Italia se percepeau nedreptățite. Germania a căutat să-și asigure accesul la solul și subsolul unor state din Europa Centrală și de Sud Est. Rezultatele obținute la început prin penetrație pot fi cotate ca apreciable, dar, totodată, estimate și ca precare, căci au fost dobândite în cadrul acordurilor de scurtă durată. Lucrurile s-au agravat de îndată ce în vara anului 1939 cercurile conducătoare engleze s-au arătat înclinate spre a recunoaște Reich-ului german o zonă de influență economică preferențială în Europa de Sud-Est dacă Germania se angaja pe viitor să nu mai recurgă la forță, ofertă pe care A. Hitler a refuzat-o. (1;220) Conducătorul celui de-al treilea Reich a dorit ca războiul să decidă asupra locului și rolului pe care fiecare dintre marile puteri industriale îl aveau în ierarhia raportului de forțe și cât revenea fiecăruia în procente din zonele de influență.

BIBLIOGRAFIE

Saizu I., Tacu Al., *Europa economică interbelică*. Institutul european, Iași, 1997.

Leon N. G., *Noile îndrumări în organizările economice*, în "Analele statistice și economice", I, 1918, nr. 3.

Chatelet Francois, Pisier Evelyne, *Conceptiile politice ale secolului XX*, București, 1994

Weber Max, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, București, 1994.

Iorga Nicolae, *Factorii materiali ai epocii contemporane*, București, 1931.

Carpinski Anton, *Doctrina politice contemporane*, Iași, 1992.

Milza Pierre, Berstein Serge, *Istoria secolului XX. Sfârșitul lumii europene. 1900-1905*. București, 1998.

Ropke Wilhelm, *L'Economie mondiale aux XIX-e et XX-e siecles*, Paris, Genève, 1959.

Badia Gilbert, *La fin de la Republique Allemande (1929-1933)*. Paris, 1958.

Hobsbawm, Eric. *Secolul extremelor*. Traducere Anca Irina Ionescu, București, 1994.

Dandara Livia, *România în vârtoarea anului 1939*, București, 1985.

LUMEA ÎNTRE DEMOCRAȚIE ȘI TOTALITARISM (1919-1939)

În 1918, democrația liberală, ieșită victorioasă din război părea să triumfe. Într-adevăr, imperiile austro-ungar, german, rus și otoman, simboluri ale permanenței puterilor autoritare s-au prăbușit, lăsând loc unor regimuri parlamentare și unor guverne constituționale. Însă în realitate, democrația liberală se va arăta fragilă. Amenințată pe două fronturi, de la stânga, de bolșevism, de la dreapta, de mișcările de tendință autoritară, aceasta se va prăbuși, în 1933, în unele țări mai ales după ce Adolf Hitler a devenit Cancelar al Germaniei.

În țările cu tradiție democratică s-a urmărit restaurarea integrală a democrației liberale deoarece războiul mondial a permis denaturări ale liberalismului (intervenția statului în economie și în raporturile sociale, slăbirea controlului parlamentar, etc.). În Franța, de exemplu, populația nu mai tolera autoritarismul lui Clemeneau, iar în Marea Britanie tot mai mulți cetățeni se pronunțau la procedurile clasice ale vieții parlamentare anterioare războiului.

1. DEMOCRAȚIA ÎNTRE TRANSFORMĂRILE LIBERALISMULUI ȘI ADOPTAREA CONSERVATORISMULUI DUPĂ PRIMA MARE CONFLAGAȚIE MONDIALĂ

Societatea industrială a intrat, după terminarea primului război mondial, nu numai într-o fază de profunde transformări politice care au schimbat radical viața Europei și într-o oarecare măsură și a lumii extraeuropene, ci și arena în care s-au înfruntat cele mai diverse curente și opinii privind organizarea și funcționarea statului și a societății din punct de vedere politic (6;142). Această situație s-a datorat faptului că în principalele state europene funcționa un regim constituțional care exercita un real prestigiu și influență asupra celorlalte state inclusiv a celor care au rezultat după prăbușirea imperiilor austro-ungar și țarist (8;15).

Noul context politico-juridic rezultat în urma primului război mondial impune în analiză precizări despre statele (din zona geografică analizată) implicate în această conflagrație, deoarece unele au fost învinse (Austro-Ungaria, Germania, Turcia, Bulgaria) iar altele învingătoare (Anglia, Franța, S.U.A., Rusia, România, Italia, Grecia, Japonia, etc.). În țările învinse, precum Germania, Austro-Ungaria, Turcia vechiul regim monarhic a fost abolit fiind înlocuit cu cel republican, excepție făcând noul stat Ungaria ce-și menținea monarhia. Pe ruinele fostului imperiu Austro-Ungar s-au creat state noi precum Polonia, Austria, Cehoslovacia, Ungaria. Croștia, Bosnia și Herțegovian (foste provincii ale Austro-Ungariei) se vor unifica cu Serbia,

Slovenia, Macedonia, Muntenegru, Dalmația și Voivodina formând Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, din 1929 statul denumindu-se Iugoslavia. Acest stat și-a păstrat regimul democrat până în 1929. România și-a reîntregit hotarele în 1918, prin unirea Basarabiei (anexată de Imperiul Habsburgic, apoi de Austro-Ungar din 1775, respectiv 1687) la patria mamă. România și-a menținut sistemul democrat până la 10 februarie 1938, situându-o în grupul țărilor cu tradiție democratică (8,;14).

Unele din statele nou create au trecut de la absolutism la democrație cum este cazul Poloniei (până în 1926), Austriei (până în 1934, deși tendințele autoritare se afirmaseră din 1927), Cehoslovacia (în toată perioada intrbelică). În alte țări acest proces n-a mai avut loc. Ungaria trecuse din 1920 la dictatura horthystă, iar Turcia după 1924 la autoritarism.

Bulgaria (țară învinsă) și-a menținut forma de guvernământ monarhică, inclusiv sistemul democrat până în 1935 cu întreruperile produse de dictaturile lui Stambolski, țankov, sau Zveno.

Grecia, făcând parte din categoria țărilor învingătoare, și-a păstrat forma de guvernământ monarhică până în 1924 când a fost proclamată republică, a cărei existență a durat până în 1935 când s-a revenit la monarhie, sistemul politic pendulând între democrație și dictatură.

Albania care a ieșit de sub dominația Imperiului Otoman și-a obținut independența în 1912 (recunoscută pe plan internațional în 1913). În timpul primului război mondial a fost ocupată de trupele Puterilor Centrale, astfel că și-a redobândit independența în 1920. Forma de guvernământ după această dată s-a schimbat de la republică (1924) la monarhie (1928). Ca regim politic din 1924 Albania a avut un sistem autoritar prezidențial transformat ulterior în unul de tip monarhic.

O anumită experiență democratică anterioară primului război mondial, dintre statele beligerante ale Europei centrale și de sud-est o aveau doar România, Bulgaria, Italia, Grecia. Însă acestea vor avea evoluții diferite în ceea ce privește forma de guvernământ sau sistemul politic, în funcție de raportul forțelor politice interne, de rezistența instituțiilor statului precum și de rolul unor personalități în viața politică. Pentru aceste țări credem că este valabilă aprecierea lui Joseph Barthélemy, cunoscut jurist francez, potrivit căreia "războiul este proba instituțiilor, așa cum focul este proba aurului".

Victoria marilor puteri democratice asupra monarhiilor absolutiste în primul război mondial a adus regimului democratic și a constituțiilor ce-l fundamentau un prestigiu. Un curent puternic în favoarea acestei forme de viață politică s-a dezlănțuit în opinia publică din țările europene.

Pretutindeni se preconizau și s-au și înlăptuit reforme democratice înaintate. Cu toate acestea, după nici un deceniu de la încheierea păcii, democrația a intrat în criză și sub presiunea unor evenimente și fenomene economice și sociale în unele țări a și fost înlocuită cu regimuri autoritare și de dictatură.

Evoluțiile politice, economice și sociale care au marcat Europa imediat după încheierea primului război mondial au determinat o efervescentă a teoriilor cu privire la sistemul politic și fundamentele sale constituționale.

S-au înfruntat între ele teoria bolșevică din U.R.S.S. care legitimizează statul sovietic, cu teoria fascistă care fundamentează statul corporatist italian, teoria nazistă pe care era croit statul național-socialist german și nu în ultimul rând teoria care legitimizează statul democrat.

Dezbaterile cu privire la viabilitatea organizării și funcționării statului și a societății din punct de vedere politic a avut un spectru larg. Au apărut în jurul programelor și doctrinelor politice, a discursurilor pronunțate de diferite personalități politice, dar și în lucrările unor istorici, sociologi, juriști sau oameni de litere.

Constituția era concepută atât de ideologi, juriști, istorici și oameni politici ca o bază a tuturor legilor unei societăți, ca o “lege a legilor”. “Legile în înțelesul lor cel mai larg – afirma Montesquieu – sunt raporturile necesare care derivă din natura lucrurilor (9;11). Această perspectivă era acceptată de majoritatea teoreticienilor și oamenilor politici indiferent de convingerile politice pe care le aveau și le promovau. În România de exemplu Paul Negulescu definea Constituția ca “o normă care cuprinde principiile referitoare la organizarea statului și la raporturile de echilibru între diferitele puteri ale statului (6;368). În Franța constituția era “legea supremă din care trebuie să se inspire toate celelalte legi. Ea se află mai presus de toate autoritățile publice și numai pe ea se întemeiază puterea acestora” (10;6).

Pentru înțelegerea și aprecierea corectă a locului și rolului pe care l-au avut constituțiile în articularea și funcționarea sistemului politic în aceste state esențial este cunoașterea spiritului, a ideilor care au stat la baza fundamentării constituțiilor din aceste state, deci ce tip de constituție a avut o țară sau alta în această perioadă, în numele cui a propus și cum a fost adoptată legea fundamentală în statul respectiv, instituțiile pe care aceasta le-a generat și mai ales sistemul de norme și principii în baza cărora ele funcționează și nu în ultimul rând sistemul de norme și principii care reglementează relația dintre individul-cetățean cu instituțiile statului și ale societății civile.

La alegerile din 1919 francezii au luptat pentru o alianță de centru dreapta realizată într-un “Bloc național”. Din 1919 până în 1924 aceasta a guvernat în spiritul unei democrații liberale și a dus o politică de reconciliere cu catolicii, de reprimare a mișcărilor muncitorești, care au abuzat de principiile liberalismului încercând să introducă un regim de tip bolșevic. Blocul național va pierde alegerile din 1924 și Franța va fi guvernată de un Cartel al stângii care nu includea în rândurile sale pe comuniști. Acesta va duce atât pe plan intern cât și extern o politică de stânga însă dificultățile financiare și ostilitatea mediilor de afaceri vor duce la eșecul cartelului. În perioada 1926-1932 va guverna o coalitție de partide care vor cuprinde de la radicali până la partide de dreapta. Măsurile luate în plan economic și social

n-au fost în măsură să satisfacă aşteptările francezilor. Ataşamentul faţă de Republica parlamentară a suferit consecinţele acestei dezamăgiri. Regimul parlamentar a început să fie considerat neputincios şi apare o criză a ideologiei republicane. În acest context o alinaţă a partidelor de stânga ajunge la putere în 1936. Nici ea nu va reuşi să rezolve criza ideologiei republicane. Aceasta va afecta toate partidele, de la dreapta la socialişti, trecând pe la radicali şi catolici. Apar noi concepte care promovează limitarea puterilor parlamentului pentru a întări executivul. Guvernul Daladier instalat la putere, în anul 1938, va ilustra perfect această tendinţă. Parlamentul autorizează guvernul să ia decizii cu putere de lege, acceptând astfel să renunţe la o parte din puterile sale pentru a redresa Franţa. Regimul va eşua lamentabil după ocuparea Franţei de către Germania.

Marea Britanie şi-a consolidat, după război, caracterul de stat democratic cu toate că sistemul rotativei guvernamentale a bipartidismului a fost afectat de sciziunea partidului liberal. Declinul liberarilor care au asigurat rotativa cu conservatorii, va aduce în prim planul vieţii politice pe laburişti. Alegerile din 1923 vor aduce primul cabinet laburist din istoria Marii Britanii. Deşi vor pierde alegerile din 1924 laburiştii vor fi mai mereu o alternativă la putere.

Criza economică din anii 1929-1933 va afecta serios doctrina şi bazele regimului liberal clasic. Ieşirea din criză se va face prin alte metode decât cele tradiţionale şi apare doctrina neoliberalismului. Astfel criza nu va afecta structurile politice tradiţionale ale Marii Britanii. Aceasta nu va cunoaşte ca alte ţări europene, extremismul politic şi intaurarea regimului de dictatură. În 1932 Mosley a transformat organizaţia sa New Party în British Union of Fascist după modelul mussolian, însă metodele brutale ale cămăşilor negre le fac să fie repere desconsiderate de opinia publică. La extrema stângă, partidul comunist şi laburişti desidenţi reuniţi în 1937-1938 într-un efemer "Front popular" nu se vor bucura niciodată de o audienţă prea mare.

În faţa crizei regimului parlamentar din unele ţări europene Regatul Unit a făcut dovada unei remarcabile stabilităţi politice (5;260). Marea Britanie va avea resurse suficiente pentru a depăşi rapid o criză provocată de regele Eduard al VII – lea a salvat bazele monarhiei parlamentare britanice.

Germania a devenit după război o republică federală cu instituţii democratice dar care a rămas supusă unui execuiv puternic. Confruntat cu grave dificultăţi noul regim a trebuit să facă faţă traumatismului înfrângerii şi opoziţiei forţelor sociale şi politice ostile parlamentarismului. Până în 1923 tânăra Republică de la Weiman a traversat o criză economică care va pune regimul democratic în pericol. Redresarea economică relativă, după 1924 până în 1929, a întârziat pentru un timp regimul de dictatură.

S.U.A. a fost guvernată de partidul democrat, partidul tradiţional al minorităţilor naţionale şi religioase, al muncitorilor, fermierilor inglodăţi în datorii, imigranţilor de dată recentă. Acesta era privit cu ostilitate de America "aşezată", cea a anglo-saxonilor, a protestanţilor, a marilor industriaşi şi

bancheri care votau în general pentru partidul republican. La sfârșitul războiului acestor motive de opoziție la adresa democraților li s-a adăugat reproșurile adresate președintelui W. Wilson. Acesta a fost acuzat de măsurile de intervenționism economic luate în timpul conflictului mondial, ce au nesocotit principiile liberale, de ruperea echilibrului constituțional al Statelor Unite prin limitarea puterilor statelor componente în favoarea celor federale, de puterilor exorbitante pe care președintele și le-a arogat în detrimentul congresului. Astfel S.U.A. va avea o lungă guvernare liberală (1920-1932) care va readuce economia pe baza principiilor liberale clasice.

Criza din anii 1929-1933 a provocat un eșec usturător administrației republicane în alegerile din 1932. Noul președinte Franklin D. Roosevelt, fire voluntară și pragmatică, a știut să inspire încredere americanilor, angajându-se să combată criza prin aplicarea moderată a principiilor neoliberalismului Keynes-ist. Prin trei mari pachete de măsuri în domeniul economic și social între anii 1933-1938 președintele a reușit să reconcilieze o societate americană destrămată de crize și a definit un nou echilibru al puterilor în stat. Prin aceste măsuri Franklin D. Roosevelt a prefigurat o redefinire a democrației americane.

În Asia, Japonia, conform constituției, avea un regim democratic. În realitate structurile politice nu funcționau iar China va încerca să-și găsească echilibrul politic din lupta mai multor curente: naționalism, democrația și comunismul.

Japonia în aparență avea un regim democratic cu un parlament (Dieta) compus din două camere, însă împăratul deținea puterea executivă și miniștrii nu erau responsabili decât în fața lui. Veritabile puteri în țară nu erau în fapt nici împăratul, nici consiliul său privat (genro), nici parlamentul, ci două grupuri de presiune foarte puternice: Zaibatsu și armata. Zaibatsu era alcătuit din partidele conservator și liberal însă în realitate erau două mari familii: Mitsui (conservatori) și Mitsubishi (liberal). Astfel în viața politică a Japoniei alegerile falsificate, corupția și asasinatele politice au fost, în perioada interbelică, frecvente. Începând cu anul 1931, armata a căpătat o influență determinantă în viața politică japoneză, în ciuda eșecurilor numeroaselor lovituri de stat (1931, 1932, 1933, 19336). Divizate în facțiuni rivale adeseori legate de grupuri ultranaționaliste, armata nu va "lua puterea" la propriu niciodată, însă va face constante presiuni asupra guvernelor prin diverse mijloace. Ascensiunea militarismului a fost însoțită de o orientare totalitară a regimului: restrângerea libertăților individuale, sindicale și culturale; utilizarea masivă a propagandei pentru dezvoltarea ideologiei rasiste și a unui anticomunism virulent. Însă ceea ce a fost denumit "fascismul nipon" n-a cunoscut nici cultul liderului, nici partidul unic ca în Europa.

În țările care și-au desăvârșit unitatea națională sau au apărut pe ruinele fostelor imperii absolutiste, constituțiile s-au constituit într-un mediu în care ideile și teoriile cu privire la regimul democratic erau predominante. Edificator

În acest sens este pentru Cehoslovacia concepția omului de stat dar și teoretician politic Thomas Masaryk. Pentru el democrația nu era numai un regim politic ci și o concepție despre lume. Din punct de vedere social ea “nu este altceva decât triumful raportat asupra mizeriei degradante. În republică, în democrație, nu trebuie să fie îngăduit nici unui particulă, nici unei clase, să trăiască pe socoteala și în dauna cetățenilor. Căci într-o democrație, omul nu poate să fie, pentru om, un simplu mijloc”. Prin urmare a fost adoptată, în Cehoslovacia, în anul 1920, o constituție democratică în care pluralismul politic era garantat cunoscându-se faptul că partidele politice contribuie la definirea și exprimarea voinței cetățenilor. Constituții asemănătoare au fost adoptate și în celelalte țări din centrul și estul Europei în care domnea spiritul democratic, Austria în 1920, Iugoslavia și Polonia în 1921, România în 1923, Albania în 1925 (după acest an autoritarismul incipient afirmat în acțiunea și practica politică determină schimbarea ulterioară a constituției), Turcia în 1921 (prin conținut constituția era democratică dar în acțiunea și practica politică ea aparținea unui sistem politic autoritar evident din 1927), în Bulgaria funcționa constituția din 1879 cu amendamentele aduse ulterior, iar în Grecia se guverna potrivit constituției din 1911, iar în 1927 datorită schimbării formei de guvernământ s-a adoptat o nouă lege fundamentală.

În statele în care existau curente de idei ostile democrației au apărut mișcări mai mult sau mai puțin violente care au dus la înlocuirea regimului de drepturi individuale și libertăți cetățenești cu unul autoritar sau de dictatură. În aceste state au apărut constituții în care un dictator concentra întreaga putere – legislativă, executivă, judecătorească – și în care se statua de regulă existența doar a unui singur partid.

În țările care au cunoscut regimuri autoritare din centrul și sud-estul continentului european în realizarea și aplicarea constituțiilor au apărut și o serie de particularități. În unele dintre acestea – cum a fost cazul Poloniei, Ungariei, Iugoslaviei – constituțiile prevedeau sistemul pluripartidist dar în esență ele statuau un regim politic autoritar și nu democratic. În altele – Bulgaria din 1934 și Iugoslavia din 1929 până în 1931 – regimul politic autoritar n-a avut ca suport o constituție. În Grecia ca și în Ungaria se păstrează constituțiile din perioada regimurilor de democrație însă prin sistemul decretelor-legi emise de executiv, normele și principiile constituției au fost ocolite, încălcate sau asimilate și adaptate, altele care să fie în acord cu realitatea politică din țara respectivă. În esență acestea ar putea fi clasificate în: 1. țări care au adoptat noi constituții specifice noului regim politic (Turcia 1924, Albania 1928, Iugoslavia 1931, Austria 1934, Polonia 1935); 2. țări care au guvernat fără constituție (Bulgaria, Iugoslavia numai între 1929-1931); 3. țări care au menținut constituții mai vechi (Grecia care din 1936 a anulat o multitudine de articole din constituția din 1911 și Ungaria ce-a menținut statutul din 1848, dar a adoptat noi legi cu valoare constituțională începând cu 1920).

Aceste particularități au fost generate de condiții politico-sociale, culturale și psihosociale specifice unei țări sau alteia dar și de ideile fundamentale din programele partidelor politice dominante în țara respectivă. Analiza problemei constituționale în țările din centrul și sud-estul Europei în perioada interbelică, deci și în România, conduce la concluzia că ea s-a derulat ca un proces sinuos, cuprinzând elemente funcționale, sincronice, evolutive care au contribuit la statuarea regimurilor democrat parlamentare cât și elemente disfuncționale, diacronice, involutive care au dus la autodesființarea pe parcurs a unor instituții parlamentar-democratice spre a se ajunge la crearea unor instituții specifice regimurilor autoritare sau de dictatură.

2. CRIZA DEMOCRAȚIEI ȘI APARIȚIA STATULUI TOTALITAR DE DREAPTA

Cu toate progresele înregistrate, încet-încet, regimurile electorale reprezentative au cedat, în unele țări, locul celor dictatoriale. În anii 1918-1920, adunările legislative au fost dizolvate sau au devenit ineficiente în două state europene, în anii '20 în șase, în anii '30 în nouă, în timp ce ocupația germană a distrus puterile constituționale în alte cinci state în timpul celui de-al doilea război mondial. Singurele state europene cu instituții democratice adecvate care au funcționat fără întrerupere în toată perioada interbelică au fost Anglia, Finlanda, statul liber Irlanda, Suedia și Elveția.

În cele două Americi, situația a fost mai complexă, și nu a înregistrat un progres al instituțiilor democratice în afară de S.U.A. Numărul țărilor cu adevărat constituționale se ridică la cinci: Canada, Columbia, Costa Rica, SUA și Uruguay.

Thailanda a făcut câțiva pași timizi către un guvern constituțional ca și Turcia, prin regimul modern instaurat de Kemal Atatürk, la începutul anilor '20. Australia și Noua Zeelandă erau democratice. Cât despre restul globului (Africa, parte din Asia), care consta în mare parte, la acea dată, din colonii ce nu puteau fi, prin definiție liberale, acesta s-a îndepărtat tot mai mult de principiile democratice, în măsura în care a avut așa ceva.

Democrația a bătut în retragere pe tot parcursul perioadei interbelice, retragere care s-a accelerat după ce Adolf Hitler a devenit Cancelar al Germaniei în 1933. Dacă în 1920 existau aproximativ 35 de guverne constituționale și alese, până în 1944 au rămas numai 12. De ce a bătut în retragere democrația în perioada interbelică?

Sistemele democratice nu funcționează decât dacă există un consens fundamental pentru cetățeni în legătură cu acceptarea sistemului lor de stat și social sau, cel puțin, disponibilitatea de a se negocia pentru a se ajunge la înțelegeri de compromis. Acestea, la rândul lor, sunt mult facilitate de prosperitate. Evidența crizelor economice de la sfârșitul primului război mondial și din anii 1929-1933 a făcut ca această condiție să fie în mare parte

absentă în multe țări. Ca urmare multe regimuri democratice nu au putut supraviețui mării recesiuni. Confruntate cu probleme economice insolubile și/sau cu o clasă muncitoare tot mai revoluționară, burghezia a trebuit să recurgă la măsuri de forță și coerciție, incompatibile cu principiile democratice de organizare și conducere a societății.

O consecință a primului război a fost apariția unor noi state, în locul marilor imperii autoritare, care, toate vor adopta regimuri parlamentare bazate pe votul universal. Lipsa unor tradiții, a exercițiului democratic, existența unor mase de cetățeni, adesea analfabeți, a făcut ca acestea să nu poată participa într-o măsură eficientă și conștientă la viața politică, fiind o jucărie în mâinile demagogilor și notabilităților locale care le dirija voturile. (5; 110)

Amenințarea la adresa democrației a venit și din partea unor curente ideologice, mai ales dinspre dreapta politică, cu precădere a dreptei radicale. Ascensiunea dreptei radicale, după primul război mondial, a fost o reacție la pericolul, ba chiar la realitatea revoluției sociale și la puterea clasei muncitoare, în general, la Revoluția din Octombrie și la leninism în particular. Fără ele nu ar fi existat fascismul.

Trebuie făcute totuși două precizări importante în legătură cu afirmația că teroarea dreptei a fost în esență, o reacție la acțiunea stângii revoluționare. În primul rând, se subestimează impactul primului război mondial asupra unei părți importante a clasei de mijloc și a tinerilor soldați demobilizați. Cincizeci și șapte la sută din fasciștii italieni din perioada de început erau foști militari. Primul război mondial a fost un fenomen care a brutalizat lumea și oamenii aceștia doreau să dea frâu liber brutalității lor latente. A doua precizare este aceea că dezlănțuirea deciziei radicale nu a fost o reacție împotriva bolșevismului ca atare, ci împotriva tuturor mișcărilor și mai ales a celor organizate de clasa muncitoare, care amenințau ordinea existentă în societate.

Șansa fascismului a fost colapsul vechilor regimuri și o dată cu ele, al vechilor clase conducătoare și al mecanismelor de putere ale acestora, al influenței și al hegemoniei lor. Acolo unde acestea au rămas în ordine, fascismul nu a avut succes. În Anglia, fascismul nu a putut progresa deoarece dreapta tradițională conservatoare a continuat să mențină situația sub control. Nu a avut succes nici în Franța, decât după înfrângerea din 1940, în fața Germaniei.

Fascismul n-a izbutit nici acolo unde o nouă clasă naționalistă conducătoare sau un grup a preluat conducerea în noile țări independente. În Polonia, de exemplu țara fiind condusă de militari autoritari, nu au existat mișcări foarte importante, nici în regiunea cehă a Cehoslovaciei care era democratică, nici în nucleul (dominant) sârb din noua Iugoslavie. Acolo unde s-au manifestat mișcări fasciste sau similare în sens strict, cea a dictatorului (Ungaria, Finlanda, România, Spania), nu au existat probleme referitoare la menținerea lor sub control până când n-au primit sprijin german. Aceasta nu

Înseamnă că mișcările naționaliste minoritare din vechile sau noile state nu au considerat fascismul atrăgător, fie și numai pentru faptul că puteau spera la un ajutor politic și financiar din partea Italiei și după 1933, și din partea Germaniei. Acesta a fost cazul în Flandra belgiană, în Slovacia și în Croația.

Condițiile pentru triumful extremei drepte au fost: existența în stat a unor mecanisme de conducere care nu mai erau în stare de funcționare; o masă de cetățeni dezamăgiți, dezorientați și nemulțumiți; mișcări sociale puternice care amenințau sau păreau să amenințe cu o revoluție socială, dar care nu erau, de fapt, capabile să o realizeze și o atitudine de nemulțumire naționalistă față de tratatele de pace din anii 1919- 1920. În această situație o serie de elite vechi, neajutorate au recurs la sprijinul ultraradicalilor, așa cum au făcut italienii liberali cu fasciștii lui Mussolini în anii 1920-1922 și conservatorii germani cu național- socialiștii lui Hitler în 1932-1933. În ambele situații fascismul a venit la putere prin bună înțelegere, cu o parte a vechii elite politice.

Fascismul, o dată ajuns la putere, a refuzat să mai facă vechiul joc politic și a preluat controlul asupra societății. Transferul total al puterii sau eliminarea tuturor rivalilor a durat mai mult în Italia (1927-1928) decât în Germania (1933-1934), dar, o dată realizat, n-au mai existat nici un fel de obstacole politice interne în fața dictaturii unui "lider" populist suprem (Ducefuehrer). La baza celor două totalitarisme au stat doctrina fascistă și cea nazistă.

Nașterea regimurilor totalitare de dreapta s-a produs în Italia care după război a traversat o criză economică și morală care s-a transformat în vara lui 1920 într-o adevărată amenințare revoluționară. Mișcarea fascistă a fost fondată în martie 1919 de fostul socialist Benito Mussolini. La început ea n-a fost decât o formațiune extremistă, fără influență reală. (5;185).

Dotat cu mijloace financiare importante fascismul a înregistrat o creștere rapidă de efective de la 200.000 în anul 1921 la peste 700.000 în anul următor. Alegerile din 1921 au fost un eșec pentru fasciști însă situația explozivă creată de stânga le-au permis cucerirea puterii politice prin forță. Acest lucru a fost posibil și datorită faptului că o parte din guvernați au crezut că pot utiliza temporar fascismul pentru a "însănătoși statul liberal în descompunere", a îndepărta amenințarea revoluționară și a-și restaura privilegiile.

În aceste condiții Mussolini a organizat, la sfârșitul lui octombrie 1922, un congres fascist care a organizat "Marșul asupra Romei". În fața a aproximativ 30.000 de adepți ai lui B. Mussolini organizarea Romei ar fi putut rezista cu ușurință. Însă repede Victor-Emanuel al III – lea, a refuzat să proclame starea de asediu pentru "a evita curgerea de sânge" (5;190) și a făcut apel la Mussolini pentru a forma guvernul în 29 octombrie 1922.

Devenit șef al guvernului prin forță și încălcând principiile democrației Mussolini a încercat să atragă populația de partea sa și să guverneze potrivit doctrinei fasciste.

Doctrina fascistă a fost, în sens strict, cea a dictatorului Benito Mussolini. Curentul "fascism" este o aluzie la fascia romană, mănunchi de nuiete în mijlocul cărora se puneau o secure, însemn rezervat unor magistrați ai Imperiului Roman și din care Mussolini a făcut simbolul mișcării sale. Fenomenul "fascism" a sfârșit prin a desemna un întreg grup de doctrine analoge. Anti-individualist și anti-raționalist, fascismul condamna deopotrivă curentul libertății "individuale" și pe cel al valorilor "universale" (dreptate, adevăr).

Doctrina fascistă se poate rezuma, în concepția supremației statului asupra societății. Acest "primat" nu numai morfologic, ci și ontologic, a determinat, până în cele mai mici amănunte, structura vieții politice și, în bună parte, și pe a celei private, sub toate aspectele pe care le poate lua, afară de cel confesional. Deci doctrina fascistă a luat ca punct de plecare primatul societății față de individ. Statul trebuia să domine totul, iar individul mărginit în libertatea manifestărilor lui, care putea deveni primejdioasă, ținut în frâu ca să nu devină anarhic. (6;308)

Într-un studiu intitulat "Prelude au Machiavel", publicat în <<Revue de Geneve>>, în septembrie 1924, Mussolini scria: "Individul tinde inevitabil la atomismul social, căutând să evadeze neconținut, să nu se supună legilor, să nu plătească impozitele, să nu facă războiul. Puțin numeroși sunt aceia -eroi sau sfinți- care își sacrifică eul lor pe altarul statului. Toți ceilalți sunt, virtual sau de fapt, în revoltă contra statului". De aceea instrumentul prin care "autoritatea statului trebuia să se exercite asupra individului nu putea fi decât forța. Colectivitatea nu mai este în slujba individului: dimpotrivă, individul este servitorul colectivității. Nu mai există, prin urmare, drepturi, ci numai datorii individuale". Doctrina fascistă expulzează individul de pe scena dreptului public și, în același timp, desființează noțiunea drepturilor individuale. (7;107)

Într-o astfel de societate totul interesează statul și statul se interesează de tot. Marcel Prélôt sublinia: "Indiscreția statului fascist este completă. El pătrunde înlăuntrul familiilor, în mijlocul întreprinderilor, în tainele conștiințelor. El judecă până și intențiile și abținerile(...) El este marele, singurul, unicul animator al întregii vieți. (7; 112-114) Statul dirijează munca, dar se ocupă și de așa- numitul timp liber; el prescrie unele spectacole, dar prescrie altele, pe care le comandă; el duce copii în colonii de vacanță și pe tinerii căsătoriți în călătorii de nuntă; el poruncește să se poarte pălării de paie și să se lungească rochiile. (7;114)

Pornind de la concepția fascistă asupra națiunii, prin care aceasta este creată de stat, rezultă o nouă concepție asupra desfășurării vieții publice. Dacă națiunea nu este o existență autonomă și nu are o personalitate proprie, atunci, ea nu mai poate îndeplini, prin ea însăși, nici un act juridic. În primul rând, nu mai poate îndeplini actul fundamental în regimul democratic, al alegerii corpurilor legiuitoare. În regimul totalitar, prin urmare, corpul parlamentar și parlamentul nu mai au nici un sens și ar trebui să dispară cu totul. Fascismul n-a mers totuși atât de departe. El a modificat regimul

electoral și compunerea parlamentului așa încât să repună statul în drepturile lui, fără să reducă prea brusc, națiunea la o sclvie politică prea evidentă.

Camera Rprezentanților în Italia nu mai trebuie să recunoască reprezentanții unor abstracții care sunt partidele politice, ci să grupezze, clerul, corpurile de profesioni cu delegați muncitorești și patronali, agricultori. Așa se înfățișa camera mussoliniană a "fasciilor și corporațiilor".

În fapt, în experiența mussoliniană corporațiile n-au fost niciodată decât instrumentul dictatorului și al atotputernicului său partid fascist. Fascismul s-a dovedit a fi o reântoarcere pur și simplu la absolutism. Adevăratul său fundament a fost o înțelegere eronată a filozofiei lui Hegel, care tinde să divinizeze Statul însuși. Statul în concepția sa nu este un simplu "agregat de intrigi", un simplu mijloc menit să asigure securitatea fiecăruia, ci este o realitate mai înaltă și mai esențială decât indivizii. El este ca un organism, iar indivizii simple organe de stat. El îi smulge pe indivizi din egoismul lor, introducându-i într-o existență de devotament și sacrificii. Statul nu este altceva decât încarnarea Spiritului în realitate, "Dumnezeul real", "divinul pământesc" (8;286)

Mussolini va lăsa să subziste vechile cadre instituționale, lipisdu-le însă treptat de autoritate. Monarhia a fost menținută însă, slabul rege Victor-Emanuel care a acceptat regimul atâta timp cât coroana nu i-a fost amenințată a rămas într-un rol pur decorativ. Senatul ca și Camera deputaților vor fi menținute însă fără putere de decizie. În 1938 Camera deputaților va fi înlocuită de o adunare pur consultativă – camera fascilor și a corporațiilor sub controlul direct al ducelui Mussolini.

Adevăratele pârghii ale puterii s-au găsit în mâinile Duce-lui (conducătorul). Ministru al corporațiilor și șeful suprem al armatei el concentra întreaga putere, numea și revoca miniștri care erau de fapt simpli mandatar și legifera prin decrete legi fără nici un control al parlamentului. Mussolini era asistat în conducere de Marele Consiliu al fascismului care cuprindea pe foștii lui camarazi, miniștri și câțiva înalți funcționari.

Criza din anii 30 a consolidat bazele totalitarismului în Italia. Epuizarea instituțiilor statului și a administrației de persoanele neagreate de regim și înlocuirea lor cu fideli ai fascismului va fi desăvârșită. Inspirat de nazismul german, Mussolini va stabili drept obiectiv al fascismului făurirea "omului nou" denumit pri cutuma fascistă și opunându-se stilului "decadent al vieții burgheze" (5;316). Începând cu anul 1938 regimul fascist va deveni pur și simplu o imitație a nazismului german, anchilozat și măcinat de grave contradicții.

Nazismul în Germania s-a instaurat pe fondul crizei economice și financiare de la începutul anilor 30. Criza a luat o amploare neașteptată în iunie-iulie 1931. Pentru a încerca să stopeze criza, guvernul Brüning apoi cel al lui Van Papen au practicat o severă politică deflaționistă: scăderea salariilor, reducerea alocațiilor pentru șomaj, creșterea impozitelor.

În acest context printre nenumăratele formațiuni naționaliste se impune Partidul național-socialist (N.S.D.A.P). Dacă la alegerile din 1930 N.S.D.A.P-ul a obținut 6,5 milioane de voturi și 107 mandate în Parlament în cele iulie 1932 îi vor aduce 14 milioane de voturi și 230 mandate din 607. Cu toate acestea în guvernul constituit în 30 ianuarie 1933 condus de Hitler naziștii erau minoritari. Pentru a-și atinge scopul – cucerirea întregii puteri politice – la început naziștii s-au străduit să cucerească încrederea forțelor tradiționale și să dea aliaților – dreapta conservatoare, armata, mediile de afaceri, anturajul președintelui – iluzia unei reveniri rapide a vechiul regim.

În realitate Hitler pregătea meticulos eliminarea adversarilor săi și instaurarea dictaturii personale. Prima etapă a fost eliminarea comuniștilor, puși în afara legii după incendierea Reichstag-ului la 27 februarie 1933. Această înscenare de incendiu îi va permite lui Hitler să emită decretul "Pentru protejarea poporului german" (28 februarie 1933) care a devenit primul suport legal al dictaturii. Libertățile publice au fost suspendate, 4000 de militanți de extremă stângă au fost arestați și partidul comunist interzis.

Alegerile din martie 1933 sau desfășurate într-un climat de reeroare politică însă naziștii tot n-au obținut majoritatea absolută. În câteva luni Hitler a cucerit întreaga putere politică. Partidele au fost suprimate sau autodizolvate iar pe 14 iulie 1933 N.S.D.A.P a fost proclamat partid unic. Administrația a fost supusă epurărilor iar puterile statului au fost transferate Fuhrer-ului. Acesta numea în fruntea fiecărui Land un Staathalter care depindea doar de el. În vara anului 1934 Hitler a eliminat opoziția și concurenții sau aspiranții la șefia supremă. În noaptea de 29/30 iunie – noaptea cuțitelor lungi – au fost eliminate circa 20 de persoane. După moartea președintelui Hindenburg (2 august 1934) Hitler va cumula funcțiile de președinte al Reich-ului, de cancelar și de șef al forțelor armate. Această lovitură de stat a fost aprobată de Reichswehr și "ratificată" în cadrul plebiscitului din 19 august 1934 de 90% din alegători. Deținător al tuturor puterilor Fuhrer-ul avea de acum încolo mână liberă să pună bazele statului totalitar și rasial și să guverneze în conformitate cu doctrina nazistă.

Baza ideologică a nazismului a fost fundamentată pe o serie de idei ale doctrinelor: social-darwinismului politic (Otto Ammon, Vacher de Laponge), rasismul (Joseph-Arthur de Gobineau, Houston Stewart Chamberlain) ale elitismul politic și iraționalismul. Temele majore ale nazismului au fost: rasismul, antisemitismul, exaltarea misticului, teoria spațiului vital, cultul violenței, etc. Nazismul nega drepturile și libertățile sociale și individuale, cultura umanistă, definită drept "cultură iudeo-creștină distruge statul parlamentar, partidele politice, democrația. Un loc important îl ocupa cultul șefului charismatic, fundamental rasial. Fuhrerul era sufletul rasei, dreptul său și statul, este legea, în afara istoriei.

Dreptul în viziunea nazistă își avea izvorul în rasă. Rasa superioară, ariană, era rasa germană. De aici dreptul rasei germane era singurul drept, care

ducea la negarea suveranității tuturor celorlalte popoare și legitimează politica de genocid.

Concepția despre lume a nazismului, așa cum a fost formulată de Hitler în "Mein Kampf" și de alți doctrinari naziști (Rosemberg, E. Kriek) se baza pe ideea că, comunitatea rasială - germană (Volk) fondată pe "sânge și pământ, limbă și cultură, era superioară tuturor celorlalte. Aplicând teoriile darwinești ale "luptei pentru viață" și ale "selecției speciilor" la istoria omenirii, Hitler o explica pe aceasta prin lupta raselor, dominația lumii trebuind să revină celei mai dotate dintre rase: aceea a arienilor blonzi, ai căror singuri reprezentanți puri erau germanii.

Din aceste postulate nebuloase decurgea toată doctrina. Un stat fondat pe "principiile aristocratice ale naturii" și căruia îi revenea sarcina de a asigura dominația "rasei de stăpâni", păstrându-i acesteia puritatea. O societate ierarhizată, ce selecționează pe "cei mai buni" pentru a-i plasa în posturile de comandă, și în întregime unită în jurul șefului său. O politică externă vizând să integreze în Reich toate popoarele de "cultură germanică", apoi să cucerească un "spațiu vital", necesar dezvoltării rasei superioare și, în sfârșit să domine durabil lumea (tema "Reichului pentru o mie de ani"). (5;310)

Pentru a atinge aceste obiective, în concepția lui Hitler Germania trebuia să poarte un război, ceea ce implica o populație numeroasă, o tânără generație sănătoasă și puternică, călită prin exerciții fizice și gata oricând la orice sacrificiu și, mai ales, o coeziune "rasială" obținută prin eliminarea forțelor "dizolvante" ale societății germane, în primul rând a evreilor.

Politica rasială a celui de-al III-lea Reich comporta în primul rând măsuri așa-zise de "protejare a rasei": încurajarea natalității la germani și scăderea ei în rândul "adversarilor arieni", dar, de asemenea, măsuri aberante, justificate de cercetările biologilor și antropologilor devotați regimului care au deschis calea genocidului: sterilizarea indivizilor "tarați", eliminarea fizică a bolnavilor incurabili și bătrânilor neputincioși. A fost pusă în aplicare o legislație rasială, dirijată în principal împotriva israeliților, acuzați pentru toate relele națiunii germane și, mai ales de a-i distruge substanța și coeziunea prin "intelectualismul" lor, "internaționalismul" lor și a "individualismului" lor.

Trei ani după cucerirea puterii, totalitarismul hitlerist -"noua ordine"- a fost deja mai avansat și mai bine pus în practică decât omologul său italian. Peste guvernatori atotputernici, Fuhrerul deținea toată puterea. Membrii guvernului, prieteni personali și înalți demnitari ai partidului nu aveau decât un rol de executanți, iar Reichstag-ul a trebuit să se mulțumească cu a-i asculta discursurile și a-i aclama deciziile. N.S.D.A.P, partidul unic plasat din 1934 sub conducerea lui Rudolf Hess, dublează și controlează administrația locală. Mobilizarea ideologică a operat prin intermediul unei propagande omniprezente. Presa, radioul, cinematografia, tipăriturile erau strict supravegheate. Bibliotecile erau supuse epurărilor. A fost împiedicată orice opoziție intelectuală.

Regimul a folosit marile mijloace de informare în masă și importantele parade de la Nurnberg sau Berlin, pentru a mobiliza și fanatiza masele germane. Naziștii au procedat la o strictă epurare a personalului didactic, au revizuit manualele școlare și exercitând asupra studenților și profesorilor un control riguros. Căutau să formeze "corpuri și suflete disciplinate" decât inteligențe cultivate. Hitler a pus accentul pe organizarea tineretului dependent de partid creind în acest scop organizații specifice.

Aparatul represiv a fost de o eficiență redutabilă. Alături de SA, Gestapo și SS - sub ordinele lui Himmler - a creat un corp de poliție, însărcinat cu afacerile murdare ale regimului și creuzet al unei noi aristocrații războinice - constituiau instrumentele unei represiuni de teroare. Metodele au fost de o brutalitate și sălbăcie rare: asasinate, torturi, "sinucideri" organizate, deportări în lagăre de concentrare. În aceste condiții, opoziția împotriva regimului a fost treptat eliminată. Singurele forțe rămase după 1936 au fost cea din armata (supusă frecvent epurărilor) și cea din sânul Bisericii catolice. Nazismul a fost un fenomen care nu a stat pe baze raționale.

3. APARIȚIA DICTATURILOR ÎN ALTE ȚĂRI

Politica expansionismului militarist agresiv promovată cu succes de Italia și Germania - consolidată și de cea a Japoniei - a dominat politica internațională a deceniului patru. A fost firesc ca anumite state sau mișcări să se simtă atrase și să se lase influențate de fascism dacă doreau să obțină sprijinul acestor state.

În cea mai mare parte a țărilor Europei centrale, răsăritene și mediteraneene, criza economică a acutizat tensiunile sociale și a favorizat ascensiunea mișcărilor profasciste sau pronaziste. Adeseori, tocmai pentru a împiedica accesul acestor organizații la putere au fost instaurate sau consolidate regimuri excepționale puse sub controlul claselor conducătoare. Astfel s-a întâmplat în Lituania lui Woldemarras și a succesorilor săi, în Letonia, unde șeful Uniunii țărănești, Karlis Ulmaris, a instaurat în 1934 un regim autoritar, în Polonia, unde regimul coloneilor i-a succedat celui al lui Pilsudski, în 1935, în Ungaria, unde regimul corporatist și autoritar instalat de Gombos se confruntă după 1935 cu "crucile cu săgeți" ale fascistului Szalasi.

S-a ajuns deseori la veritabile conflicte meschine între dictaturile exercitate de forțele conservatoare și partidele fasciste, care se sprijinea pe țărănime și pe mica burghezie. În România, în fața ascensiunii fascismului reprezentat de mișcarea Garda de fier, regele Carol al II lea a recurs, în 1938, la o lovitură de stat, urmată de dizolvarea tuturor partidelor și asasinarea ulterioară a lui Codreanu, liderul Gărzii de fier. În Bulgaria, generalul Gheorghiev a dizolvat, în 1934, partidele tradiționale și a instaurat o dictatură monarho-militaristă, comparabilă cu cea instaurată de generalul Metaxa, doi ani mai târziu, în Grecia.

În Austria, cancelarul Dolfus conduce de asemenea, din 1934, un Stat reacționar și tradiționalist. În 1936, succesorul lui, Schuschnigg a eliminat Heimwehr-ul, pe care până atunci regimul se sprijinise.

Pretutindeni, sau aproape, scenariul este același. Blocul conducător reușește să-și mențină și să-și consolideze dominația, mai întâi zdrobind forțele stângii cu ajutorul mișcărilor fasciste, apoi absorbindu-le sau eliminându-le pe acestea din urmă și adoptând, pentru a spori eficacitatea acțiunii sale, o parte din metodele de guvernare ale fascismului.

Problema franchismului și a raporturilor sale cu veritabilul fascism spaniol, cel al Falangei (fondată în 1933) se pune în termeni identici. În timpul celor trei ani cât a durat războiul civil, Franco s-a servit de mișcarea condusă de Jose-Antonio Prima de Rivera (fiul fostului dictator), Falanga, a cărei ideologie este apropiată aceleia a "primului fascism", pentru a ralia taberei sale masele mic-burgheze. Însă, o dată victoria cucerită, regimul pe care îl stabilește vizează mai puțin instaurarea unei noi ordini, cum o reclamă falangiștii, ci un sistem autoritar și corporatist ce face trimiteri mai degrabă la Portugalia lui Salazar decât la Italia lui Mussolini. Partidul unic se vede astfel redus la rolul de simplă curea de transmisie a directivelor lui Candillo.(5; 324)

În țările Europei de Nord sau de Vest unde democrația se baza pe tradiții străvechi și pe sprijinul unei fracțiuni importante a maselor și a clasei de mijloc, partidele fasciste și fascizante nu reușesc să cucerească puterea. În Belgia, mișcarea rasistă a lui Leon Degrelle, susținută financiar de Mussolini, obține un succes ce nu poate fi neglijat la alegerile din 1936 (11% din voturi și 26 de deputați). La fel și în Olanda, mișcarea național-socialistă a lui Anton Mussert, mai apropiată de modelul hitlerist, își vede efectivele (40.000 de aderenți în 1933) și electoratul (8% din voturi în 1935) crescând odată cu criza. Toate aceste organizații, au atins apogeul între 1934-1936. În schimb cele din Elveția, Danemarca, Norvegia, Irlanda, cunosc un reflux rapid după 1936, consecință a unei relative îmbunătățiri a situației economice.

Firește, în afara Europei, condițiile care au creat mișcările fasciste de pe bătrânul continent nu existau. Anumite caracteristici ale fascismului european au găsit, însă, ecou și în celelalte continente. Ar fi fost de mirare ca muftiul de la Ierusalim sau arabii care se opuneau colonizării evreiești din Palestina să nu fi găsit antisemitismul lui Hitler pe placul lor, deși nu avea nici o legătură cu modul tradițional de coexistență a islamului cu necredincioși de diverse tipuri.

Anumiți hinduși din castele superioare ale Indiei, cum ar fi extremiștii sinhalezi sau din Sri Lanka, erau conștienți de superioritatea lor de "arieni"- de astă dată, chiar originală- față de rasele mai negre de pe propriul lor subcontinent. Și militanții buri care fuseseră internați de germani în timpul celui de-al doilea război mondial, aveau și ei anumite afinități ideologice cu Hitler, atât ca naziști convinși, cât și prin intermediul influenței teologice a curentelor calviniste elitiste de extremă dreaptă din Olanda.

Japonezii, în marea lor majoritate erau și ei cât se poate de convingși de superioritatea rasei lor și de necesitatea purității etnice, credeau cu convingere în virtuțile militare și în sacrificiul de sine, în ascultarea fără crâcnire a ordinelor, în obligație și stoicism. Orice samurai ar fi subscris fără ezitare la motoul organizației hitleriste SS: "Meine Ehre ist Treice", care se traduce: "Onoarea înseamnă supunere oarbă" (3; 161). Societatea japoneză era o societate cu o ierarhie rigidă, începând cu supunerea totală a individului față de națiune și de împăratul ei divin și terminând cu respingerea fățișă a libertății și fraternității. Printre diplomații acreditați pe lângă puterile europene fasciste, mai ales printre grupurile teroriste ultranaționaliste destinate să-i asasineze pe politicienii insuficient de patrioți, în armata de la Kwantung care cucerea, stăpânea și înroba Mancuria și China, japonezii erau aceia care recunoșteau aceste afinități și se luptau pentru a fi identificați mai clar cu puterile fasciste europene.

În America de Nord, oamenii și mișcările totalitare de inspirație europeană nu au avut prea mare importanță în afara comunităților particulare de imigranți, ale căror membri au adus cu ei ideologiile din vechea lor țară sau care mai păstrau anumite loialități față de țara lor de origine. Astfel, sentimentele americanilor de origine germană - mai puțin ale italienilor americani - au contribuit la izolaționismul SUA, deși nu există nici o dovadă că ar fi devenit fasciști în număr mare. Zorzoanele miliției, cămășile colorate și brațele ridicate înainte în salutul hitlerist nu făceau parte din elementele specifice aripii de dreapta locale, cu care era foarte familiarizat Ku-Klux-Klanul. Antisemitismul era, evident, foarte puternic, deși versiunea americană contemporană a aripii de dreapta, probabil că datoră mai mult corporatismului aripii drepte de inspirație catolică europeană.

Influența fascismului european a fost prezentă în America de Sud, atât în rândul unor politicieni individuali ca Jorge Elizer Gaitan (1898-1948) din Columbia și Juan Domingo Peron (1895-1974) din Argentina, cât și asupra unor regimuri ca cel al lui Getulio Vargas, Estado Novo (Statul Nou) din Brazilia (1937-1945). În pofida temerilor SUA că nazismul va ataca dinspre sud, efectul principal al influenței fascismului în America Latină a rămas pe loc. În afară de Argentina, care s-a declarat deschis în favoarea Axei - dar asta chiar și înainte ca Peron să preia puterea în 1943, ca și după aceea - guvernele din emisfera occidentală au intrat în război de partea SUA. Este totuși adevărat că, în anumite țări sud-americane, armatele au fost pregătite după sistemul german fiind pregătite de militari germani ori chiar de cadre naziste.

O oarecare influență a nazismului la sud de Rio Grande poate fi explicată ușor. Văzut de dincolo de Atlantic, fascismul arăta pentru unii politicieni fără îndoială ca povestea de mare succes a deceniului. Dacă în lume exista un model care să poată fi imitat de politicienii unui continent care se inspirase întodeauna de la țările ce dețineau hegemonia culturală, cu potențiali lideri ai unor țări gata întodeauna să caute o rețetă pentru a deveni

moderni, bogați și măreți, un astfel de model putea fi găsit credeau ei, la Berlin și la Roma, întrucât Londra și Parisul nu mai ofereau inspirație politică și Washingtonul era scos din discuție. Ceea ce au luat liderii latino-americani de la facsimul european a fost zeificarea liderilor populiști cu reputație de oameni de acțiune. Masele pe care voiau să le mobilizeze și pe care le și mobilizau nu erau cele care se temeau pentru ceea ce ar fi putut pierde, ci cele care nu aveau nimic de pierdut. și dușmanii împotriva cărora le mobilizau nu erau străini sau grupări externe, ci "oligarhia"- cei bogați, clasa conducătoare locală. Peron și-a găsit principalul sprijin în clasa muncitoare din Argentina și mașina politică fundamentală într-un fel de partid muncitoresc ridicat din principala mișcare sindicală de masă. Getulio Vargas din Brazilia a făcut aceeași descoperire. Clasa muncitoare urbană, căreia el i-a acordat o protecție specială în schimbul sprijinului politic, a fost cea care l-a "jelit", numindu-l părintele poporului. Regimurile fasciste din Europa au distrus mișcările muncitorești, în timp ce liderii latino-americani le-au inspirat și le-au creat. (3;163-164)

Ar fi devenit fascismul foarte important în istoria omenirii dacă nu ar fi existat marea criză din perioada interbelică ? Probabil că nu. Italia, de una singură, nu era o bază promițătoare de pe care să se poată zgudui omenirea. După prosperitatea fragilă și criza politică a anilor '20, în octombrie 1929, crahul bursier de pe Wall Street a declarat o criză economică mondială de durată. Consecința politică a acestor fenomene a fost declanșarea unor crize a regimurilor politice de factură democratică și instaurarea unor regimuri totalitare, dictatoriale. Formele extreme de manifestare a acestora au fost: Italia fascistă, Germania nazistă, Japonia militaristă, și Rusia sovietică, la care puteau adăuga alte țări mici și mijlocii din Europa și din lume care au copiat sau mimit esența acestor regimuri.

BIBLIOGRAFIE

- Dumitru Popovici, *Politologie*, București, 1996.
Maurice Duverger, *Modelul democratic*, București, 1991.
Eric Hobsbawm, *Secolul extremelor*, București, 1994.
Zorin Zamfir, *Istoria universală contemporană*, vol.I, București, 1999.
Pierre Milza; Serge Berstein, *Istoria secolului XX*, vol.I, București 1998.
P.P.Negulescu, *Declinul omenirii*, București 1994.
Marcel Prelot, *L'empire fasciste*, 1936.
Diana Fotescu, *România, Mitteleuropa și Balcanii*, București, 1999.
Montesquieu, *Despre spiritul legilor*, București, 1964
Alain Monchablon, *Cartea cetățeanului*, București, 1991

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL (1939-1945)

Cel de-al doilea război mondial început în zorii zilei de 1 septembrie 1939 a fost unul din cele mai mari și mai importante evenimente care și-au pus amprenta în mod decisiv pe jumătatea secolului XX. Războiul a durat aproape șase ani și în momentul în care s-a sfârșit o mare parte a lumii civilizate a rămas în ruină, peste 30 de milioane de oameni au fost omorâți, mari imperii au fost distruse, Coaliția Națiunilor Unite a obținut victoria dar n-au câștigat pacea.

I. ORIGINILE ȘI ÎNCEPUTUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Scânteia care a aprins vâlvătăile celui de-al doilea război mondial a fost un "incident" la frontiera germano-polonă petrecut în toamna anului 1939. Cauzele, însă, se găsesc în evoluțiile politice, economice și în frustrările care au traversat începutul de secol XX în istoria Europei. Asupra locului, rolului și a importanței unora dintre aceste cauze în declanșarea conflictului istoricii și specialiștii în polemologie n-au căzut de acord. Istoriografia oferind din această cauză mai multe puncte de vedere.

Pentru generația de după război, marcată profund de traumele luptelor și a sacrificiilor de tot felul, cea mai simplă explicație asupra genezei celei de-a doua conflagrație a fost tendința spre revanșă și expansiune a Germaniei național-socialiste conduse de Adolf Hitler. Tratatul de pace de la Paris-Versailles, dictat Germaniei la sfârșitul primului război mondial de către puterile învingătoare, conținea elemente de răzbunare și umilire pe care germanii n-au putut să le accepte. Păcii de la Paris i-a lipsit de la început validitatea morală (1;34). Nu numai pentru învinși dar chiar și pentru mințile lucide din tabăra învingătorilor condițiile impuse Germaniei conțineau sâmburele revanșei. Potrivit afirmațiilor fostului premier britanic Winston Churchill, mareșalul francez F. Foch, când a auzit că s-a semnat Tratatul de Pace și a luat cunoștință de clauzele acestuia, ar fi exclamat: "Asta nu e pace. E un armistițiu pe douăzeci de ani." (2;17)

În aceste condiții în Germania au luat naștere, în anii imediat următori încheierii primului război mondial, numeroase formațiuni animate de spiritul revanșard. Printre acestea, "prin pretențiile sale expansioniste, s-a evidențiat Partidul Național-Socialist". Obiectivele politicii externe ale naziștilor au fost expuse de liderul partidului Adolf Hitler în lucrarea "Mein Kampf" (Lupta mea), devenită ulterior carte de căpătâi a nazismului. Din aceste considerente unii oameni politici și istorici au atribuit întreaga responsabilitate- sau aproape- pentru declanșarea războiului Germaniei hitleriste.

A.J.P. Taylor constată că și în această "tabără" sunt două curente. Unii consideră că Hitler "a dorit un mare război, de dragul războiului. A dorit un

război pentru a face din Germania o Mare Putere și el să devină un cuceritor de felul lui Alexandru cel Mare sau Napoleon. A fost un nihilist, un maniac, un al doilea Atila. Alții l-au considerat pe Hitler mai rațional. El a acționat după un plan care prevedea instaurarea unui imperiu pentru o mie de ani în Europa Centrală și de Sud-Est." (1;)

În anii '60 au apărut lucrări și studii care au adus schimbări considerabile și revizuirea acestei teze. Se aduc în prim planul analizei și erorile săvârșite de marile democrații occidentale cum ar fi: împăciuitorismul britanic, spiritul "munchenez" în Franța etc. Schimbarea s-a produs cu apariția unei cărți, care a iscat foarte multe polemici la apariția ei "Originile celui de-al doilea război mondial" (1961). Argumentul principal a lui Taylor a fost acela că Hitler a făcut ceea ce politicienii au presupus că va face, respectiv a apărat drepturile statului său. Nemulțumindu-se să găsească în tratatul de pace de la Versailles cauza majoră a declanșării războiului, el va adăuga că, în fond, Hitler nu era mai "ticălos ca alți oameni de stat europeni ai epocii și că raționamentele și calculele sale erau la fel de logice ca acelea ale celorlalți lideri occidentali". Autorul britanic consideră că despre originile celui de-al doilea război mondial sunt destule legende. "Distrugearea legendelor - apreciază AJP. Taylor- nu înseamnă justificarea lui Hitler". (1;6)

1. DECLANȘAREA OSTILITĂȚILOR

La ora 4.45 în ziua de 1 septembrie 1939, trupele germane (54 de divizii sprijinite de peste 1500 de avioane și de 2800 de tancuri) au trecut la ofensivă împotriva Poloniei conform planului de invazie elaborat încă din luna martie a aceluiași an. Comandamentul polonez a reușit să mobilizeze în grabă 24 de divizii de infanterii și 8 de cavalerie. În aceste condiții trupele poloneze n-au reușit să oprească forțele germane care se îndreptau vertiginos spre Varșovia (3;61).

Anglia și Franța în conformitate cu garanțiile de securitate acordate statului polonez au declarat la 3 septembrie 1939 război Germaniei. SUA se declara în afara conflictului iar o serie de state din Europa printre care și România își proclamă starea de neutralitate.

În urma victoriilor fulger trupele Wehrmachtului au ocupat Cracovia (6 septembrie) iar guvernul s-a retras la Liublin. Tancurile germane au ajuns în câteva zile la periferia Varșoviei. La 12 septembrie la Paris, Anglia și Franța au stabilit o strategie comună de acțiune și constituie Consiliul Interaliat de Război.(4;15) La 17 septembrie 1939 guvernul polonez și înalții demnitari politici părăsesc Varșovia asediată și se refugiază în România.

Din Est trupele Armatei Roșii au trecut la agresiune depășind frontiera polono-sovietică. După lupte înverșunate trupele poloneze au capitulat în fața forțelor Wehrmachtului la 28 septembrie 1939. În aceeași zi la Moscova miniștrii de externe german și sovietic au semnat tratatul prin care au împărțit

statul polonez și stabileau frontiera pe cursul râurilor San și Bug. La Paris s-a constituit guvernul polonez în exil.

Pe frontul de vest francezii au trecut la ofensivă. Deși dețineau superioritatea în forțe și armament au fost opriți în fața liniei fortificate Westwall (5;38). Faptele par să demonstreze că nici Anglia și nici Franța nu s-au angajat în mod serios în conflict și astfel a început un război pe care gazetarii l-au denumit "război straniu". Expresia a fost lansată de presa americană pentru a marca o perioadă din istoria celui de-al doilea război mondial care a ținut de la căderea Poloniei până la ofensiva Wehrmachtului în Est contra URSS. După căderea Franței, germanii au capturat arhivele și au publicat o serie de documente considerate senzaționale în care se putea observa că aliații au consumat o mare cantitate de timp cu elaborarea unor planuri nerealiste de ofensivă împotriva Reich-ului german (7;37).

În Est, URSS a trecut la materializarea înțelegerilor convenite cu partenerul german prin pactul Ribbentrop- Molotov și a atacat la 30 noiembrie 1939 Finlanda. Pretextul a fost refuzul statului finlandez de a da curs ultimatumului sovietic prin care Moscova a cerut câteva insule din Marea Baltică, o parte din peninsula Hanco. Moscova a mobilizat și aruncat asupra statului finlandez 960.000 de ostași, 11.266 tunuri și aruncătoare de mine și peste 3000 de avioane. Finlanda cu doar 400.000 de ostași, 900 de tancuri, 150 de avioane și 280 de tunuri n-a putut să reziste decât 105 zile. La 12 martie 1940 guvernul finlandez a capitulat și a semnat tratatul de pace prin care a satisfăcut cererile Kremlinului (6;10).

Finlanda n-a putut să fie efectiv apărată de marile puteri occidentale deoarece țările nordice (Norvegia și Suedia) fiind neutre n-au riscat să-și ofere teritoriul pentru tranzitul trupelor pentru a nu da vreun pretext rușilor sau germanilor de a fi atacate.

Hitler n-a ținut cont de dorințele statelor baltice și a ordonat în martie 1940 elaborarea planului "Wesernbung" ce prevedea cucerirea Danemarcei și a Norvegiei. La 9 aprilie 1940, Germania a declarat că "ia sub ocrotirea sa" cele două țări pentru ca ele să nu devină bază de atac asupra Reich-ului. În fapt Hitler avea nevoie de controlul rutelor care-i asigurau transportul minereurilor de fier din Suedia pentru economia germană de război. În dimineața zilei de 9 aprilie 1940 Germania a dat un ultimatum Danemarcei pe care regele Kristian al X-lea l-a acceptat după o ședință a Consiliului de Coroană dramatică. Fratele acestuia, Haakon al VII-lea regele Norvegiei susținut de guvern și armată n-a cedat și a respins cererile de capitulare remise de Germania. Forțele de invazie au fost modeste în raport cu scopul ce le era fixat de Comandamentul German dar au surprins țara total nepregătită. Norvegia a decretat mobilizarea doar cu o zi înainte de a se produce agresiunea. (7;64) Trupele franceze și britanice venite în ajutorul norvegienilor au fost insuficiente și n-au putut să se opună trupelor germane de invazie. Lupte dârze s-au desfășurat în zona orașului Narvic. Între timp raportul de forțe s-a schimbat în favoarea invadatorului și forțele

expediționare au fost obligate să se retragă (7 iunie 1940). Regele și guvernul se refugiază în Anglia unde vor forma un guvern în exil. Pe 10 mai la Londra în locul lui Neville Chamberlain a venit în fruntea cabinetului Winston Churchill.

Reușita "blitz-krieg"-ului german în Norvegia și Danemarca au zdruncinat aliații din letargia lor. Cucerind țările nordice, Germania a luat sub control importante baze maritime și aeriene. Au obținut nu numai importante avantaje strategice ci și baze de materii prime cu care și-au asigurat industria de război.

2. INVADAREA EUROPEI OCCIDENTALE

În dimineața zilei de 10 mai 1940 Înaltul Comandament German (O.K.W.) a ordonat aplicarea Directivei nr.6 "Fall Gelb" (Planul Galben) semnată încă din octombrie 1940 de către A.Hitler și care conținea planul de invazie al Europei Occidentale. Trupele germane împărțite în trei grupuri de armată (95 de divizii), 2600 de tancuri, 3600 avioane de luptă au atacat pe trei direcții spre Olanda și Nordul Belgiei; direcția Luxemburg și către linia fortificată de apărare a Franței - Maginot. Raportul de forțe era net superior de partea apărătorului dar Comandamentul German și-a surprins adversarii prin manevră și folosirea trupelor aeropurtate (7;72).

După o scurtă împotrivire armata olandeză a capitulat în ziua de 5 mai 1940. Regina Wilhelmina, cu consimțământul guvernului, a emigrat în Anglia. Două săptămâni de lupte n-au fost suficiente pentru a fi salvată Belgia și a bara drumul spre Paris pentru trupele germane. La 27 mai 1940 regele Leopold al II-lea a capitulat. Guvernul belgian n-a acceptat opinia regelui s-a retras în Franța și apoi în Anglia de unde va organiza lupta de rezistență.

Trupele germane au continuat ofensiva către Paris ocolind linia Maginot prin Ardenne pe unde francezii se așteptau cel mai puțin. La 19 mai 1940 a fost ocupat orașul Abbeville iar două zile mai târziu și Calais izolând în Flandra aproximativ 45 de divizii aliate. Până la 24 mai forțele aliate sunt înfrânte sistematic și împinse spre Atlantic. În aceste condiții Marea Britanie pune în aplicare operația "Dynamo" pentru a-și salva forțele trimise în ajutorul Franței. De la 27 mai până în 4 iunie au fost evacuați 337.000 militari dintre care peste 112.000 francezi. N-au putut fi salvate 2400 tunuri, 700 de tancuri și peste 130.000 autocamioane care au fost capturate de armata germană. Succesul operațiunii a fost facilitat și de câteva erori de comandament germane dar și de o "temperare" de către Hitler a forțelor sale. Acesta potrivit însemnărilor unor apropiați ar fi dorit o pace onorabilă cu Franța și un acord cu Marea Britanie (7;88) A fost o gravă eroare de percepție din partea lui Hitler deoarece în Anglia nimeni nu mai era dispus să cedeze.

În ziua de 10 iunie 1940 guvernul francez s-a refugiat la Tours, ca urmare a înfrângerilor suferite de armatele sale. În după amiaza aceleiași zile Italia declară război Franței neținând cont de avertismentele SUA. Spania se

declară neutră față de conflictul european. Trupele germane pătrund fără să întâmpine rezistență în Paris pe 14 iunie 1940. A doua zi guvernul francez se stabilește la Bordeaux. Aici primește răspunsul guvernului american la cererea de ajutor că SUA va trimite Franței mari cantități de armament și alte materiale dar își păstrează neutralitatea.

În această situație disperată guvernul Reynaud a demisionat și a fost înlocuit la 17 iunie cu unul condus de mareșalul Ph. Pétain. A doua zi generalul Ch. de Gaulle, aflat la Londra, se adresează francezilor la posturile de radio engleze pentru a continua rezistența și constituie Comitetul Național Francez (4;46). În după amiaza zilei de 22 iunie 1940 la Réthondes în pădurea Compiègne, acolo unde mareșalul Foch impusese capitularea trupelor germane în primul război mondial, este semnată convenția de armistițiu. Franța era împărțită în două: partea de nord, nord-est și vest ocupată, restul zonă liberă. Armata franceză demobilizată și redusă la 100.000 de oameni pentru ordinea internă. În teritoriul neocupat se formează guvernul colaboraționist al mareșalului Petain. La Londra, Winston Churchill este numit premier. În aceeași zi respinge orice propunere făcută de Hitler și critică sever încheierea armistițiului de către guvernul Petain.

3. ANEXAREA BASARABIEI, NORDULUI BUCOVINEI, HERȚEI ȘI A ȚĂRILOR BALTICE.

În condițiile capitulării Franței, România intra într-o "splendidă" izolare și într-o zodie a nenorocirilor. Inediat după dispariția statului francez ministrul sovietic de externe V. Molotov i-a declarat ministrului german la Moscova von Schulemburg că "soluționarea chestiunii Basarabiei nu mai suferă nici o amânare. Guvernul sovietic caută, deocamdată să soluționeze chestiunea pe cale pașnică, dar el intenționează să utilizeze forța în cazul în care guvernul român va respinge un acord pașnic" (6;12).

La 28 iunie 1940, URSS a adresat prima notă afirmativă care a fost luată în discuție de guvernul român. Răspunsul la această notă ultimativă n-a mulțumit guvernul sovietic care a dat o nouă notă ultimativă. România, fără nici un sprijin din partea marilor democrații, a cedat forței și a ordonat evacuarea Basarabiei și nordului Bucovinei revendicate de Moscova. În teritoriile anexate prin forță, URSS a instaurat un regim de teroare politică și exterminare etnică prin deportări ale românilor în teritoriul URSS. Până la eliberarea acestor teritorii, în iulie 1941, au fost deportați peste 200.000 de români în Siberia.

După "rezolvarea litigiului" teritorial cu România, Stalin a ordonat transpunerea în practică a înțelegerilor sovieto-germane din Protocolul Molotov-Ribbentrop cu privire la țările Baltice. Anterior însă prin puternice presiuni din partea Kremlinului, țările Baltice au fost nevoite să semneze tratate de ajutor mutual cu URSS: Estonia la 28 septembrie ; Letonia la 5 octombrie; Lituania la 10 octombrie. În iunie 1940 guvernul sovietic a înmânat

conducătorilor Statelor Baltice note ultimative în care se cerea înlăturarea guvernelor legitime, deferirea justiției a unor miniștrii, și consimțământul lor de a mări nelimitat contingentul militar sovietic. Notele ultimative sovietice au facilitat realizarea loviturilor de stat externe sub controlul unor înalți funcționari sovietici: V. Dekonozov (în Lituania), A. Vișinski (în Letonia) și A. Jdanov (în Estonia). Stalin a ordonat ulterior desfășurarea de alegeri și, parlamentele, astfel rezultate au "cerut" și la 3-5 august 1949. Sovietul Suprem al URSS a decis includerea Lituaniei, Letoniei și Estoniei în Componenta URSS ca republici unionale. Astfel au dispărut de pe harta politică a Europei cele trei state.

În aceeași lună, Germania și Italia au impus României Dictatul de la Viena dând satisfacție Ungariei fasciste. Lipsită de posibilitatea de a purta un război de apărare Vest dar și în Est unde era iminent un atac din partea Sovietelor în cazul declanșării ostilităților cu Ungaria, România a trebuit să cedeze și să accepte "arbitrajul" lui Hitler. I-a fost răpită o suprafață de 43.492 Km² cu o populație de 2.609.007 locuitori din care numai 37 % erau maghiari.

4. BĂTĂLIA PENTRU ANGLIA

Hitler a considerat că după capitularea Franței, Marea Britanie va cere pace. Potențialul militar al Angliei era inferior celui german la acea dată însă conducerea germană n-a luat în calcul voința politică a guvernului englez și nici posibilitatea asocierii la potențialul militar propriu cel al domeniilor cu imensele lor resurse de materii prime. Anglia mai dispunea de o considerabilă flotă aeriană pe lângă cea navală și era singura țară care posedea sistemul de radiolocație "Radar". (8;311)

La 16 iulie Fuhrer-ul a semnat Directiva nr.16 ce prevedea elaborarea și executarea operațiunii "Seelowe"(Leul de mare). Se preconiza debarcarea trupelor germane în Anglia pentru ziua de 15 septembrie 1940 și distrugerea aviației britanice. După respingerea, din nou, de către guvernul britanic, la 8 august 1940, a "ofertei" de pace, Hitler a ordonat începerea operațiunilor prin bombardarea masivă a orașelor Londra, Liverpool, Manchester, Bristol, etc. însă n-a obținut mult râvnita supremație aeriană. A fost nevoit astfel la 17 septembrie 1940 să amâne executarea planului de invadare terestră pentru a continua bombardamentele aeriene. Aceste operațiuni au produs mari pierderi în rândul populației civile și uriașe pagube materiale însă n-au putut să schimbe situația strategică în favoarea Germaniei. Aviația germană s-a dovedit eficace în operațiuni tactice și nu strategice, iar descoperirea și aplicarea radarului a fost decisivă. La 19 octombrie 1940, Hitler a amânat reluarea operațiunii "Seelowe".

5. OPERAȚIUNILE MILITARE DIN AFRICA ȘI BALCANI. DIPLOMAȚIA RĂZBOIULUI ÎN ANII 1940-1941.

Italia dorea să redevină o mare putere și să-și formeze propriul imperiu colonial. Benito Mussolini nemulțumit că Führerul german n-a fost de acord cu pretențiile sale față de Franța învinsă a declanșat la 10 iunie 1940 operațiunea de invadare a Somaliei britanice. În ziua de 14 septembrie 1940 forțele italiene aflate în Libia au declanșat o amplă ofensivă pentru a ocupa Egiptul. După câteva luni de ofensivă italienii au reușit să ocupe câteva puncte strategice din nordul și estul Africii. În luna decembrie ofensiva italiană a fost oprită, trupele britanice trecând la contraofensivă. După câteva săptămâni italienii au fost izgoniți relativ ușor din Libia (Tobruk, Bardia, Bengazi, etc.) și erau pe punctul de a fi eliminați complet din Africa. În ianuarie 1941 englezii au trecut la ofensivă în Africa Orientală și la 4 aprilie au eliberat Addis-Abeba iar în luna mai 1940 trupele italiene dislocate în Africa de Est au capitulat sfârșindu-se astfel și visul "imperiumului italian" în Etiopia.

În aceste condiții B.Mussolini s-a văzut obligat să ceară ajutorul lui Hitler. Scopurile strategice ale celui de-al treilea Reich- eliminarea englezilor din Africa și controlul resurselor petroliere din Orient- l-au determinat pe Hitler să fie de acord cu cererea italiană. A fost creat și pus sub comanda experimentatului general E. Rommel corpul expedițional "das Deutsche Afrikakorps" pentru a restabili situația. Luate prin surprindere trupele engleze n-au făcut față ofensivei germane declanșate în 15 martie 1941 și s-au retras din teritoriile ocupate, mai puțin din orașul Tobruk. Trupele conduse de Rommel au înaintat spre Egipt însă au primit ordin să se oprească. Frontul s-a stabilizat în Africa de Nord, germanii nu aveau suficiente forțe pentru a cuceri Africa mai ales că în Europa lucrurile se precipitau.

Ofensiva italiană în Balcani n-a avut mai mult succes ca cea din Africa. La cererea de intervenție a Italiei, Germania a trimis în Balcani o impresionantă forță de invazie (70 divizii, 2000 de tancuri și circa 2000 avioane). În primele zile ale lunii aprilie 1941 Iugoslavia și Grecia au fost atacate de pe mai multe direcții de trupe italiene, germane, maghiare și bulgare. România deși făcea parte din Axă a refuzat să participe la acțiuni militare.

La 13 aprilie Belgradul a fost ocupat de trupele germane și părți din Iugoslavia au fost anexate de Ungaria, Bulgaria și Italia, sau ocupate de Germania. După scoaterea din luptă a Iugoslaviei, forțele Axei s-au năpustit asupra Greciei. La 24 aprilie armata elenă din Epir a capitulat, alte unități grecești s-au retras în insule și nordul Africii. Până la sfârșitul lunii mai nemții au luat sub control bazinul mediteranean, flota engleză suferind pierderi grele. Campania din Balcani a fost o reușită pentru Wehrmacht însă pe termen lung ea a influențat negativ soarta războiului pentru că a întârziat cu peste 5 săptămâni aplicarea planului "Barbarossa" pentru cucerirea imensului spațiu sovietic. (8;320)

Victoriile militare obținute în Europa și în afara ei de Germania, Italia și Japonia le-au determinat să-și împartă sferile de influență în lume și să

colaboreze în vederea instaurării unei "noi ordini" internaționale. Înțelegerile s-au materializat în Pactul Tripartit (27 sept.1940) și în esență prevedea: "dreptul" Germaniei și Italiei de a instaura noua ordine în Europa, al Japoniei în Asia. La pact au aderat sateliții Germaniei printre care și România (23 noiembrie 1940) însă fără ca acestea să poată influența în vreun fel situația politică.

Germania prin conducătorul ei a invitat și URSS să adere la Pactul tripartit. Răspunsul guvernului sovietic a fost dat la 25 noiembrie și era condiționat de retragerea trupelor germane din Finlanda, acceptul Germaniei ca URSS să construiască baze militare în Balcani și să controleze strâmtoarele Bosfor și Dardanele. Hitler nu s-a grăbit să răspundă cererilor sovietice deși colaborarea economică și chiar politico-ideologică a "funcționat" bine până în preajma declanșării ostilităților în Est.

II. EXTINDEREA RĂZBOIULUI ȘI MONDIALIZAREA SA

1. OFENSIVA TRUPELOR GERMANE ÎN EST - 1941

După capitularea Franței și reducerea capacității de ripostă a Marii Britanii, Hitler a avut iluzia că a obținut "libertatea" de acțiune în vest și evitarea unui război pe două fronturi. Ca urmare la 18 septembrie 1940, OKW a aprobat planul "Barbarossa" de acțiune în Est. Acesta prevedea distrugerea forțelor sovietice din zonele apusene ale URSS și cucerirea centrelor vitale pentru economia și apărarea țării. Inițial invazia a fost planificată pentru "primăvara anului 1941" însă cel care "a încurcat socotelile" a fost Mussolini care a determinat Germania să intervină în Balcani și să întârzie aplicarea planului Barbarossa.

La 22 iunie 1941, la orele 3.30 s-a declanșat atacul asupra URSS. Dacă Germania comitea, prin prisma dreptului internațional public, valabil în epocă, o agresiune clară, urmărind anexarea unor teritorii ce nu-i aparținuseră niciodată, România și Finlanda au intrat în război pentru a elibera teritoriile anexate de URSS cu un an în urmă.

Forțele germane dețineau nu numai superioritatea în oameni și tehnică (8,5 milioane oameni la 4,2 milioane) ci și o experiență de război de aproximativ doi ani care a contat în economia luptei în prima parte a războiului. O parte a aviației sovietice a fost distrusă la sol sau în lupte aeriene. În extremitatea nordică unde au acționat forțe germane și finlandeze sub comanda feldmareșalului von Lech și aripa stângă a grupării "Centru" comandate de feldmareșalul von Bock au înaintat fulgerător și în 18 zile au ajuns aproape de Leningrad.

Lovitura principală a fost dată de forțele comandate de von Bock în Bielorusia care până la 9 iulie au reușit să cucerească Minskul și cea mai mare parte a teritoriului bielorus. Grupul de armate "Sud" sub comanda feldmareșalului von Rundstedt a acționat în direcția Kiev. La aripa de sud a

acestu grup au acționat trupele române sub comanda directă a generalului Ion Antonescu cu misiunea de a elibera Basarabiei și a nordului Bucovinei.

Cauzele care au dus la răsunătoarele înfrângeri suferite de armata sovietică în vara și toamna anului 1941 au fost multiple. Principala cauză, în opinia lui Suvorov, a fost că URSS nu era pregătită pentru un război de apărare ci pentru unul ofensiv. În anul 1941 a fost dat publicității Planul operativ de război al URSS elaborat în mai 1941 de generalul A. Vasilevski care urma să fie semnat de Gh. Jukov, șeful de Stat Major al Armatei Roșii și de S. Timoșenko ministrul apărării al URSS și prezentat lui Stalin. Acesta prevedea atacarea armatei germane înainte de mobilizarea acestuia. Termenul limită pentru începerea operațiunilor trebuia să fie 2 iulie 1941. Prin declanșarea planului "Barbarossa" la 22 iunie Hitler și-a surprins "tovarășul" cu care împărțise Europa la 23 august 1939 și i-a pricinuit grave înfrângeri. (6;24)

Dacă pe plan militar în vara anului 1941 URSS a fost la un pas de catastrofă pe "frontul diplomatic" a reușit să obțină primele succese. La 22 iunie 1941 premierul britanic W.Churchill a condamnat atacul asupra URSS și a declarat că o va sprijini în lupta cu Germania. Două zile mai târziu SUA a făcut o declarație asemănătoare. Prin negocieri și tratate bilaterale se vor pune bazele Coaliției Națiunilor Unite. La 12 iulie 1941 la Moscova a fost semnat Acordul sovieto-britanic care prevedea ajutorul reciproc și obligația că nici una din părți să nu încheie pace separată cu Germania (4;97). La 14 august 1941 W. Churchill și F. Roosevelt au semnat la Washington Cartă Atlanticului care prevedea nimicirea tiraniei fasciste și dezarmarea agresorilor, instaurarea păcii și securității după nimicirea fascismului. La 24 septembrie același an la Carta aderă și URSS.

Un rol important în consolidarea alianței celor trei mari puteri l-a avut Conferința de la Moscova, 29 sept. - 1 oct. 1941 a reprezentanților SUA, Marii Britanii și URSS care a avut loc în momentul în care se afla în plină desfășurare "Operațiunea Taifun" pentru ocuparea Moscovei. S-a semnat un acord prin care SUA și Marea Britanie livrau URSS materiale de război și mărfuri industriale pentru a face față ofensivei germane. Ulterior alianța dintre cele trei mari puteri a fost completată cu alte acorduri și înțelegeri stabilite în conferințe internaționale.

Bătălia pentru Moscova a început în ultimele zile ale lunii septembrie 1941 iar la 7 octombrie trupele sovietice sau retras pe linia Mojask pe care n-au putut-o menține și trupele germane ajung în a doua jumătate a lunii noiembrie la numai 25-30 Km de Moscova. La 1 decembrie a început ofensiva generală și după o zi parte din trupele germane au ajuns până în suburbiile Moscovei unde au fost oprite.

În zilele de 5-6 decembrie 1941, trupele sovietice au trecut la contraofensivă zdrobind forțele de șoc ale grupului de armate "Centru" și au înaintat spre vest pe o distanță de 100-200 Km. Au fost distruse 11 divizii germane de tancuri, 4 motorizate și 22 divizii de infanterie. În urma acestor

înfrângeri a fost destituit comandantul Grupului de Armate Centru, feldmareșalul von Bock și înlocuit cu feldmareșalul von Kluge iar Hitler a preluat funcția de comandant suprem al forțelor terestre. În fața Moscovei mitul invincibilității armatelor germane a fost spulberat și abandonat "blitzkrieg"-ul.

2. OFENSIVA TRUPELOR GERMANE ÎN 1942 ȘI CONTRAOFENSIVA SOVIETICĂ.

Planurile germane pentru anul 1942 erau ambițioase. Se preconiza ca în patru etape să se ajungă pe Don și Volga pentru a se încercui Stalingradul și apoi să coboare spre Caucaz pentru a fi luate în stăpânire câmpiile petrolifere rusești. Pentru reușita acestor operațiuni Germania dispunea de un efectiv de aproximativ 6 milioane de oameni, 3229 tancuri, 3395 avioane, 5700 de tunuri. (6;29)

În primele zile ale lunii iulie, trupele germane și române cuceresc Sevastopolul și continuă ofensiva spre Stalingrad și Rostov pe Don. Trupele sovietice iau măsuri pentru apărarea Stalingradului. La 17 iulie au început luptele de apărare a Stalingradului. Autoritățile sovietice n-au luat măsuri pentru evacuarea orașului și au adoptat soluția apărării lui în prezența populației acestui mare centru urban.

În dimineața zilei de 19 noiembrie 1942 trupele sovietice declanșează o vastă pregătire de artilerie. În ziua următoare Frontul Stalingrad a dezlănțuit contraofensiva. Apărarea Armatei 4 române a fost străpunsă. În ziua de 20 noiembrie 1942 rușii au forțat spre sudul orașului și au reușit să realizeze încercuirea trupelor germane conduse de von Paulus. La 30 decembrie Comandantul Suprem Sovietic a ordonat lichidarea forțelor germane încercuite. La 2 februarie 1943 se termină una din cele mai mari bătălii din istoria celui de-al doilea război mondial. Germania a pierdut inițiativa strategică pe uscat după ce o pierduseră anterior pe cea aeriană: Comandantul sovietic a preluat inițiativa strategică și a menținut-o până la sfârșitul războiului.

În cursul aceluiași an, aliații au pregătit un plan minuțios de distrugere a forțelor germane și italiene în nordul Africii și de preluare a inițiativei strategice în Pacific. La sfârșitul lunii mai 1943 italienii și germanii au declanșat luptele care aveau să se încheie, pentru ei, cu dezastrul de la El Alamein.

Bătălia de la El Alamein a fost preludiul unei serii de victorii ale aliaților în Africa de nord și care s-au încheiat cu alungarea trupelor germano-italiene de pe continentul negru (9;251). Astfel că la jumătatea lunii mai 1943 peste un sfert de milion de ostași germani și italieni au fost făcuți prizonieri, printre care 20 de generali.

În primăvara anului 1942 încep confruntările în Pacific cunoscute ca "marile bătălii de pe teatrul de operații al Pacificului de Sud-Vest. (Australia,

Filipine, Noua Guinee, arhipelagul Solomon, Bismarck și Indonezia). Între 26 mai- 6 iunie 1942 s-a desfășurat bătălia aero-navală din zona atolului Midway și a insulelor Aleutine dintre flotele japoneză și americană. Inițiativa strategică a trecut decisiv de partea SUA și a aliaților săi.

III. SPRE O VICTORIE A ALIAȚILOR (1943-1945)

1. SFÎRȘITUL RĂZBOIULUI ÎN EUROPA

Pierderea inițiativei strategice de către armatele germane și coordonarea mai eficientă a acțiunilor politico-militare în cadrul Coaliției Națiunilor Unite (Conferința de la Casablanca din 14-16 ianuarie 1943) au condus la obținerea altor victorii decisive pe teatrele de operațiuni din Europa și Pacific.

Pe frontul sovieto-german s-a desfășurat cea mai mare bătălie de tancuri din istorie. Comandamentul german prin aplicarea planului "Citadela" a urmărit să reia inițiativa strategică, cu înaintarea concomitentă a armatelor germane către orașele Orel și Belgorod și încercuirea trupelor sovietice în apropierea orașului Kursk. Sovieticii au aflat direcția și data loviturii și au organizat o apărare solidă. Înaintarea germană declanșată la 5 iulie 1943 a fost oprită iar la 12 iulie sovieticii au declanșat contraofensiva care se va încheia peste 10 zile cu o gravă înfrângere pentru germani.

Dacă bătălia de la Kursk n-a epuizat ultimele rezerve ale Germaniei ea a reușit să le slăbească definitiv pentru bătăliile ce urmau să vină. Rușii erau acum liberi să atace deoarece ei au ales și au alternat lovituri de la un capăt la altul al frontului. Înspre nord ei se aflau pe punctul de a da înapoi spre Statele Baltice și în cele din urmă spre Prusia de Est. În centrul ei se putea îndrepta spre Polonia și Germania, la sud ei se puteau îndrepta spre Balcani și realizarea vechiului vis rusesc de închidere a Dardanelelor. Au optat pentru toate aceste trei variante.

În toamna lui 1943 au atacat Grupul de armate Sud de sub comanda lui Manstein. Germanii au sperat să treacă frontul de la râul Nipru în jos pentru a menține Crimeea. Rușii, însă, i-au împins înapoi de-a lungul întregii lungimi a Niprului și la sfârșitul lunii noiembrie 1943 au izolat Armata 17 germană în Crimeea.

În partea de nord rușii au eliberat Kievul. Încercarea trupelor germane de a-l recupera printr-o contralovitură executată la 15 noiembrie 1943 a eșuat. La jumătatea lunii decembrie 1943 Comandamentul suprem sovietic a hotărât ca în anul 1944 să execute zece operații ofensive care să ducă la înfrângerea trupelor germane și eliberarea completă a URSS precum și a altor popoare europene.

În Marea Mediterană forțele aliate au declanșat operația "Husky". Armata 7 americană și Armata 8 britanică susținute de puternice forțe blindate, aviație și marină pornesc de pe coasta africană spre sudul Italiei. Se dau lupte grele între forțele aliate și italo-germane pentru Sicilia.

În urma victoriilor obținute de forțele aliate regele Victor-Emanuel hotărăștela sfârșitul lunii iulie să-l înlocuiască pe Benito Mussolini cu mareșalul Badoglio. Pe 25 iulie acesta este demis și apoi arestat. Adolf Hitler a definitivat planul "Alaric" privind acțiunile din Italia în care se preconizau eliberarea lui Mussolini, ocuparea Romei și restabilirea ducelui în fruntea Statului.

La 5 august 1943 noua conducere a Italiei a angajat negocieri secrete cu anglo-americanii în Sicilia. Pe 3 septembrie 1943 s-a semnat armistițiul însă va fi anunțat pe 8 septembrie iar aliații au început operația de debarcare în Italia continentală. Până la mijlocul lunii octombrie trupele anglo-americane eliberaseră jumătate din Italia.

Un grup de parașutiști germani au reușit la 12 septembrie 1943 să-l elibereze pe Mussolini. Patru zile mai târziu are loc întâlnirea dintre Mussolini și Hitler la Rastenburg. Pe 23 septembrie dictatorul italian se reîntoarce la reședința sa de la Rocca delle Caminate. Se deplasează la Salo unde va proclama "Republica Socială italiană".

Pe 13 octombrie 1943 guvernul italian condus de mareșalul Badoglio a declarat război Germaniei. Aliații au luat act de poziția de cobeligeranță a Italiei în războiul contra Germaniei naziste. În perioada 19-20 octombrie 1943 a avut loc Conferința de la Moscova care a adoptat "Declarația cu privire la Italia" și a discutat problema deschiderii celui de-al doilea front în Europa. S-a hotărât înființarea unei Comisii europene consultative cu sediul la Londra.

La aproximativ o lună de la Conferința de la Moscova are loc întâlnirea la vârf de la Teheran. La conferința s-a discutat coordonarea eforturilor de luptă împotriva Germaniei și a sateliților ei, colaborarea postbelică și asigurarea unei păci trainice. Conferința a spulberat speranțele diplomației Axei cu privire la neînțelegerile dintre marile puteri ale Coaliției și eventuala dizolvare a ei.

Operațiunile militare ale aliaților occidentali au fost susținute de ample operațiuni militare ale Armatei Roșii în estul continentului. În luna ianuarie 1944 rușii au declanșat o ofensivă de amploare în nordul țării eliberând mai multe localități în așa fel încât la începutul lunii februarie mari unități sovietice pătrund pe teritoriul Estoniei. La începutul lunii martie trupele sovietice primesc misiuni care depășesc în mod constant limitele granițelor sovietice. La 29 martie este ocupat orașul Cernăuți ajungând pe Prut și pantele estice ale Carpaților, intrând pe teritoriul românesc.

Hitler aduce importante modificări în organizarea armatei germane pe frontul de est pentru a le face mai eficiente însă nu poate să modifice raportul de forțe. La 7 aprilie 1944 trupele sovietice ocupă Botoșaniul iar trei zile mai

târziu ocupă și orașul port Odessa. Situația trupelor germano-române în Crimeea este critică. Trupele sovietice se aflau la jumătatea lunii aprilie pe aliniamentul Verba, Kolomeea, nord Iași, Orhei, Dubăsari, Marea Neagră. În conformitate cu înțelegerile de la Teheran, la 23 iunie, Armata Roșie a declanșat la sfârșitul lunii iunie o amplă ofensivă care a împins trupele germane pe o adâncime de aproximativ 600 Km fiind ocupate Bielorusia, Ucraina de vest, părți din Lituania, Letonia și Polonia.

În vest, Roma a fost eliberată la 4 iunie 1944. Două zile mai târziu pe plajele Normandiei o uriașă grupare de forțe s-a revărsat asupra "inexpugnabilului" "zid al Atlanticului" desantată din aproximativ 11.000 de avioane și 5000 de nave. Acestea au trecut ulterior la ofensivă deschizând astfel cel de-al doilea front în Europa.

Debarcările din nordul și sudul Franței au înrăutățit considerabil situația trupelor germane. Trupele aliate au înregistrat succese importante. După eliberarea Parisului (24 august) au fost curățate de trupele germane orașele Rouen și Dieppe Soissons, Reims și Verdun. La 3 septembrie unități britanice au intrat în Bruxelles, Belgia fiind eliberată la începutul lunii noiembrie 1944.

Pe frontul de Est, România a ieșit din Axă la 23 august 1944 producând cea mai mare catastrofă militară armatei germane după cea de la Stalingrad. La câteva săptămâni (9 septembrie) Bulgaria s-a alăturat forțelor Națiunilor Unite declarând război Germaniei. Trupele sovietice vor înainta rapid spre centrul Europei, forțele germane fiind în această parte a Europei incapabile de o rezistență care să stăvilească ritmul Armatei Roșii.

În Vest, Germania a încercat fără succes o contra ofensivă de mari proporții- cunoscută ca Bătălia din Ardenne (16 decembrie 1944 - 30 ianuarie 1945) - prin care să determine "cercurile conducătoare anglo-americane - să recurgă la o înțelegere" (6;45). Eșecul german s-a datorat printre altele și ofensivei de proporții pe care au declanșat-o Armata Roșie și trupele române. Mijlocul lunii decembrie 1944 a însemnat intrarea trupelor sovietice pe teritoriul german.

Cartierul General Suprem al Corpului Expediționar al Aliaților cu sediul la Paris a planificat următoarele operații în Europa în trei faze. În prima, aliații urmau să se apropie de Rin, în a doua să cucerească capete de pod de-a lungul fluviului iar cea de-a treia să se apropie de Germania. Pentru germani situația era deosebit de grea. Statele satelit părăsiseră Axa, Reich-ul era bombardat ziua și noaptea iar forțele umane erau epuizate. Armata germană era formată din copii de 14 ani și bătrâni de peste 60 de ani. Speranțele lui Hitler legate de noile armamente și bomba nucleară au fost, până la urmă, simple iluzii.

La sfârșitul lunii februarie rușii cuceriseră Danzig-ul și o parte a Pomeraniei. Viena a căzut în luna aprilie 1944. Germania la această dată mai era ca stat doar o fâșie lungă și îngustă de aproximativ 100 Km lărgime,

mergând de la coasta Balticii în jos spre Iugoslavia și nordul Italiei. La începutul lunii martie armatele americane erau la Rin. Între aliați a început cursa pentru cucerirea Berlinului. Moartea președintelui Roosevelt a constituit poate ultima iluzie a lui Hitler. Credea că se poate salva făcând o paralelă cu moartea țarinei Elisabeta a Rusiei care l-a salvat pe Frederic cel Mare de la invazie.

Atacul final al rușilor asupra Berlinului s-a dat la 12 aprilie 1945. Au încercuit Capitala celui de-al treilea Reich pe 25 aprilie. Pe 2 mai rezistența a fost zdrobită. La 8 mai 1945 reprezentanții Germaniei în frunte cu amiralul Donitz, care preluaseră conducerea după sinuciderea lui Hitler și a fidelilor săi, au semnat capitularea. Războiul mondial se termina pentru Europa.

2. OPERAȚIILE DIN PACIFIC ȘI COLAPSUL JAPONIEI.

Derularea operațiunilor din Pacific a însemnat, în fapt, terminarea celui de-al doilea război mondial. Fluxul care se întorsese contra Japoniei, în anul 1942 s-a amplificat în mod inexorabil în perioada imediat următoarelor optsprezece luni. Lungile și costisitoarele bătălii din insulele Solomon și de-a lungul Coastei Noii Guinee au subminat în mod continuu vitalitatea imperiului nipon. Pierderile suferite în ceea ce privește avioanele și piloții au fost foarte grele. Devenea evident că toate premisele inițiale ale planului de război japonez au fost incorecte.

La începutul anului 1944 SUA dispuneau de un potențial industrial net superior celui japonez. După ce-au cucerit arhipelagul Gilbert în noiembrie 1943 americanii au distrus bazele japoneze de pe insulele Caroline și din arhipelagul Marshall. În vara anului 1944 aliații au pus stăpânire pe Noua Guinee. La 15 iunie 1944, bombardierele B-29 reușesc, pentru prima dată, să bombardeze Japonia. În ultima parte a lunii octombrie 1944 au început luptele pentru cucerirea Filipinelor. În ianuarie 1945 trupele americane de sub comanda lui Mac Arthur ocupă Filipinele după ce-au câștigat cea mai mare bătălie aero-navală din cel de-al doilea război mondial. Aceasta a însemnat sfârșitul marinei japoneze.

În vara anului 1945 întregul imperiu japonez a început să se clatine. Trupele japoneze erau presate și silit să se retragă în Indiile de Est și Birmania. Pe la mijlocul lunii mai 1945 acestea sau retras și din sudul Chinei. În următoarele două luni sub presiunea bombardamentelor au fost distruse primele cinci orașe japoneze. Mai rămăseseră 4 orașe care nu suferiseră prejudicii importante.

La începutul lunii august americanii au luat o decizie de o gravitate extremă: lansarea primei bombe atomice. Pe data de 6 august ora 9.15 a fost lansată prima bombă atomică asupra orașului Hiroșima. 80.000 de oameni au murit în câteva secunde. La 8 august URSS a declarat război Japoniei. A doua zi a fost lansată cea de-a doua bombă nucleară asupra orașului

Nagasaki. Pe data de 14 august 1945 Japonia a capitulat. Cel de-al doilea război se încheiase.

IV. "RĂZBOAIELE" DIN INTERIORUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Al doilea război mondial, în comparație cu prima conflagrație mondială, a avut unele particularități și trăsături care au făcut ca el să nu se încadreze în desfășurarea clasică a conflictelor militare. Se poate aprecia că în "interiorul" acestui fenomen s-au derulat cu mai mare sau mai mică intensitate un "război economic", un "război psihologic și propagandistic" și un "război al informațiilor".

"Războiul economic" trebuie înțeles din două perspective: prima face trimitere la eforturile protagoniștilor de a utiliza arma economică (blocada și bombardarea obiectivelor economice) în sprijinul acțiunilor clasice și a doua la strategiile interne utilizate de națiunile angajate în război pentru a putea face față costurilor enorme cerute de efortul militar (10;396).

Fiecare țară implicată a încercat să promoveze, încă de la începutul războiului, o economie de război bazată pe posibilitățile sale inițiale și pe concepția sa teoretică asupra derulării operațiunilor. Confrunțați cu realitatea șefii politici și militari ai statelor respective au trebuit să-și modifice planurile și să le aplice în conformitate cu schimbările survenite în derularea operațiilor militare.

Astfel, Germania a trebuit să treacă de la o economie gândită pentru un "blitz-Krieg" la o economie a războiului total. N-a reușit să facă acest lucru în timp optim. Eșecul militar al Germaniei se explică și "prin improvizarea tardivă a unei economii de război total, în timp ce rușii și occidentalii și-au demonstrat mai marea adaptabilitate la constrângerile unui război prelungit." (10;399) URSS, din iulie până în noiembrie 1941, a reușit să demonteze din partea europeană și să monteze 1500 de unități de producție în partea asiatică a URSS. Cu această ocazie 10 milioane de muncitori sunt deplasați în noile zone de producție. Statelor Unite le-a trebuit puțin timp pentru a deveni "arsenalul democrațiilor". După Pearl Harbor o mare industrie de război a fost pusă în funcțiune cu ajutorul unui dirijism suplu. S-au înființat "agenții speciale" pentru repartiția materialelor prime și un "Consiliu al resurselor de război" pentru organizarea producției. Acest "Victory Program" va conduce SUA la o netă supremație în raportul de putere în confruntarea cu Axa.

"Războiul psihologic" capăta noi dimensiuni și exploatează progresele considerabile în materie de psihologie socială. Germania dispunea de o

organizare și doctrină elaborate înainte de declanșarea ostilităților. Serviciul de propagandă dispunea de posturi de radio, presă și studiouri cinematografice. Rol important l-au avut așa zisele posturi de radio clandestine din interiorul țărilor inamice. Au fost lansate pe "piața de consum" lozinci și "teme" care urmăreau să zdruncine moralul adversarului.

Propaganda britanică și ulterior cea americană au "jucat" cartea realismului și sincerității mizând pe cartea "radio-ului". La sfârșitul războiului, serviciile BBC lucrau zi și noapte și transmiteau în 23 de limbi. În partea a doua a confruntării a fost înființată o divizie a războiului psihologic atașată cartierului general a lui D. Eisenhower. Operând în Africa de Nord apoi pe continent, sarcina sa esențială era de a prepara manifeste vizând slăbirea moralului armatelor germane. Un exemplu concludent îl avem pentru România. De la postul de radio BBC a fost lansată pentru "consumatorul român" lozinca opririi armatelor române la Nistru. Această idee a fost obsesiv folosită de opoziția română în memoriile și protestele adresate mareșalului Ion Antonescu. Dacă, în ansamblu, "războiul psihologic" n-a câștigat confruntarea, el prin acțiunea sa rațională sau irațională asupra spiritelor i-a accelerat sau încetinit deznodământul. El a suscitât sau a subminat voința de a lupta și învinge pentru o tabără sau alta.

"Războiul din umbră" s-a caracterizat prin determinarea și apariția unor mișcări clandestine de rezistență. Născute spontan sau organizate ca urmare a acțiunii psihologice exercitate de emisiunile radiofonice emise de stațiile aliate (BBC Londra, Boston, Moscova), s-au înființat grupe de membri activi care au folosit o gamă foarte largă de metode și procedee de luptă. Acțiunile lor a generat mișcări de masă cum a fost mișcarea de partizani în Iugoslavia și alte țări europene și rețele de presă clandestine deseori foarte dinamice.

În iulie 1940 englezii au creat Serviciul de Operațiuni Speciale (S.O.E.) însărcinat să promoveze subversiunile și sabotajele în Europa ocupată. Trimisi în diferite țări de pe continent emisarii săi au constituit grupe de rezistență care organizează acțiuni de sabotaj și au expediat informații cu caracter militar în tabăra Aliților.

În Germania rezistența a luat forma unei opoziții aristocratice în sânul armatei. Ea culminează pe 20 iulie 1944 în timpul atentatului ratat al colonelului von Stauffenberg împotriva lui Hitler. În Italia, lupta de rezistență a debutat în 1943 cu grevele de la Torino organizate de comuniști. În România S.O.E a ajutat opoziția democratică să pregătească opinia publică românească pentru răsturnările de situație care se vor produce la 23 august 1944.

Acestea sunt doar câteva elemente care arată nu numai particularitățile celui de-al doilea război mondial ci și de ce acest conflict a avut urmări cu totul deosebite. În plan politic poli de putere și decizii s-au găsit total inversați față de perioada antebelică: puteri uriașe și economii ale marilor spații în mare parte extraeuropene iau locul statelor mijlocii europene. Astfel încă de la sfârșitul războiului, această grandoare pierdută conduce la ideea uniunii europene (10;467), însă din păcate prezența Armatei Roșii a condus

la dezmembrarea spirituală a continentului. Lumea va evolua sub semnul bipolarismului și hegemoniei a două superputeri SUA și URSS.

Strategia terorii aplicată în desfășurarea conflictelor a generat un șir lung de tragedii și orori și un veritabil șoc moral în anii postbelici. Sub dominația nazistă Europa a fost transformată într-un imens lagăr de concentrare deoarece în "Spațiul vital" germanic unele popoare trebuiau să fie exterminate. Soluția finală aplicată în cazul evreilor a făcut milioane de victime. Inaugurată de germani (Blitz-ul londonez) bombardarea sistematică a orașelor a culminat cu distrugerea Dresdei și apocalipsa de la Hiroșima și Nagasaki. În 1945 lumea apărea profund bulversată. Pe ansamblul zeci de milioane de morți a fost costul uman al conflictului și spre deosebire de prima mare conflagrație, o mare parte din victime au fost civili. Distrugerile materiale au fost enorme. Războiul a înghițit peste o mie de miliarde de dolari. Față de SUA și URSS prețul cel mai mare l-a plătit Europa. Statele Unite s-au îmbogățit, ele au cunoscut un adevărat "boom" economic iar URSS a putut să-și impună sistemul politic până în inima Europei.

BIBLIOGRAFIE

- A.J.P. Taylor, *Originile celui de-al doilea război mondial*, București, 1999.
- Winston Churchill, *Al doilea război mondial*, vol I, București, 1996.
- James L. Stokesbury. *Scurtă istorie a celui de-al doilea război mondial*. București, 1993.
- Leonida Loghin, *Al doilea război mondial*, București, 1988.
- Jaeque de Launay, *Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial. 1939-1942*, vol I, București, 1988.
- Anatol Petrencu, *Istorie universală. Epoca contemporană*, Chișinău, 1995.
- Lidell Hart. *Histoire de la seconde guerre mondiale*, traduit de l'anglais par J.P.Constantin, Fayard, 1973.
- Prof. univ. dr. Zarin Zamfir. *Istoria universală contemporană*, București, 1999.
- Marea Conflagrație a secolului XX. Al doilea război mondial*. București, 1974.
- Pierre Milza, Serge Berstein, *Istoria secolului XX. Sfârșitul lumii europene. 1900-1945*. vol.I, București, 1998.

RELAȚIILE INTERNAȚIONALE DUPĂ 1945. RĂZBOIUL RECE.

Discutată în marile conferințe interaliatate, începând cu anul 1943 la Teheran, ideea creării unei organizații internaționale pentru pace va duce, în anul 1945, la crearea O.N.U. La această dată erau mulți aceia, atât în est cât și în vest, care nutreau speranța că o pace durabilă va urma celui de-al doilea război mondial. Marii aliați erau înzestrați, la terminarea confruntărilor militare, cu prognoze, programe, și strategii pentru a putea face față crizelor pe care le trăiseră: criza existențială a tânărului stat socialist, criza economică mondială, amenințarea venită din partea național-socialismului. Erau însă insuficient pregătite pentru a afla răspunsuri la noile probleme apărute în urma înfrângerii Germaniei. Prăbușirea Germaniei naziste și nevoia de umplere a vidului de putere rezultat au condus la dezintegrarea parteneriatului din timpul războiului. Aliații au câștigat războiul dar vor pierde pacea. Obiectivele strategice ale Marilor aliați erau divergente și greu de armonizat.

I. ÎNCEPUTUL RĂZBOIULUI RECE

La prima întâlnire dintre cei "trei mari", Roosevelt, Stalin și Churchill, la sfârșitul lui noiembrie 1943, s-au purtat convorbiri mai mult informative în legătură cu ordinea de după război. S-a conturat ideea de "Design" a lui Roosevelt: lui Stalin i se asigura revenirea asupra graniței de vest a U.R.S.S. din 1941 (reânglobarea Poloniei de est, la țările baltice, Basarabia și nordul Bucovinei) și renunțarea Occidentului la cordonul sanitar care să-l separe de Uniunea Sovietică. În schimb guvernul sovietic nu numai că aderase la "Declarația asupra Europei eliberate" dar se și obligase, fapt extrem de important pentru partea americană, ca să conlucreze la crearea ONU. Se părea că Marii aliați au ajuns la o înțelegere asupra problemelor majore.

Însă înțelegerile de la Yalta și Potsdam au fost doar aparente, fiecare parte a interpretat rezultatele acestor conferințe în alt fel. Partea americană trecea la visul ei despre "o lume unitară" a principiilor liberale și democratice, fără a fi luat vreodată în serios interesele de securitate sovietice. Conducerea sovietică dorea ca în sfera sa de interes democrația să capete formă și expresia viziunii sale politico-ideologice. Stalin i-a explicat, în aprilie 1945, locțiitorului lui Tito, Milovan Djilas această preocupare a sa: "Acest război nu mai e acela din trecut. Oricine ocupă un teritoriu impune și propriul său sistem social. Fiecare impune propriul său sistem social, până unde înaintea armata lui" (1;8).

La această dată, protagoniștii vieții internaționale, în curs de structurare, păreau că își înțeleg bine intențiile și își descifrează corect mesajele din timpul convorbirilor bi și multilaterale. După vizita la Moscova, din octombrie 1944, Winston Churchill i-a transmis liderului de la Kremlin o scrisoare de mulțumire în care afirma: "N-am fost niciodată mai optimist ca acum în

privința viitoarei alianțe a popoarelor noastre. Sper să trăiți încă mult timp ca să înlăturați ravagiile făcute de război și să-i conduceți pe toți rușii prin anii de furtună în lumina glorioasă a soarelui strălucitor. Al dumneavoastră prieten și tovarăș de arme din timpul războiului, Winston Churchill".(2;392). La rândul său, președintele american, F.D.Roosevelt afirma după Yalta că "... ar trebui să se pronunțe sfârșitul sistemului acțiunilor unilaterale, al alianțelor exclusive, al sferelor de influență al echilibrului puterii și al tuturor celorlalte experiențe care au dovada concretă a faptului că au fost încercate vreme de secole și-au dat întodeauna greș". (3;379)

Pentru un timp, acordurile și înțelegerile au funcționat cel puțin pentru evoluțiile politice din România și Grecia. Churchill a ordonat trupelor britanice să suprimă rezistența armată a stângii împotriva Casei Regale de la Atena iar Stalin a lăsat ca fideliile lui discipoli greci - comuniștii - să fie masacrați de soldații generalului Scobie. Când Stalin a intervenit, prin Vișinski, la București pentru a impune un guvern total aservit Moscovei, Churchill era "foarte preocupat ca nu cumva U.J.* să ne reproșeze încălcarea înțelegerii noastre" și transmitea reprezentanților britanici în România instrucțiuni "să nu se dezvolte acolo un front politic antirus." (1;124)

Analiza evenimentelor demonstrează că între Londra, Washington și Moscova n-au existat în acest moment crize de comunicare. Criza de comunicare s-a produs pe fondul neînțelegerii mesajelor transmise prin mijloacele de informare în masă în țările căzute în sfera de dominație a URSS. Iată cum Declarația de la Postdam a președintelui american făcută la postul de radio Vocea Americii la 25 iulie 1945 a determinat în România o anumită conduită politică din partea regelui Mihai I deși SUA n-aveu de gând să-și depășească înțelegerile convenite cu URSS în ceea ce privește această țară.

Această declarație a fost interpretată greșit de tânărul rege Mihai I care a luat-o ca pe un îndemn pentru înlocuirea guvernului adus la putere de Stalin, la 6 martie 1945, și a acționat în consecință. Pentru partidele istorice, potrivit unei note a S.S.I. din 10 august 1945, această declarație a însemnat o creștere a optimismului și a speranțelor în revenirea la regulile democratice.

Pentru guvernul dr. Petru Groza declarația președintelui american a avut o altă semnificație, deoarece de la "stăpânii de la Kremlin" a primit prin generalul Susaikov, membru al Comisiei Aliate de Control (Sovietice) din România, "cheia" mesajului și a fost asigurat că "nu i se poate întâmpla nimic". Prin urmare, la cererea de demisie, primul ministru dr. Petru Groza i-a răspuns șefului statului, regele Mihai I, că "guvernul său nu a fost niciodată mai puternic ca acum și se bucură de tot sprijinul din partea sovieticilor" (4;21) și că nu demisionează.

* U.J. = I.V.Stalin, Uncle Joe

Un an mai târziu, Molotov atacă într-un discurs public pe "imperialiștii nesățioși și grupul de aventurieri ce instigă la război" aparținând claselor dominante "din străinătate care favorizează" trăncăneala periculoasă despre un al "treilea război mondial". La 9 februarie 1946 într-un discurs radiodifuzat Stalin afirma: "Acum victoria înseamnă, înainte de orice, că sistemul nostru social sovietic a învins, că sistemul social sovietic a rezistat cu succes încercării în focul războiului și și-a dovedit vitalitatea totală (...) Marxiștii noștri declară că sistemul capitalist al economiei mondiale ascunde în el elemente de criză și de război".(3;124)

Analiza de conținut, prin comparație cu tematica altor discursuri rostite de liderii comuniști de la Kremlin cu diferite prilejuri, arată că acestea se încadrează în "limbajul de lemn" obișnuit și nu exprimă în fapt o schimbare de atitudine sau revenirea URSS la politica antebelică "de confruntare cu Occidentul" așa cum a fost percepută la Washington și Londra. (5;115-116)

Uniunea Sovietică a ieșit din război stoarsă și vlăguită, economia ei de pace era la pământ. Ea avea nevoie de tot ajutorul pe care îl putea găsi și, prin urmare, nu avea nici un interes imediat de a rivaliza cu singura putere care îi putea oferi acest ajutor, și anume SUA.

Guvernul nu mai avea aceeași încredere în populație. Soldații sovietici traversând, în lupta cu germanii, teritoriile națiunilor europene au putut vedea că viața de aici nu era așa de urâtă cum o înfățișa propaganda sovietică și că oamenii, în general, o duceau mai bine decât cei din Uniunea Sovietică. și mai avea un motiv de îngrijorare. Războiul îi elibera pe oameni de complexul supunerii și de frică, elemente fundamentale pe care se sprijinea regimul lui Stalin. "De aceea, afirma Valentin Berejkov, însăși sistemul era în primejdie și trebuiau luate măsuri pentru salvarea lui". (2;233)

Fără îndoială că Stalin, a fost convins că, până la urmă, capitalismul va fi înlocuit cu socialismul, și coexistența celor două sisteme nu putea să fie veșnică dar era la fel de convins că procesul de înlocuire nu era iminent. Roosevelt și Churchill l-au auzit pe Stalin spunând că nu era deloc simplu să impună lumii regimuri comuniste și că, de fapt, are alte probleme. (6; 240-281) Atitudinea fundamentală a URSS în primii ani de după încheierea celui de-al doilea război mondial n-a fost în opinia unor istorici agresivă, ci una defensivă.

Percepția eronată și interpretarea greșită a unor teme din discursul și propaganda oficială sovietică au condus pe unii oameni politici și analiști politici la concluzia că politica de securitate a URSS are la bază un expansionism nelimitat și că sovieticii vor profita de avantajul strategic pe care-l aveau în raportul de putere pe continent după încheierea celui de-al doilea război mondial. Că vor exploata dificultățile social-economice din țările occidentale pentru a-și impune supremația până la Atlantic. Averell Hariman, ministrul american la Moscova, a trimis, la 4 aprilie 1945, Departamentului de Stat, un lung raport în care - după ce constata că partidul comunist și acoliții săi se folosesc pretutindeni de dificultățile economice întâmpinate în țările

plasate sub responsabilitatea noastră pentru a face reclamă concepțiilor și politicii Sovietelor, subliniind în același timp influența aliaților occidentali - avea să se manifeste grijă doar pentru aliații noștri occidentali și pentru regiunile plasate sub responsabilitatea noastră...(7; 91)

La 22 februarie un tânăr diplomat din cadrul ambasadei SUA la Moscova, George F. Kenan, trimite faimoasa "Long Telegram" (Telegramă Lungă) în care a descris politica externă sovietică ca având sursele adânci în însuși sistemul sovietic. În esență, el argumenta că politica sovietică era un amalgam de ideologie comunistă și expansionism țarist de modă veche. La câteva zile, fostul premier britanic și "camarad de arme" al lui Stalin a lansat un dur rechizitoriu la adresa politicii sovietice, în cadrul unei conferințe ținute în campusul universitar din orașul Fulton, Missouri.

Churchill a tras semnalul de alarmă în legătură cu expansionismul sovietic, exprimându-și convingerea "că nu există nimic care să fie atât de admirat de către ei (rușii - n.C.H.) ca forță și că nimic nu respectă mai puțin decât slăbiciunea militară" și considera că "ar trebui ca popoarele de limbă engleză să se unească de urgență pentru a înlătura orice ambiție sau aventură".(7;27)

Presa și alte mijloace de informare vor începe să reacționeze în analiza relațiilor internaționale în conformitate cu "sindromul Telegrammei Lungi". "Times" a publicat în aprilie 1946 unele aricole arătând că Iranul, Turcia și Manciuria "erau infectate de virusul comunist iar Arabia Saudită, Egiptul, Afganistanul și India erau și ele "amenințate" de același virus. Revista "Life" publică în iunie 1946, sub semnătura lui Dulles o serie de articole în care se atrăgea atenția asupra amenințărilor pe care le ascundea "Pax Sovietica" și a cerut concetățenilor săi să trimită forțe militare și ajutoare materiale spre regiunile amenințate de URSS.

Din acest moment "dialogul" Est-Vest va fi virusat de o parte și de alta de expresii ideologice, idei preconcepute, suspiciuni și erori de percepții a mesajelor. Acest fapt va conduce la declanșarea unui proces al dublelor erori de percepție care la rândul lui va genera dilema de securitate a cărei expresie materială în sistemul relațiilor internaționale va fi o aberantă cursă a înarmărilor clasice și nucleare. Vom ilustra acest fapt cu câteva exemple într-o succesiune de momente/secvențe care poate căpăta o exprimare de tipul următor:

Momentul 1: Liderii de la Kremlin, în discursul lor ca și propaganda oficială sovietică reiau așa cum am văzut anterior, unele din temele tradiționale privind superioritatea sistemului comunist și necesitatea obiectivă a înlăturării capitalismului ca fiind perimat în evoluția umanității, etc. Concomitent, iau măsuri pentru a-și consolida sfera de influență rezultată în urma înțelegerilor anterioare. Occidentul percepe acest lucru ca o depășire a înțelegerilor și ca o revenire la politica de expansiune promovată și dusă în perioada interbelică.

Momentul 2: Percepțiile și interpretările date discursurilor și propagandei comuniste devin "cadrul conceptual pentru a justifica opunerea practică la expansionismul sovietic" (3; 409). În plan politic, Administrația SUA lansează doctrina Truman (11 martie 1947) care în esență prevedea "susținerea popoarelor libere care rezistă încercărilor de aservire din partea unor minorități înarmate sau presiunilor venite din exterior". La 22 mai 1947, președintele Truman a semnat legea prin care SUA devenea lider în cruciada anticomunistă. În baza acesteia ajutoare materiale și militare au sosit în Grecia pentru forțele regale în lupta cu gherila comunistă. În plan geopolitic și geostrategic, a fost lansat planul Marshall și strategia CONTEINMENT-ului.

La mai puțin de trei luni de la lansarea doctrinei Truman, secretarul de stat G.Marshall, într-un discurs rostit la Harvard a lansat un plan economic pentru a ajuta Europa să-și redobândească sănătatea economică, scoțând-o astfel din criza de care ar fi putut să profite mișcarea comunistă în interesul Moscovei. Subsecretarul de stat în Ministerul Economiei avertiza Administrația printr-o notă din 5 martie 1947, că "pentru Franța și Grecia, se putea prevedea că, după căderea economică avea să urmeze preluarea puterii de către comuniști; fără un ajutor american de proporții starea se va înrăutăți atât de fără speranțe încât se va ajunge la un al treilea război mondial". (8;135)

Nu putem ști cu siguranță dacă Stalin sesizase ceea ce era în curs să se întâmple, sau făcea un joc viclean însă după optsprezece luni de impas și întâlniri tot mai tensionate și pline de suspiciuni de o parte și de alta l-a invitat pe secretarul de stat G.Marshall la o întâlnire (25 aprilie 1947), în cursul căreia a subliniat că el dădea o marea importanță unui acord general cu Statele Unite. și întrucât interlocutorul său își exprima pesimismul în legătură cu perspectivele relațiilor internaționale - după eșecul foarte probabil la acea dată a Conferinței miniștrilor de externe ai celor Patru Mari asupra Tratatului cu Germania, desfășurată la Moscova în perioada 10 martie - 24 aprilie 1947 - Stalin a afirmat că ar fi greșit să se interpreteze într-un mod tragic divergențele noastre actuale. Momentele de impas și confruntările, susținerea liderul sovietic, "nu erau decât împingerile și îmbrâncelile de început ale forțelor de recunoaștere". Stalin a spus interlocutorului său că se mai putea ajunge la un compromis în "toate chestiunile principale" și a insistat că "era nevoie să avem răbdare și să nu devenim pesimiști." (3;403)

La întoarcerea sa de la Moscova, Marshall a declarat, într-o alocuțiune radiofonică adresată națiunii, că "devin evidente forțele dizolvante. Pacientul este tot mai slăbit, în timp ce medicii se sfătuiesc. De aceea nu cred, că avem voie să așteptăm un compromis datorat epuizării." (3; 403) Toate forțele Administrației Truman au ajuns la înțelegerea că noul program de întrajutorare economică trebuia lansat imediat. Calculul politic sau eroare de percepere în comunicarea la vârf între Moscova și Washington?

La o conferință de presă, din 12 iunie 1947, Marshall a declarat că oferta este valabilă pentru "toate țările la vest de Asia". Sovieticii au peceptut acest

mesaj, prin care se invitau și țările din sfera lor de influență, ca pe o penetrare economică a SUA în spațiul de interes propriu, recunoscut anterior prin înțelegeri bi și multilaterale.

Momentul 3: Reacția Moscovei nu a întârziat să apară mai întâi pe canalele mass-media și discursuri politice. Într-un comentariu apărut în ziarul moscovit, "Pravda" în ziua de 16 iunie propunerea americană era calificată ca fiind în fapt "identică cu planul Truman de amestec în treburile interne ale altor state." Agenția TASS respingea, printr-o declarație din ziua de 29 iunie 1947, orice idee a unui plan de ansamblu, afirmând că problemele economice interne sunt de competența popoarelor suverane înseși. Câteva zile mai târziu, ministrul de externe sovietic Molotov afirma că țările care vor accepta planul Marshall vor fi plasate sub control și vor pierde - pentru a satisface nevoile și dorințele unor mari puteri - independența lor economică și națională.(7;100)

În planul acțiunii politice în sfera de interes a URSS, reacția a fost dură și brutală. În primul rând Moscova a cerut guvernelor est-europene, sub presiuni, să-și retragă acordurile sau să refuze de a participa la Planul Marshall. Pe 9 iulie 1947, guvernele iugoslav și bulgar au refuzat participarea. Ultimul, după ce radio Moscova o anunțase deja. A doua zi au făcut declarații asemănătoare Cehoslovacia și Ungaria, Polonia și Finlanda. Guvernul român, prin declarația ministrului afacerilor străine, Gh. Tătărescu, refuza invitația precizând că aplicarea Planului Marshall "va duce fatal la rezultate care vor însemna, pe de-o parte, o știrbire a independenței pe care țările Europei vor și trebuie să o păstreze cu privire la politica lor economică, iar pe de altă parte o imixtiune în afacerile interne ale acestor țări."(9;473)

Moscova nu mai este acum interesată nici măcar să mai salveze aparențele în ceea ce privește comunicarea cu Occidentul și mărește presiunea asupra țărilor din sfera sa de dominație. Prin urmare, a hotărât să creeze "blocul țărilor din est", ceea ce avea să devină foarte curând țările din "lagărul socialist". Unul dintre cei mai apropiați lideri ai lui Stalin, la aceea dată, Andrei Jdanov a formulat o strategie de luptă împotriva imperialismului occidental care a fost impusă liderilor comuniști est-europeni reuniți, la jumătatea lunii septembrie 1947, la Szklarska Poreba, în Polonia.

Cu acea ocazie s-a constituit și un centru de coordonare a activității acestor partide - Cominform-ul. Viziunea lui A. Jdanov a accelerat procesul de stalinizare în Europa de răsărit. De aici încolo modelul societății sovietice și interpretarea lui a devenit singura linie directoare pentru toate "democrațiile populare". Cum ispitele de tip "Marshall" erau ademenitoare, Stalin a apreciat că a sosit momentul să nu mai accepte nici o inițiativă politică din partea comuniștilor locali. Partidele și grupurile de opoziție care mai existau în aceste țări au fost eliminate cu totul, partidele social-democrate au fuzionat, după epurări masive, cu comuniștii, toate instituțiile statului au fost subordonate partidului comunist iar conducerea acestuia au fost epurate de

liderii care nu prezentau garanții totale pentru Kremlin. După modelul sovietic au fost organizate viața economică, socială și spirituală.

Atașamentul față de URSS,- Patria Socialismului, combaterea hotărâtă a oricărei manifestări antisovietice- cum se sublinia într-un document de epocă a Partidului Muncitoresc Român- este piatra de încercare, criteriul internaționalismului proletar, chezașia principală a prosperității și înfloririi țărilor de democrație populară, a consolidării libertății și independenței lor naționale". Aceste acțiuni dublate de o propagandă extrem de violentă dirijată de Cominform și desfășurată de toate partidele comuniste la adresa Occidentului i-au determinat pe mulți oameni politici și analiști din SUA și Europa să creadă că propriile percepții privind tendințele de evoluție a politicii URSS în sistemul relațiilor internaționale au fost corecte și coerente.

Momentul 4: Brutalitatea cu care Moscova a acționat în sfera sa de influență a determinat întărirea politicii de CONTAINMENT. Impunerea unor regiuni nedemocratice, reprimarea mișcărilor de opoziție reală, violarea drepturilor omului, a libertăților civice în multe din țările Europei Centrale și de Est au fost percepute ca pericole de moarte pentru sistemul democrațiilor occidentale. Statele vest-europene și apoi împreună cu SUA au reacționat în plan geo strategic și au creat structuri militare de apărare împotriva expansionismului sovietic. Astfel, în aprilie 1948, mai multe țări vest-europene au format Pactul de la Bruxelles.

Au urmat negocieri cu SUA și Canada cu scopul de a crea o Alianță unică a Atlanticului de Nord, fondată pe garanții de securitate și angajamente mutuale între Europa și America de Nord. Reacția Moscovei la semnarea pactului de la Washington a fost, desigur, de o extremă violență verbală și urmată de alte acțiuni concrete în sfera sa de influență.

Lumea se îndrepta către bipolarism în sistemul relațiilor internaționale. SUA, care, împinse de împrejurări au fost determinate să-și exercite "leadership"-ul asupra "lumii libere" și și-a asumat responsabilitățile majore în sânul Alianței Atlantice. URSS, care, înainte de crearea pactului de la Varșovia în 1955, a semnat tratate militare cu sateliții săi și s-a străduit, din 1949 să-i integreze economic pe aceștia Pactului Sovietic prin intermediul CAER. Confruntarea indirectă în lumea extraeuropeană a celor două superputeri se va intensifica. Acordurile de la Geneva prevedeau unificarea Vietnamului însă ele n-au fost semnate de americani și de vietnamezii de sud. De o parte și de alta a paralelei 17° s-a instalat o linie de separație între Vietnamul de Nord comunist condus de Ho-și-Min și de Sud condus de dictatorul Ngo Dinh-Diem. Începând cu 1956 "consilierii militari", armamentul și dolarii americani s-au îndreptat spre sud iar Vietcongs consilierii militari și armamentul sovietic.

II. DE LA ECHILIBRUL TERORII LA CONFRUNTAREA PERIFERICĂ

Prima fază a războiului rece s-a încheiat odată cu moartea liderului comunist Stalin. A urmat un relativ "dezgheț" al relațiilor internaționale. De partea sovietică, ascensiunea unei noi echipe conducătoare dominată de Nichita Hrușciiov, a coincis cu adoptarea unei linii mai suple față de Occident. Noul "număr" sovietic și-a dezvoltat propria doctrină a "coexistenței pașnice" în care victoria socialismului în toate țările a rămas, pe termen lung, obiectivul suprem dar pe termen scurt competiția cu țările capitaliste trebuia să se limiteze la domeniile ideologic și economic.

Această schimbare în politica Kremlinului a fost determinată de conștientizarea consecințelor posibile ale unui război nuclear. SUA și URSS aveau fiecare în parte suficiente mijloace de a se distruge reciproc și de a duce la dispariția unei mari părți din omenire. Hrușciiov a sperat că dacă va obține o perioadă mare de liniște va reuși să-și materializeze ambițioasele proiecte economice și sociale și va ajunge din urmă și apoi va depăși "lumea capitalistă".

De partea americană ca și la sovietici nu a avut loc o veritabilă ruptură cu prima perioadă a războiului rece însă se constată că Washingtonul a adoptat un "New look" diplomatic. Acesta a constat în continuarea politicii de "containment" și adaptarea unei noi doctrine strategice care în esență prevedea că un atac comunist asupra oricărei țări nu antrena o ripostă nucleară americană care ar putea surveni în orice punct al lagărului socialist. (10;232)

Ca o consecință a acestei relative moderații apărute în pozițiile celor două superputeri, climatul internațional s-a detensionat în următorii ani și a culminat cu întâlnirea celor Patru Mari de la Geneva în iulie 1955 unde s-a încercat reglementarea postbelică în Europa. De o parte și de alta, în ciuda acestor ușoare semne de destindere, neîncrederea a rămas puternică. Anii 1956-1962 au alternat în perioade "de dezgheț" cu cele de tensiuni și crize. Acum s-a încheiat procesul de creare a celor două blocuri politico-militare prin apariția Tratatului de la Varșovia (mai 1955) care a regrupat în jurul URSS toate "democrațiile populare" din Europa cu excepția Iugoslaviei.

Destinderea a supraviețuit celor două mari crize din toamna anului 1956: Ungaria în "lagărul socialist" și Suezul în lumea capitalistă. Prima se va încheia printr-o demonstrație de forță a Moscovei care a pus capăt încercărilor conducerii comuniste de la Budapesta de a reforma sistemul politic socialist. Moscova nu putea să lase să evolueze în altă direcție lucrurile în țările din sfera ei de influență pentru că îi puneau sub semnul întrebării nu numai siguranța strategică dar și obiectivul fundamental-extinderea comunismului. Avea nevoie, în continuare de sateliți pentru că în cazul unei ofensive strategice asupra lumii capitaliste teritoriile Ungariei, Poloniei, Germaniei de Est, României, Bulgariei îi erau indispensabile. (11;18) Cea de-a doua criză și-a găsit soluția într-o acțiune paralelă, dacă nu chiar concertată, a celor două mari puteri- SUA, URSS- pentru a obține retragerea fostelor puterii coloniale din Egipt. Criza Suezului a marcat

ascensiunea Americii până la poziția de conducător al lumii. Ea a folosit ocazia pentru a scoate Franța și Marea Britanie din rolurile lor istorice din Orientul Mijlociu și de a prelua "gestiunea" securității în această parte a lumii.

Relațiile sovieto-americane la sfârșitul anilor '50 s-au ameliorat. Dificultăți apar în Extremul Orient unde China comunistă a bombardat insulele Quemay și Matsu ocupate de forțele naționaliste ale generalului Tchang Kai-Chec. Uniunea Sovietică n-a dorit să piardă teren în favoarea Chinei în Asia și a înăsprit relațiile cu aceasta. Pekinul îi reproșa lui N. Hrusciov, politica sa de coexistență pașnică. Acesta a vizitat în septembrie 1959 SUA. Întâlnirea lui Nichita Hrusciov cu președintele D. Eisenhower la Camp David nu s-a materializat cu tratate concrete dar a contribuit la destinderea climatului dintre cele două Superputeri (11;233)

Începutul deceniului șapte a însemnat o întoarcere la războiul rece. Hrusciov, care trebuia să facă față criticilor conjugate ale liderilor chinezi pentru politica sa de destindere și ale adversarilor politicii sale din interior dă drept pretext afacerea U2 * și a boicotat "Conferința la vârf" de la Paris din iunie 1960 care trebuia să reglementeze "problema" germană. În iunie 1961 liderul sovietic s-a întâlnit la Viena cu noul președinte american J.F.Kennedy și îl avertizează că URSS consideră semnarea unui tratat de pace cu Germania imperios necesar. Doreau o reglementare a "problemei Berlinului" care să le întărească pozițiile în Europa. URSS a reacționat și în noaptea de 12/13 august 1961 a determinat guvernul RDG să construiască un zid de-a lungul zonei de demarcație stabilite de către învingători la sfârșitul războiului. URSS și-a reluat experiențele nucleare în septembrie 1961, însă criza cea mai gravă se va petrece în, "coasta" SUA, în Cuba.

În urma venirii la putere în Cuba a forțelor revoluționare în frunte cu Fidel Castro, relațiile acestei țări cu SUA s-au agravat. Administrația SUA n-a putut să tolereze un regim ostil la granițele sale. În aprilie 1961 forțe anticastriste sprijinite de CIA au debarcat în Cuba prin Golful Porcilor. S-a mizat pe o ridicare generală a adversarilor lui Castro, care însă nu s-a produs, iar invadatorii au fost răpuși sau făcuți prizonieri. Acest fapt a condus la o apropiere a Cubei față de URSS. Pe 11 septembrie 1962 o notă a guvernului sovietic anunța că orice atac împotriva Cubei ar provoca un conflict mondial.

La 12 octombrie 1962 avioanele americane de cercetare au descoperit pe teritoriul cubanez rampe de lansare pentru rachete care puteau să transporte încărcătură nucleară. La 22 octombrie președintele J.F.Kennedy s-a adresat poporului american iar o zi mai târziu a semnat decretul cu privire la instituirea blocadei maritime în jurul Cubei. S-a instaurat starea de alertă și au fost trimise forțe militare și maritime în apropierea Cubei. Lumea se găsea la un pas de o catastrofă nucleară.

URSS a convocat Consiliul de Securitate al ONU și s-au intensificat contactele diplomatice. Preocupat să obțină succesul fără să declanșeze

* Un avion spion "U2" american a intrat în spațiul aerian al URSS și a fost doborât de sovietici.

războiul Kennedy a avut grijă să îi lase lui Hruscirov posibilitatea de a da înapoi fără a-și pierde prestanța. Pe 28 octombrie 1962 Hruscirov a decis să ordone retragerea rachetelor din Cuba. În schimb a obținut permisiunea că americanii nu vor invada Cuba și totodată acestea vor ridica blocada. La 20 noiembrie 1962 SUA au ridicat blocada iar a doua zi URSS a ordonat încetarea stării de alarmă pentru trupele sale. Unul din cele mai dramatice evenimente ale războiului rece era depășit.

Confruntarea URSS cu SUA în Asia n-a avut aspecte atât de dramatice ca în Cuba dar n-a fost lipsită de asperități. Administrația SUA considera că eficiența politicii de "îndiguire" a comunismului în Asia era intern legată de controlul american în Laos și Vietnam. Într-o declarație de presă făcută la 23 martie 1961 Kennedy avertiza "securitatea întregii Asii de Sud-Est va fi pusă în pericol dacă Laosul își pierde independența și neutralitatea. Propria sa securitate înseamnă securitatea noastră, a tuturor" (3;585)

La 11 mai 1967 Consiliul Național de Securitate a dat o directivă prin care stabilea că împiedicarea dominației comuniste asupra Vietnamului de Sud era obiectivul național al Americii. (3;588) Comuniștii vietnamezi controlau aproape trei sferturi din țară. După ajungerea la putere a generalului Thien americanii își sporesc prezența militară în zonă. În urma incidentului din august 1964 când o navă de război americană este atacată în golful Tonkin, succesorul lui Kennedy, Lyndon Jonson cere și obține aprobarea Congresului pentru bombardarea Vietnamului de nord de către avioane B.52.

Criza din Cuba ca și celelalte din lumea extra europeană au demonstrat superputerilor că pacea poate fi menținută fără o confruntare directă. Urmarea a fost că ele s-au străduit să promoveze un fel de armistițiu, fără să renunțe la cursa înarmărilor nucleare. Se vor strădui să limiteze răspândirea armelor nucleare și să reducă riscurile unui "derapaj nuclear". În acest sens ia ființă, în iunie 1963, un sistem de comunicare faimosul "telefon roșu" care să permită liderilor de la Moscova și de la Washington să ia legătura direct în cazul unei crize majore.

Ulterior s-au semnat și o serie de documente care limitau folosirea energiei nucleare. Pe 5 august 1963 s-a semnat la Moscova un tratat care interzicea experiențele nucleare de alt tip decât cele subterane. Tratatul de neprofeliferare a armelor nucleare semnat la 1 iulie 1968 prevedea ca nici una din părți să nu ajute un terț stat la fabricarea bombei nucleare. Franța și Marea Britanie care tocmai realizau primele lor bombe cu hidrogen au refuzat să se asocieze la acest tratat.

Destinderea în relațiile internaționale a fost posibilă după realizarea echilibrului militar strategic între URSS și SUA, dar și datorită noilor viziuni ale conducătorilor celor două superputeri. De partea sovietică Leonid Brejnev s-a preocupat mai ales de consolidarea pozițiilor URSS în sfera sa de influență și în lume. Sub conducerea sa Kremlinul a dus o politică prudentă, vizând să obțină de partea adversă a avantajelor necesare și situarea URSS-

ului în postură de superputere mondială. De partea cealaltă, președintele Richard Nixon ales președinte în noiembrie 1968 și principalul său consilier Henry Kissinger, conștienți de "pierderile de imagine" ale SUA în Vietnam au adoptat o linie mai suplă în raporturile cu Moscova. Confruntărilor cu Estul i-au luat locul negocierile purtate de o asemenea manieră încât să se instaureze o "structură de pace" în Europa asemănătoare secolului XIX.

Acest lucru a presupus ca sovieticii să "accepte" unele rețineri în politica externă iar americanii să promoveze politica de containment folosind tactica "linkage"-ului. Să multiplice legăturile cu URSS până când o va face solidară cu interesele taberei occidentale. În acest mod s-a ajuns la veritabile târguieli la scară planetară: li se propune sovieticilor să li se dea satisfacție într-o anumită problemă la care aceștia țin în schimbul unei compensări cu valoare corespondentă. În cele două tabere se părea că s-a ajuns la un joc care elimina "cruciada" însă fiecare din tabere își urmăreau obiectivul final. Acest fapt a făcut posibilă și politica de "neutralitate" adoptată de SUA în august 1968 față de invazia trupelor Tratatului de la Varșovia (mai puțin cele românești) în Cehoslovacia pentru a stopa politica de liberalizare a regimului comunist.

Noua politică va consolida statusquo-ul în Europa. În 1969 noul cancelar german Willi Brandt a inițiat, cu acordul Washingtonului, o politică de deschidere spre Est, care în trei ani va duce la încheierea unor acorduri de mare importanță. În anul 1970 au fost semnate tratatele germano-rus (august) și germano-polonez (decembrie) prin care se recunoștea inviolabilitatea frontierelor europene. Un an mai târziu a fost semnat tratatul cu privire la Berlin prin care URSS a permis tranzitarea mărfurilor și persoanelor între fosta capitală a Reichului și RDG. În decembrie 1972 s-a semnat un tratat de mare importanță prin care se normalizau relațiile dintre cele două state germane admise la ONU în septembrie 1973. În același an s-a deschis Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa, care se va încheia doi ani mai târziu prin acordurile de la Helsinki, confirmând, spre marea satisfacție a sovieticilor starea de fapt și frontierele în Europa rezultate după cel de-al doilea război mondial.

Venirea la putere a lui R.Nixon în S.U.A. a însemnat și o schimbare a politicii americane în Asia de Sud-Est. Lipsa de popularitate a războiului din Vietnam a dus la un sentiment de izolare a Americii iar acesta, la rândul său a generat în SUA un slogan de genul "întoarce-te acasă America". Noul președinte în cursul unei călătorii în Pacific (iulie 1969) a anunțat condițiile în care ar putea înceta războiul din Vietnam. Un acord provizoriu și precar a intervenit la începutul anului 1973 în urma unor lungi și dificile negocieri. Încetarea focului a fost încă mult timp violată astfel că războiul a mai continuat încă doi ani, atât în Vietnam cât și în Cambodgia și Laos.

"Pierderile" diplomatice suferite de SUA în raport cu Moscova au fost strălucit compensate de Administrația Nixon prin stabilirea de relații directe cu China. Acest fapt a modificat contextul strategic dar nu a încetinit ofensiva

globală sovietică din a doua jumătate a anilor '70. (12;226). Nemaifiind descurajați politic de puterea strategică americană sovieticii și-au amplasat trupe în Vietnam, Etiopia, Yemen, Orientul Mijlociu, Mozambic, Anglia.

Acumulările de armamente strategice au atins apogeul prin înlocuirea rachetelor cu rază medie de acțiune "S.S.4 și "S.S.5" din zona europeană a URSS cu altele perfecționate "SS-20". Părea că sosise momentul pentru o cotitură istorică pentru sovietici. Situația se va schimba rapid în defavoarea sovieticilor datorită erorilor de calcul pe care le-au făcut în politica internă și internațională.

Judecând greșit situația istorică, ei au forțat ofensiva dincolo de limitele acceptabile chiar și pentru cei mai toleranți dintre liderii occidentali. În plan intern această înarmare a supus resursele sovietice unor solicitări atât de mari, încât slăbiciunile și corupția inerente din sistemul sovietic au luat forme incontrollabile. Conduita lor se poate încadra perfect în conceptul de "supraîntindere imperială" lansat de Paul Kennedy (12;227) Aceasta a însemnat și intrarea confruntării Est-Vest în faza sa finală consumată, în mare parte, între anii 1989- 1991.

III. SF~RȘITUL RĂZBOIULUI RECE

Această răsturnare spectaculoasă intervenită în relațiile internaționale a avut ca punct de plecare trei cazuri critice de supraîntindere sovietică. În primul rând invazia sovietică în Afganistan (dec. 1979) a fost hotărâtă pe baza unui calcul greșit al Moscovei în raport cu reacția SUA. Aceasta a pornit de la premiza că Washingtonul nu va reacționa, ceea ce s-a dovedit fals. Administrația Carter nu numai că i-a sprijinit imediat pe mujahedini * dar a și pus la cale, discret, o coaliție- cuprinzând Pakistanul, China, Arabia Saudită, Egiptul și Marea Britanie- situată de partea rezistenței afgane. Amploarea și calitatea sprijinului american au crescut constant în timpul administrației Reagan. SUA a reușit să înfunde URSS în ceea ce-a fost echivalentul unui alt Vietnam. Sovieticii n-au știut să contracareze strângerea relațiilor chino-americe și s-au văzut confrunțați și cu amenințarea unei "contra încercuiri".

În al doilea rând, Moscova n-a avut "soluții" pentru contramăsurile luate de SUA și principalii săi aliați de a instala rachete cu rază medie de acțiune în Europa capabile să anihileze rachetele "SS-20". Uriașul sistem defensiv pus la punct de americani la începutul anilor '80- inclusiv de a promova S.D.I * nu numai că i-a șocat pe sovietici dar le-a epuizat și resursele. Încă înainte de 1985, la Kremlin s-a instalat o adevărată spaimă de un război considerându-se că nu poate fi anihilat avantajul primei lovituri pe care o avea Washingtonul datorită sistemului S.D.I.

* Forțele care s-au opus invaziei sovietice.

* Sistemul de apărare Strategică cunoscut opiniei publice ca "Războiul Stelelor" deoarece acesta se baza pe un sistem de supraveghere și ripostă organizat în ajutorul sateliților.

Înțelegerea acestui fapt s-a conjugat cu cea de-a treia răsturnare, survenită în plan social și imagologic (10;230). În partea a doua a anilor '70 președintele Jimmy Carter a declanșat campania sa pentru drepturile omului, mai întâi în țările satelite Moscovei și apoi și în URSS. Lupta pentru drepturile omului s-a extins în Polonia, stimulată de alegerea, la Roma, a primului papă de origine polonez. Spre sfârșitul anilor '70 mișcarea de masă Solidaritatea a început să amenințe regimul comunist al celui mai important satelit sovietic-Polonia. Sovieticii au fost pe cale de a interveni militar în Polonia în decembrie 1980 și martie 1981, însă mesajele venite fără echivoc de la Washington care arătau că SUA nu va mai avea aceeași reacție ca la invazia din Cehoslovacia i-au determinat să renunțe. Drept urmare criza poloneză s-a extins pe întreg deceniul opt și a contaminat și țările comuniste din vecinătate.

Ronald Regan a considerat că drepturile omului trebuie să fie nu numai un instrument și mijloc de stăvilire a comunismului ci/și de înlăturare a sa, de democratizare a societăților supuse regimului comunist. Pentru aceasta Regan a ales și o strategie adecvată: recompensa pentru statele care promovau democrația și idealurile sociale specific lumii anglo-saxone și pedepsirea celor care nu reușeau chiar dacă acestea nu reprezentau nici o provocare sau amenințare vizibilă la adresa Americii. Echipa lui Regan a întors pe dos propaganda sovietică: valorile democratice, nu cele cuprinse în Manifestul comunist aveau să fie curentul viitorului. și echipa Reagan a fost consecventă. Ea a făcut presiuni în direcția reformei atât asupra guvernului conservator a lui A. Pinochet din Chile cât și asupra celui autoritar a lui F. Marcos din Filipine. Primul a fost obligat să accepte alegeri libere care l-au înlocuit, cel de-al doilea a fost răsturnat cu ajutor american. (3;699)

Președintele american R.Reagan a îmbinat optim presiunile militare cu cele umanitare care au domolit ofensiva sovietică și au provocat adâncirea crizei sistemului comunist. Cele mai multe din cuceririle sovietice ale anilor '70 au fost anulate. În 1980 a fost pus capăt ocupării Cambodgiei de către Vietnam. Până la sfârșitul anului 1991 trupele cubaneze s-au retras din Angola. Guvernul sprijinit de comuniști în Etiopia s-a prăbușit în 1995. În Nicaragua, sandiniștii au fost obligați să accepte alegeri libere, un risc pe care nici un partid comunist nu fusese vreodată dispus să și-l asume. În 1989 au fost retrase trupele din Afganistan. Toate acestea au contribuit la declinul sistemului comunist și la afirmarea prestigiului SUA.

Observând scăderea influenței sovietice în Lumea a Treia dar și declinul ideologiei comuniste, noua echipă de la Moscova în frunte cu Mihail Gorbaciov a hotărât că este imperios necesară renovarea sistemului comunist cu ajutorul unor reforme politice și economice. Gorbaciov a fixat acțiunii sale o dublă direcție pe care a definit-o prin cuvintele Glasnosti și Perestroika. Prima definită prin Glasnosti avea ca obiectiv să trezească pe sovietici din letargie printr-un limbaj și metode ale adevărului. A doua cerea

un efort de restructurare printr-un set de reforme pentru a se corela socialismul cu democrația.

Pentru a reforma sistemul comunist și a așeza relațiile cu țările satelite, conducerea de la Moscova avea nevoie de timp. Astfel că M.Gorbaciov și echipa sa au primit cu bucurie ramura de măslin întinsă de R. Reagan la Conferința de la Geneva din decembrie 1985. Reformele interne, conduse haotic nu au revitalizat sistemul sovietic ci au adus la lumină slăbiciunile acestuia. Cursa înarmărilor a epuizat economia sovietică în așa fel încât acesta n-a mai avut resurse să se autoreformeze în sensul dorit de Gorbaciov. Disponibilitatea lui Gorbaciov de a tolera ceea ce își imagina că vor fi niște schimbări în țările comuniste satelite nu a condus la apariția unor conduceri reformiste în Polonia, Ungaria și Cehoslovacia ci a unora care au prăbușit regimul comunist.

În această situație Moscova nu a avut de ales decât între a-și impune cu un ultim efort și cu prețul unor masive vărsări de sânge, propria imagine despre reformă sau a accepta reformele în curs. Pentru prima variantă M. Gorbaciov nu numai că era nepotrivit pentru asemenea rol dar nici nu-l putea juca fără să se discrediteze. Era confruntat tot mai mult cu alegerea între sinuciderea politică și erodarea lentă a puterii sale politice.

Conducerea reformistă din jurul lui Gorbaciov- flatată, curtată "chiar mituită de Occident, iar în faza finală, manipulată abil de președintele Bush și cancelarul german Helmut Kohl" (12; 232)- a ales varianta a doua. Rezultatul a fost haosul din Europa Centrală și de Est și, apoi, capitularea. Gorbaciov a jucat totul pe două presupuneri: că liberalizarea avea să modernizeze Uniunea Sovietică și că aceasta va fi atunci în stare să se mențină ca mare putere pe plan internațional. Niciuna din aceste așteptări nu s-au realizat și baza internă a lui Gorbaciov s-a prăbușit la fel de repede ca și orbita sateliților. În 1991 democrațiile au câștigat războiul rece și confruntarea cu sistemul comunist.

BIBLIOGRAFIE

Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop, *Sovietizarea României. Percepții anglo-americeane*. București, 1993.

Valentin Berejkov, *În umbra lui Stalin*. Traducere, Anca Irina Ionescu, București, 1994.

Henry Kissinger, *Diplomația*, București, 1999, 2002.

Constantin Hlihor, *Percepții românești asupra confruntării Est-Vest la începutul războiului rece*. În "Dosarele istoriei", nr. 1(6) 1997.

Joseph Rethschild, *întoarcerea la diversitate. Istoria politică a Europei Centrale și de Est după al doilea război mondial*, traducere N. Columbescu, București, 1997.

Herbert Feis, *Churchill, Roosevelt, Stalin*, Princetown 1957.

André Fontaine, *Istoria războiului rece*, vol II, București, 1992.

Wilfried Loth, *Istoria războiului rece*, București, 1998.

Stelian Neagoe, *Istoria politică a României între anii 1944-1947*. București, 1996.

Pierre Milza, Serge Berstein, *Istoria secolului XX. Lumea între război și pace*. vol.II, București, 1998.

1956. *Explozia. Percepții române, iugoslave și sovietice asupra evenimentelor din Polonia și Ungaria*, București, 1996.

Zbigniew Brzezinski, *Europa Centrală și de Est în Ciclonul tranziției*, București, 1995.

Constantin Hlihor, *Geopolitică și istorie în Europa secolului XX*. București, 1999.

EXPANSIUNEA COMUNISMULUI ÎN LUME

După consumarea parteneriatului strategic necesar învingerii Germaniei și trecerea anilor în care sovieticii afirmau că nu intenționează să schimbe regimul politic în țările pe care le va "elibera", lucrurile au început să se schimbe în țările din Europa centrală și de sud-est. În Asia comuniștii după ce câștigă războiul civil instaurează un regim marxist în China.

I. INSTAURAREA "DEMOCRAȚIILOR POPULARE".

Începutul războiului rece a însemnat sfârșitul iluziilor oamenilor politici democrați din țările eliberate de Armata Roșie de a se instaura un regim democratic după încheierea celei de-a doua conflagrații mondiale. Stalin ajunge la concluzia că "a sosit momentul să abandoneze orice retorică liniștitoare privind "fronturile populare și coalițiile naționale"(1; 45) ce-au funcționat atâta timp cât i-au adus un spor de imagine în perioada când dorea să dovedească partenerilor săi apuseni că URSS este străină de "exportul de revoluție".

Pentru Moscova angajamentul anglo-americanilor de a sprijini forțele anticomuniste din Grecia și apoi decizia de refacere economică a întregii Europe prin planul Marshall erau semne clare că trecuse timpul înțelegerii cu foștii aliați burghezi și "căile naționale spre socialism trebuiau definitiv părăsite" (1;45)

Modelul impus Europei răsăritene și de sud-est a constat într-o extrem de violentă distrugere, socială, economică și politică a vechii orânduiri "burgheze", eliminarea tuturor dușmanilor potențiali sau reali și completa înregimentare a culturii. În zona sa de ocupație diplomației și militarii sovietici au instaurat guverne total aservite Moscovei. Cucerirea puterii de către comuniști - principalele instrumente de presiune și control ale Moscovei în sfera sa de influență - s-a făcut cu anumite particularități de la o țară la alta.

În IUGOSLAVIA partizanii conduși de Tito au ieșit din războiul împotriva Germaniei cu un prestigiu imens în societate. Astfel în alegerile din noiembrie 1945 Frontul național a lui Tito a obținut 96% din sufragii. Adunarea Constituantă s-a reunit la Belgrad pe data de 29 noiembrie 1945 și a adoptat Decretul privind abolirea monarhiei și proclamarea Republicii Federative Iugoslavia. În ziua de 31 ianuarie 1946 Adunarea Constituantă a adoptat Constituția prin care Statul Iugoslav era un stat federativ.

În ALBANIA, comuniștii s-au folosit cu multă abilitate de înfrângerile catastrofale suferite de forțele naziste în Balcani și la 23-24 octombrie 1944 la Barat se hotărăște instaurarea unui guvern condus de liderul lor Enver Hodja. La 1 decembrie 1944 au loc alegeri pentru Adunarea Constituantă, fără adversari, comuniștii au obținut 93,88% din totalul sufragiilor. Noul for a

proclamat la 11 februarie 1946 Albania republică populară cu o constituție împrumutată de la Iugoslavia. (2;90)

În toate celelalte țări ale Europei de Est trecerea la o democrație populară s-a făcut pe etape și sub presiunea sovieticilor. Într-o primă fază "partidele comuniste, încă slabe, au trebuit să accepte să colaboreze cu celelalte partide și mișcări politice a căror influență diferea de la țară la țară dar care era puternică în Cehoslovacia și Ungaria unde transformarea regimului a fost mai dificilă și a avut loc mai târziu.

În UNGARIA s-a constituit, în decembrie 1944 Frontul Național Ungar al Independenței în care alături de comuniști, au intrat social-democrații, țărăniștii, micii gospodari și alții care au organizat alegeri. La 21 decembrie 1944 la Debrecen s-a întrunit Adunarea Națională Provizorie în care comuniștii dețineau majoritatea. La 1 februarie 1946, Ungaria a fost proclamată republică având pe Tildi Zoltan președinte și pe agrarianul Nagy Ferenc șef al guvernului. La alegerile generale din 31 august 1947, prin falsuri și înșelăciuni comuniștii grupați în Frontul Independenței au obținut majoritatea parlamentară. S-a constituit un guvern de coaliție în care comuniștii erau predominanți.

În POLONIA, încă din decembrie 1944, activa un guvern democrat-popular adus de tancurile sovietice dar care nu era recunoscut de puterile occidentale. În iunie 1945 a fost alcătuit guvernul de uniune națională prin intrarea a o parte din guvernul de la Londra. Însă preponderența au avut-o comuniștii. În ianuarie 1947 au avut loc alegeri în care a învins Blocul Partidelor Democratice dominat de comuniști. Președinte al "noului" parlament (Seimul) a fost ales liderul comunist Boleslaw Beirut, iar guvernul "democrat popular" era condus de Josef Cyrankiewicz.

În CEHOSLOVACIA guvernul cu care s-a întors președintele Edward Benes, în luna mai 1945, fusese modelat la Moscova cu toate că avea în componența sa miniștri necomuniști. Rezultatele alegerilor desfășurate pe data de 26 mai 1946 au dat câștig de cauză comuniștilor dar insuficient pentru a governa singuri. Postul de premier va fi ocupat de comunistul Clement Gottwald. Conștienți de modesta lor influență în societatea cehoslovacă în toamna anului 1947, pe fondul unor lipsuri alimentare în țară și a unor tensiuni internaționale Est-Vest, comuniștii au declanșat un atac asupra tuturor celor suspectați de a nu fi de acord cu calea comunistă de evoluție. Alegerile urmau să se desfășoare în luna mai 1948. Toată lumea se aștepta la un recul a extremei stângi. Comuniștii ajutați de Moscova au trecut la ofensivă. Pe fondul unor tulburări sociale dirijate de Kremlin premierul Gottwald l-a somat pe președintele Benes să accepte demisia miniștrilor necomuniști și să formeze "un guvern fără reacționari" (2;122). La 30 mai au avut loc alegeri după sistemul listei unice. La 8 iunie 1947, Benes a cărui sănătate fragilă fusese definitiv marcată de dramă va demisiona. Va muri în luna septembrie a aceluiași an. Astfel "comuniștii cehoslovaci, care pâruseră

să fie cei mai "blânzi" din Europa Centrală și de Est, aveau să se releve în anii '50 ca partidul cel mai stalinist, probabil din zonă" (5;144).

În ROMÂNIA, coaliția forțelor politice care au răsturnat regimul mareșalului Ion Antonescu n-a putut să supraviețuiască mai mult de câteva luni de zile. În octombrie s-a creat Frontul Național Democrat o trambulină de pe care comuniștii vor prelua puterea cu ajutorul Moscovei. După scenariile care au funcționat și în alte țări de sub tutela Moscovei la sfârșitul lunii februarie comuniștii au trecut la asaltul asupra puterii organizând violente manifestații de stradă.

Lovitura împotriva guvernului N. Rădescu a fost dirijată de A.I. Vâșinski care a sosit, pe 27 februarie, pe neașteptate la București. La începutul lunii martie A. I. Vâșinski a obligat pe regele Mihai I să "accepte" formarea unui guvern condus de Petru Groza dominat de F.N.D. "Constituirea guvernului Groza a adus după sine totala subordonare a forțelor de ordine față de comuniști"(6;53) fapt ce-a ușurat acțiunea de eliminare a opozanților din viața politică mai ales după ce acesta a fost recunoscut și de occidentali. Alegerile desfășurate la 19 noiembrie 1946 prin fraudă au fost câștigate de comuniști. La 30 decembrie 1947 prin abolirea monarhiei a fost înlăturat și ultimul obstacol în calea desăvârșirii dominației sovietice în România.

În BULGARIA, a doua zi după pătrunderea Armatei Roșii, a avut loc o "insurecție" cu un caracter comunist. În urma acestor evenimente s-a format un cabinet în care alături de comuniști au intrat și membri ai altor formațiuni politice. Pentru a-și consolida pozițiile în vederea instaurării unui regim totalitarist stalinist, comuniștii s-au grăbit să organizeze alegeri (18 noiembrie 1945) pe care le-au câștigat. După aceea a urmat un lung șir de activități inițiate de P.C.B. menite a da substanță regimului instituit. La 8 septembrie în urma unui referendum, a fost abolită monarhia și Bulgaria proclamată Republică populară. La 22 noiembrie 1946, după alte "alegeri" se formează un cabinet condus de un vechi cominternist Gheorghii Dimitrov iar la 4 decembrie 1947 a fost adoptată o "constituție" care a legiferat instituirea regimului dictaturii proletariului.

În CHINA pe fondul luptei împotriva ocupantului japonez se declanșează conflictul dintre partidul comunist și partidul național datorită diferențelor esențiale în strategia elaborată de cele două partide privind evoluția Chinei după eliberare. Acordurile dintre conducătorii celor două mari forțe politice din octombrie 1945, Mao și Chiang n-au condus la apariția unui guvern central cum ar fi dorit atât SUA cât și URSS. Au fost doar un paravan și o amânare a mării confruntări ce avea să sfârșie China câțiva ani, după această dată. Problema războiului civil a fost discutată în decembrie 1945 și în Conferința miniștrilor de externe ai SUA, URSS și Marii Britanii. S-a decis retragerea trupelor sovietice și americane din China până în primăvara anului 1946 pentru a se putea unifica țara. La 10 ianuarie 1946 cei doi lideri Mao și Jiang Jieshi au dat publicității un ordin de încetare a luptelor. Însă ambele

tabere se pregăteau de război fiind practic fiecare sprijinite de URSS și respectiv SUA.

Astfel, în iulie 1946, s-a declanșat al treilea război civil în China. În vara anului 1947 forțele armate ale comuniștilor au declanșat o ofensivă strategică. Au eliberat rând pe rând Manciuria (începutul 1948) și au ocupat Beijingul și Tianjinul. Până în vara anului 1949 comuniștii controlau cea mai mare parte a Chinei.

La 21 septembrie 1949 Mao Zhedong a convocat, la Beijing, prima sesiune a Consiliului politic consultativ popular al Chinei. La 1 octombrie 1949 în Piața Tienamin din Beijing, Mao a proclamat Republica Populară Chineză. A doua zi Uniunea Sovietică a recunoscut noul regim ai căror conducători declaraseră, cu diverse prilejuri, "totala lor apartenență la lagărul socialist, contra imperialismului" (4;180). Ulterior regimul a fost recunoscut de "democrațiile populare" din Europa de Est și alte țări din Asia. În 1950, guvernul laburist britanic a făcut același lucru. Ulterior țările scandinave, Elveția, Olanda îi vor urma exemplul.

Nu numai China, ci și Asia de Est și de Sud-Est în totalitatea ei aveau să iasă complet transformate din cel de-al doilea război mondial. În Indonezia revolta comuniștilor a fost înecată în sânge. Liderul Partidului Naționalist Indonezian dr. Ahmed Sukarno a proclamat la 17 august independența Republicii care va fi ulterior recunoscută și de Olanda sub presiunea SUA și a URSS.

Comunizarea Vietnamului a fost un proces lung și extrem de complex care se va încadra în tiparele confruntărilor din perioada războiului rece. Situația din Coreea a fost la fel de complexă. În Coreea paralela 38° a devenit în toamna anului 1945 o adevărată frontieră între zona de nord controlată de Uniunea Sovietică și cea de sud controlată de SUA. Evoluțiile din Coreea vor duce la instaurarea Republicii democrate în nord sub dominația comuniștilor.

Transformările social-economice au fost creionate în țările "de democrație populară" în programele "Fronturilor" sau coalițiilor impuse sau inspirate de Moscova. Unicul principiu de legitimizare a partidelor comuniste din blocul sovietic a fost atașamentul față de Uniunea Sovietică și predispoziția de a îndeplini fără șovăire ordinele lui Stalin. El investise partidele comuniste din Europa de Răsărit cu deplină putere și datorită lui acestea își câștigaseră pozițiile conducătoare. Nu erau permise inițiative și măsuri proprii.

Încercarea lui Tito de a face acest lucru a determinat o reacție violentă a lui Stalin. Din acel moment naționalismul a fost definit ca opus loialității față de Uniunea Sovietică și față de liderul ei diagnosticat ca o trădare a principiilor sacre ale marxist-leninismului. Conflictul cu Iugoslavia și excomunicarea lui Tito din Cominform, în iunie 1948, au dat semnalul unor epurări dramatice în rândul partidelor comuniste din Europa de Răsărit.

Mecanismul epurării, tehnica de bază a demonologiei staliniste a fost echivalentul modern al vânătorii de vrăjitoare în Evul Mediu. Procesul a început "moale" în Polonia unde liderul comunist Wladislaw Gomulka a fost acuzat în cadrul unei plenare a partidului "de multiple devieri naționaliste și dreptiste" (5;196) și înlăturat de la conducere. Va fi reabilitat în 1956. Opozanții lui Gottwald în Cehoslovacia ai lui Dej în România, ai lui M. Rakosi în Ungaria sau ai lui Dimitrov în Bulgaria, au fost judecați ca sioniști, spioni ai imperialismului și condamnați la moarte sau închisoare pe viață. Au fost lichidați Lucrețiu Pătrășcanu (România), Rajk (Ungaria) Kostov (Bulgaria) și alții.

În domeniul economic comuniștii au promovat o politică de naționalizări și industrializare forțată creîndu-se multe ramuri noi: construcția de nave (Polonia), industria chimică (România)etc. în agricultură, în 1949, a început colectivizarea gospodăriilor individuale. Războiul total împotriva țăranimii a fost esențial pentru regimul stalinist. Din punct de vedere social stalinizarea Europei răsăritene a însemnat distrugerea societății civile și depersonalizarea individului.

În scopul ținerii sub control a economiilor țărilor satelizate din ordinul lui Stalin s-a înființat, în ianuarie 1949, Consiliul Economic Reciproc (CAER). Ca membri fondatori au fost Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, România, Ungaria și URSS. Ulterior au devenit membrii Albania (aprilie 1949), RD Germană (1951), Mongolia (1962), Cuba (1972) și Vietnamul (1978).

Din ansamblul evoluțiilor politice sociale și economice din țările satelite Moscovei se poate trage concluzia că procesul de bolșevizare a acestora a fost încheiat în primii ani ai deceniului șase. Înainte de moartea lui Stalin partidele comuniste guvernau dictatorial și cu excepția partidului comunist iugoslav toate erau total supuse Moscovei.

II. DE LA "DEMOCRAȚIA POPULARĂ" LA "SOCIALISMUL DEZVOLTAT"

Această fază începe cu procesul distrugerii sau aservirii celorlalte partide sau formațiuni politice membre ale coalițiilor, în special partidele socialiste, social democrate și agrare. În România, Ungaria, Bulgaria, au loc congrese de unificare a partidelor muncitorești și crearea partidelor unice, "condiție" esențială pentru funcționarea regimului totalitar comunist.

Toate aceste partide comuniste dețineau o concepție comună despre internaționalism și o filozofie similară a disciplinei de partid. Membrii de partid trebuiau să se supună orbește ordinelor sosite de la conducerea comunistă. Această logică militaristă a fost denumită centralism-democratic. Partidele aveau în fruntea lor revoluționari de profesie majoritatea formați la școala Comintermului. Educați "în gândirea stalinistă credeau cu toții în teoria intensificării permanente a luptei de clasă și au făcut tot ce le-a stat în putință

pentru a crea un sistem represiv prin care toate tendințele critice să poată fi imediat eradicate" (1;69).

Acești lideri au condus "democrațiile populare" în menhina stalinismului matur. Acesta era caracterizat prin imitarea forțată a instituțiilor politice, administrative și culturale sovietice, arbitrariul politic și birocratic, teroarea poliției, privațiuni economice pentru a se realiza programe ambițioase de investiții, dependență de tip colonial față de URSS, izolarea față de lumea liberă, etc.

Moartea lui Stalin, pe 5 martie 1953, a provocat o mare neliniște în URSS. Urmașii acestuia, au încercat să găsească soluțiile pentru a evita o nouă dictatură personală. Încă din primele zile și-au propus să "restabilească legalitatea socialistă". Distinderea economică și socială este însoțită în URSS de o anumită destindere politică. În politica externă N.Hrușciov insistă pentru realizarea unei politici de destindere care are la bază trei principii "coexistența pașnică, caracterul evitabil al războaielor între state cu sisteme politice diferite și pluralitatea căilor spre socialism" (2;387). În Uniunea Sovietică procesul destalinizării nu va pune deloc sub semnul întrebării principiile planificării și conducerii centralizate ale economiei. El diminuează rolul Comitetului Central însă nu reduce drastic privilegiile nomenclurii partidului.

Imediat după moartea lui Stalin, conducerea sovietică a început o reevaluare a relațiilor ei cu țările satelit. În Bulgaria, Cehoslovacia și Germania de Est au avut loc revolte provocate de condițiile de viață și muncă. Tancurile sovietice au reprimat demonstrațiile est-germane iar conducerea comunistă a țării le-a interpretat drept "insurrecție fascistă" (7; 233). Aceste evenimente vor determina pe sovietici ca, în mai 1955, să întreprindă un nou pas spre instituționalizarea hegemoniei lor în Europa de Est, creând Pactul de la Varșovia ca o alianță militară bazată pe afinitate ideologică. În compunerea acestuia au intrat Albania, (care o părăsește în 1968), Bulgaria, Cehoslovacia, Germania de Est, Polonia, România și URSS.

Totuși șocul creat de campaniile de destalinizare duse de Hrușciov a afectat țările est-europene. Demolarea mitului lui Stalin și apelurile lui Hrușciov pentru abordarea creatoare a doctrinei revoluționare au dat gânditorilor neortodocși curajul să pună la îndoială chiar fundamentele ordinii existente. De la sfârșitul anilor '50 până la începutul anilor '60 toate țările est-europene au cunoscut, în grade diferite, apariția unor tendințe revizioniste în ceea ce privește ideologia marxistă. Acestea au fost mai pregnante în Polonia și Ungaria unde politica de socializare a fost nu numai accelerată și prost privită de populație dar provocase și efecte economice catastrofale.

În aceste condiții secretarul general al partidului M. Rakosi, stalinist înveterat a fost nevoit să cedeze guvernarea unui comunist moderat, Imre Nagy. Acesta a format un guvern de coaliție (27 octombrie 1956) care și-a propus să lichideze monopolul unui singur partid. La 1 noiembrie Ungaria a amenințat că se retrage din Tratatul de la Varșovia și că va promova o

politică de neutralitate. La 4 noiembrie 1956 Ianoș Kadar a constituit un guvern opus lui Nagy și a făcut apel la Armata Roșie pentru a învinge "Contrarevoluția".

Trupele sovietice au intervenit brutal. Cinci zile mai târziu, insurecția era zdrobită și visul unguresc de libertate terminat fără ca Vestul, încurcat în "afacerea" Suezului, și care oricum nu era în stare să reacționeze, să fi putut interveni altfel decât prin discursuri în favoarea Ungariei.

Următoarea "democrație populară" care apus la încercare parametrii flexibilității sovietice poststaliniste în și peste Europa Centrală și de Est a fost România. Câtă vreme în Polonia decompresiunea poststalinistă fusese facilitată de moartea lui Beirut, iar în Ungaria fusese sabotată de neregeneratul Rakosi, în România ea a fost orchestrată de către Gheorghe Gheorghiu-Dej însuși, care, la o plenară a C.C. al partidului, în zilele de 19 și 20 august 1953, a dat tonul autocriticii politice, inițiind conducerea colectivă și recunoscând fixația excesivă din trecut asupra industriei grele în detrimentul agriculturii și al consumului. Liderii români au navigat cu abilitate și pricepere pe "mările furtunoase" ale anului 1956. Au parat atacul lui Hrușciiov asupra lui Stalin, cu afirmația că în România problema stalinismului s-a rezolvat încă din anul 1952, prin debarcarea trio-ului Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu considerați deviaționiști.

Baza tensiunilor româno-sovietice din anii 1960, a fost refuzul comuniștilor români de a accepta așa zisul proiect de modernizare a CAER, prin care România devenea țară furnizoare de materii prime și agricole pentru țările socialiste dezvoltate din bloc. Acest fapt i-au îndreptat pe conducătorii români către China, în disputa ideologică cu URSS dar și către Vest de unde au obținut tehnologia necesară procesului de industrializare. La începutul anului 1963 România a încetat să mai bruieze emisiunile radio ale Vestului și aprobase publicarea unor opere declarate până atunci inacceptabile ideologic pentru cultura socialistă.

În Cehoslovacia singura reviziune a stalinismului pe care Antonin Novotny a permis-o, a fost măsura de a exclude imputarea de titoism din acuzațiile contra lui Rudolf Slansky și a co-inculpaților acestuia. Unele dintre victimele supraviețuitoare ale epurărilor au fost eliberate discret din închisori. Inflexibilitatea lui Novotny a fost facilitată de stabilitatea economică și dezvoltarea de care beneficiase Cehoslovacia în anii '50.

Angajamentele lui Hrușciiov de reconciliere cu Tito și denunțare a lui Stalin de la jumătatea anilor '50 au fost profund tulburătoare pentru conducătorii albanezi. Făcându-i curte lui Tito sovieticii păreau dispuși să sacrifice securitatea și independența Albaniei lăsând-o la discreția Iugoslaviei. Relațiile dintre URSS și Albania au devenit extrem de tensionate, Hrușciiov încercând și o lovitură de stat camuflată împotriva lor, în anul 1960. După eșecul puciului pus la cale URSS a trecut la un atac public împotriva conducerii comuniste albaneze. China maoistă a compensat prompt Albania față de ostracizarea sovietică ajutând-o ideologic, material și politic.

Iugoslavia, între anii 1950-1970, a avut o evoluție contradictorie. După ce fusese prima țară "aliat clientelară" care sfidase Moscova și experimentase un stil diferit de comunism a trecut la o politică dogmatică, încetând să fie singura țară care făcea valuri în lumea comunistă. (5;260) După întâlnirea Tito-Hruscirov din august 1957, de la București, Iugoslavia a devenit prima țară din afara sferei de influență sovietică care a recunoscut R.D.Germană iar Tito a început să laude internaționalismul proletar și să critice vehement NATO.

Aceste evenimente păreau să semnifice stoparea tendințelor de căutare a unor căi naționale spre socialism. Acest lucru este ilustrat și de susținerea guvernelor staliniste de către China care urmărea să se substituie URSS la conducerea lumii comuniste. Ca o dovadă a acestor ambiții, Mao Zedong a obținut în noiembrie 1957, în timp ce la Moscova se sărbătorea cea de-a 40-a aniversare a revoluției din octombrie, redactarea unei Declarații Comune elaborate de toate partidele comuniste de la putere în care se afirma unitatea lagărului socialist, adică monolitismul. Tito refuză să semneze declarația și elaborează o alta în care insistă pe egalitate, independența partidelor și neamestecul în treburile lor interne. Dezacordurile între partidele comuniste din URSS și China au devenit foarte mari și ruptura este făcută publică la Congresul al XXII-lea al PCUS din 1961. De aici înainte va exista și o "cale chineză" către socialism (2;299).

China până la acest moment s-a inspirat în mare măsură din modelul stalinist. Ea a adoptat un plan cincinal, a naționalizat întreprinderile, a colectivizat pământurile. În anul 1953 considerând opera de reconstrucție încheiată liderii comuniști chinezi au decis să treacă la o nouă etapă de dezvoltare și abandonează modelul sovietic. La inițiativa lui Mao Zedong a fost lansată o nouă strategie "Marele salt înainte" pentru "a ajunge din urmă Anglia în cincisprezece ani". Inițial se părea că strategia va da roade dar criza economică din anii 1959 și 1961 a făcut ca eșecul să fie total. Acest eșec a "marelui salt înainte" a scos la rampă contradicțiile latente din sânul conducerii partidului comunist chinez. Deși Mao a trebuit să-și facă "autocritica" în fața partidului cu privire la "marele salt înainte" el nu și-a pierdut influența și rolul decisiv în conducerea partidului. În luna mai 1963 a lansat o campanie pentru a "ridica" spiritul revoluționar și a combate revizionismul în sânul partidului.

În continuarea "mișcării de educație socialistă" Mao a lansat, în octombrie 1965 revoluția culturală. Aceasta a fost pe punctul de a arunca China în plină anarhie datorită luptei deschise între adepții lui Mao și revizionisți. Victoria lui Mao a fost marcată de eliminarea din partid al adversarului cel mai puternic a lui Mao, Lin Shaogi.

Dezvoltarea economică și socială a țărilor comuniste în a doua jumătate a anilor '50 și începutul anilor '60 a fost inegală deși au promovat majoritatea cam aceeași politică economică. Una din explicații a fost și ajutorul preferențial al sovieticilor pentru unele țări frățești. Iată, de exemplu, vânzările

de petrol sovietic subvenționat au protejat economia cehoslovacă pentru un lung răstimp de impactul escaladării prețurilor mondiale la energie. În industrie s-a promovat în continuare, dezvoltarea ramurilor așa zise "grele". În agricultură partidele comuniste nu s-au dezis de metoda cooperativizării compacte a agriculturii. Către începutul anilor '60 conducătorii țărilor est europene, cu excepția Poloniei, au declarat că în țările lor agricultura a fost pusă pe baze socialiste. În virtutea faptului că atât în industrie cât și în agricultură pozițiile dominante erau ocupate de sectoarele de stat, liderii comuniști au afirmat că au încheiat, în țările lor, construirea bazelor socialismului.

Pornind de la aceste afirmații, la Congresul al XXII-lea al PCUS liderii sovietici au declarat că este posibilă trecerea concomitentă a statelor est-europene la comunism. Această teză a fost susținută de majoritatea partidelor comuniste est-europene. T. Jivkov, de exemplu, declara că Bulgaria "la răscrucea anilor '70-'80 va începe trecerea treptată spre comunism". Conducătorii cehoslovaci au afirmat că "generația noastră va trăi în comunism" (7; 241). Liderii altor partide au fost mai rezervați în ceea ce privește posibilitatea aplicării principiului comunist "De la fiecare după posibilități, fiecăruia după necesități". Era evident încă de la începutul anilor '60 că metodele comuniste de gestionare a economiei vor pune piedici serioase în dezvoltarea ei.

Iugoslavia a înțeles că este necesară o reformă economică însă ea n-a fost dusă până la capăt. Totuși în anul 1965 o serie de măsuri au fost luate și ele au fost benefice pe termen scurt. Statul n-a mai acordat bani întreprinderilor aflate în dificultate. Băncile au devenit independente și Republicile au captat o mai mare autonomie în gestiunea economică, dar acest lucru n-a condus la eliminarea disproporțiilor de dezvoltare dintre ele.

Dificultățile economiei poloneze din anii '60 au declanșat o serie de greve și demonstrații de stradă. A fost demis din postul de conducător al partidului W. Gomułka găsit vinovat și a fost ales, în decembrie 1970, E. Gereg.

Ungaria a încercat și ea să ia o serie de măsuri care să conducă la o revigorare economică. Cea mai importantă a fost cea prin care o parte din funcțiile îndeplinite de ministere au fost cedate întreprinderilor însă fără să fie afectată planificarea centralizată.

Economia românească a cunoscut un ritm impresionant de dezvoltare în această perioadă. Apar ramuri industriale noi și se consolidează cele vechi. Însă ea a continuat să fie subminată de "tradiționalul călcâi al lui Ahile"- slaba productivitate agricolă. "Victoria" totală a colectivizării din primăvara anului 1962 - deși a fost considerată un real succes de partid - n-a făcut decât să agraveze problema economică întrucât fermele colective erau notorii pentru eficiența și productivitatea scăzută în raport cu cele particulare.

Cu toate că și în România au existat greve ocazionale, în probleme muncitorești de rutină acestea nu au catalizat genul de alianță între muncitori

și "inteligențe" care să preseze spre reforme social politice ca în Polonia sau în Cehoslovacia. "Inteligenței" românești i-a lipsit aura de conștiință a națiunii pe care o posedaseră intelectualitatea maghiară și cea poloneză sau cehoslovacă, ea rămânând destul de departe de suferințele muncitorilor și țăranilor.

Nicolae Ceaușescu i-a succedat lui Gheorghe Gheorghiu-Dej la cârma partidului după decesul acestuia din urmă la 19 martie 1965 datorată unui cancer pulmonar. Aceasta a continuat linia politică a predecesorului său care îl definiseră drept un "național-comunist", industrializare rapidă, însoțită de o autonomie în politica externă. "Urmărind o politică externă autonomă, Ceaușescu a reușit nu numai să ofere Occidentului prilejul să exploateze o breșă aparentă în blocul comunist, dar să și stimuleze antipatia poporului față de stăpânul sovietic (6;127). România a fost prima țară din blocul răsăritean care nu a rupt relațiile diplomatice cu Israelul după "războiul de 6 zile" așa cum a dictat Moscova.

Deși beneficiar al moștenirii răposatului sau mentor, Ceaușescu s-a distanțat de nimbul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej prin denunțarea crimelor și abuzurilor săvârșite de securitate în timpul conducerii sale. În același timp românii începuseră să se bucure de o îmbunătățire a nivelului de trai, pe care a simțit-o, cu excepția Albaniei, întreaga Europă Răsăriteană la începutul anilor '70.

Politica externă a României în anii '60 și '70, sub Nicolae Ceaușescu a dovedit o continuitate care a lipsit în politica internă. În politica externă N.Ceaușescu a dovedit aceeași îndemânare și ingeniozitate pe care le-au dovedit Gheorghiu-Dej însă în politica internă a dovedit opusul acestei atitudini, devenind tiranic și insensibil la nevoile populației.

Viciile sistemului economic centralizat au ieșit în evidență mai mult în Cehoslovacia, țară industrializată, unde stagnarea era evidentă. Nevoia de reforme a fost înțeleasă și de o parte a conducerii partidului comunist care a reușit să-l înlăture din vârful ierarhiei pe A. Novotny, în ianuarie 1968. Lider al P.C.Cehoslovac a devenit A.Dubcek activist vechi dar cu idei reformatoare, care a dorit să construiască un "socialism cu fața umană". Au fost înlăturate cenzura și și-au reluat activitatea o serie de partide printre care și P.Social-Democrat. În aprilie 1968 conducerea PCC a elaborat un plan care propunea un nou model de societate pentru Cehoslovacia. Moscova și-a exprimat dezacordul și a devenit alarmată doar în vara anului 1968 când intelectualii cehoslovaci au dat la 27 iunie 1968 declarația "De două mii de cuvinte".

La 3 august liderul sovietic Leonid Brejnev a avertizat că "nu putem rămâne indiferenți față de soarta socialismului într-o altă țară". (5;247) La mijlocul lunii iulie a avut loc o consfătuire a cinci state membre ale O.T.Varșovia la care România nu a participat care au cerut cehoslovacilor să restabilească cenzura, să dizolve organizațiile necomuniste și să inițieze o ofensivă împotriva forțelor antisocialiste. Conducerea cehoslovacă a respins

aceste cereri considerându-le un amestec în treburile interne și a declarat că P.C.C nu va reveni la modelul birocratico-polițienesc de conducere.

Sovieticii au "găsit" cinci membri din conducerea P.C.C care au "expediat" o scrisoare prin care acestea cereau ajutorul "frățesc" și restabilirea "ordinii socialiste". În noaptea de 21 august 1968 trupele Tratatului de la Varșovia - mai puțin cele românești - au invadat Cehoslovacia. Au fost arestați conducătorii cehoslovaci și expediați la Moscova unde au fost supuși la presiuni pentru a schimba cursul evenimentelor.

Zdrobiți psihologic și incapabili de a mai găsi o soluție de a se ieși din dezastrul creat prin ocuparea țării, Dubcek și tovarășii lui au cedat presiunilor sovietice. Invazia a declanșat o furtună de proteste în lumea liberă inclusiv din partea partidelor comuniste.

În blocul sovietic, România a adoptat o atitudine și poziție curajoasă care a stârnit entuziasmul Occidentului. Nicolae Ceaușescu a criticat vehement invazia și a cerut retragerea trupelor invadatoare. Folosindu-se de prezența masivă a trupelor sovietice de ocupație, adversarii reformelor au trecut la ofensivă în aprilie 1969. A. Dubcek a fost destituit din funcție și înlocuit cu Gustav Husak. Acesta a insistat ca hotărârile Congresului al XIV-lea al partidului să fie calificate ca ilegale iar agresiunea sovietică drept "ajutor internaționalist".

III. STATELE SOCIALISTE DE LA INSTABILITĂȚI LA CRIZE

În toamna anului 1964 Nichita Hruscirov a fost înlăturat de la conducere printr-o lovitură organizată de forțele neostaliniste birocratice nemulțumite de metodele sale de conducere, etichetate ca "scheme nechibzuite" (1;97). Noii lideri de la Kremlin în frunte cu L.Brejnev au luat decizia de a restaura uniformitatea ideologică. Aceasta a fost primită de toți conducătorii comuniști est-europeni, cu excepția României, cu simpatie și interes.

Intensificarea conflictului sino-sovietic și intervenția americană în Vietnam au fost folosite de propaganda sovietică pentru strângerea legăturilor dintre partidele comuniste. Uniunea Sovietică nu înțelegea să renunțe cu nimic la dominarea acestor țări europene "interesată fiind, cu întâietate, în pătratul Varșovia, Berlin, Praga, Budapesta, care era și un poligon militar cu divizii sovietice în plin centrul Europei"(8;91). Devenise clar că Uniunea Sovietică nu va mai permite nici un experiment cu subversiva idee a "socialismului cu față umană". Liderii sovietici și-au menținut monopolul interpretării marxism-leninismului și au condamnat orice formă de deviație de la viziunea lor.

URSS a intrat într-o perioadă de stagnare numită în istoriografie și "brejnevistă" care a durat aproape 20 de ani. Sistemul instituțional instaurat prin Constituția din 1977 a pus accent pe unitatea URSS. Repartizarea puterii care era prevăzută a fi gestionată între popor, stat și partidul comunist era de

fapt un monopol al partidului comunist dominat de nomenklatură. Leonid Brejnev s-a impus progresiv în fruntea partidului păstrând un delicat echilibru între diferite clanuri ale aparatului de partid. În acest răstimp economia a continuat să fie hipercentralizată și neperformantă, cu excepția complexului militar industrial. Aparatul birocratic a devenit foarte numeros și neeficient. Acesta s-a transformat într-o castă privilegiată în timp ce nivelul de trai se deteriora tot mai mult. Economia sovietică prezenta un bilanț extrem de decepționant. În industrie creșterea economică regresează de la 7,4% în 1971 la 3,4% în 1979, în domeniul agricol URSS a trebuit să importe grâu din SUA (până la 25 milioane tone/an între 1973-1980) iar aprovizionarea populației se făcea anevoie. Raportat la indicatorii statistici ca nivel de trai sau asistență medicală URSS ocupa locul 60 în lume și în multe privințe "se afla pe aceeași treaptă cu Burkina Faso, stat în Africa de Vest" (7;247).

Fiecare lider sovietic de după Stalin a căutat să găsească o formulă viabilă pentru a menține URSS în condiția de superputere nu numai militară ci și economică. Toți au eșuat. L.Brejnev care a elaborat o doctrină care statua principiile colaborării cu țările socialiste, în principal cele din blocul răsăritean. Aceasta justifica, în absența unei baze juridice internaționale, introducerea de trupe pe teritoriul altui stat suveran împotriva voinței conducerii legitime a statului respectiv. Argumentul era simplist: responsabilitatea colectivă a țărilor socialiste pentru soarta comunismului. Suveranitatea statelor în concepția lui Brejnev și ai adepților săi trecea pe planul doi. După înăbușirea "Primăverii de la Praga" Moscova a dezlănțuit o campanie acerbă de suprimare a tendințelor reformiste atât în URSS cât și în țările est-europene. Diversitatea devenise din nou o erezie iar înghețul politic și economic reprezenta semnul distinctiv al culturii politice neostaliniste.

În raport cu evoluțiile politice și economice din URSS conducătorii statelor socialiste și-au definit teoretic "noua etapă" în care țările lor au intrat după anii '70. Au fost elaborate planuri de construire, într-o perioadă scurtă a "socialismului dezvoltat" sau "multilateral dezvoltat" și de trecere la comunism. Viața a demonstrat că atingerea acestor obiective în condițiile păstrării sistemului existent era o utopie.

Monopolul puterii partidelor comuniste a fost legiferat prin constituție. Contopirea aparatului de partid cu cel de Stat, libertatea de acțiune a poliției politice împotriva oricărei forme de opoziție politică, rezolvarea problemelor sociale pe calea violenței etc., erau elemente ce caracterizau "societățile socialiste".

Totuși au fost și unele particularități. Reformele începute la sfârșitul anilor '60 în Iugoslavia au fost oficializate într-o nouă constituție promulgată la 21 februarie 1974. Prin aceasta s-a realizat o stabilitate instituțională însă n-a vindecat țara de cele două boli ale sale înrudite și recalcitrante: inegalitatea interregională și tensiunile interetnice. După moartea lui Tito problema musulmană din Bosnia-Herțegovina și mai ales a albanezilor din Kosovo au înlocuit beligeranța croată în calitate de cea mai flexibilă expresie

a bolii cronice etno-naționale a Iugoslaviei. Între anii '40 și '80 proporția musulmană a populației din Bosnia-Herțegovina a crescut de la aproximativ 30% la peste 40% restul fiind sârbi și croați într-un raport de 2/1 dar ce a fost mai important, musulmanii au început să conștientizeze faptul că reprezintă o entitate separată care are nevoie de un statut aparte.

Provocarea cea mai serioasă la adresa politicii naționale iugoslave a fost ridicată de noua emancipare a albanezilor din Kosovo care nu numai că au clătinat delicata balanță interrepublicană a sistemului federal, ci au pus sub semnul întrebării sloganul comunist potrivit căruia progresul economic calmează nemulțumirile etno-naționale. În urma gravelor rebeliuni din noiembrie 1968 Belgradul a acționat cu toată fermitatea pentru a îmbunătăți situația economică din Kosovo și a-i promova în poziții de autoritate pe albanezi. Aceste măsuri au potolit tensiunile pentru aproximativ un deceniu pentru a izbucni și mai violent în primăvara anului 1981 când a fost necesară intervenția armatei federale pentru a stăpâni situația. Albanezii nu cereau secesiunea ci doar provincia să devină republică și nu provincie autonomă. S-a ajuns la o înțelegere care a rezolvat doar aparent problema datorită schimbărilor în raportul demografic unde albanezii aveau o rată a natalității mult superioară sârbilor care, în declin își părăseau gospodăriile din Kosovo pentru a migra în centrul Serbiei "unde povestirile lor stârneau valuri de furie".(5;273). Această problemă nerezolvată va fi "fitilul" gravelor incidente interetnice de mai târziu.

Polonia în timpul "domniei" lui E. Gierek va declanșa o sarabandă a împrumuturilor externe din Vest și Est, fără consecințe în evoluția economică a țării. Practic masivele împrumuturi sovietice și occidentale care s-au revărsat în Polonia de-a lungul anilor '70 au fost în mare parte irosite, ele subvenționând "doar o orgie de consumatorism, corupție și investiții hiperoptimiste, grandioase, necoordonate și în consecință, aberante"(5;283). Între 1975 și 1980 datoria publică s-a triplat de la 7,4 miliarde dolari la peste 21 miliarde, rata de credit a Poloniei se apropia de epuizare. Efortul tardiv de rețanșare internă a provocat confuzie și frustrare, directorii unităților productive pomenindu-se prinși între obiectivele de la centru și nemulțumirile populației. Întregul sistem tindea spre anarhie.

Komitetul pentru Apărarea Muncitorilor (K.O.R) a devenit vârful de lance a nemulțumirilor sociale sprijinit și de biserica catolică. Valul de greve din vara anului 1980 a adus nu numai o victorie istorică a societății civile asupra partidului comunist prin semnarea la 31 august a unui acord între muncitori și guvern ci anunța și sfârșitul erei comuniste în Europa.

Lech Walesa liderul greviștilor de la Gdansk a obținut din partea conducerii nu numai creșteri salariale ci și dreptul legal la grevă, dreptul de a organiza sindicate independente, scutite de controlul partidului, eliberarea deținuților politici etc. La 6 septembrie partidul l-a înlocuit pe Gierek cu S. Kania care n-a reușit nici el să atenueze situația. Soluția pentru câțiva ani a

fost o dictatură militară mascată, cu generalul Jaruzelski în fruntea statului și a partidului.

Dacă marasmul economic al Poloniei din anii '70 ajutase la sfidarea regimului comunist de către populație în Ungaria aceluiasi deceniu progresul și refacerea economiei au servit la stabilizarea și mărirea acceptibilității regimului comunist. Kadar a căutat să obțină acceptarea pragmatică a guvernului lui de către societatea ungară, pe calea progresului economic și științific abținându-se să insiste pentru legitimarea ideologică a sistemului comunist. Logica lui Kadar a dus la o serie de reforme care n-au afectat rolul de conducător al partidului și locul și rolul țării în blocul comunist. A luat măsuri decentralizatoare, inovații orientate spre piață, adaptări ale întreprinderilor în spiritul privatizării și concesiilor în domeniul libertăților civile care i-au adus Ungariei aprecieri pe plan internațional.

Cehoslovacia, sub Gustav Husak, contrasta cu energica Ungarie a lui Kadar. Deși cei doi lideri aveau acreditări inițiale similare - amândoi comuniști din "ilegalitatea locală care căzuseră victime ale terorii staliniste din anii '50 și ulterior amândoi au accedat la putere sub auspicii sovietice - atitudinile și politicile lor s-au caracterizat printr-o acută divergență. Rigid unde Kadar se arăta flexibil G.Husak a preferat cu consecvență rețetele dogmatice în locul riscurilor experimentale.

Astfel că în anii '70 societatea cehoslovacă a intrat într-o perioadă de stagnare. Regimului Husak îi lipsea atât "vigoarea adevăratului totalitarism, cât și elanul reformismului real". Din acest motiv, s-a simțit foarte amenințat de eferescența Solidarității din Polonia învecinată în anii 1980-1981, când, inversând rolurile din 1968, Praga a îndemnat Moscova să înăbușe așa zisa "Contrarevoluție de la Varșovia"(5;299).

Strategia internă a regimului Husak a fost caracterizată printr-un înalt grad de stabilitate. Cu excepția câtorva decese naturale, echipa care a preluat puterea în 1968, sub egida Moscovei a rămas aceeași până la sfârșitul anilor optzeci, devenind o oligarhie osificată. Totuși, pe la sfârșitul anilor '70 apare în societatea civilă o reacție la conservatorismul politic. Carta '77 (fondată în ianuarie 1977) și Comisia pentru Apărarea celor Persecutați pe Nedrept (întemeiată în 1978). Acestea cereau respectarea drepturilor omului și cele civile, și rezolvarea unor grave probleme economice etc.

Bulgaria a fost singura țară comunistă din blocul sovietic al cărei regim n-a căzut niciodată în ispita de a sfida hegemonia sovietică sau de a devia de la dogmele marxiste. În 1971 liderul comunist bulgar T.Jivkov s-a simțit îndeajuns de încrezător și sigur pe sine pentru a înlocui așa-zisa Constituție Dimitrov din decembrie 1947 cu una nouă care a ridicat statutul ideologic al țării la acela de "stat socialist", identifica explicit partidul comunist ca autoritate de guvernare și cita prietenia cu URSS ca principiu călăuzitor. Cu acest prilej T. Jivkov a devenit și șef al statului. În 1979 liderul bulgar a introdus o imitație a noului mecanism economic unguresc favorizând loturile țărănești private și invitând investițiile apusene anterior refuzate cu dispreț.

Bulgaria a obținut o rată bună de dezvoltare însă acestea n-au putut să atenueze racilele de sistem, ale comunismului.

Marele paradox al evoluției regimului de la București după anii '70 a fost că proasta administrare a treburilor interne ale României contrasta foarte puternic cu modul în care a dus politica externă. La începutul anilor '70 N.Ceașescu se bucura de respectul pe care comunitatea internațională i le acordase în 1968, iar el le-a exploatat la maximum. Faptul că România era folositoare Occidentului din punct de vedere politic ca "ghimpe" în "coasta Moscovei" l-a determinat pe acesta să-i facă liderului român tot mai insistent curte. Edificator este gestul politic al președintelui Nixon de a vizita România în august 1969 iar președintele Ceaușescu a vizitat SUA în octombrie 1970. Au urmat o serie de favoruri economice. În 1971, România a fost primită în Acordul General pentru Tarife și Comerț (GATT) iar în 1972 a fost acceptată în FMI și BIRD.

Deziluzia românilor în politica internă a fost legată de "minirevoluția culturală" declanșată după vizita liderului comunist în Coreea de Nord și China (1971) și eșecul economiei românești prinsă pe picior greșit din punct de vedere al strategiilor de dezvoltare de șocurile petroliere de la mijlocul anilor '70 și începutul deceniului nouă. Intervenția directă a secretarului general în organizarea și conducerea economiei prin "vizitele de lucru" periodice a dus la perpetue ajustări ale politicii și practicii economice care-i năuceau pe conducătorii de întreprinderi și pe muncitori, având un efect opus celui dorit și a sfârșit prin ineficiență. La acesta s-a adăugat și hotărârea președintelui român de a "sfida Occidentul în decembrie 1982 prin declarația că va plăti datoria externă până în 1990" (6;151).

Pentru a realiza acest lucru a introdus un regim de austeritate fără egal în istoria regimurilor comuniste est-europene cu cartelarea și raționalizarea produselor alimentare și a energiei electrice. Opoziția față de măsurile și ineficiența regimului au condus la o serie de greve la începutul anilor '80. Minerii din șapte mine metalifere din zona Maramureșului care au declanșat o grevă în septembrie 1983, în semn de protest față de noua lege a salarizării. Trei ani mai târziu o grevă au făcut și muncitorii de la Fabrica de mașini grele din Cluj-Napoca. La 16 februarie 1987 o mie de angajați de la uzinele "Nicolina" din Iași au protestat împotriva scăderii salariale. Tulburări semnificative au fost semnalate și în alte zone ale țării. Regimul comunist intrase și în România în faza sa finală.

Sfârșitul "erei maoiste" în China a fost marcat de o luptă acerbă pentru putere între o tehnocrație încarnată de Zhou Enlai și apoi de Deng Xiaoping și o tendință extremistă reprezentată de "banda celor patru". Împotriva lui Zhou Enlai și a curentului reformator care domnea al X-lea Congres al partidului din august 1973, radicalii maoiști au decis să lupte împotriva "curentului". Victoria lui Zhou Enlai este concretizată la cea de-a patra Adunare Națională Populară reunită în 1975 care decide să ia măsuri pentru "modernizarea atât a agriculturii, industriei și apărării naționale cât și a științei

și tehnicii de o manieră care să ducă economia chineză pe primul loc în lume".(9;205)

Lupta pentru putere s-a reluat, în China, după moartea lui Zhou Enlai în ianuarie 1976. În anul 1978 linia pragmaticului Deng Xiaoping a câștigat definitiv iar China s-a lansat într-o eră de profunde reforme economice care vor conduce țara la schimbări fundamentale. Au fost abandonate o serie de principii marxiste și s-a operat o deschidere treptată către capitalurile și tehnicile Occidentale.

Aceste reforme pragmatice - cum a fost de exemplu decolectivizarea agriculturii - au pus în mare măsură chestiunea fundamentală a caracterului socialist al economiei. Această societate chineză mai preocupată de modernizare și de îmbunătățiri de ordin material decât de ideologie a rămas oficial socialistă. Reformele politice ale erei Deng Xiaoping au fost moderate și s-au limitat la o restructurare a aparatului administrativ al țării cu scopul de a-l face mai eficient (1970) și la o reechilibrare a raporturilor partid-stat în 1982. Relativa liberalizare a regimului nu va merge până la acceptarea unei veritabile schimbări: democratizarea.

BIBLIOGRAFIE

Vladimir Tismăneanu, *Reinventarea politicului. Europa răsăriteană de la Stalin la Havel*, Iași, 1997.

Pierre Milza, Serge Berstein, *Istoria secolului XX. Lumea între război și pace. 1945-1973*. București, 1988.

Prof. univ. dr. Zorin Zamfir, *Istoria universală contemporană*, vol.II, București, 1999.

Andre Fontaine, *Istoria războiului rece*. vol. II, București. 1992.

Joseph Rothschild, *Istoria politică a Europei centrale și de Est după al doilea război mondial*, București, 1997.

Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, București, 1997.

Anatol Petrencu, *Istoria universală. Epoca contemporană*, Chișinău, 1955.

Titu Georgescu, *România în istoria Europei secolului XX 1945-1990*. București, 1992.

Pierre Milza, Serge Berstein, *Istoria secolului XX, după 1973*. București, 1998.

EVOLUȚIA LUMII A TREIA : DE LA DECOLONIZARE LA POSTCOLONIALISM

1.CRIZA DOMINAȚIEI COLONIALE

Între cele două războaie mondiale, evoluția colonialismului era acceptată fără prea mari probleme de majoritatea populației. Ascensiunea și creșterea popularității forțelor politice naționale din cadrul dominioanelor au condus la punerea sub semnul întrebării a sistemului colonial.

Evoluția imperiului britanic spre formarea “Commanwealth-ului națiunilor” a fost marcată de slăbirea relațiilor politice cu dominioanele și de o tentativă de restrângere a legăturilor economice în cea mai mare colonie a Coroanei britanice, India. Însă, Londra a întâmpinat rezistența unui puternic curent naționalist condus de Gandlu.

Franța a fost mai preocupată să-și mențină autoritatea asupra imperiului fără să întreprindă reforme care să vină în întâmpinarea revendicărilor naționaliste. Primul război mondial nu a provocat o declanșare a discuțiilor pe marginea temeiurilor dominației coloniale asupra popoarelor de peste mări. Acestea erau convinse că sunt însărcinate cu o misiune umanitară și civilizatoare. Aspirațiile naționale ale popoarelor colonizate erau puse sub semnul îndoielii și negate. Pentru omul politic britanic, de exemplu, militantul naționalist indian Gandhi nu era decât un “fachir pe jumătate dezbrăcat” (2;288). În această perioadă prin scrierile politice, sociologice și chiar literare s-a elaborat o adevărată doctrină a colonizării care justifica pe temeuri economice, istorice și morale, dominația europeană asupra altor continente.

Dacă aceasta a fost dominanța gândirii europene la nivelul elitelor trebuie arătat totuși că după încheierea primei conflagrații mondiale apar voci care pun în discuție termenele dominației coloniale. Andre Gidé denunță abuzurile coloniale în cartea sa “Călătorie în Congo” (1928). Ideile lansate de președintele american W. Wilson, crearea Societății Națiunilor care a înscris în Charta sa principii generoase, destrămarea imperiilor austro ungar, otoman, țarist și deservirea procesului de afirmare națională în Europa au favorizat apariția mișcărilor de eliberare națională în colonii.

La originea acestor mișcări s-au aflat intelectuali, funcționari și oameni de afaceri formați cu universități europene: Gandhi, Nehru în India; Bourguiba în Tunisia; Soekarno în Indonezia, Ferhat Abbas în Algeria. În prima fază aceste mișcări nu și-au propus să rupă total legăturile cu metropola ci doar reforme de esență în domeniul economic și social.

Supunând imperiul britanic la un efort de război căruia i-a făcut cu greu față prima mare conflagrație a secolului XX a subminat coeziunea acestuia. Metropola a fost obligată să-și asocieze dominioanele la efortul de război. Pentru a obține participarea lor, cu aproape 2 milioane de combatanți, Londra a trebuit să efectueze, o reajustare a relațiilor constituționale între părțile componente ale imperiului (2;290). Astfel că la Conferința de Pace

dominioanele vor face figură de state aproape independente. Unele dintre ele vor lua atitudini care făceau notă aparte față de Foreign Office. la Conferința imperială din 1926 lordul Balfour a găsit o formulă acceptabilă - British Commonwealth of Nations - prin care se stabilesc noi raporturi între Metropola și Canada, Noua Zeelandă, Australia, Irlanda și Uniunea Sud Africană. Legăturile care se vor menține vor fi aproape simbolice. Nu același statut îl va primi India. Prin "India Act" din 1919 aceasta a primit o mică autonomie la nivelul condițiilor provinciale deși în 1917, s-au promis instituții capabile să realizeze o guvernare responsabilă. Deasemenea, indienii care participaseră la efortul de război cu aproape un milion de oameni, vor intensifica mișcarea de eliberare națională, marcată prin acțiuni de nesupunere civică și de protest.

În Franța tema imperială, după încheierea primului război mondial, este exaltată constant în mass media. Dealtfel imperiul colonial francez atinge extinderea maximă acum: 12 milioane de km² și peste 70 de milioane de locuitori. Metropola a stabilit peste tot un regim de administrare decentă ce puteau să țină în adormire naționalismele din imperiul său. Totuși între cele două războaie mișcări naționaliste apar și se dezvoltă și la imperiul colonial francez. Ideile liderului naționalist chinex Sun Yat- Sen au o mare influență în Indochina. În 1927 a fost creat un partid național vietnamez după modelul celui chinez. În 1930 Nguyen Ai Quae (viitorul lider comunist cunoscut sub numele Ho Si Min) a fondat partidul comunist vietnamez care avea ca obiectiv lupta pentru eliberare de sub dominația franceză și obținerea independenței.

În Maroc în 1919 mișcarea naționalistă își va lua simbolic denumirea de Destour (Constituția). Naționaliștii vor întreprinde o serie de revolte împotriva dominației coloniale: contra spaniolilor (1920-1924) și apoi împotriva francezilor (1925-1926). la fel de activă va fi și mișcarea naționalistă condusă de Ferhat Abbas în Algeria.

Nemulțumirile din Liban și Siria au îmbrăcat forme violente. În august 1925 au avut loc revolte care au fost reprimare sever de către generalul Sarrail și ordinea a fost restabilită abia în anul 1927 (4;121). Siria și Libanul vor primi, în urma acestor mișcări constituții care vor reglementa viața publică și politică în aceste țări și promisiunea că vor obține independența în următorii trei ani. Căderea Frontului popular de la putere în Franța a făcut ca aceste promisiuni să nu se materializeze.

Dacă în perioada interbelică imperiul colonial francez pare bine articulat în alcătuirea sa și aparent calm nu aceeași situație s-a întâmplat cu imperiul britanic care a fost obligat să accepte, în cele din urmă, independența unor colonii. După evenimentele din 1919 când Afganistanul a atacat India Britanică, Londra pierde controlul asupra acestei țări. În urma unei negocieri foarte dificile, Londra face o declarație prin care proclamă sfârșitul protectoratului britanic asupra Egiptului (febr.1922). Acesta nu a însemnat și independența țării dar s-au pus bazele unui acord care va reglementa viața

politică a Egiptului și natura raporturilor cu Marea Britanie. Aceasta va fi obținută în 1936 prin tratatul semnat la Londra în schimbul prezenței trupelor britanice de-a lungul Canalului de Suez , punct strategic de interes vital pentru Marea Britanie.

Arabia Saudită, în schimb, și-a obținut independența prin tratatele semnate la 20 mai 1927.

În ceea ce privește Irakul, englezii s-au confruntat cu o mare răscoală în regiunea Eufratului izbucnită ca urmare a impunerii pe tronul țării a regelui Faisal alungat de francezi din Siria. În urma negocierilor guvernul irakian a acceptat pe Faisal în schimbul creerii unui regat ereditar. În 1929 înaltul comisar britanic pentru Irak, Sir Gilbert, a propus guvernului irakian un tratat prin care țara devenea independentă și putea să adere la Liga Națiunilor. Tratatul a fost semnat în 1930 însă prin acesta Anglia își menținea controlul și influența, deoarece avea permisiunea de a menține baze militare iar în timp de război putea folosi teritoriul irakian. În plus avea și controlul asupra exploatării petrolului irakian.

Transiordania regiune cu aproximativ 200.000 de locuitori detașată de Palestina de guvernul britanic în anul 1922 obține independența prin acordul semnat la 20 februarie 1928 cu condiția de a instaura un regim politic constituțional și de urma Londra în politica externă și economică. Interesele petroliere cunosc în perioada interbelică o creștere rapidă în orientul Mijlociu. Lungii dominații turcești și mai scurtei tutele franco-britanice le va succede o nouă formă de imperialism: cel al marilor companii petroliere engleze și americane care își vor împărți prospectarea și exploatarea aurului negru din regiune. Acest fapt va cunoaște o intensitate și mai mare după cel de-al doilea război mondial când practic forma clasică a colonialismului dispare dar este înlocuită cu una nouă.

2. MIȘCAREA DE ELIBERARE ÎN PRIMII ANI DUPĂ ÎNCHEIEREA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Apariția procesului de decolonizare după încheierea celei de-a doua conflagrații mondiale a fost unul din fenomenele care au marcat pe termen lung istoria secolului XX. Decolonizarea și revoluția au modificat spectaculos harta politică a globului. Numărul de state independente din Asia, recunoscute pe plan internațional a crescut de cinci ori . În Africa, unde în 1939 era un singur stat liber, acum erau cincizeci. Chiar și în America, remarcă Eric Hasbawim, unde decolonizarea timpurie din secolul al XIX-lea avusese drept rezultat apariția a vreo douăzeci de state libere, acum s-au mai adăugat vreo zece. (1;400)

Decolonizarea, înțelegînd prin aceasta prăbușirea dominației coloniale a fost în primul rînd o consecință majoră a celui de-al doilea război mondial dar și rezultatul luptei de eliberare a popoarelor asuprite și al afirmării în sistemul relațiilor internaționale a unor principii morale și democratice. În

acest sens, un rol de maximă importanță l-au avut principiile lansate prin Cartha Atlanticului.

Articolul 3 al Chartei menționa: “ Ei (Roosevelt și Churchill - n.a) respectă dreptul ce are fiecare popor de a alege forma de guvernământ sub care vrea să trăiască; ei doresc să fie redată drepturile suverane și liberul exercițiu de guvernare celor care au fost privați de ele prin forță” (2; 323). Astfel Marea Britanie este nevoită să propună din 1944, un statut de independență Indiei. În Africa de Nord intrasigența metropolei radicalizează și consolidează curentele naționaliste ostile prezentei franceze. Africa neagră, care a contribuit masiv la efortul de război, s-a arătat sensibilă la discursurile eliberatoare ale ONU. Anticolonialismul a progresat din 1945, impulsivat din motive diferite de cele două superputeri care s-au confruntat în perioada războiului rece - SUA și URSS. Treptat edificiul colonial britanic s-a surpat, chiar dacă Londra a reușit să mențină cea mai mare parte a fostelor sale posesiuni în cadrul Commonwealth-ului. Dacă Franța n-a reușit să evite decolonizarea fără vărsări grele de sânge, Indonezia s-a eliberat de sub dominația olandeză, de exemplu, într-un mod mai puțin sîngeros.

Primele seisme care vor anunța destructurarea sistemului colonial sînt percepute de opinia publică și lumea politică, în special, încă din perioada de sfîrșit a războiului mondial. În Asia de Sud - Est după înfrîngerea Japoniei, europenii nu mai reușesc să restabilească ordinea anterioară ocupării statelor din zonă de către militarismul japonez. India, dintre toate coloniile Asiei, cerea drepturi de consultare și reprezentare în deciziile care o priveau încă de la izbucnirea conflictului. Partidul Congresului din India a reproșat Marii Britanii de a fi tîrît țara în război fără ca reprezentanții acesteia să fi fost consultați.

În Africa de Nord și orientul Apropiat războiul a reactivat mișcările naționaliste ai căror lideri se impun tot mai pregnant în fruntea luptei de eliberare națională. În Africa neagră apar elite capabile să impună puterilor coloniale reconsiderarea raporturilor metropolă - colonie.

În ASIA, așa cum s-a menționat, procesul de eliberare materială s-a consolidat. În India în timpul conflictului mondial s-au format două curente: cel al lui Gandhi, favorabil unei colaborări cu Japonia în schimbul proclamării imediate a independenței; cel care avea în fruntea sa pe Nehru, partizan al luptei anti-japoneze și al amînării chestiunii independenței pînă după sfîrșitul războiului.

În noiembrie 1945, în India au avut loc alegeri care au divizat lumea politică însă acestea n-au afectat lupta antibritanică . În aceste condiții guvernul de la Londra a dat publicității, după conferința de la Simla (iulie 1945), o declarație în care se precizau condițiile trecerii Indiei de la situația de colonie la cea de dominion. Un moment semnificativ privind viitorul Indiei l-a reprezentat declarația făcută de J. Nehru în Adunarea Constituantă rezultată în urma alegerii din iunie 1946, prin care a subliniat necesitatea

independenței pentru India. La 3 iulie 1947 parlamentul englez a votat Actul de independență pentru India.

La 15 august India și Pakistanul au fost declarate două state independente în cadrul Commonwealth-ului. În 1948 s-a publicat proiectul de Constituție ce va fi votat în anul următor. Adunarea Constituantă a hotărât ca India să rămână în cadrul Imperiului Britanic. primul președinte al Indiei a fost Sri Rajendra Prasad. Unul din obiectivele cele mai importante ale noului stat independent a fost înlăturarea dominației străine din unele teritorii indiene (3;327). Astfel printr-un acord cu Franța semnat la 28 mai 1956 au reintrat în componența statului Indian Pondicherry, Karikal, Jenan și Mahe. Deși Portugalia s-a opus, în cele din urmă teritoriile: Goa, Daman și Dea au fost eliberate.

Populația musulmană din fosta colonie India s-a constituit în într-un stat nou Pakistanul (14 august 1947). După separarea de Uniunea Indiană evoluția Pakistanului a fost contradictorie și complexă. După mai mulți ani de frământări politice interne s-a reușit adoptarea unei Constituții (2 martie 1956) care a pus bazele unui stat musulman federativ în frunte cu generalul Iskander Mîrza. Pe fondul luptei pentru autonomia Bengalului și a intervenției Indiei în dispută se ajunge la războiul de 13 zile în urma căruia pe harta Asiei mai apărea la 16 decembrie 1971 un stat independent - Republica Populară Bangladesh -.

În Asia de Sud, Marea Britanie a încercat să rezolve problemele cerute de populațiile aflate sub dominația ei dar fără să meagră pînă la capăt. Deși în decembrie 1946 guvernul britanic a reușit să impună un statut de autonomie Birmaniei, elitele politice din această țară continuă lupta și la 17 octombrie 1947 acesta este obligat să recunoască independența noului stat: Republica Uniuni Birmane. Acest fapt agită spiritele în Ceylon care repune în discuție planul Sanslbury din 1945, care introducea, de fapt, Constituția Britanică în insulă. Pentru a evita tensiunile Londra a proclamat autoguverenarea completă (dec.1947) pentru Ceylon în cadrul Commonwealth-ului. Datorită resurselor materiale pe care Malaezia le deținea, (staniu, cauciuc) guvernul britanic a făcut tot ce-a fost posibil pentru a-și menține controlul în această țară. Astfel, de abia în anul 1957 a luat naștere, în urma unui lung conflict dintre naționaliști și administrația britanică, federația Malaeziei. Un an mai târziu Singapore obține autonomia.

Mai greu s-a obținut independența Indoneziei. După capitularea Japoniei, șeful partidului național din Indonezia a proclamat independența țării (17 august 1945). Preocupată de a-și menține interesele în arhipelag, Olanda a organizat două "operațiuni de poliție" împotriva tinerei republici (3;136). Prin acordurile din 16 noiembrie 1946 olandezii au recunoscut noul regim din insule (Jara și Sumatra) și au admis constituire Statelor Unite ale Indoneziei, asociate Olandei. Nemulțumită de regimul din țară, Olanda va interveni succesiv în Jara și Sumatra (iulie 1947 și ianuarie 1948). Intervenția

ONU dar și a celor două superputeri URSS și SUA obligă Olanda să accepte în decembrie 1949 independența Statelor Unite ale Indoneziei (4;530) .

Statele din Indochina și-au obținut independența în urma unor războaie dure și de lungă durată. La Hanoi, pe 2 septembrie 1945, a fost proclamată - Republica Democratică Vietnam. Un guvern sub președenția lui Ho-Si-Min, sub protecție americană îl silește pe împăratul Bao Dai să abdice. Peste puțin timp englezii au ocupat sudul țării, iar trupele generalului Chiang Kai Shi - nordul. Franța intervine și ea și propune o soluție politică crearea unui stat alcătuit din Cochiachina, Cambodgia și Laosul sub suveranitate franceză. Guvernul Vietmin-ului nu acceptă compromisul, decid independența. Se declanșază un război de decolonizare. Francezii dețineau orașele și cea mai mare parte a regiunilor vitale ale țării. Vietnamul duce un război de guerilă obținând în cele din urmă, controlul asupra unor importante regiuni (5;40).

Franța a căutat să găsească o personalitate non comunistă în Vietnam capabilă să atragă în jurul ei majoritatea populației și care să accepte "Compromisul". Acesta s-a găsit în persoana fostului împărat Bao Dai. Prin acordurile de la d' Along Franța acorda independența (5 iunie 1948). Acordurile similare s-au semnat și cu Laosul și Combodgia, recunoscute ca asociate (4;532).

Începând cu 1950, conflictul s-a internaționalizat. China intervine în ajutorul guvernului vietnamez. Acesta declanșează operațiuni ofensive de mare amploare. În 1952 generalul Giap înfrânge trupele franceze din Tonkin, Annam și Lass. În aprilie 1953 este încercuită delta Tankineză. Trupele franceze, chiar și cu ajutorul acordat de SUA, nu pot rezista. Înfrângerea și dezintegrarea " Uniunii Franceze" din Indochina nu poate fi evitată. Acordurile semnate în iulie 1954 la Geneva de președintele Consiliului Pierre Mendes France pun capăt războiului.

Vietnamul a fost împărțit în două state: la Nord de paralela de 17 " Republica Democratică Vietnam; la sud un guvern prooccidental condus de Ngo - Dinh Diens. Au fost prevăzute alegeri pentru 1956 care să permită populației să se pronunțe în legătură cu unificarea țării. Laosul și Combodgia au devenit independente. În anii următori, începând cu 1957 între cele două Vietnam-uri ca și în Laos și Cambodgia a început un război civil între comuniști susținuți de URSS și naționaliști prooccidentali.

Cînd au debarcat în insula Luzon, în ianuarie 1945, trupele americane au găsit vaste teritorii eliberate de sub ocupația japoneză, de forțele filipineze. țara era scindată în două curente: comunist și naționalist. După ce Congresul SUA a stabilit relații economice și a proclamat independența Filipinelor (aprilie 1946) parlamentul dominat de liberali a proclamat independența alegînd în fruntea statului pe Manuel Roxas. Forțele controlate de comuniști și nemulțumite de tratamentul acordat țării de către SUA (tratament egal cu al filipinezilor în exploatare a resurselor, baze militare pe timp de 9 ani, etc.) au declanșat lupte împotriva guvernului. Acesta a

desfășurat, cu succes o ofensivă “Operația celor patru trandafiri” care s-a încheiat în 1953 cu înfrîngerea comuniștilor.

În AFRICA prăbușirea sistemului colonial a îmbrăcat forme diferite și s-a caracterizat prin complexitate. Egiptul după înfrîngerea forțelor a cunoscut creștere furtunoasă a luptei pentru cucerirea independenței. Conducerea luptei o avea Frontul Național. În perioada 1945 - 1951 au avut loc ample demonstrații împotriva englezilor.

Tensiunile au crescut considerabil în timpul războiului israelian (mai 1948 - februarie 1949) când au loc mari manifestații care au continuat și ulterior. În aceste condiții parlamentul egiptean a pus în discuție la 8 octombrie 1951 clauzele Tratatului din 1936 și acordurile din 1899 privind condominiumul asupra Sudanului.

Această acțiune a declanșat o veritabilă criză. Anglia a declarat că refuză să ia în considerare o denunțare unilaterală a acordurilor și a trimis întăriri în Egipt. SUA, Franța, Anglia și Turcia au propus crearea unei forțe comune pentru apărarea Suezului. Egiptul a refuzat planul și situația părea fără ieșire (4;513). Egiptul a denunțat pe 15 octombrie 1951 tratatul din 1936 și acordurile din 1899 iar Faruk s-a intitulat rege al Egiptului și al Libanului. Anglia a intervenit în forță. Proteste și ciocniri de stradă care au culminat cu o luptă înverșunată desfășurată la Ismailia (25 ian 1952) soldată cu morți și răniți. Regele Faruk a încercat să tempereze situația demitînd guvernul. Încercările următoarelor șase guverne de a “normaliza” situația au eșuat.

În aceste împrejurări organizația “Ofițerii liberi” au dat o lovitură de stat (26 iulie 1952) și au preluat puterea. La 18 iunie a fost abolită monarhia și s-a proclamat republica în frunte cu generalul Mahomed Naguib, însă adevărata conducere o avea Gamal Abdel Nasser. La 19 octombrie 1954 s-a semnat acordul egipteano-englez prin care se anula Tratatul din 1936 și se proclama retragerea forțelor britanice pînă în 1956.

După eliberarea Tunisiei de sub ocupația trupelor italo-germane Franța încercat să o readucă la statutul anterior cedînd doar la unele reforme minore. În această situație la începutul anului 1952 s-a declanșat o puternică grevă generală cu caracter insurecțional. În fața rezistenței tunisiene Franța a semnat un acord cu guvernul tunisian prin care i se acordă autonomie, Parisul exercitînd în continuare controlul asupra problemelor apărării naționale și a politicii externe. Populația n-a fost mulțumită cu oferta Franței și demonstrațiile au continuat. În urma unor noi tratative cu Parisul la 20 martie 1956 s-a semnat protocolul cu privire la independența Tunisiei. Tratatul din 1881 și 1883 privind protectoratul francez asupra țării au fost anulate Tunisia devenind un stat independent. La 12 noiembrie același an Tunisia a fost primită în ONU.

În Maroc lupta pentru eliberare națională s-a declanșat încă din perioada ocupației hitleriste când patrioții marocani au luptat cot la cot cu francezii împotriva Axei. Însă când Partidul Independenței din Maroc a cerut la

11 ianuarie 1944 lichidarea protectoratului francez, instaurarea unei monarhii constituționale și intrarea țării în ONU, francezii au declanșat represiunea.

În aprilie 1951 s-a creat Frontul Național Marocan, care a condus la amplificarea luptei anticoloniale. Rezidentul Francez în Maroc a luat măsuri energice. A detronat pe regele Mahomed al V lea exilându-l și a dizolvat guvernul înlocuindu-l cu unul docil. Lupta împotriva francezilor a continuat și Parisul a fost obligat să încheie la 2 noiembrie 1955 unele acorduri cu Marocul pe baza formulei “ independentă în interdependență”. Tratatul ulterior a condus la semnarea declarației de independență a Marocului (2 martie 1956). Peste câteva săptămâni Spania a fost nevoită să recunoască și ea independența Marocului.

La 1 ianuarie 1957 orașul Tanger a fost inclus în componența Marocului, încheindu-se lupta pentru independență și unificare.

În Algeria, lupta de eliberare națională a cunoscut o intensificare după 1942 când 56 de naționaliști algerieni în frunte cu Ferhat Albas au publicat Manifestul poporului algerian prin care se cerea lichidarea regimului colonial. Instalarea la Alger a Comitetului Francez de Eliberare Națională condus de generalul Ch. de Gaulle au spulberat iluziile algerienilor. Guvernul provizoriu francez a promis și s-a angajat la o serie de reforme cu caracter limitat (1944), însă algerienii doreau reforme radicale. În primăvara anului 1945 manifestațiile antifranceze și naționaliste au căpătat caracterul unor revolte armate. Franța a intervenit și pînă la 12 mai acestea au fost înăbușite cu pierderi grele din partea algerienilor.

În primăvara anului 1946 lupta s-a intensificat prin crearea “Uniunii Democratice a Manifestului Algerian” și a “Mișcării pentru Triunful Libertăților Democratice”, care s-au angajat plenar în obținerea independenței. Constituția adoptată în toamna anului 1946, potrivit căreia Algeria rămînea unitate administrativă a Uniunii Franceze, iar puterea aparținea guvernatorului francez, a nemulțumit și mai tare populația. În decembrie 1947 în munții Kabyliei și Aures s-au constituit primele grupe de rezistență armată. La 10 octombrie 1954 s-a creat Frontul de Eliberare Națională condus de un Consiliu Național al Revoluției Algeriene. Răscoala armată se transformă în război de eliberare națională. În toamna anului 1955 ia ființă Armata de Eliberare Națională care va număra, un an mai tîrziu, peste 60.000 de oameni și va controla circa o treime din teritoriul algerian.

Eșuarea forțelor franceze în acțiunea declanșată în toamna anului 1957 va produce o criză politică în Franța și deteriorează poziția internațională a statului. Incapacitatea elitei publice franceze de a soluționa conflictul va produce paralizia instituțiilor, căderea celei de-a IVa Republici Franceze (13 mai 1958) și riscul unui război civil în Franța (3;317). În această situație generalul de Gaulle revine în viața politică. După victoria în alegeri gaullistilor, el este ales președinte al celei de-a V a Republici. Sarcina sa principală a fost de a pune capăt conflictelor din Algeria. În septembrie 1959 generalul de Gaulle recunoaște Algeriei dreptul la autodeterminare iar în

iunie anul viitor s-a pronunțat pentru deschiderea tratatelor cu guvernul provizoriu al Republicii Algeria.

Primele negocieri au eșuat. Deteriorarea poziției internaționale a Franței ca și intensificarea luptei desfășurate de A.E.N. au determinat Parisul să reia negocierile la 20 mai 1961. La 18 martie 1962 Algeriei i s-a recunoscut independența. La 8 octombrie 1962 tînăra republică a devenit membră a ONU.

2. LUMEA A TREIA ÎN ANII RĂZBOIULUI RECE

Începînd cu epoca războiului rece țările care și-au căpătat independența după primul și cel de-al doilea război mondial, își fac tot mai simțită prezența pe scena vieții internaționale. Preocupate de a trece de la independență politică la cea economică și la dezvoltare autonomă statele scăpate de dominația colonială s-au organizat în grupuri de solidaritate. Încă din primăvara anului 1947 o conferință a națiunilor asiatice întrunită la inițiativa Indiei a dezbătut problemele subdezvoltării și consecințele decolonizării din aproximativ 25 de țări. Numeroși oratori au acuzat occidentul și au denunțat pericolele unui ajutor economic care riscă să înlocuiască fosta dominație prin imperialismul dolarului (3;410)

Intervenția Olandei în Indonezia a declanșat nu numai un val de proteste ci și organizarea unei Conferințe Internaționale la New Delhi (ianuarie 1949) care a condamnat politica de o presiune colonială. În aceea epocă, la ONU țările recent eliberate au alcătuit un bloc compact denumit inițial afroasiatic în care își coordonau poziția față de problemele luate în dezbateri de formul mondial.

Coordonarea și colaborarea țărilor afroasiatice în problemele majore cu care erau implicate au condus la organizarea unei importante Conferințe internaționale care s-a desfășurat în Capitala Indoneziei Bandaung, (18 - 25 aprilie 1955). Au participat 29 de națiuni, reprezentînd mai mult de jumătate din populația globului dar cu numai 8% din bogățiile acestuia. Rezoluția finală a Conferinței afirmă dreptul popoarelor de a dispune de ele însele, suveranitatea și egalitatea între toate națiunile, refuzul ingerinței în treburile interne ale altor state. Ea cerea în mod hotărît reglementarea, pe cale pașnică, a tuturor conflictelor, dezarmarea, interzicerea armelor de nimicire în masă. Comunicatul final al Conferinței afirmă ca țările semnatare s-au pus de acord pentru a declara colonialismul, sub toate manifestările sale, un rău căruia trebuie să i se pună capăt rapid, că problema popoarelor supuse asupririi străine, dominării și exploatării constituie o negare a drepturilor fundamentale ale omului, este contrară Chartei Națiunilor Unite și împiedică realizarea păcii și cooperării mondiale (3;412).

Conferința a avut un imens impact psihologic asupra lumii. Ea a determinat apariția iluziei că în luarea marilor decizii internaționale Lumea a

Treia va avea propriul cuvânt și că în raport cu cele două superputeri care se confruntau în timpul războiului rece ea va putea să aibă propria cale. Astfel se va naște Mișcarea de nealinieră.

După mai multe întâlniri premergătoare în zilele de 1 - 6 septembrie 1961 la Belgrad s-a desfășurat Conferința care a pus bazele Mișcării de nealinieră. La inițiativa lui I.B.Tito, Nasser și Nerhu au participat 25 de state de pe continentul african, asiatic și America Latină. Au fost adoptate poziții comune cu privire la securitatea internațională și la condițiile de menținere a păcii. Tema nealinierii a respins logica războiului rece.

După această dată, țările nealinierte, deși n-au putut să-și creeze o adevărată unitate datorită divergențelor ideologice și nu numai, au fost capabile să genereze organizații și instituții regionale adeseori dinamice. În Asia cele mai cunoscute sunt ASEAN (Asociația Națională Asiei de Sud-Est) și CEAE (Comisia Economică pentru Asia și Extremul Orient). În Africa pe lângă OUA (Organizația Unității Africane) mai funcționează UVAC (Uniunea Vamală a Africii Centrale) CEAV (Comunitatea Economică a Africii de Vest) etc. Pe continentul latino-american pe lângă OSA (Organizația Statelor Americane) mai funcționează și o serie de asociații regionale: PCCA (Piața Comună Centro-Americană); SELA (Sistemul Economic Latino American) etc.

O problemă care a frământat "inteligentele" din lumea postcolonială a fost și aceea a regimului politic intern pe care trebuia să îl adopte. Multe din ele au fost tentate să adopte sisteme politice derivate de la vechii stăpâni imperiali sau de la cea care i-au cucerit. Alte state au fost înclinate să-și însușească modelul sovietic. Așada, teoretic, lumea postcolonială era dominată de ceea ce păreau a fi republici parlamentare cu alegeri contestate plus o minoritate de republici de democrație populară sub conducerea unui singur partid. În practică asemenea etichete indicau cel mult unde doreau aceste state să se situeze pe plan internațional. În general, erau la fel de nerealiste ca și constituțiile oficiale ale republicilor din America Latină și din același motiv în cele mai multe cazuri erau lipsite de condițiile materiale și politice necesare pentru susținerea lor (6;403)

În realitate, preponderența regimurilor militare și autoritare a fost o trăsătură comună a statelor Lumii a Treia indiferent de afilierea lor politică sau constituțională. Condițiile pentru o intervenție militară în aceste state au fost întotdeauna prezente și favorabile datorită existenței unor guverne instabile, incapabile, corupției și a unor stări de haos și sărăcie. Lumea a Treia s-a confruntat cu un fenomen căruia n-a putut, în perioada războiului rece, să-i facă față: subdezvoltarea economică și socială. Populația acestor țări, în majoritatea ei trăia în mediul rural și era strâns legată de agricultură. Reforma agrară n-a adus rezultatele scontate în țările recent eliberate. Eric Hobsbamm ajunge la concluzia că "Niciodată nu au fost probabil mai multe reforme în istoria omenirii decât după sfârșitul celui de-al doilea război mondial, căci reforma intra în platforma tuturor partidelor din spectrul politic".

Între 1945 și 1950, aproape jumătate din masa umană trăia în țări în care se făcea un anumit fel de reformă agrară de tip comunist în Europa răsăriteană și după 1949, în China, ca o consecință a decolonizării din fostul imperiu britanic (6;412). Producția agricolă a scăzut brusc după asemenea reforme și n-au putut să rezolve problemele grele ale economiei așa cum s-au așteptat unii oameni politici.

Explozia demografică care a caracterizat lumea a Treia s-a aflat și ea la originea dezechilibrelor. Ritmul de creștere demografică a țărilor în curs de dezvoltare a antrenat o dublare a populației în mai puțin de treizeci de ani în timp ce înainte au fost necesare patru secole pentru a se realiza o astfel de creștere.

Nu mai puțin vinovate de starea de înapoiere a Lumii a Treia au fost și dezechilibrele structurale ale economiei care s-au tradus prin "dualism" și "dezarticulare" care le agravează efectele. Dualismul este dat de coexistența formelor moderne cu cele arhaice în economie, iar "dezarticularea" este generată de insuficiența sau uneori inexistența relațiilor care să pună în corelare diferite sectoare din economia națională. Acestea s-au manifestat și datorită eșecurilor suferite de unele țări în politica lor de industrializare. Pentru o serie de analiști care s-au ocupat cu studiul lumii postcoloniale sub dezvoltarea "ar fi în mod esențial rezultatul unei inserții nefavorabile a economiilor Lumii a Treia într-o rețea planetară de schimburi bazate pe inegalitate și generatoare de dependențe aflate în contradicție cu exigențele dezvoltării". (3;429)

Acest lucru s-ar datora deschiderii mai mari a acestor țări către exterior decât țările industrializate. Valoarea absolută a importurilor este mai mare decât a exporturilor și acest fapt conduce la apariția unor mari deficite comerciale. Dacă în 1963 Lumea a Treia avea un deficit de 4,5 miliarde de dolari, în 1970, în mai puțin de un deceniu, acesta a ajuns la 37 miliarde dolari. Dezechilibrele integrării internaționale a lumii postcoloniale au fost amplificate în plan financiar, fie că este vorba de investiții directe sau de credite internaționale. Țările în curs de dezvoltare au primit, în cursul anilor '70, un sfert din stocul mondial al investițiilor directe în străinătate, însă propriile lor capitaluri nu controlează decât 5% din acest stoc, iar propriile lor plasamente nu reprezintă adeseori decât simple rețele ale firmelor multinaționale ale economiilor dominante. Acestea au investit în aceste țări pentru a prelua controlul serviciilor publice rentabile (telefoanele de exemplu) fie pentru a-și procura în condiții avantajoase materiile prime indispensabile activității lor. Urmărind propriul avantaj ele repatriază adeseori pe termen mediu și scurt profituri mai mari decât sumele investite ceea ce conduce la noi prevalări asupra economiilor în curs de dezvoltare.

Lipsa ajutorului financiar a obligat Lumea a Treia să recurgă la credite internaționale cu dobânzi și condiții politice sau economice ce nu le-au ajutat prea mult în depășirea subdezvoltării. Crizele economice care au zguduit lumea după anii '70 au agravat starea Lumii a Treia. Unele din aceste țări au

făcut față șocurilor crizei, altele nu. Pînă în 1980, recurgerea la un credit internațional abundent alimentat a permis pentru numeroase state în curs de dezvoltare să amortizeze efectele crizelor. Condiția Lumii a Treia s-a înrăutățit net în decursul anilor '80, în special ca urmare a excesului de datorii care a determinat pe creditori să-și impună în fața debitorilor (țările subdezvoltate) politici de ajustare structurală. Acestea în loc să o favorizeze aruncă economia lor într-o gravă recesiune înainte de a genera fragila reînoire.

BIBLIOGRAFIE

Eric Hobsbawm, *Secolul extremelor*, traducere Anca Irina Ionescu, București, 1998.

Prof. univ.dr. Zorin Zamfir, *Istoria universală contemporană*, vol.2, 1999.

Pierre Milza, Serge Berstein, *Istoria secolului XX, Lumea între război și pace*; vol.2,(1945 -1973). București, 1998.

J.B.Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 a nos jours*, Cinquième édition, Paris, 1971.

Raymond Cartier, *Histoire Mondiale de l'après guerre*, tome second, 1953 - 1969, Paris, f.a.

Alexandru Vianu, Constantin Buse, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații internaționale în acte și documente* vol.II (1939 - 1945), București, 1976.

LUMEA OCCIDENTALĂ DUPĂ 1945

Sfârșitul celei de-a doua conflagrație mondială a adus cu sine nu numai pacea ci și un lung șir de schimbări în viața economică, socială, politică și spirituală care vor face ca lumea de după război să nu mai semene cu cea de dinainte. Marile puteri europene, spre deosebire de SUA, au ieșit din această uriașă încercare serios afectate. Germania, Italia și Japonia înfrânte în război, ruinate economic nu mai reprezentau aproape nimic în ecuația de putere. Franța și Anglia au devenit puteri de categoria a doua și erau neputincioase în efortul de reechilibrare a raportului de putere pe continentul european având în vedere că URSS a ieșit victorioasă și relativ întărită din conflagrația mondială. Intervenția SUA pe continentul european a constituit o imperioasă necesitate. Civilizația euro-atlantică nu era numai o comunitate de valori spirituale și culturale ci va deveni în scurt timp un sumum economic, politic și militar.

I. RECONSTRUCȚIE ECONOMICĂ ȘI EVOLUȚIA SA POSTBELICĂ.

1.1. O NOUĂ ORDINE ECONOMICĂ MONDIALĂ

Economia și finanțele apăreau la sfârșitul războiului complet dezorganizate. Distrugerile de tot felul au antrenat în mod incontestabil o paralizie a activității economice. Într-o Europă distrusă, învingătorii și învinșii în egală măsură trebuiau să-și reconstruiască economiile, să-și restabilească soliditatea monedelor distruse de inflație și să-și restabilească fluxurile financiare și comerciale –

Europa a suferit un recul puternic în economia mondială. Nu mai este un pol dominant al comerțului mondial (în 1947 mai reprezenta doar 37%, față de 46% cât era ponderea în anul 1937), moneda forte - lira - care domina economia antebelică nu mai reprezenta aproape nimic în raport cu dolarul. Japonia, ocupată de SUA ("proconsulatul" generalului Mac Arthur) nu mai conta industrial în primii ani de după război pentru piața asiatică. Economia URSS nu a fost capabilă să joace un rol similar celui politico-militar în zonă datorită structurii ei.

Singura economie care a ieșit întărită din război a fost cea americană. SUA concentrau la sfârșitul conflagrației o forță productivă care reprezenta jumătate din capacitatea mondială. Dolarul domina piața mondială deoarece reprezenta două-treimi din stocul monetar internațional. (1;9)

Pentru a se ieși din dezordinea economică generată de război trebuiau puse la punct instituții capabile să restabilească ordinea economică. Aceasta a fost făcută sub presiunea SUA, URSS neputând, din dogmatism, să-și dea acordul la o reconstrucție conformă cu canoanele liberalismului.

Sistemul Monetar Internațional (SMI) definit, în iulie 1944, la Bretton Woods statua următoarele principii: libertatea în materie de navigație și tranzacții internaționale și liberul acces la sursele de materii prime. Din

această perspectivă se preconiza întoarcerea cât mai rapidă la libera convertibilitate a tuturor monedelor între ele și față de dolar, deviză cheie a noului sistem.

Pentru a gira noul sistem și a se veghea la respectarea regulilor stabilite la Bretton Woods s-a creat un Fond Monetar Internațional (FMI) prin cotizarea tuturor țărilor semnatare în raport cu importanța lor economică. Mărimea cotelor a determinat gradul de influență a fiecărui participant. Acest fond monetar era destinat ajutorării țărilor în dificultate cu condiția unei restabiliri rapide a echilibrului lor structural printr-o gestiune sănătoasă.

Al doilea pilon al liberalizării relațiilor economice l-a constituit Acordul General pentru Tarife și Comerț (GATT) semnat la Geneva în anul 1947 de 23 de țări. Acesta preconiza renunțarea la pârghiile vamale protecționiste și respectul reciprocității avantajelor constituite după principiul deja vechi al clauzei națiunii celei mai favorizate.

Alte organisme care au condus la apariția noii ordini economice au apărut sub egida sau în strânsă colaborare cu ONU. Organismul Națiunilor Unite pentru Reconstrucție și Asistență (UNRRA) a acordat în peste un miliard de dolari și peste 20 milioane tone produse de primă necesitate populațiilor sinistrate. România a beneficiat de un asemenea ajutor în urma secetei din 1946. Sub egida ONU a fost creat și funcționează Consiliul Economic și Social (ECOSOC) care în legătură cu mai multe organisme specializate are drept scop să promoveze dezvoltarea economică și socială.

În această ordine economică apare un actor central în sistemul relațiilor internaționale: Marile întreprinderi care prin cifra de afaceri, prin masa capitalurilor se manifestă ca centre de putere ce influențează de o manieră decisivă investițiile, producția, viața socială și uneori deciziile politice nu numai în țara de origine ci și în afara ei. Domnia societăților multinaționale se anunță încă din anii '50.

Noua ordine economică va avea ca protagonist și principal agent SUA. Era singurul stat care a ieșit din război mai bogat decât intrase. Venitul național a crescut de peste două ori. Capitalurile investite în afară au adus SUA dividende care au făcut balanța lor de conturi puternic excedentară. Ajutorul pe care SUA îl putea da Europei a fost indispensabil pentru refacerea economiei mondiale. Industria americană servește lumii drept model prin prețuri de revenire scăzute, grație unei productivități mai mari de patru ori ca în Europa. SUA a intrat către 1950 într-o eră a producției de masă a bunurilor de consum prin industria automobilului și altor produse electrocasnice și electrice.

1.2 RECONSTRUCȚIA ECONOMICĂ

Favorizată de înnoirea sistemelor de producție, susținută prin eforturile unei mâini de lucru diminuate de război însă puternic mobilizate în serviciul unei cereri uriașe și stimulată de o manieră decisivă în Europa de ajutorul

american reconstrucția s-a îmfăptuit mai rapid decât ar fi lăsat să se întrevadă situația dezastruoasă de după 1945. Totuși ea s-a realizat diferit, funcție de potențialul economic și politica adaptată de un stat sau altul.

În tabăra învingătorilor, SUA au reușit reconversia economiei lor dar cu prețul unei ușoare slăbiri a creșterii economice între 1946-1949. URSS și-a refăcut infrastructura până în 1948 și cu ajutorul uriașelor prevalări din economia statelor învinse sau "aliat" (2;126), însă va trebui să aștepte până în anul 1952 pentru a se atinge din nou nivelul antebelic în economie.

Reconstrucția Europei s-a făcut cu un maxim ajutor american. De fapt acesta n-a încetat după terminarea războiului. țările europene au continuat să obțină credite, condiționat de la SUA. În august 1945 Marea Britanie a luat un împrumut de 3,75 miliarde dolari cu condiția să renunțe la sistemul imperial de preferințe și să restabilească convertibilitatea lirei sterline. Franța a obținut 2 iar Italia 1,75 miliarde cu condiția de a importa și proiecta anual numeroase filme americane cu scop politic și comercial. Politic deoarece se propaga ideologia și modul de viață american în rândurile unor societăți care ar fi trebuit să fie influențate de socialism. Tot SUA au furnizat în Germania controlată de Aliați gratuit materii prime și alte bunuri pentru relansarea economică. Lucru posibil după fuziunile economice dintre zonele de ocupație engleză și americană ("bi-zonia") la 1 ianuarie 1947.

Odată cu votul Congresului în favoarea creditelor destinate Greciei și Turciei, căzute pradă subversiunii comuniste, rațiunile politice ale ajutorului american au trecut pe primul plan. La 12 martie 1947 președintele american Truman afirma: "Semințele regimurilor totalitare sunt hrănite de mizerie și lipsuri. Ele cresc și se înmulțesc în solul arid al sărăciei și dezordinii. Ele își ating maxima dezvoltare atunci când speranța poporului într-o viață mai bună s-a stins. Această speranță, trebuie ca noi să o mai întreținem în viață" (3;67). În acest context puțin după înlăturarea miniștrilor comuniști din guvernele italian și francez (mai 1947) a fost lansat planul Marshall.

Într-un discurs ținut, la 5 iunie, la Universitatea Harvard, secretarul de stat George C. Marshall constata că dislocarea structurilor economice ale Europei de război a fost totală și sunt amenințate bazele civilizației moderne. Europa are nevoie de un ajutor exterior substanțial fără de care ea va cunoaște o deteriorare economică, socială și politică extrem de gravă (4;185). Propunerea de ajutorare a vizat întreaga Europă însă a fost respinsă de URSS pe motiv că aduce atingere suveranității naționale. La presiunea Moscovei țările satelit au făcut același lucru. Însă 16 țări din Europa Occidentală în timpul celei de-a doua Conferințe de la Paris (12-15 iulie) au decis să-i dea curs și au constituit "Organizația Europeană de Cooperare Economică" (OECE). Aceasta va lua naștere oficial pe 16 aprilie 1948 cu scopul repartizării planului Marshall. Derulat pe o perioadă de peste trei ani acesta va fi de peste 10 miliarde de dolari principalii beneficiari fiind Marea Britanie- 26%, Franța- 20%, Germania de Vest- 11% și Italia- 10%. Organizația Europeană pentru Cooperare Economică va facilita în mare

măsură schimburile lor comerciale și finanțarea reciprocă în diferite sectoare. În anii 1969-1961 OECE se va transforma într-o "Organizație pentru Coordonare și Dezvoltare Economică (OECD) căreia i se va alătura SUA și Canada. După admiterea Japoniei (1964), Finlandei (1969) și Australiei (1971) OECD a devenit un loc de concentrare a politicilor economice ale țărilor dezvoltate din lumea capitalistă.

Țările europene după ce-au depășit criza economică din anii imediat încheierii celui de-al doilea război mondial au cunoscut o perioadă de "boom" economic. Marea Britanie în cei treisprezece ani ai guvernării conservatoare a obținut creșteri constante în producția industrială atingând indici impresionanți în raport cu anul 1938 și anume: 1951- 130%, 1958- 152%, 1964- 179%. Cu toate acestea ea n-a reușit să-și mențină locul 2 în ierarhia mondială pe care l-a cedat la începutul anilor '60 Germaniei (5;122).

Franța a încheiat reconstrucția economică în jurul anului 1950. Această rapidă reconstrucție a lăsat să subziste grave dezechilibre sociale și financiare care vor afecta mult timp economia franceză. Germania de sub ocupația Aliatilor a cunoscut o redresare economică rapidă după ce la 20 iunie 1948 a fost înfăptuită reforma monetară ca urmare a planului Marshall. De altfel până la finele lui septembrie 1951, Germania Occidentală a primit alocații americane de stat de circa 9 miliarde de dolari. Ca urmare, în anul 1956 volumul producției industriale s-a dublat față de 1950, iar în 1962 s-a triplat. Statisticienii perioadei au constatat că în anul 1962 R.F. Germania se înscria pe locul doi în clasamentul marilor puteri industriale (5;147).

În Japonia la finele războiului, activitatea economică, urmare a pierderilor, era aproape nulă. La sfârșitul anului 1945 producția industrială niponă reprezenta doar 13,4% în raport cu cea a anului 1939. În țară erau aproximativ 10 milioane de șomeri iar venitul național era de doar 17 dolari. Ajutorul american a fost nesemnificativ astfel că până în 1947 producția industrială era refăcută doar în proporție de 30%. În martie 1945, sub supravegherea americană a avut loc reforma monetară, iar la 21 octombrie 1946 reforma agrară care a lărgit relațiile marfă-bani, a dus la creșterea cererii de mărfuri industriale și a stimulat producția economică. După anul 1950, Japonia s-a înscris cu ritmurile cele mai înalte de dezvoltare economică din lume, (între 5-12%). În perioada 1953-1968 producția industrială a crescut cu 21% iar exportul cu 32%. Acest lucru a făcut ca Japonia să ocupe primul loc în lume la construcția de nave, aparatură electronică și mașini.

1.3 ECONOMIA ÎNTRE CREȘTERE ȘI CRIZĂ.

Din anii '50 până la mijlocul deceniului opt economia mondială a cunoscut o creștere puternică și regulată, încetinită în câteva rânduri de scurte recesiuni. Acest ritm a permis ca producția să se dubleze în numai 30 de ani. Această creștere a fost determinată de o serie de factori cum ar fi: un

avânt demografic atât cantitativ dar mai ales calitativ; un enorm efort de investiție (între 16,9% Marea Britanie, până la 29,9% Japonia); liberalizarea schimburilor comerciale și financiare și intervenția moderată a statului în viața economică.

Lunga perioadă de creștere economică s-a caracterizat printr-o regularitate excepțională. Societățile dezvoltate s-au obișnuit să dispună în fiecare an de o cantitate de bunuri și servicii superioare acelor din anul precedent. Ele au intrat într-o epocă a abundenței, din moment ce în 30 de ani (1950-1980) țările capitaliste industrializate au oferit cetățenilor lor mai mult decât o dublare a produsului anual pe cap de locuitor: 3841 dolari în 1959, 9684 de dolari în 1980, deci o creștere de 5845 de dolari (1;200). Dincolo de această creștere generală se poate observa că au existat și unele particularități ale principalelor state industrializate.

Statele Unite ale Americii au avut o creștere economică moderată și neuniformă în raport cu țările din OECD. Ritmul de creștere al economiei americane s-a situat sub cel mediu al țărilor OECD, care a fost în jur de 5% pe an între 1950-1973. Acest fapt s-a datorat și plasamentului foarte mare de capital în afara pieței americane. În 20 de ani SUA au investit 115 miliarde de dolari în străinătate și a asigurat între două treimi și trei sferturi din producția mondială a majorității bunurilor industriale. În două decenii PNB american a crescut de 2,3 ori iar în 1971 a depășit cifra de 1000 miliarde de dolari deci jumătate din PNB cumulate ale țărilor OECD.

Economia britanică care a fost pionieră a primei revoluții industriale a apărut incapabilă să țină ritmul impus de celelalte economii ale lumii libere. Volumul muncii depuse și al capitalurilor investite au fost punctele slabe care n-au putut fi contracarate prin politicile economice ale guvernelor. Expresia acestei căderi din "top" a fost reculul dramatic al exporturilor britanice. În anul 1948 Marea Britanie reprezenta 11% în comerțul mondial pentru ca în 1972 să ajungă la doar 5,9%.

Prin puternica lor dezvoltare economiile țărilor învinse în cel de-al doilea război mondial au trecut drept "miracole" în deceniile cinci și șapte. Japonia și-a regăsit avântul industrial odată cu războiul din Coreea. Marile întreprinderi, grupate în carteluri care concentră puterea economică s-au reconstituit rapid, sprijinindu-se pe un vast sector de subantrepriză pe care îl dominau în întregime. Munca și economisirea au fost favorizate de o puternică disciplină socială care la rândul lor au fost principala sursă de investiții care absorbau până la 30% din venitul național. Un alt element favorizant a fost și nivelul foarte scăzut al cheltuielilor militare. Astfel că din 1970 Japonia a devenit a treia putere economică mondială, având o eficacitate industrială și comercială redevabilă.

Germania a beneficiat de un ajutor american substanțial dar și-a creat și o serie de atuuri decisive prin politici-economice coerente și realiste: o rețea bancară legată eficient de cea productivă o monedă competitivă și suficient de solidă pentru a atrage capitalurile străine, și o situație privilegiată în Piața

Comună. Astfel în acești ani Germania care practic la sfârșitul războiului dispăruse din exporturile mondiale (1,4% în 1948) a ajuns să tatoneze în 1972 SUA (11,2%) și să își impună moneda națională (Deutsche marck) ca una din valutele esențiale ale S.I.M.*

Franța și Italia cunosc în această perioadă creșteri substanțiale și reușesc în destule sectoare industriale să țină pasul cu ritmurile economiilor cele mai performante. De remarcat, totuși, că mecanismele care au susținut creșterea și expansiunea economică a țărilor dezvoltate au agravat în bună măsură înapoierea economică și sărăcia celei mai mari părți a regiunilor subdezvoltate. În 30 de ani creșterea producției și a veniturilor țărilor celor mai bogate a fost de 70 de ori mai mare decât a țărilor celor mai sărace. În timp ce la primele țări venitul pe cap de locuitor a crescut cu 5843 de dolari la ultimele cu doar 81 de dolari (1;208).

În a doua jumătate a anilor '60 au apărut semne premonitorii la criza care urma să vină începând cu apariția unui șomaj moderat și tendința de creștere a prețurilor în țările industrializate. Încă din 1967 SIM intră într-o fază de criză acută datorită unei puternice devalorizări a lirei sterline și a incapacității SUA de a finanța simultan războiul din Vietnam și cucerirea cosmosului. Pentru a restabili situația SUA recurge la mărirea cu de cinci ori (1971) a cantității de dolari pe piață față de necesar (10 miliarde). Aceștia au "migrat" pe piața internațională mai ales în Europa sub forma de "eurodolari". Crearea în 1969 a unui nou instrument de plăți sub forma Drepturilor Speciale de Tragere (DST) emise de FMI și sub controlul acestuia n-a reușit să îndiguiască "mareea" eurodolarilor.

Pentru a stopa acest mecanism de criză președintele R. Nixon a anunțat, pe 15 august 1971, suprimarea convertibilității dolarului în aur și instituirea unei suprataxe provizorii de 10% pe importurile americane. Negocierea ce-a urmat acestei decizii a condus la o ajustare monetară ratificată pe 18 decembrie 1971 prin acordul de la Washington. Acesta prevedea ca în timp ce dolarul era devalorizat, marca germană și yenul japonez să fie reevaluate iar francul și lira să păstreze vechea paritate; marjele de fluctuație erau autorizate de la 1 la 2,25% în plus și în minus față de noile parități. Această reformă a fost insuficientă pentru stoparea crizei. În aceste condiții în 1973, SUA decid încă o devalorizare cu 10% a dolarului însă statele din CCE nu mai recurg la negocieri și reevaluări ale principalelor monede deoarece au elaborat un mecanism al fluctuațiilor limitate cunoscut sub numele de "șarpele monetar european" (6;7). A urmat o dezordine generalizată a monedelor care anunță sfârșitul SIM instituit după cel de-al doilea război mondial.

"Primul șoc petrolier" și criza din 1975 au fost generate de nemulțumirea principalilor exportatori asupra câștigurilor. Acestea se organizează într-un cartel OPEC (Organizația țărilor exportatoare de petrol) în scopul opririi degradării veniturilor lor. Războiul arabo-israelian oferă cartelului OPEC

* Sistemul Internațional Monetar.

pretextul de a folosi petrolul ca armă politică și măresc în 4 luni prețul petrolului de 4 ori provocând un "șoc petrolier". Acest șoc declanșează efectiv un mecanism de criză printr-un dublu efect în aparență contradictoriu. Țările industriale care adaptaseră deja măsuri de austeritate pentru a stopa puseul inflaționist din 1972-1973 se văd constrânse în 1974 să reducă importurile de petrol devenit prea scump. Aceasta duce la o severă recesiune, creșterea șomajului și scăderea nivelului de trai.

Mecanismul crizei se autoîntreține. Această contracție a activității industriale mondiale a avut drept efect logic reducerea puternică a cererii de materii prime ale căror prețuri erau în scădere amputând veniturile deja modeste ale țărilor exportatoare din lumea a treia. Țările sărace au fost obligate fie să-și reducă importurile de bunuri industriale, provocând o diminuare suplimentară a cererii mondiale, fie să recurgă la datorii pentru a-și menține nivelul cumpărăturilor. De aici înainte vom avea de-a face în același timp și cu scăderea cererii și cu creșterea datoriilor.

După consumarea "șocului", prețul petrolului s-a temperat ajungând în jurul cifrei de 15 dolari/baril ceea ce-a permis "locomotivelor" economiei mondiale (SUA, Germania, Japonia) să cunoască o oarecare relansare economică. Până la cel de-al doilea "șoc petrolier" prețurile materiilor prime, în special al petrolului, au evoluat în "dinți de fierăstrău" cu creșteri dar și cu scăderi, este drept nesemnificative.

Revoluția islamică din Iran a declanșat cel de-al doilea "șoc petrolier" care a provocat o criză economică gravă deoarece a fost însoțită de o politică financiară restrictivă. Întreruperea livrărilor de petrol de către Iran a condus la dublarea prețului în numai un an. La sfârșitul lui 1980 prețul barilului era de aproximativ 32 de dolari. Acest fapt a dus la o încetinire a creșterii economice în 1980-1981 și a devenit negativ în 1982. Inflația atinge 10% ca și șomajul la același nivel de 10% din populația activă. SUA a adaptat o politică economică ultraliberală însoțită de o politică monetară restrictivă însoțită de dobânzi foarte ridicate. Acest fapt a dus la atragerea majorității capitalurilor disponibile în SUA și creșterea cursului dolarului, cu efecte asupra țărilor Lumii a Treia nevoite să-și diminueze cumpărăturile în detrimentul activităților economice. Pentru că au făcut enorm de multe datorii în anii '70 când creditul era mai ieftin șocul petrolier din 1981-1982 a pus Statele din "Lumea a Treia" într-o criză dificilă și de durată pentru că nu aveau cu ce să returneze datoriile dar nici posibilitatea de a contracta altele pentru a plăti datoriile scadente.

Așa după cum s-a anticipat, statele n-au fost afectate în același mod de efectele celor două șocuri petroliere. Țările mari producătoare de petrol devin principale beneficiare. Acestea au acumulat rezerve globale de "petro-dolari" estimate la 400 miliarde în 1981 și s-au implicat în creditul internațional, jocul reînvestirii petrodolarilor. SUA și principalele țări industrializate chiar dacă n-au mai obținut ritmuri mari au cunoscut o reală dezvoltare prin aplicarea în forță a politicilor liberale.

Reluarea creșterii economice a fost antrenată, începând cu 1983, de riguroasă relansare americană și a fost instituită de o stăpânire durabilă a inflației în țările industrializate, de o modernizare a structurilor de producție și de comunicație odată cu generalizarea revoluției informatice. După vara lui 1990 o nouă recesiune a venit să întrerupă lunga creștere a țărilor industrializate. Declanșată printr-o creștere a ratei dobânzilor în țările anglo-saxone, ea s-a generalizat ulterior în țările dezvoltate apoi în cele ale Lumii a Treia. Manifestările acestei crize au fost clasice: reculul al PNB, rată anuală mică de creștere, în principalele țări industrializate, creșterea șomajului etc. Aceasta arată că înnoirile și politicile economice lansate la nivelul anilor '80 au avut limite și carențe. Prosperitatea fără precedent a activităților financiare se bazează în realitate pe grave dezechilibre în special pe o creștere generală a datoriilor care vor duce ulterior la frânarea creșterii economice.

II. TENDINȚE ȘI EVOLUȚII POLITICE ÎN "LUMEA LIBERĂ"

2.1. VIAȚA POLITICĂ ÎN PRIMII ANI DUPĂ CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL ÎN PRINCIPALELE ȚĂRI ALE LUMII LIBERE

Dacă în țările învingătoare în cel de-al doilea război mondial mutațiile în viața politică internă și externă n-au fost spectaculoase în cele învinse ele au fost de esență. Regimurile totalitare au dispărut în Germania, Japonia, Italia și țările satelite Axei. Din păcate în Europa centrală și de sud regimurile de dictatură și autoritare de dreapta au fost substituite cu dictatura comunistă impusă de Uniunea Sovietică.

În SUA după moartea lui F.D. Roosevelt (12 aprilie 1945), Harry Truman a fost instalat președinte. De la început acesta a încercat să se prezinte în fața americanilor drept un continuator al marelui său înaintaș. În acest scop și-a prezentat programul de guvernare numit Fair Deal * cuprins în mesajul adresat Congresului, la 6 septembrie 1945, în care propune, în afara garantării folosirii integrale a forței de muncă, un lung șir de măsuri sociale pentru categoriile defavorizate. Era o poziție curajoasă într-un moment în care liberalii doreau o întoarcere rapidă și completă la liberalismul economic, dorință împărtășită și de aripa conservatoare a partidului democrat. Anii 1946-1947 au fost dificili pentru președintele Truman deoarece n-a putut să-și impună politica socială. Cu toate acestea el câștigă alegerile din 1948.

După alegeri președintele H.Truman a luat inițiativa luptei anticomuniste și împotriva expansiunii acestei ideologii. În exterior el adoptă cum am arătat, politica de "containment", în interior a ordonat o anchetă asupra loialității funcționarilor al cărui rezultat a fost "curățarea" aparatului de stat de simpatizanții ideilor socialiste. Senatorul de Wisconsin Joseph Mac Carthy a pornit o campanie pentru denunțarea unei așa zise "conspirații" comuniste în sânul departamentului de stat. Campania sa are rezultate și o veritabilă psihoză de teamă și suspiciune se dezvoltă în SUA. însuși președintele va fi

* Învoială cinstită

acuzat de extremiștii anticomuniști datorită caracterului social al politicii sale și moderației pe care o păstrează în fața acestui fenomen. Se deschide o adevărată vânătoare de vrăjitoare de la cele mai neînsemnate locuri de muncă până la Studiourile Hollywood-ului. Charles Chaplin, îngrijorat de această psihoză se autoexilează în Elveția și va denunța "maccarthysm"-ul printr-un film intitulat "Un rege la New York".

În această atmosferă moderatul președinte a luat o serie de decizii de importanță vitală în lupta SUA cu regimurile comuniste. Prin Legea din 1947 a fost înființat Consiliul Național pentru Securitate și Agenția Centrală de Informații (CIA). (7;16) Opinia publică americană se va calma odată cu alegerea ca președinte, în 1953, a lui D. Eisenhower și întoarcerea republicanilor la putere. Mai puțin autoritar și mai puțin preocupat de a apăra prioritățile prezidențiale decât predecesorul său el s-a considerat un arbitru între diferite curente și a adoptat politica "căii de mijloc".

După moartea lui Stalin, D.Eisenhower a decis să încerce o normalizare a relațiilor cu URSS. A participat la Conferința la nivel înalt de la Geneva, din iulie 1955, alături de A.Eden, Edgar Fauré, N. Bulganin și N.S. Hrusciov care a pus bazele destinderii internaționale. Politica internă dusă de Eisenhower a avut la bază doctrina "noului republicanism". Au fost rezolvate o serie de probleme dificile cum a fost problema rasială. În 1954 segregarea rasială a fost declarată ilegală. Au fost luate măsuri pentru dezvoltarea învățământului și cercetării științifice mai ales după ce URSS a lansat, în 1957, primul satelit artificial al pământului.

Marea Britanie, după câștigarea alegerilor de către laburiști și desemnarea lui C. Atlee ca prim-ministru va parcurge o perioadă de transformări în plan politic și economic pe care istoricii o vor denumi "revoluția silențioasă"(1;41) în domeniul economic ei vor proceda la toate naționalizările înscrise în programul lor: Banca Angliei și industria minieră (1946), transporturile și telecomunicațiile (1946-1947), gazul și electricitatea (1947-1948), siderurgia (1949). Statul englez a devenit astfel cel mai mare utilizator al forței de muncă deoarece controla un număr mare de sectoare cheie ale economiei.

În anii 1945-1948 guvernul C. Atlee a pus în practică și un important program de reforme sociale cum ar fi organizarea de asigurări sociale (1946) care excludea sistemul girat de stat asupra adulților. De asemenea a înființat Serviciul Național al Sănătății asigurând gratuitatea integrală a îngrijirilor medicale, un program de construcții de locuințe și amenajarea teritoriului etc.

În politica sa colonială, înțelegând schimbările produse în lume, guvernul laburist a trecut la crearea unui Commonwealth nou, o "asociație liberă a unor popoare libere" (5;121). Afectat de mișcarea de decolonizare (India își capătă independența în 1947), slăbit de costul reformelor Regatul Unit nu mai are mijloace să mai joace un rol de prim plan pe scena internațională. În condițiile înăspririi "războiului rece" Anglia aderă la Pactul Atlanticului de Nord. (4 aprilie 1949). Alegerile din 1949, deși câștigate tot de laburiști au

evidențiat o scădere de popularitate a acestora și o șubrezire a pozițiilor politice în lupta cu partidul conservator. În octombrie 1953 conservatorii preiau puterea pe care o vor păstra o perioadă lungă de timp (13 ani).

Terminarea conflictului mondial găsește Franța condusă de un guvern provizoriu prezidat de generalul Ch. de Gaulle care și-a desfășurat activitatea pe baza programului adoptat de Consiliul Național al Rezistenței. Programul prevedea printre altele: judecarea și pedepsirea trădătorilor și colaboraționiștilor, restabilirea legalității republicane, naționalizarea băncilor, îmbunătățirea condițiilor de viață etc. În politica externă Franța s-a dorit a fi la acea dată "veriga de legătură între cele două lumi"(5; 126) și milita pentru legături de alianță atât cu URSS cât și cu Marea Britanie și SUA.

În toamna anului 1945 au avut loc alegeri și un referendum la care francezii trebuiau să se pronunțe asupra elaborării unei noi Constituții. Așa cum a prevăzut și generalul de Gaulle 96% dintre alegători s-au pronunțat pentru o nouă constituție ceea ce a însemnat și nașterea celei de-a IV Republici Franceze. Partidele dominante din cea de-a III-a Republică, radicalii și moderații au fost strivite și alegerile au fost câștigate de trei partide născute din Rezistență sau reînnoite prin ea: partidul socialist, partidul comunist și Mișcarea Republicană Populară (M.R.P.).

În curând conflictul dintre partide și generalul de Gaulle va duce la demisia acestuia din urmă și la constituirea unei alianțe tripartite (socialiștii, comuniștii și MRP) ce va guverna Franța între ianuarie 1946 și mai 1947. Instituțiile create ca urmare a guvernării tripartite își încep activitatea în noiembrie 1946 încheind astfel domnia provizoratului inaugurată odată cu eliberarea. Moartea tripartidismului a fost generată de pozițiile diferite în rezolvarea unor probleme de politică internă, dar mai ales de politică externă: problemele decolonizării în Indochina și Vietnam dar mai ales izbucnirea războiului rece. Franța trebuia să aleagă între URSS și SUA și evident că această alegere nu putea fi decât cea a democrației occidentale. Însă această alegere a fost incompatibilă cu menținerea comuniștilor în guvern care nu ascundeau faptul că erau pentru modelul sovietic de societate.

În 1947 și 1948 agitația comunistă făcea să domnească în Franța o veritabilă atmosferă de război civil. Sub impresia "loviturii de stat de la Praga" din februarie 1948 se părea că și comuniștii francezi se pregătesc de un lucru similar. Instituțiile celei de-a IV-a Republici oferă rolul preponderent Adunării Naționale și instituie un regim în care forța partidelor politice este determinată. Dubla amenințare pe care a executat-o asupra regimului partidul comunist și R.P.F a generalului de Gaulle a determinat celălalte partide să se unească într-o coaliție care a luat denumirea de "A Treia Forță" care a guvernat Franța între 1947-1950 în mijlocul unor contradicții care vor duce la dezmembrarea acestei coaliții.

Dacă în plan intern A Treia Forță n-a putut guverna Franța decât prin imobilism și instabilitate în plan extern forțele ce o compuneau au căzut de acord. Franța este cea care va iniția un acord de apărare împreună cu

Anglia, la Dunkerque (iulie 1947), care se va extinde un an mai târziu prin aderarea altor state. În aprilie 1949 va fi la baza creerii NATO. În lupta sa pentru menținerea coloniilor Franța se va afunda tot mai mult în războiul din Indochina. Din anii 1949-1950 lupta cu vietnamezii lui Ho și Min este tot mai dificilă cu tot sprijinul dat de americani deoarece și vietnamezii au primit ajutor substanțial de la China.

O mare influență asupra mersului evenimentelor a avut-o războiul din Algeria. Evenimentele din această colonie franceză îl vor propulsa pe generalul de Gaulle în fruntea statului și odată cu aceasta și cea de-a IV Republică a încetat să mai existe. La 4 septembrie 1958 generalul de Gaulle a dat publicității un nou proiect de constituție care va fi votat în septembrie același an. Președintele republicii avea prerogative sporite și era ales pe 7 ani. Adoptarea noii constituții a atras după sine noi alegeri care s-au desfășurat în noiembrie 1958. Acestea au fost câștigate de partidul generalului de Gaulle - Uniunea pentru Noua Republică.

În țările învinse în cel de-al doilea război mondial transformările politice după încheierea conflictului au fost radicale. După capitularea necondiționată a celui de-al III-lea Reich, pe 8 mai 1945, Germania a dispărut ca stat: suveranitatea țării a trecut în mâinile Aliților care au constituit patru zone de ocupație care au fost administrate în conformitate cu înțelegerile de la Potsdam. Însă, curând, funcționarea regimului era tripartit (O Comisie de Control ce reunea comandantii zonelor de ocupație) a fost paralizată de divergențele între Aliți.

Anglo-americanii au dorit renașterea politică a Germaniei într-un cadru federal și redresarea economică, lucru pe care URSS nu l-a acceptat. Pe 1 ianuarie 1947 zonele de ocupație engleză și americană au fost unite (Bizonia) la care pe 3 iunie se alătură și Franța (Tri-Zonia). Câteva săptămâni mai târziu, o importantă reformă monetară în zonele occidentale, urmate de blocada Berlinului Occidental instituită de sovietici (23 iunie 1948- 12 mai 1949) au accelerat ruperea Germaniei în două state. (4;241-260)

Viața politică a început să renască puțin câte puțin în zonă occidentală prin organizarea de alegeri locale în 1946. Potrivit hotărârilor luate la Londra, pe 1 septembrie 1948, la Bonn s-a întrunit Consiliul Parlamentar format din 65 de reprezentanți ai partidelor politice (27 democrați creștini, 27 social - democrați, 5 liber democrați, 2 comuniști, 2 ai centrului și 2 reprezentanți ai partidului german) care a luat ulterior în dezbatere proiectul Legii Fundamentale vest-germane. Aceasta a fost votată pe 8 mai 1949. Legea Fundamentală institua un stat federal reunind 10 landuri fiecare cu parlamentul și guvernul său cu o largă autonomie în administrare și conducere. Puterea legislativă era deținută de două adunări: Bundestrat-ul (alcătuit din delegați ai guvernurilor landurilor) și Bundestag-ul, ales pe patru ani prin vot universal. Cancelarul, șeful puterii executive era ales de Bundestag. Primul Bundestag a fost ales în august 1949 care la rândul său a ales primul cancelar în persoana lui Konrad Adenauer. În declarația făcută în

aceeași zi cancelarul federal făgăduia apărarea drepturilor și libertăților democratice, legislație socială, dezvoltarea economiei etc.

În planul politicii externe guvernul nu recunoștea linia Oder-Neise ca graniță cu Polonia și nici legalitatea constituirii R.D.Germane. Pe linia normalizării situației Germaniei în lume, la 9 iulie 1950 guvernele american, englez și francez au notificat guvernului vest-german, încetarea stării de război cu Germania iar la 14 septembrie același an a fost invitat să ia parte la opera de construire a "Comunității europene". La 26 mai 1952 a fost semnat la Bonn Tratatul General prin care a fost remisă guvernului german suveranitatea teritorială. La 23 octombrie 1954 s-au semnat la Paris tratatele prin care Germania a aderat la Pactul de la Bruxelles (1948) și s-a constituit astfel Uniunea Europei Occidentale (UEO). În același an NATO a invitat Germania să adere la acest organism de apărare colectivă. Urmând normalizarea situației pe plan internațional în 1955 Germania a stabilit relații diplomatice cu URSS.

Încă înainte de sfârșitul războiului administrația americană a elaborat un document intitulat "Orientări pentru o politică americană aplicabilă după capitularea Japoniei" elaborat în baza declarației de la Potsdam. Prin aceasta se spera să fie atrasă populația și liderii ei politici la instituirea unui regim nou. Președintele H. Truman a numit pe generalul Mc Arthur în funcția de Comandant Suprem pentru puterile Aliate în Japonia. Acesta cu prestigiul său a câștigat foarte curând încrederea autorităților și a populației japoneze printr-o atitudine corectă și decentă.

Din octombrie 1945 americanii au restabilit drepturile politice ale poporului japonez. În aceste condiții au reapărut pe scena politică partidele politice. Dintre aceștia vor participa la alegerile parlamentare din 10 aprilie 1946 Partidul progresist (Shimpoto), Partidul liberal (Jiynto), Partidul socialist (Shakaito) și Partidul comunist (Kyosanto). Partidul liberal, care a câștigat alături de progresiști și socialiști primele alegeri, va conduce, cu mici intermitențe, Japonia ani în șir.

Din 1946 Mc Arthur a impus Japoniei instituții noi. Mai întâi a înlocuit Constituția Meiji cu un proiect elaborat de serviciile sale care supus Parlamentului a fost adoptat cu mici retușuri în mai 1947. Conform cu aceasta Japonia era proclamată monarhie constituțională, împăratul rămânând un simbol al statului expresie a "voinței poporului" și nu de esență divină. Organul suprem al puterii de stat era Parlamentul (Dieta), unicul organ legislativ al țării. Foarte important era art.9 care interzicea războiul și menținerea forțelor armate (5; 159). În baza noii constituții au fost adoptate noile coduri: penal, civil, comercial, etc.

În ziua de 8 septembrie 1951 guvernul american a inițiat Conferința de Pace cu Japonia la care a invitat să participe, la San Francisco, 53 de state la care n-au participat URSS, China și India. Tratatul semnat în San Francisco a permis Japoniei să-și cucerească în mod oficial independența sa politică dar nu și pe cea militară, căci în aceeași zi un pact de securitate

încheiat cu SUA (confirmat în februarie 1952) garantează menținerea bazelor și trupelor americane în arhipelag.

În această perioadă Japonia și-a consolidat situația sa internațională ca stat suveran, țara devenind membră ONU la 18 decembrie 1956. De asemenea au fost restabilite relațiile cu URSS la 19 oct. 1956 urmate de normalizarea relațiilor cu Polonia și Cehoslovacia (1957) și cu România și Ungaria (1960). Pe fondul manifestațiilor pacifiste desfășurate în semn de protest față de experiențele nucleare Japonia cere revizuirea Tratatului de securitate japoano-american. La 18 ianuarie a fost semnat un nou tratat de colaborare și securitate reciprocă, trupele americane rămân, pe încă 10 ani, însă se introduce o clauză prin care guvernul american trebuie să-l consulte pe cel japonez înainte de a folosi bazele militare din Japonia în operațiuni în Asia.

Italia iese din război nu numai ruinită economic dar și zdruncinată din punct de vedere politic. Monarhia este contestată și pe 2 iunie 1946, 54% dintre italieni s-au pronunțat prin referendum pentru republică. Adunarea Constituantă aleasă în aceeași zi confirmă audiența celor trei mari partide ale coaliției antifasciste: democrați-creștini, socialiști și comuniști. O nouă constituție a pus bazele unui regim parlamentar clasic cu un președinte al Consiliului răspunzător în fața parlamentului. În mai 1947 miniștrii comuniști și socialiști au fost demisi din guvernul democrat-creștinului Alcide de Gasperi și țara se aliază la principiile atlantismului și la construcția europeană, două opțiuni care vor facilita renașterea economică și politică a țării în deceniile următoare.

2.2. LUMEA OCCIDENTALĂ PÂNĂ LA SFÎRȘITUL RĂZBOIULUI RECE

Anii de maximă prosperitate în lumea liberă au coincis pentru majoritatea statelor cu căutări și reorientări în politica internă dar mai ales externă. Odată cu alegerea celui mai tânăr președinte din istoria sa - John Fitzgerald Kennedy - "America realizează o schimbare de generație" și se lansează în cucerirea a ceea ce se va numi "noua frontieră", adică a tuturor obstacolelor care împiedică SUA să-și afirme superioritatea economică și tehnică și să fie recunoscute ca lider al lumii occidentale. Kennedy, convins de superioritatea absolută a valorilor apărute de țara sa, libertatea și democrația a dorit să consolideze puterea americană atât pe plan intern cât și extern. A implicat și mai mult SUA în Vietnamul de sud. Au fost destui care au gândit că America a suferit un semieșec în politica externă. Dar firul vieții președintelui a fost curmat la 22 noiembrie 1963 la Dallas. Vicepreședintele Lyndon Johnson i-a urmat la Casa Albă și a urmat politica predecesorului său. Însă războiul din Vietnam îi devizează pe americani. Tot mai mulți

cetățeni doresc oprirea intervenției în Vietnam. Studențimea americană începe să conteste valoarea lui "American Way of Life" care este propus ca model. Prima revoltă este la Universitatea din Berkely dar se extinde și în alte centre universitare.

În acest climat tensionat au loc alegerile din 1968 câștigate de republicanul Nixon, grație sprijinului dat de clasa de mijloc. Președintele Nixon va întoarce SUA la pragmatism bazat pe obiectivele clasei de mijloc. În această optică președintele va aborda problemele cele mai importante: războiul din Vietnam, lupta împotriva inflației și criza dolarului. Va încheia pacea în Vietnam (1973) și cu ajutorul consiliului său, Henry Kissinger va elabora "doctrina Nixon" în materie de apărare a SUA. În același an americanii suportă șocul primului scandal politic: afacerea "Watergate" datorită implicării Administrației într-un scandal provocat de o înregistrarea ilegală a convorbirilor telefonice. Președintele este constrâns de Senat să-și dea demisia pe 9 august 1974 și înlocuit cu Gerald Ford.

În alegerile din 1976 este propulsat în fruntea Administrației un fost ofițer de marină Jimmy Carter care a promis regenerarea politicii americane și că va lupta pentru apărarea drepturilor omului și împotriva rasismului. Pe plan extern SUA suferă un recul. Este "ora pasivității", atât în Asia unde kmerii roșii iau puterea în Cambodgia (aprilie 1975) fără ca SUA să reacționeze, cât și în Africa unde criza etiopiană și decolonizarea Angolei au permis o extindere a influenței Moscovei. Dacă se compara harta mondială a zonelor de influență sovietică și americană în 1950 cu aceea din 1980 se poate lesne constata reculul SUA în fața ascensiunii URSS.

O cotitură în politica americană se va înregistra odată cu alegerea ca președinte în noiembrie 1980 a candidatului republican Ronald Reagan. În plan intern el optează pentru o cât mai mare libertate în funcționarea mecanismelor pieței și pentru aplicarea "teoriei ofertei" (6;79). În plan extern adoptă o politică opusă predecesorilor săi în raporturile cu lumea comunistă. El denunță URSS ca "imperiu răului" și aprobă un plan strategic îndrăzneț și de anvergură "Inițiativa Apărării Strategice (S.D.I.) pentru a restaura o marjă de securitate față de URSS" convin că aceasta nu i se va opune. Triumf al reales în 1984, fără ca democrații să-i poată opune un adversar pe măsura sa, el va încheia, în noiembrie 1988, un al doilea mandat păstrându-și o reală popularitate. Inflația este controlată, șomajul a scăzut de la 9,5% la 5,4% din totalul populației active. La sfârșitul anilor '80 America "a trăit mai bine decât își putea permite" (6 80).

Popularitatea lui Ronald Reagan l-a propulsat în funcția supremă pe vice-președintele din timpul mandatului său: George Bush. Pe plan intern noul președinte trebuia să "gestioneze nota de plată" a cheltuielilor pe credit făcute de administrația R.Reagan. Problemă cu atât mai dificilă de rezolvat cu cât se confrunța cu un Congres democrat hotărât să nu-l ajute pe președinte. Pe plan extern criza URSS, prăbușirea comunismului și politica

de mare conciliere promovată de Mihail Gorbaciov au făcut din G.Bush omul care a făcut din SUA singura superputere mondială.

Astfel jucând rolul de "jandarm" al lumii, ele obțin o condamnare din partea ONU a agresiunii Irakului împotriva Kuweitului în august 1990 și preiau conducerea unei coaliții internaționale care va obliga Irakul să evacueze Kuweitul. Popularitatea președintelui este la zenit. Însă dificultățile economice, - în 1991 SUA cunosc, după o lungă perioadă de progres o "creștere negativă", produc efecte sociale negative. În momentul în care începe campania electorală popularitatea lui G.Bush se afla la cota cea mai de jos deși era învingătorul în războiul rece și pierde campania în favoarea lui Bill Clinton. Supranumit "cel mai bun guvernator din Statele Unite" Bill Clinton a ales ca model în acțiunea sa politică pe John Kennedy.

Franța în anii celei de-a IV-a Republici s-a confruntat cu o serie de urgențe în plan intern dar mai ales extern. Cea mai urgentă sarcină pentru generalul de Gaulle a fost să pună capăt războiului din Algeria. Sătui de război și speriați de riscurile unei lovituri de stat militare cu caracter fascist francezii au manifestat o încredere deplină în șeful statului. Sprijinit de opinia publică generalul de Gaulle a impus "o interpretare" a instituțiilor statului în favoarea sa. El face din instituția prezidențială singura putere reală în Stat, guvernul este redus la rol de execuție iar Parlamentul la acele al unei camere de înregistrare.

Semnarea acordurilor de la Evian, în martie 1962, a fost momentul în care s-a declanșat în Franța lupta dintre președinte și partide. Aceasta va conduce la o gravă criză care se va rezolva printr-un referendum desfășurat la 28 octombrie 1962 prin care se modifică Constituția pentru a se schimba procedura de alegere a președintelui. Generalul de Gaulle a obținut un strălucit succes în lupta cu partidele politice. Partidul gaullist a câștigat alegerile din noiembrie 1962 și astfel de Gaulle a modelat instituțiile celei de-a V-a Republici conform intențiilor sale.

Gaullismul și-a trecut la activ o remarcabilă expansiune economică și decolonizarea Africii negre. În locul fostului imperiu din Africa a apărut un ansamblu francofon african în care legăturile economice, tehnice, culturale și militare au înlocuit vechile raporturi de dependență politică. Preocupat de a-i oferi Franței rangul de mare putere de Gaulle a respins cu ostentație "protectoratul american". și-a retras forța militară din Alianța Nord Atlantică în 1966 și a criticat politica americană în Indochina, a contestat Sistemul Monetar Internațional bazat pe primatul dolarului. Gesturile Franței de independență la adresa SUA n-au pus în discuție Alianța Atlantică: în timpul crizei rachetelor din Cuba, Franța a făcut cunoscut sprijinul său total într-o eventuală confruntare cu URSS. În ceea ce privește Europa, generalul contrapunea ideii unei Europe supranaționale cea a unei "Europe a patriilor".

Generalul de Gaulle a făcut față cu succes crizei din 1968 însă în primăvara anului 1969 a dorit să impună Franței un plan de reforme care urmăreau instituirea unui sistem corporatist sau al "participării" care nu poate

fi confundat cu cel italian (5;140). Respingerea planului prin referendumul din 27 aprilie 1969 a dus la demisia lui de Gaulle care a fost înlocuit cu George Pompidou. Începând cu 1974, Franța a trecut printr-o criză economică peste care s-a suprapus una politică.

Ales președinte al Republicii în 1974, Valéry Giscard d'Estaing a fost prins între stânga dominată de Partidul Socialist și concurența gaulliștilor condusă de Jacques Chirac. Tentativa de a rezolva criza prin mecanisme liberale au condus la agravarea șomajului și prin cucerirea postului de președinte de F. Mitterand și a majorității în Parlament de socialiști. Venită la putere după un sfert de veac stânga a anunțat un vast program de reforme. Neîndeplinirea acestui program va fi sancționată prin câștigarea alegerilor din 1986 de către "dreapta" și obligarea lui F. Mitterand de a coabita cu ea. Soluția "coabitării" va mai funcționa și sub actualul președinte Jacques Chirac datorită supleței celei de-a V-a Republici Franceze.

În plin marș către "societatea abundenței" începând cu anii '50, britanicii s-au confruntat cu numeroase dificultăți care îi vor coborî de la statutul de "Mare putere" pe care-l mai aveau la Yalta, la rangul de simplă putere europeană constrânsă să-și lege soarta de cea a țărilor Pieței Comune. După 13 ani de guvernare conservatoare, laburiștii ajung din nou la putere și aveau de îndeplinit ambițiosul program de măsuri: schimbări de esență în politica economică și fiscală, asigurarea unei dezvoltări economice neîntrerupte și abandonarea politicii conservatoare "Stop and Go", modernizarea industriei etc. Incapacitatea guvernului laburist de a-și respecta promisiunile electorale a dat câștig de cauză conservatorilor în alegerile din 1970. Dacă în plan intern noul guvern conservator a dus aceeași politică oscilantă și contradictorie în plan extern obține intrarea Marii Britanii în Piața Comună după ce ani de-a rândul Franța se opusese.

Reveniți la putere în februarie 1974 cu un avans foarte strâns de voturi într-un context de gravă criză socială, laburiștii au reușit să relanseze activitatea economică pe jumătate paralizată amorsând o politică de "contract social" cu sindicatele asupra prețurilor și salariilor. Conservatorii victorioși în alegerile din 1979 vor renunța total la dirijismul laburist și vor impune în plan intern prin șeful partidului și prim ministru în exercițiu, Margaret Thatcher, un neoliberalism cvasiabsolut, acțiunea guvernului reducându-se doar la controlul monedei. Această schimbare de orientare a politicii economice s-a manifestat mai ales printr-o tentativă de restructurare industrială (privatizări, închiderea de întreprinderi nerentabile și mine...) și printr-o atitudine fermă față de sindicate (Union Trade). Neoliberalismul thatcherist a reprezentat câteva succese: scăderea inflației, a șomajului, însă per ansamblu această "revoluție conservatoare" a sporit disparitățile sociale și regionale. Marilor profitori ai restructurărilor din City li s-au opus dezavantajii, victime ale măsurilor care au afectat drepturile dobândite pe timpul guvernărilor laburiste.

Pe plan extern "Doamna de fier" a obținut câteva incontestabile succese. Prin ea Marea Britanie a jucat un rol important în reglementarea problemei rodesiene care va duce la întemeierea unui nou stat independent, în aprilie 1980, Zimbabwe. Nu a ezitat să răspundă prin forță ocupării insulelor Malvine (Folkland) de către armata argentiniană pe 2 aprilie 1982. Victoria militară a Regatului Unit, după două luni și jumătate de război ultramodern și anacronic totodată a sporit popularitatea premierului M. Thatcher și succesul în alegerile din 1983.

În iunie 1989 cu ocazia alegerilor pentru Parlamentul european conservatorii și d-na Thatcher au suferit un eșec care au antrenat dispute în sânul partidului de guvernământ. Aceste dispute vor culmina cu demisia doamnei M.Thatcher și formarea unui nou cabinet condus de John Major. Acesta a continuat în linii mari politica guvernului Thatcher în plan economic (continuarea privatizărilor) și extern (alinierea la politica SUA în războiul din Golf). În ciuda uzurii puterii conservatoare John Major a câștigat și alegerile din aprilie 1992.

În contrast cu evoluțiile contradictorii ale economiei Marii Britanii, Germania Federală apărea la începutul anilor '70 în plin avânt. Miracolul economic german a fost, fără îndoială legat de o politică internă realistă și echilibrată. Din 1962 până în 1966 Partidul Creștin Democrat a cunoscut o perioadă de mari frământări care a culminat cu plecarea de la putere a lui K. Adenauer în 1963 și apoi a succesorului său L.Erhard în 1966.

Pentru a ieși din criză creștin democrații au format atunci un cabinet de o mare coaliție cu socialiștii până în 1969. La alegerile din 1969, creștin-democrații au rămas partidul cel mai puternic în Bundestag dar socialiștii au format guvernul cu liberalii care acced pentru prima dată la putere. Noul cancelar Willy Brandt, fostul primar socialist al Berlinului, s-a remarcat mai ales în plan extern prin inițiative curajoase. A recunoscut linia Oder-Neisse ca graniță cu Polonia (1970) și a lansat o politică de deschidere spre est (Ostpolitik): stabilirea de relații diplomatice cu Polonia și mai ales normalizarea relațiilor cu RDG (1972) care va deschide "poarta" intrării RFG în ONU. (1973)

Primul șoc petrolier afectează într-o oarecare măsură Germania însă guvernul social-democrat al lui Helmut Schimdt, care i-a succedat lui L.Brandt în mai 1974, a reușit să depășească faza critică a crizei încă din 1976 printr-o politică bugetară favorabilă relansării investițiilor și consumului. Divergențele dintre socialiști și liberali i-au determinat pe ultimii să facă o coaliție cu creștin democrații. Liderul noii coaliții, creștin-democratul Helmut Kohl va inaugura etapa unei foarte lungi perioade de guvernare a țării în care Germania se va impune prin dinamism economic - moneda germană va fi cea de-a doua monedă de rezervă a lumii - și printr-un rol foarte activ în dinamica relațiilor Est-Vest și criza din Europa de Sud-Est în 1989-1990.

Căderea zidului Berlinului și prăbușirea Republicii Democrate Germane vor permite cancelarului H. Kohl să pună în aplicare cu aprobarea celor 4

mari puteri victorioase în cel de-al doilea război mondial un plan de unificare a Germaniei în 10 puncte, începând cu februarie 1990. De la 1 iulie a intrat în vigoare uniunea economică și monetară a celor două Germanii, în fapt o veritabilă înghițire a RDG de către RFG care a plătit costul unificării. Unificarea a intrat oficial în vigoare în 3 octombrie 1990. În decembrie 1990 primele alegeri legislative ale Germaniei reunificate au fost un adevărat triumf pentru Coaliția lui Helmut Kohl. Însă, după climatul euforic din prima perioadă a reunificării au apărut și unele dificultăți rezultate din restructurarea și privatizarea economiei est-germane. Acestea au fost relativ repede depășite, Germania unificată devenind astfel, un lider necontestat al Uniunii Europene.

Printr-o politică constantă de creștere economică Japonia s-a ridicat din 1968 la rangul de cea de-a treia mare putere.(1;375) Viața politică japoneză a rămas dominată de un curent conservator aflat în mod constant la putere în perioada postbelică cu mici intermitențe. Ea s-a caracterizat prin absența pasiunilor ideologice, majoritatea populației fiind mai interesată de dezvoltarea economică a țării decât de dezbateri ideologice. Ea nu este animată decât de probleme legate de apărarea și mai ales de prezența americană în arhipelag. După anii '60 diplomația niponă a fost din ce în ce mai condiționată de problemele economice fie că a fost vorba de raporturile cu SUA fie că avea problemele din "Sfera" Asia- Pacific care este într-o anumită măsură replica pacifistă și economică a "sferei de coproșperitate asiatică" pe care voiau să o construiască prin forța armelor militarii japonezi. Față de China, Japonia a utilizat din ce în ce mai mult formula "separării politicului de economic". Încă din 1966 ea a devenit principalul partener comercial al Chinei comuniste, iar în 1972 s-au restabilit oficial relațiile diplomatice între Tokio și Pekin.

Restructurarea economiei japoneze în anii '70 a antrenat anumite schimburi în societatea niponă însă viața politică "pare a rămâne imuabilă și prea puțin morală: scandaluri financiare, malversațiuni, corupție ritmează o viață parlamentară destul de fermă din moment ce partidul liberal este la putere din 1948" (6;200). Divizată în formațiuni antagoniste (partidul socialist, komeito, partidul comunist), opoziția nu a fost capabilă să ofere o alternativă credibilă societății pentru a avea acces la guvernare.

În planul politicii externe, Japonia a rămas multă vreme condiționată de slăbiciunea potențialului său militar. În anii '70, în inima unei zone în care se întâlneau interesele a trei mari puteri - URSS, SUA și China - Japonia a încercat să rămână în relații bune cu toți centrul de putere. În august 1978 Japonia a semnat un tratat de pace și prietenie cu China punând capăt stării de război dintre cele două țări. Dezangajarea progresivă a SUA în sud-estul asiatic i-a permis Japoniei să joace un rol mai important în această parte a lumii. Absența de la marile decizii diplomatice (nu este membră a Consiliului de Securitate ONU) a fost constrânsă să-i urmeze pe occidentali în deciziile acestora: astfel în ciuda absenței angajamentului militar, ea și-a adus o puternică contribuție financiară la războiul din Golf din 1991.

BIBLIOGRAFIE

Pierre Milza, Serge Berstein. *Istoria secolului XX. Lumea între război și pace. 1945-1973*, vol. II, București, 1998.

André Fontaine, *Istoria războiului rece, vol II*, București, 1992.

Raymond Cartier, *Histoire mondiale de l'après guerre, 1945-1953*, Paris, f.a.

Prof. univ. dr. Zarin Zamfir, *Istoria universală contemporană*, vol.II, București, 1999.

Pierre Milza, Serge Berstein, *op.cit.*, vol.III, București, 1998.

John Padros, *Războaiele secrete ale președinților*, traducere Junona Tuturea, București, 1999.

PRĂBUȘIREA COMUNISMULUI ȘI SFÎRȘITUL RĂZBOIULUI RECE

Prăbușirea ca și nașterea comunismului ca formă de organizare politică a unei societăți au fost în opinia politologilor, istoricilor dar și a opiniei publice evenimentele care au marcat în mod deosebit istoria secolului al XX-lea. Artizanul uneia dintre cele mai semnificative revoluții ale timpului său a fost Mihail S.Gorbaciov. El a distrus Partidul Comunist, care fusese organizat cu scopul precis de a acapara puterea și de a o menține și care controlase de fapt fiecare aspect al vieții sovietice. În urma acestuia, Gorbaciov a lăsat sfârșământurile unui imperiu care fusese asamblat cu mare efort, de-a lungul a secole întregi. (7;711).

Cauzele prăbușirii comunismului nu pot fi reduse la un factor unic. Pentru că un astfel de proces de dimensiuni istorice să se producă, a trebuit ca o mulțime de cauze să interacționeze și să creeze un set de circumstanțe ce-au făcut schimbarea să fie urgentă și de neevitat.

I. CRIZA COMUNISMULUI ÎN URSS.

Criza economică ce-a cuprins URSS ca și majoritatea statelor socialiste în anii '70 s-a perpetuat și în deceniul următor. Surogatele de reformă introduse succesiv de liderii comuniști n-au avut nici un efect asupra eficientizării economiei și a detensionării relațiilor sociale. Cauza principală a nereușitei a constat în sistemul economic socialist falimentelor și în lipsa de democrație politică a modelului socialismului autoritar-birocratic.

Modelul socialismului de tip sovietic s-a dovedit complet inadecvat în condițiile în care lumea intra în a treia revoluție industrială. Dar la fel de important a fost și rolul Occidentului în "anvergura și repeziciunea schimbărilor din Europa de Răsărit" (2;163) și din Uniunea Sovietică. Occidentul a încurajat apariția forțelor pluraliste democratice, interesate într-o schimbare sistemică iar Kremlinul și-a pus speranțele în reformiștii care aveau în program nu distrugerea și raționalizarea mecanismelor economice și politice existente.

Mihail Gorbaciov a venit la putere, în mai 1985, după ce timp de câțiva ani (1982-1985) succesorii lui L.Brejnev n-au reușit să modifice structurile de conducere și organizare a economiei deși criza era evidentă. Iuri Andropov (1982-1984) părea a voi să pună în practică o politică de reforme, însă s-a confruntat cu imobilismul structurilor și rezistența sistemului birocratic instaurat de L.Brejnev. Noul secretar general M.Gorbaciov s-a arătat la început de o mare prudență plasându-se într-o aparentă poziție continuatoare a predecesorilor săi. Foarte curând însă a procedat cu mare rapiditate la consolidarea puterii sale, schimbând în câteva săptămâni echipa conducătoare și îndepărtându-i pe principalii săi rivali. Din acest moment, Gorbaciov a rupt imobilismul erijat în principii de guvernare.

M.Gorbaciov a fixat acțiunii sale o dublă direcție pe care a definit-o prin două concepte: Glasnosti și Perestroika. Glasnosti-ul avea drept scop să trezească societatea sovietică din letargie printr-un limbaj și metode ale adevărului. Prin perestroika trebuia încurajată pentru un ansamblu de reforme prin care se urmărea reconcilierea socialismului cu democrația. El a încercat să salveze sistemul comunist printr-un proces lent de liberalizare care să ducă la eliminarea trăsăturilor sale cele mai odioase însă fără a aboli fundamentele sale ideologice.

Inițiind această campanie M.Gorbaciov a exprimat interesele politice ale birocrăției sovietice între două vârste și ale unui anumit grup de intelectuali din preajma partidului, care ajunseseră să se împotrivescă corupției și incompetenței din vremea lui Brejnev. El a militat pentru valorile unei generații care își asumase ideile celui de-al XX-lea Congres al PCUS, inclusiv cele privind reformele politice și economice, coexistența pașnică cu Occidentul și revizuirea generală a modelului utopic comunist în sensul umanizării lui.

Punerea în aplicare a conceptului de perestroika a depins total de sprijinul societății față de care nu se putea spera că economia sovietică ar putea face progrese. Însă conștient de obstacolele ce i se ridicau, Gorbaciov a luat o serie de măsuri pentru a împiedica nomenklatura care ar fi dorit să stopeze procesul reformelor. Astfel el și adepții reformelor se vor decide pentru modificarea instituțiilor. În primăvara anului 1989 a fost ales, la capătul unei campanii electorale animate, un Congres al deputaților poporului, dintre care o parte a membrilor a fost desemnată pe baza candidaturilor multiple și câteodată chiar împotriva candidaților oficiali ai partidului.

Acest organism a desemnat Parlamentul (Sovietul Suprem) care trebuia să-și desfășoare activitatea în intervalul dintre sesiunile Congresului. În fruntea Sovietului Suprem a fost ales Mihail Gorbaciov pe 28 mai 1989. Astfel el s-a pus la adăpostul unei tentative de a fi înlăturat din funcția de secretar general al partidului. În fruntea armatei, a KGB-ului și la ministerul de externe au fost numiți fideli ai procesului de perestroika, concomitent cu modificarea structurilor unor organe de administrare și conducere începând cu Consiliul de Miniștri (guvernul) până la conducerea unităților social-economice.

În vara anului 1987 a fost elaborată o hotărâre prin care s-a trecut la autonomia financiară. Letargiei Brejneviste i-a succedat schimbarea. Liberalizarea intelectuală a permis mijloacelor de informare în masă să se exprime, iar sovieticii au descoperit progresiv "paginile albe" ale istoriei lor. Destalinizarea, pornită odinioară de Hrusciiov a fost reluată și dusă până la consecințele sale logice, reabilitarea victimelor lui Stalin. Au fost reabilitați Buharin, Zinoviev, Kamenev, Piatakov și Radok. Troțki a ieșit din uitare și a fost lăudat pentru că i s-a opus lui Stalin, etc.

Consecințe importante a avut perestroika și în domeniul politicii externe a URSS. În această privință M.Gorbaciov era convins că programul perestricii nu va putea fi realizat dacă relațiile externe ale țării nu se vor schimba în mod

radical. Pentru aceasta "trebuie să ne schimbăm poziția și să propunem lumii o nouă politică internațională" (3;247-248). Într-adevăr URSS-ul și-a schimbat liniile esențiale ale politicii externe. În octombrie 1988 a intervenit un acord între China și URSS asupra traseului frontierei orientale. Propunerile de limitare a armamentelor nucleare și convenționale avansate de Gorbaciov, retragerea în 1989 a trupelor sovietice din Afganistan au făcut din acesta un om care oferă garanții de pace.

În vara anului 1989, Gorbaciov s-a adresat plenului parlamentar al Consiliului European de la Strasbourg. Cu acea ocazie el a mers mai departe în repudierea doctrinei Brejnev privind suveranitatea limitată. A admis că nu exista un sistem social imuabil și a sugerat că astfel de transformări ar putea avea loc și în Europa de Răsărit. Declarația lui Gorbaciov de la Strasbourg a fost larg interpretată ca o lumină verde dată reformatorilor din Europa de Răsărit în eforturile lor de a ajunge la un sistem multipartinic și la o economie de piață, dar mai ales a înlăturat teama de intervenție a "fratelui mai mare" pentru a pune capăt reformelor.

Contradicțiile și limitele perestroicii au făcut ca sistemul politic să nu poată fi reformat. Astfel că între ceea ce și-a dorit inițiatorul reformelor în URSS și ceea ce a rezultat în final a fost o mare diferență. Voința de a permite o reală libertate de exprimare în mass-media a antrenat nu numai o sporire a aspirațiilor pentru libertate și democrație, ci și formularea de critici care n-au vizat numai birocrăția ci și sistemul comunist însuși, exprimând preferința unui părți a societății sovietice pentru o democratizare de tip occidental. Ori M.Gorbaciov n-a avut în vedere modelul occidental, atunci când a lansat conceptele de "Glasnost" și "Perestroika". Pentru el acestea vizau o perfecționare a mecanismului social-economic comunist, și nicidecum răsturnarea regimului politic. Până în anul 1990, atât demersurile cât și acțiunile politice ale lui Gorbaciov, pendulau între hotărârea pentru reforme radicale și teama că astfel de reforme vor prăbuși sistemul comunist.

Pe măsură ce lupta politică între reformatori și nomenclaturiști s-a intensificat Gorbaciov a înțeles că trebuie să meargă mai departe. La 2 iulie 1990 el afirma că "însăși logica perestroicii, dificultățile din domeniul economic și social ne obligă să schimbăm în mod fundamental sistemul economic. Este vorba de elaborarea unui nou model economic diversificat, cu forme diferite de gestiune și proprietate, dotat cu o infrastructură modernă" (3;243).

Întreaga filozofie a comunismului, așa cum existase ea de șapte decenii a suferit un declin rapid, ca rezultat al recunoașterii oficiale a eșecului istoric al sistemului existent. Triumful filozofiei revizioniste a declanșat un proces de eliberare a naționalismului și a confruntărilor interetnice. A spulberat mitul poporului sovietic. Discursul optimist consacrat poporului sovietic, internaționalismului și progreselor lui, s-a frânt, în 1986, sub lozinca: "Kazahstanul pentru Kazahi" (4;55).

Anul 1990 a fost anul în care creșterea frământărilor păreau să ducă la punerea în discuție a Perestroicii ca urmare a resurgenței sentimentelor naționale fapt pe care M. Gorbaciov nu l-a prevăzut în planul său de redresare a URSS. Confruntări interetnice au izbucnit în Azerbadjan, Nagorno-Karabakh, Kirghizia, Moldova, iar conflictele naționale amenințau coeziunea URSS. Lituania s-a declarat independentă în martie 1990. I-au urmat imediat Estonia, Letonia, Georgia și Armenia. Alte republici s-au proclamat suverane: Federația Rusă, Azerbadjan, Uzbekistan, Turkmenia, Tadjikistan, Moldova, Bielorusia, Ucraina. Legile URSS nu mai erau respectate, conducătorii republicilor cereau ca recruții să nu mai fie încorporați în armata URSS.

Conștient de pericol Mihail Gorbaciov a propus în februarie 1990 un nou tratat stabilind o confederație pentru a evita secesiunile. Congresul delegaților poporului acceptă proiectul unui referendum cu privire la apartenența la Uniune, care ar fi trebuit să aibă loc în primăvara lui 1991. Instaurarea unei puteri prezidențiale a cântărit foarte mult în evoluția rapidă a problemei naționale. Președintele Uniunii Sovietice concentra toate puterile Sovietului Suprem și ale președintelui său și acest lucru a însemnat deposedarea republicilor de autoritatea lor în favoarea puterii centrale și va duce la o și mai mare contradicție între puterea centrală și republici.

Economia Sovietică a continuat să-și înrăutățească starea. Toate reformele preconizate până atunci de Gorbaciov nu au reușit decât să sporească lipsurile dezorganizând angrenajele tradiționale fără a fi înlocuite cu noi circuite. Această situație a generat frământări sociale și greve. Acest lucru îl va determina pe Gorbaciov să treacă la măsuri radicale care anunțau moartea sistemului economic socialist. Plenara din februarie 1990 a aprobat abandonarea rolului conducător al partidului introducând astfel multipartidismul și trecerea la un regim prezidențial democratic. În momentul în care M.Gorbaciov și-a sporit prerogativele o parte din radicalii reformiști se vor distanța și apoi îl vor părăsi.

În decembrie 1990 E.șevarnadze și-a dat demisia din funcția de ministru de externe pentru a protesta împotriva avansării către dictatură în URSS. (5; 168). La rândul lui B.Elțin a criticat în Parlament sporirea prerogativelor președintelui URSS. Imperiul sovietic ajunsese la o răscruce. Noul proiect de Uniune era menit să evite dezintegrarea URSS însă imperiul era în descompunere. Puciul conservator (18-21 august 1991) nu va putea schimba destinul istoric al ultimului imperiu de tip clasic din lume.

Anunțarea trecerii la economia de piață și abandonarea principiului luptei de clasă au precipitat lucrurile. Nomenklatura n-a mai suportat să vadă atingerile aduse principiilor fundamentale ale marxismului. Îl consideră pe M.Gorbaciov personal responsabil de prăbușirea regimului și destrămarea statului sovietic. Considerând că acesta nu mai este demn de a fi șeful statului sovietic ea consideră că trebuie înlăturat. Adepții menținerii regimului

comunist și a imperiului sovietic au început prin a-l izola pe M.Gorbaciov de principalii săi sprijinitori în reformarea sistemului.

Lovitura de stat se pregătește aproape pe față. Aceasta are loc efectiv pe 19 august 1991 cu o zi înainte de ziua în care trebuia semnat noul tratat asupra Uniunii. Autorii loviturii de Stat l-au reținut pe Gorbaciov în reședința sa de vacanță de la Foros (Crimeea) și "l-au declarat incapabil să-și asume funcțiunile din motive de sănătate" (5; 165). Au numit în fruntea statului pe vicepreședintele URSS Ghenadi Ianaev și au organizat un "Comitet de stat pentru starea de urgență" format din miniștri conservatori (apărare, interne, economie, etc) și șeful KGB. Puciștii sperau ca populația să-i urmeze și au mizat pe fragilitatea atașamentului acestuia față de democrație. Ori, imediat după anunțarea publică a puciului președintele Federației Ruse, Boris Elțin, a făcut apel la rezistență și a cerut armetei să se alieze cu populația pentru a face să eșueze "lovitura de stat reacționară".

Rezistența condusă de B.Elțin a descumpănit pe puciști care au fost incapabili să controleze situația. Ciocnirile dintre forțele de ordine și populația ieșită în stradă pentru a lupta contra restaurației dominației regimului totalitar au condus la descompunerea puterii puciștilor care vor fi arestați iar Gorbaciov în noaptea de 22 august 1991 a revenit la Moscova și și-a reluat funcțiile. Nomenklatura care a sperat că prin această acțiune pot să redea partidului comunist poziția sa predominantă în societate, a ajuns la alte rezultate: Puciul a dat ultima lovitură regimului comunist și a împins statul sovietic spre implozie.

Ca un gest simbolic al victoriei forțelor reformatoare pe 23 august mulțimea a dărâmat statuia lui Dzerjinski, fondatorul poliției politice secrete, (strămoașa KGB-ului) și a cerut retragerea portretului lui Lenin din edificiile publice. Discreditarea partidului comunist, vinovat de a fi încercat a da lovitura de forță împotriva forțelor reformatoare a fost totală. Câteva zile mai târziu M.Gorbaciov și-a dat demisia din funcția de secretar general al P.C.U.S. după care a invitat C.C să se autodizolve. Partidul comunist a fost interzis în armată și în organismele statului. Pe 28 august 1991 Sovietul Suprem a suspendat activitățile partidului comunist în întreaga Uniune Sovietică și a decis să se autodizolve.

S-a ajuns la un vid instituțional după dispariția partidului comunist care deținea efectiv puterea. Pentru a-l umple a fost necesară elaborarea unei noi Constituții. Până la apariția acesteia trei noi instituții au condus URSS-ul. Un Consiliu de Stat format din conducătorii republicilor - coordona politica externă și problemele interne comune; un Comitet interrepublican compus din reprezentanți ai tuturor republicilor cu scopul de a coordona gestiunea și reforma economiei și un Consiliu al reprezentanților poporului însărcinat cu elaborarea noii Constituții a Uniunii. KGB-ul a fost reformat în octombrie 1991 când a fost dizolvat, însă practic a fost transformat pe trei servicii în viitor autonome: Serviciul Central independent de servicii, Serviciul interrepublican de contraspionaj și un Comitet de stat, pentru apărarea frontierelor. Sfârșitul

comunismului în istoria Rusiei a fost marcat de dizolvarea, în noiembrie 1991, a partidului comunist al Federației Ruse. În toamna anului 1991 n-au mai existat partide comuniste în URSS.

Sfârșitul URSS a survenit nu mult timp după dezintegrarea partidului comunist. Puciul ca și în cazul regimului comunist a avut pentru Uniune aceleași efecte dizolvante. În săptămânile care i-au urmat, toate republicile, și-au afirmat dorința desfacerii legăturilor care le uneau cu puterea federală. Pe 17 septembrie 1991 cele trei republici baltice au fost admise la ONU.

În contextul afirmării tot mai accentuate a autorității republicilor a fost elaborat acordul care a dat naștere unei Comunități economice. Acordul s-a semnat la 18 octombrie 1991 de opt republici, mai puțin țările baltice, Ucraina, Moldova, Georgia și Azerbadjan. În acest timp Consiliul de Stat a pregătit un proiect de tratat pentru o Uniune politică pe baze federale. Puterea centrală în acest proiect nu mai exercita decât funcțiile delegate de Statele membre, iar aceste funcții s-ar reduce la diplomatie și apărare.

Cel care a dat lovitura de grație URSS-ului definitivând prăbușirea ei a fost președintele Federației Ruse, Boris Elțin care la 8 decembrie 1991 împreună cu președintele Ucrainei și a Belarusului, a decis să creeze o "Comunitate a Statelor Independente (CSI) la care vor putea adera și alte republici și în cadrul căruia ele își coordonau politica monetară și economică. Pe 14 decembrie alte cinci republici din Asia Centrală s-au raliat la CSI curând imitate de Moldova și Armenia. Pe 17 decembrie 1991 Boris Elțin și Mihail Gorbaciov au anunțat dizolvarea oficială a URSS, începând cu 31 decembrie 1991. URSS-ul a fost înlocuit de CSI dominată de Rusia. Luând act de pierderea puterii sale Mihail Gorbaciov și-a anunțat demisia la televiziune pe 25 decembrie 1991. El recunoștea oficial moartea URSS. În fapt atât comunismul cât și imperiul nu mai existau de câteva luni, iar ultimele sale vestigii erau pe cale de dispariție.

II. SFÎRȘITUL COMUNISMULUI ÎN EUROPA DE EST

Triumful filozofiei revizioniste la Kremlin a afectat nu numai imperiul ci și întreaga comunitate a "națiunilor socialiste" care alcătuiau blocul sovietic. Noua poziție sovietică a avut un impact uriaș în Europa răsăriteană prin slăbirea forțelor conservatoare în conducerile unor țări ai căror lideri respingeau până și ideea de reformă. Când Gorbaciov a lansat conceptele de perestroika și glasnosti țările din blocul răsăritean n-au reacționat în aceeași manieră. Gustav Husak în Cehoslovacia, Nicolae Ceaușescu în România, Erich Honeker în R.D. Germană au fost ostili oricărei schimbări. În Bulgaria, Tudor Jivkov a acceptat o parte din reformele din domeniul economic însă le-a considerat foarte periculoase pe cele din domeniul politicii. În Ungaria și Polonia, perestroika a fost depășită constant prin interpretare și manieră de acțiune.

Polonia a fost prima țară din Europa de răsărit unde perestroika și glasnost-ul gorbaciovist s-a transformat într-o revoluție anticomunistă. Leșirea nonviolentă a Poloniei dintr-un regim totalitar bazat pe dictatura ideologică a partidului comunist a fost posibilă datorită existenței unor grupări atât pentru elitele de la putere cât și din opoziție, care au înțeles necesitatea compromisului. Adepții reformelor din cadrul partidului comunist polonez au reușit la plenara din decembrie 1988 - ianuarie 1989 să schimbe cursul politic al partidului de guvernământ.

A fost luată hotărârea de a introduce pluralismul politic, de a iniția un dialog cu toate forțele din societate pentru a depăși criza. În februarie 1989 liderul comunist W.Jaruzelski a inițiat un dialog cu liderul mișcării Solidaritatea și au convenit să se organizeze alegeri parlamentare în care opoziția putea dispune de 35% din locurile în Dietă iar în Senat alegerile vor fi libere. Se mai prevedea alegerea unui președinte al Republicii de către cele două camere ale Parlamentului.

După o campanie electorală pasionantă dominată de candidații Solidarității alegerile de la 4 și 18 iunie 1989 se vor încheia cu o strivitoare victorie a opoziției. Comuniștii au câștigat doar un singur fotoliu în Senat și numai unul dintre cele 35% din locurile Senatului. A fost nevoie de ajutorul Solidarității în al doilea tur de scrutin pentru a se evita o criză majoră. Cele două camere îl aleg (cu o majoritate de un singur vot) pe generalul W.Jaruzelski președinte al Republicii și acesta este obligat să încredințeze conducerea guvernului unui membru al Solidarității, Tadeusz Mazowiecki. S-a format astfel primul guvern necomunist al țării după cel de-al doilea război mondial.

La următorul (și ultimul) său Congres, în ianuarie 1990, partidul comunist din Polonia s-a scindat, ambele formațiuni nou apărute s-au botezat cu apelative de "Social-Democrat"(6;330). Însă acestea la un loc nu mai aveau decât 67.000 de membri în raport cu cele mai mult de două milioane de membrii cât număra partidul comunist. Se poate spune din această perspectivă că în Polonia, comunismul a luat sfârșit printr-o discreditare totală morală și politică.

Într-o succesiune destul de rapidă, inițierea revoluției radicale, pașnice, politice și legale spre democrație și drepturile omului a fost urmată și apoi însoțită de o remarcabilă convalescență a economiei poloneze. În vara anului 1990 guvernul polonez a trecut la aplicarea "terapii de șoc" o trecere bruscă de la planificarea socialistă la deschiderea piețelor, impusă de ministrul de finanțe L.Belcerowicz. Costul imediat al "terapii de șoc" a fost suportat de populație care a fost silită să se adapteze la o ambianță cu "prețuri din Lumea întâi și salarii din Lumea a Treia". (6;332)

În decembrie 1990 generalul Jaruzelski a demisionat. Alegerile prezidențiale i-au dat câștig de cauză lui Lech Walesa, după un al doilea tur de scrutin. Aceste alegeri și deznodământul lor au închis definitiv era comunistă din istoria Poloniei postbelice. Deschiderea poloneză din anii

1988-1989 a avut un impact substanțial în întreaga regiune. Speranțele au renăscut în Ungaria și Cehoslovacia.

Abandonul comunismului în Ungaria s-a făcut sub presiunea a o parte din tinerii comuniști maghiari. În mai 1988 a fost înlocuit J.Kadar din fruntea partidului comunist cu o conducere colectivă în frunte cu Reszo Nyers. Secretar general al partidului a fost numit K. Grosz o personalitate ștearsă curând contestată și pusă în plan secund de aripa reformatoare în frunte cu Imre Pozsgay. Ca și Gorbaciov, Pozsgay și-a menținut convingerile comuniste însă a tras o linie de demarcație clară între socialismul "uman" și totalitarismul stalinist. Nyers, specialist în problemele economice a pregătit un ansamblu de măsuri care să ducă la economia de piață în Ungaria. În octombrie 1989 partidul comunist a hotărât să-și schimbe denumirea în Partidul Socialist Maghiar, renunțând la ideologia lui bolșevică.

În anii 1988-1989, în Ungaria au apărut câteva partide politice importante: Federația Tinerilor Democrați (FIDESZ); Forumul Democratic; Alianța Democraților Liberi; Partidul Social-Democrat, Partidul Popular Creștin Democrat etc. Acestea au organizat, în vara anului 1989 discuții cu guvernul și s-a ajuns la înțelegerea cu privire la organizarea de alegeri în 1990. În primăvara anului 1990 au loc alegerile în Ungaria câștigate de Forumul Democratic și astfel comuniștii au fost răsturnați de la putere prin voința societății. Acesta s-a pronunțat pentru construirea unui stat de drept, autoconducere democratică, privatizarea întreprinderilor falimentare și pentru trecerea mai rapidă la economia de piață. Liderul Forumului Democratic, J.Antall a devenit prim-ministru și a format un guvern de coaliție în care au mai intrat Partidul Independent al Micilor Proprietari. În august a fost ales președinte al Republicii Ungaria Arpad Goncz, lider al Alianței Democraților Liberi. Astfel în Ungaria s-a pus capăt dictaturii comuniste. Reformele economice promovate în anii '70-'80 au pregătit, în mare măsură trecerea accelerată la economia de piață. Din primele luni ale anului 1990 statul a sistat investițiile în agricultură. Întreprinderile industriale au trecut la un rapid proces de privatizare.

În Cehoslovacia prăbușirea regimului comunist s-a făcut prin ceea ce istoricii și opinia publică au denumit "revoluția de catifea". Radicalizarea opoziției față de regimul comunist a devenit vizibilă încă din ianuarie 1989 când au fost organizate demonstrații pentru comemorarea liderului studentesc Jan Palach, care își dăduse foc, în semn de protest, cu douăzeci de ani în urmă. În iunie un grup de intelectuali, în frunte cu V.Havel, au redactat un memoriu intitulat - Doar câteva propoziții - prin care cereau democratizarea imediată a țării.

În tot timpul verii anului 1989 demonstrațiile din piețele și de pe străzile orașelor din Ceho-Slovacia au continuat. Scânteia care a aprins butoiul cu pulbere a constituit intervenția în forță a poliției la 17 noiembrie 1989, pentru a înlătura o manifestație a studentească neviolentă. Grevele și mitingurile s-au generalizat în Cehoslovacia. La 25 noiembrie 1989 conducerea comunistă

a demisionat în bloc însă schimbările cosmetice n-au convins pe nimeni. Sute de mii de oameni s-au adunat iar în Piața Wenceslav(...) ca să-i asculte pe Václav Havel și Alexandru Dubček denunțând încercările neostalinistilor de a rămâne la putere. (2;192) în zilele următoare opoziția s-a cristalizat în două alianțe: Forumul Civic la Praga și Publicul Slovac împotriva Violenței la Bratislava. Într-un document elaborat de Forumul Civic se insistă pe separarea puterilor în stat, dezvoltarea unei economii de piață fără intervenție birocratică.

Greva generală din 27 noiembrie 1989 a paralizat conducerea politică și a obligat guvernul să accepte cererile opoziției. La 29 noiembrie Adunarea Federală a abolit prevederea constituțională ce asigura partidului comunist rolul conducător în societate. După două remanieri sub presiunea străzii s-a format, la 10 decembrie 1989, o coaliție guvernamentală cu o majoritate necomunistă. La 29 decembrie fondatorul Forumului Civic a fost ales președinte al Cehoslovaciei.

La 4 decembrie 1989 la Moscova a avut loc o întâlnire a Pactului de la Varșovia. Kremlinul a recunoscut oficial că invadarea Cehoslovaciei în august 1968, a fost ilegală și a repudiat doctrina Brejnev. S-a dat lumină verde forțelor revoluționare pentru a înlocui comunismul nu numai în Cehoslovacia ci și în celelalte țări satelit.

Prăbușirea comunismului în Germania de Est a venit ca o consecință logică a evenimentelor care se succedau cu repeziciune în blocul sovietic dar mai ales ca urmare a hotărârii Moscovei de a nu mai ajuta regimurile comuniste neostaliniste aflate în profundă criză de sistem. În ciuda marșurilor și mitingurilor cu grijă orchestrate de liderii comuniști est-germani în frunte cu Erich Honecker nemulțumirea față de regim creștea, începând cu vara anului 1989, pe zi ce trecea. În Berlinul de Est, Dresda, Leipzig protestatarii s-au încăierat cu forțele de ordine.

Liderul comuniștilor est-germani a respins mișcarea de reformă inițiată de M.Gorbaciov subliniind pe de o parte diferențele de situație dintre URSS și RDG iar pe de alta imposibila corelație dintre liberalizarea sistemului și reușita economică. Pentru a scăpa de presiunea lui M.Gorbaciov, Honecker a adoptat tactica "pașilor mărunți". Aceasta nu mai era adecvată în împrejurările descătușării energiilor unor societăți ținute, decenii în șir, sub presiuni și teroare. Ca și Cehoslovacia, liderii est-germani și-au dat seama că de vreme ce sovieticii nu numai că nu mai agreau folosirea violenței pentru înăbușirea nemulțumirilor ci chiar o descurajau, ei vor trebui să sacrifice pe duri și să promită lansarea imediată a unor reforme generale.

La 18 octombrie 1989, la doar câteva zile după "sărbătorirea celei de-a 40-a aniversări a creării R.D.G" CC al P.S.Unit German l-a eliberat din funcție pe Erich Honecker și l-a ales pe Egor Krenz. Noul secretar general s-a angajat la o serie de reforme. Însă pentru el, ca pentru întreaga conducere a PSUG, era clar că mergerea cu reformele până la organizarea de alegeri libere și la reformarea sistemului politic, acestea ar fi dus imediat la dispariția

regimului comunist și la RDG ca stat. În această privință un jurnalist vest-german scria: "Doar socialismul prusac sprijină pretenția Berlinului de Est la un stat separat. Renunțând la aceasta, nu mai exista nici o rațiune de a fi a Germaniei Răsăritene. Să permitem astăzi alegeri libere și mâine vom putea la fel de bine să sărbătorim anschluss-ul* cu Germania de Vest.(2;188)

La sfârșitul lunii octombrie și începutul lunii noiembrie sute de mii de protestatari cereau, în principalele orașe est-germane, legalizarea mișcărilor de opoziție, separarea puterilor între stat și partidul comunist, libertatea cuvântului, alegeri libere și desființarea STASI*. La 7 noiembrie 1989 întregul Birou Politic al PSUG a demisionat, iar la 9 noiembrie "Zidul Berlinului" - expresia materială a războiului rece, a fost dărâmat. În fața unei impresionante mulțimi de est și vest-berlinezi, adunate la primăria Berlinului de Vest, cancelarul H.Kohl a afirmat: "Vreau să le spun tuturor celor din Republica Democrată Germană: suntem cu voi, suntem și rămânem o singură națiune. Suntem un singur popor".(2;189)

La jumătatea lunii noiembrie 1989 un Congres extraordinar al PSUG a recunoscut falimentul partidului. În încercarea de a se salva, aripa reformistă a schimbat denumirea partidului în Partidul Socialismului Democratic și l-a ales în fruntea sa pe avocatul Gregor Gyse. Acesta considera că partidul trebuia să rupă cu moștenirea stalinistă și să se angajeze spre valorile pluralismului și a democrației. Nemulțumirea populației era atât de mare încât, în decurs de câteva luni, chemarea la unificarea germană a căpătat o dimensiune națională, partidele de opoziție fiind de acord cu accelerarea acestui proces. În lipsa sprijinului extern în Germania de Est "comunismul s-a prăbușit jalnic și neplâns de nimeni".(2;191)

În Bulgaria, pentru început, liderul comunist Todor Jivkov a reușit, prin manevre abile să lase impresia că va imita politica de reforme inițiată de Mihail Gorbaciov. În vara anului 1987 a declarat că atotputernicia unui singur partid va lua sfârșit și că este nevoie de "un model nou al socialismului" de reforme economice și administrativ-teritoriale. Printr-o rezoluție a Biroului Politic al partidului comunist au fost îndepărtate portretele lui T.Jivkov din locurile publice.

În 1988 s-a lansat un grup neoficial pentru drepturile omului. Deși liderii acestuia au fost arestați sau exilați în primăvara anului 1989 grupul a căpătat o audiență mai mare, din el desprinzându-se un sindicat independent și alte nouă organizații dizidente. În vara anului 1989 situația din Bulgaria s-a înrăutățit și poziția liderului comunist bulgar este în pericol sub presiunea populației nemulțumite. Pe 10 noiembrie 1989 Tudor Jivkov a fost înlocuit cu un grup de "aparținători" în frunte cu Petar Mladenov. Noul lider, agreat de Moscova, a anunțat începerea de reforme pentru ca Bulgaria să devină, în scurt timp, "o țară modernă, democrată și de drept" (2;196).

· Unire în limba germană.

* Securitatea est-germană, una din cele mai nepopulare poliții politice secrete.

După căderea lui T.Jivkov la Sofia și alte orașe au avut loc mari demonstrații de stradă, în care se cerea înlăturarea dictaturii și trecerea la un sistem multipartidic. La 13 decembrie 1989 C.C al partidului comunist a hotărât să-l elimine din rândurile sale pe T.Jivkov iar în ianuarie 1990 acesta a fost pus sub arest la domiciliu. Ulterior partidul comunist din Bulgaria și-a schimbat numele în Partidul Socialist Bulgar, ca o despărțire simbolică de dogmele leniniste.

La începutul anilor '90 Albania rămăsese singura "pepinieră" a stalinismului în Europa. Deși Ramiz Alia i-a succedat în fruntea statului și a partidului comunist lui E.Hodja în același an în care M.Gorbaciov venea la putere la Moscova, acesta a respins ideea de reformă a regimului, considerând-o nerelevantă pentru Albania. Forțată de împrejurări, conducerea comunistă a procedat la o serie de deschideri. În ianuarie 1990 s-a hotărât o relaxare în domeniul conducerii economice, mai ales în agricultură, și în ceea ce privește drepturile omului. A permis cetățenilor să călătorească în afară și s-a abrogat interzicerea religiei. Albania a restabilit relațiile diplomatice cu Moscova, Bonn-ul și capitalele est-europene, ieșind, astfel, din autoizolare.

Conducerea albaneză a renunțat la stalinism, însă nu și la marxism-leninism și a acceptat sistemul multipartidic. Partidele politice și zierele de opoziție, s-au impus în societate rapid. Lider al opoziției a devenit Sali Berisha. Primele alegeri libere se desfășoară în primăvara anului 1991, iar în iunie s-a constituit primul guvern de coaliție care-i cuprindea și pe comuniștii botezați acum socialiști.(2;196)

În România, spre deosebire de alte țări ale blocului sovietic comunismul a fost înlăturat printr-o luptă deschisă, violentă. Lipsa unei opoziții reale în interiorul partidului comunist a făcut ca în România să nu poată avea loc o tranziție pașnică de la comunism la democrație.

După venirea lui Gorbaciov la putere în URSS, Nicolae Ceaușescu a început să fie tot mai izolat în plan extern. După schimbările de politică externă de la Moscova și adoptarea unui alt comportament al Kremlinului față de țările din blocul răsăritean, politica de autonomie și poziția de rebel pe care statul român o avea față de URSS n-au mai impresionat Occidentul și acest lucru a început să se simtă. În 1988 clauza națiunii celei mai favorizate care se acorda de SUA României în baza Amendamentului Jackson-Vanick n-a mai operat datorită politicii regimului de îngrădire a emigrărilor și a încălcării tot mai mult a drepturilor omului. Liderul comunist român, cu vanitatea-i cunoscută a denunțat clauza, înainte de publicarea oficială a hotărârii SUA și fără să informeze conducerea partidului sau pe primul ministru.

Grăitor pentru irealismul cu care Nicolae Ceaușescu acționa în sistemul relațiilor internaționale la sfârșitul deceniului nouă a fost și poziția sa în cadrul țărilor socialiste. La jumătatea anului 1989, în consfătuirea statelor participante la tratatul de la Varșovia, liderul comunist de la București a

condamnat "rapida alunecare a socialismului din toate țările europene, pe panta prăbușirii și a cerut măsuri urgente pentru salvarea lui în Polonia". (7;292)

Pe plan intern, cu cât situația populației se înrăutățea cu atât mai mult creștea poziția fermă de singur apărător al socialismului pe care o afișa Partidul Comunist din România. Toată toamna anului 1989 s-au desfășurat ședințe la nivel central "cu factorii de răspundere" din ministere, mari întreprinderi, de la sindicate, pentru strângerea rândurilor. Scrisoarea adresată, la începutul lui martie 1989, de șase foste cadre de vârf ale Partidului Comunist din România lui Nicolae Ceaușescu n-a avut nici un ecou. Nici chiar la cel de-al XIV-lea Congres al partidului, în ultimul ceas, n-a fost schițată vreo idee de reformă, o ameliorare în privința libertăților cetățenești, a nivelului de trai. Conducerea partidului a insistat pe ideea de austeritate, pe construirea de noi și mari obiective industriale, etc.

Pe durata Congresului partidului, izolarea României Socialiste a fost scoasă în evidență de absența delegațiilor partidelor "frățești" din Ungaria, Italia și spre surprinderea comuniștilor de la București, din RDG. "Cu mai puțin de două luni în urmă, Germania Răsăriteană fusese susținătorul cel mai apropiat a lui Ceaușescu în refuzul lui hotărât de a accepta reforme. Între timp echipa E.Honecker fusese debarcată și Germania de Est luase drumul reformelor.

Revoluția română a izbucnit la Timișoara, Scânteia a fost aprinsă de pastorul reformat al Bisericii calviniste L.Tokes și o parte din majoritatea etnică maghiară. Actul de nesupunere civică al pastorului reformat a generat o revoltă a nemulțumiților din Timișoara care a fost reprimată, la 17 decembrie 1989, de către forțele de securitate. Nicolae Ceaușescu n-a fost dispus să urmeze modelul est-german de a se abține de la utilizarea forței și va folosi orice mijloc pentru a rămâne la putere.

La 18 decembrie, zeci de mii de muncitori timișoreni au organizat proteste pașnice în curțile fabricilor, iar la 20 decembrie, s-au revărsat pe străzi și au pus efectiv capăt stăpânirii regimului comunist în oraș. Mulțimea a proclamat Timișoara oraș liber, iar aceasta s-a întâmplat cu două zile ca Nicolae Ceaușescu să fugă din București. (8;198)

Sfidând gravitatea situației, Ceaușescu a făcut o scurtă vizită în Iran. La întoarcere a făcut o cascadă de greșeli care au grăbit sfârșitul regimului comunist. Necunoscând starea de spirit din țară și crezând că se bucură de asentimentul populației, a condamnat pe manifestanții timișoreni, calificând demonstrațiile drept "fasciste", iar pe participanții la aceasta drept "huligani" inspirați de iredentismul maghiar. Greșelile au culminat cu organizarea unui miting de sprijin în dimineața zilei de 21 decembrie. A fost momentul în care mulțimea a rupt "bariera psihologică" și a condamnat politica regimului comunist. Ceaușescu a fost huiduit. După spargerea mitingului, grupuri masive de manifestanți au rămas în Piața Universității ridicând o baricadă. Forțele de securitate și miliție, sprijinite de unități ale

armatei au încercat să spargă baricada și să împrăștie pe demonștranți. Acest lucru a fost reușit după miezul nopții după ce în rândul manifestanților au căzut morți și răniți.

A doua zi, mulțimea s-a adunat din nou în Piața Universității. Sub presiunea mulțimii Nicolae Ceaușescu și cu o parte din apropiații săi au părăsit sediul C.C al P.C din România la bordul unui elicopter. În cele din urmă cuplul dictatorial a fost capturat și ținut într-o unitate militară din Târgoviște. Un tribunal improvizat a acuzat pe soții Ceaușescu de genocid și subminarea economiei naționale, și executați "în ziua de Crăciun a anului 1989". (8;200)

În aceeași zi s-a format Frontul Salvării Naționale care a ales în fruntea sa, ca președinte, pe Ion Iliescu, un opozant al lui Ceaușescu, iar pe un tânăr profesor de la Politehnică, Petre Roman, ca prim ministru. România a încetat să mai fie o democrație populară după dispariția partidului comunist iar partidele istorice au fost reînființate. A început drumul de tranziție spre o societate democratică.

BIBLIOGRAFIE

Henry Kissinger, *Diplomația*, Traducere din lb. engleză: Mircea ștefancu, Radu Paraschivescu, București, 1998.

Vladimir Tismăneanu, *Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel*, Polirom, Iași, 1997.

Mihail Gorbaciov, *Memorii*, Nemira, București, 1994.

Hélène Carrere d'Encausse, *Triumful națiunilor sau sfârșitul imperiului sovietic*, în românește de Sofia L.Oprescu, București, 1993.

Pierre Milza, Serge Berstein, *Istoria secolului XX. În căutarea unei noi lumi. (1973 până în zilele noastre)*. vol. 3, București, 1998.

Joseph Rothschild, *Istoria politică a Europei Centrale și de Est după al Doilea Război Mondial*, București, ediția a-II-a, 1997.

Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, Fundația Academia Civică, 1995.

EVOLUȚII CULTURALE ÎN SECOLUL XX

Mutațiile produse în dezvoltarea materială și științifică a omenirii "șocurile" pe care le-a cunoscut lumea în perioada de sfârșit a secolului al XIX-lea și jumătatea celui următor - prima conflagrație mondială, revoluția bolșevică, fascismul și nazismul, criza economică din 1929-1933 - au afectat puternic evoluția culturii, artelor și a religiei.

Criza generată de aceste mutații a afectat, în special, mediile intelectuale și mai puțin masele care își abandonează puțin câte puțin

moștenirea culturală de origine rurală pentru o cultură a consumului și divertismentului răspândită prin noile tehnici de comunicare.

În același timp conducătorii vieții religioase ezitau între o atitudine conservatoare, sprijinită pe tradiție și o tratativă de adaptare la lumea modernă.

I. CRIZA CULTURII CLASICE OCCIDENTALE.

Războiul a marcat profund "generația focului". Foarte repede intelectualii au devenit conștienți că a apărut o adevărată criză a valorilor. Paul Valéry, de exemplu, a exprimat această percepție într-o formulare care a devenit, apoi, celebră: "Cât despre noi, civilizațiile, acum, știm că suntem muritoare..."(1;112)

Sentimentul crizei civilizației dă un elan sporit unui curent intelectual născut înainte de război: mișcarea Dada. Acesta a apărut ca un protest timid și ironic nihilist împotriva unei lumi conservatoare și a societății care i-a dat naștere, inclusiv împotriva artei sale. Dadaismul respingea orice fel de artă, nu a avut nici un fel de caracteristici bine definite, deși a împrumutat câteva trucuri de la avangardele cubiste și futuriste de dinainte de 1914. În esență, tot ceea ce putea provoca apoplexia iubitorilor burghezi de artă convențională era acceptabil pentru dadaiști. Scandalul era principiul lui de coeziune. Astfel, expunerea de către Marcel Duchamps a unui pișoar la expoziția din 1917 de la New York a fost întrutotul în spiritul dadaismului.

Acest curent de revoltă intensă se va cuminti curând, dând naștere suprarealismului, la fel de preocupat să respingă arta așa cum fusese cunoscută până atunci. Acesta s-a născut ca ceea ce s-a numit "o pledoarie pentru reînvierea imaginației, bazată pe subconștient așa cum a fost el dezvăluit de psihanaliză, precum și un nou accent pus pe magie, accidental, iraționalitate, simboluri și vise. (2;215)

Respingând orice control al rațiunii asupra gândirii, orice preocupare estetică sau morală, suprarealiștii înțeleg să expună fie verbal, fie scris, fie în orice altă formă, funcționarea reală a gândirii, ceea ce ei denuceau "automatismul psihic pur"(1; 114). Suprarealismul a fost o adăugire originală la repertoriul artelor de avangardă și a influențat poezii și scriitorii de primă mărime din Franța (P. Eluard, L. Aragon) Spania (Garcia Lorca) în Europa răsăriteană și America Latină (Cesar Vallejo și Pablo Neruda). Spre deosebire de alte avangarde Suprarealismul a "fertilizat" principala artă a secolului XX- cinematografia. Nu este deloc întâmplător că cinematograful îi este îndatorat suprarealismului, nu numai prin Luis Bunuel (1900-1983) dar și prin cel mai important scenarist francez al perioadei, Jacques Prévert (1900-1977), în timp ce fotojurnalismul îi este îndatorat prin Henri-Cartier-Bresson. (n.1908).

În Germania, imediat după încheierea războiului Walter Gropius a fondat curentul Bauhaus care preconiza o estetică funcțională, suprimând orice

distincție între artă și artizanat, încurajând artiștii să se adapteze nevoilor societății industriale prin stagii în întreprinderi și eliberarea de prototipuri și brevete comerciale. Criticată de conservatorii de la Weimar pentru ideile sale "socialiste" școala Bauhaus a fost considerată de naziști drept antigermană și închisă în 1933.

Tot în Germania, după prima conflagrație mondială, se afirmă plener expresionismul. Respingând ca și futurismul italian conformismul "mic-burghez" al perioadei "Belle Epoque", expansionismul s-a alăturat "tradiției germanice" (Grunewald) influențând atât cinematografia cât și teatrul. Însă marea noutate a epocii a fost crearea teatrului politic de vocație populară căruia regizorul Erwin Piscator i-a fost atât teoretician cât și promotor. Dramaturgi și militanți, Ernest Toller și Bertolt Brecht vor multiplica inovațiile atât prin alegerea subiectelor, prin tehnică cât și prin spiritul unei reprezentații care asociază publicul acțiunii.

Aceste curente au apărut ca o reacție la criza valorilor morale pe care o percepeau oamenii de artă și literații. Înainte să piară în materialitatea ei, lumea a fost anihilată prin forța imaginației. Cu ajutorul intuiției și al sensibilității, artiștii au fost primii care au pus în practică, în domeniul lor, distrugerea vechii lumi. De atâtea ori anunțată la începutul secolului, Apocalipsa în cultură și civilizație s-a materializat odată cu declanșarea războiului. Nimic n-a mai fost, după 1918, ca înainte: acea Belle Epoque cu fațada ei burgheză aparent stabilă, era definitiv încheiată.(3;152)

Conștiințe care au marcat începutul secolului XX au elaborat sub înrâurirea lui Nietzsche lucrări și studii în care erau explicate liniile de evoluție ale civilizației occidentale. Oswald Spengler, publică la sfârșitul primului război mondial "Declinul Occidentului" în care pune un diagnostic sever asupra civilizației occidentale: condamnare la dispariție. Civilizația ca și ființa umană în accepțiunea lui Spengler, este supusă evoluției ciclice. Unei ființe omenești ajunsă la vârsta de o sută de ani nu-i mai rămâne nici o speranță de viață. Nici o speranță nu mai rămâne unei civilizații (sau culturii, pentru a folosi termenul lui Spengler) care a atins vârsta de o sută de ani. Aceasta era în accepțiunea sa limita biologică a civilizațiilor.

Influențat de Nietzsche și Spengler, istoricul și filozoful Olaf Stapledon a elaborat lucrarea "Ultimii și primii oameni" în care a încercat să creioneze evoluția omenirii pe parcursul a două miliarde de ani în care se succed ciclurile istorice, biologice întrerupte uneori de crize, dezastre naturale sau provocate de om. De fiecare dată, progresul triumfă asupra "sfârșitului lumii". Dar acesta va avea totuși ultimul cuvânt la terminarea celor două miliarde de ani.

Tragedia artiștilor moderni, de stânga sau de dreapta, a fost angajarea politică mult mai eficientă a propriilor mișcări de masă, dar respingerea curentelor lor de către politicieni. Cu excepția parțială a fascismului italian de influență futuristă, noile regimuri autoritare, atât de stânga, cât și de dreapta, au preferat vechile clădiri gigantice monumentale în arhitectură, vechile stiluri

în pictură și sculptură, spectacole clasice pe scenă, acceptabilitatea ideologică în literatură. Arta avangardei europene din prima jumătate a secolului XX nu însuflă decât rareori un sentiment de speranță. Așadar, a fost o artă creată cum spunea învățatul și poetul clasic A.E.Housman "în zilele în care lumea se prăbușea, la ora la care temeliiile pământului se scufundau" (4; 138).

Progresul științific, dar și războaiele care au bulversat liniile tradiționale ale societății au repus în discuție vechiul sistem de valori. Are loc o eliberare tot mai puternică de tab-uri, de constrângeri morale sau sociale, o deschidere spre inconștient, sunt exaltate instinctul, forța, etc. Apar așa după cum am arătat, o serie de curente de avangardă. Alături de aceste curente, puternice individualități și-au confirmat în operele lor detașarea, scepticismul sau îndoiala față de valorile tradiționale: germanul Spengler, francezul Gide, italianul Pirandello, austriacul Kafka. Reacția împotriva raționalismului, care triumfă în filozofie cu Bergson și Heidegger, poate genera o reînnoire a sentimentului religios (Miquel de Unamuno, Mauriac, Bernanos). Refuzul lumii prezente poate de asemenea conduce spre căutarea evaziunii în analiza subiectivă (Marcel Proust, James Joyce), în căutările estetice (Paul Valéry) sau într-un oarecare clasicism (Jean Giraudoux).

În opoziție cu acest refuz al lumii actuale, numeroși intelectuali nu au ezitat să se angajeze în operele lor în fața marilor probleme ale vremii. În Italia, mișcarea futuristă a fost una din componentele fascismului în faza sa incipientă, în timp ce în Franța mișcarea suprarealistă avea legături politice foarte strânse cu partidul comunist între 1925 și 1934. În Uniunea Sovietică, scriitorii (Gorki, Șoholov), artiștii cineaști (Eisenstein) se pun în serviciul Revoluției. În Germania, sosirea naziștilor la putere constrânge la exil pe arhitecții mișcării Bauhaus, ca și numeroși scriitori (Brecht), muzicieni, cineaști. La sfârșitul anilor '30, de la Steinbeck, Hemingway, Aragon sau Habrause la Celine, Drieu La Rochelle sau Brasilbach, scriitorii au încercat să găsească în angajarea politică un răspuns la problemele lor.

În pictură, după revoluția impresionistă de la sfârșitul secolului XIX, Van Gogh, Gauguin și Cezanne deschid calea unor revoluții picturale ce vor da naștere picturii contemporane. Prima este cea a exaltării senzației și culorii - școala botezată "fauves" (Matisse, Dufy, Derain). A doua a fost cubismul (Picasso, Braque...). Influența acestor două școli o regăsim în expresionismul german, care caută într-o culoare exuberantă mijlocul de expresie al frământărilor interioare (Molde, Mundi) și în pictura abstractă. Influențele cubismului, futurismului, expresionismului se manifestă, atât în sculptură, cât și în arhitectură.

În muzică, îndrăznelile unor Stravinski, Schönberg, Milhni sau Honegger marchează ruptura cu tradiția, o reacție împotriva moștenirii lui Wagner sau Debussy. Marea revoluție muzicală din prima jumătate a secolului XX este fără îndoială apariția și dezvoltarea jazz-ului, originar din America. (1;369)

Cultura de avangardă era, la jumătatea secolului XX, un concept limitat în Europa. Privirile se îndreptau cu nostalgie spre Paris și Londra. Încă nu se privea spre New York. Pentru cea mai mare parte a talentelor creatoare din lumea neeuropeană - care nu erau limitate la tradițiile lor, nici nu imitau pur și simplu Occidentul, sarcina principală părea să fie descoperirea realității contemporane a propriilor popoare. Așa s-a născut o mișcare care a fost realismul.

Din a doua jumătate a secolului XX, lucrul cel mai evident, în legătură cu dezvoltarea culturii, a fost mutarea centrelor tradiționale de manifestare ale acesteia din Europa în America. New York-ul se mândrea că înlocuise Parisul ca centru al artelor vizuale, prin care înțelegea piața operelor de artă sau locul în care artiștii în viață deveneau mărfuri apreciate la cele mai înalte prețuri. Mai mult chiar, juriul premiului Nobel pentru literatură a început să ia în serios literatura neeuropeană începând cu anii '60, după ce mai înainte o neglijase complet. (2;574)

O dată cu începutul deceniului șapte, epicentrul mișcării literare inovatoare se mută din nou în Europa, în special în Franța unde influența valului existențialist a afectat tineri literați al căror succes provine din practica de a exprima noile valori eliberate de constrângerile morale și formale impuse de tradiție și mai ales de școala "noului roman". Autorii care aparțin acestui curent, Alain Rabbe-Grillet, Michel Butor, Jean Ricardon, Claude Simon, Phillipe Sollers, Marquerite Duras, pun accentul asupra formelor, figurilor, limbajului în creația românească, în defavoarea povestirii lineare și a psihologiei personajelor. Această mișcare cu caracter de revoluție în literatură s-a desfășurat împotriva realismului și marxismului, care privilegiaseră acțiunea și angajarea scriitorului. "Noul roman" și "teatrul absurdului" care triumfă în aceeași epocă (Samuel Beckett, Eugen Ionescu, Jean Genet) ce dezvoltă pe un fundal al contestării generale a valorilor colective și al ruperii legăturilor între opera de cultură și ideologie, caracteristice unei perioade de relaxare a tensiunilor sociale și internaționale.

Refluxul valului "noul roman" nu a fost urmat de apariția unor noi școli. Marile nume sunt cele ce caracterizează perioada, începând cu anii '80: franceza Marguerite Yourcenar, elvețianul Albert Cohen, italienii Elsa Morante, Alberto Moravia, Italo Galvino, spaniolul José Bergamin, sovieticul Mihai șolohov, columbianul Garcia Marquez, argentinianul Jorge Luis Borges, cubanezul Alejo Carpenter, egipteanul Maguib Mafouz, algerianul Tahar Bejelloun, japonezul Yukio-Mishima, etc. Chiar dacă în ultimii 20 de ani ai secolului existența unor școli de artă a fost mai puțin contestată, curentul rus în care s-au manifestat individualitățile culturale a fost numit "postmodernism". (2;588)

În anii '90 existau artiști, filozofi, sociologi, antropologi istorici postmoderniști. Toate "postmodernismele" aveau în comun un scepticism esențial asupra unei existențe a realității obiectivelor și/sau posibilitatea de a ajunge la o înțelegere a acesteia prin mijloace raționale. Era o tendință de

relativism radical. Postmodernismul contestă esența unei lumi care se întemeiază pe presupuneri contrare: pe lumea transformată de știință și de tehnologia bazată pe ea și ideologia progresului care o reflectă. (2;590)

O privire retrospectivă asupra culturii din a doua jumătate a secolului XX ne duce la concluzia chiar a unui declin, cel puțin regional, al unor genuri culturale, artistice, care înfloriseră în prima jumătate a secolului al XX-lea și au supraviețuit până la jumătatea lui . În sculptură, de exemplu, expresia principală a acestei arte, monumentul public, s-a stins, practic, după primul război mondial. Pictura nu mai era ceea ce fusese în perioada dintre războaie. În orice caz, ar fi greu să se facă o listă a pictorilor dintre anii 1950-1990 care să fie acceptați drept personalități de importanță majoră (adică să fie considerați demni de a fi incluși în muzeele din altă parte decât din țara autorului), comparabilă cu una din perioada interbelică (Picasso, Matisse, Chagall, Ronault, Klee, etc). În muzica clasică, declinul vechilor genuri a fost ascuns de enorma creștere a numărului de spectacole. Cu excepția unor compozitori din Anglia și Germania (Henze, Britteu), foarte puțini au creat opere mari. Americanii (Leonard Bernstein, de exemplu) au preferat genul musicalului. În afara rușilor Prokofiev, șostakovici și Stravinski, creatori ai unor simfonii foarte apreciate, nici un alt nume nu s-a mai distins în realizarea muzicii instrumentale. și nu trebuie uitat că cei trei aparțineau și se formaseră în prima parte a secolului.

Un regres similar se constată și în domeniul literaturii în special în ceea ce privește romanul. Declinul genurilor clasice în cultură nu s-a datorat lipsei de talente. Au existat încă doi factori care au subminat cultura de tip clasic: moartea modernismului și, mai ales, triumful universal al societății de consum. Acest factor va genera "cultura de masă", "populară". (1;370)

II. DE LA CULTURA ELITISTĂ LA CULTURA DE MASĂ.

Progresele democrației, creșterea nivelului de trai, dezvoltarea învățământului și apariția mass media au dus la nașterea unor forme ale culturii populare: reportajul, romanul polițist, benzile desenate mesajul publicitar, jazzul, radioul și mai ales cinematograful și televiziunea.

"Reportajul" - termen folosit din 1929 în dicționarele franceze și din 1931 în cele engleze - a devenit un gen unanim acceptat al literaturii de critică socială și al reprezentărilor vizuale din anii '20. El s-a răspândit prin intermediul cinematografului, televiziunii, radioului, presei scrise. Scriitorii, în special cei din SUA, nu numai că se considerau și reporteri, dar scriau pentru ziare și fuseseră ziariști: Ernest Hemingway (1899-1962), Theodore Dreiser (1871-1945), Sinclair Lewis (1885-1951).

O interesantă evoluție a avut romanul polițist care s-a caracterizat prin creștere extraordinară și explozivă. Inițial, a fost un gen literar englezesc-tributar personajului Sherlock Holmes al lui Conan Doyle - feminin și convențional în mare măsură. Pioniera acestuia, Agatha Christie (1891-

1976), rămâne printre bestseller-uri. Acestea tratează aproape exclusiv crime prezentate ca un joc de societate care necesită o anumită ingeniozitate pentru a-l rezolva. Genul poate fi considerat drept o inovație curioasă a unei ordini sociale aflate în primejdie fără să fi fost încălcate încă. Ordinea este restabilită prin rațiune. Autorii lui, au fost oameni cu merite literare modeste. Singurul scriitor care a transformat povestirea detectivă în literatură adevărată este belgianul Georges Simenon (1903-1989) (2; 231). Alături de romanul polițist, cele mai citite genuri sunt romanele de dragoste pentru femei, "thriller"-ele de diferite genuri pentru bărbați și, probabil, scrierile erotice și porno. În ultima parte a secolului, oamenii care citesc cărți la modul serios din alte motive decât cele profesionale, de învățământ sau în scopuri de culturalizare reprezintă o minoritate. Deși revoluția educațională a mărit mult cifrele absolute deprinderea cititului este în declin în țările în care lumea este alfabetizată.

Moștenitoare a unei tradiții care coboară în prima parte a secolului XIX, banda desenată a cunoscut încă de la începutul secolului XX, un remarcabil succes, legat de moda ziarelor ilustrate pentru copii și adolescenți. În anii '30 apar serialele americane (Mickey, Tarzan, Mandrake Magicianul, mai târziu Superman și Batman), adoptate curând sau imitate de desenatorii europeni. După al doilea război mondial, un real succes au producțiile școlii franco-belgiene, dominată de desenatorii grupați în jurul publicațiilor "Journal de Spirou", "Journal de Tintin", "Journal de Pif" și "Pilote". La începutul anilor '60 banda desenată americană pătrunde în Europa cu o serie de producție pentru adulți profitând de interesul unei părți a publicului pentru science-fiction și fantastic. Apetitul pentru banda desenată a fost un fenomen al civilizației care poate fi explicat alături de un oarecare snobism intelectual, de declinul cărții și de nevoia de a evada din real a multora dintre contemporanii noștri. (5;463)

Dacă universul benzii desenate este în mare măsură cel al visului și poate vehicula mesaje politice puternic subversive, iconografia publicitară concurează la uniformizarea societăților industriale și este unul din motoarele economiei de piață. Cuvintele care domină societățile de consum nu mai sunt cele din cărțile sfinte sau scriitorii clasici, ci denumirile bunurilor care pot fi cumpărate. Acestea sunt imprimare pe tricouri, atașate la alte obiecte vestimentare ca niște amulete fermecate cu ajutorul cărora purtătorul dobânda apartenența spirituală la un stil de viață.

După primul război mondial, dezvoltarea radioului, apoi al discului asigură o difuzare masivă a informațiilor, dar și a culturii populare. Gusturile se uniformizează și se internaționalizează: jazzul invadează Europa în care tangoul, onestepul și charlestonul concurează valsul și polka. Nume ca Louis Armstrong, Duke Ellington sau Maurice Chevalier sunt mondial recunoscute.

Cinematograful devine rapid divertismentul popular prin excelență. Franța domină producția cinematografică până la primul război mondial, înainte de a ceda locul SUA (Hollywood, de unde ies primele westernuri și

marii comici ai filmului mut: Mack Sennet, Buster Keaton și Charlot). În Europa, două școli marchează anii '20: expresionismul german cu Murnan (Nosferatu, 1922), Fritz Lang (Metropolis, 1925) și realismul sovietic cu Einstein (Crucișătorul Potemkin, 1925). După apariția sonorului (1927), cinematograful cunoaște o cotitură decisivă. America domină în continuare producția, mai ales printr-un gen nou, de mare succes, comedia muzicală, însă cinematografia franceză, produce în anii '30 '40 opere de calitate semnate Jean Renoir, Marcel Carné, Rene Clair.

La răscrucea anilor '50 și '60 se produce o adevărată revoluție a celei de-a șaptea arte. Ea a avut loc în Franța: reacția împotriva tendinței de comercializare a producției cinematografice, vizând să înlocuiască printr-un "cinema de autor" realizat cu bugete modeste, producțiile industrializate, standardizate și în mod esențial recreative care păreau să fi cucerit definitiv piața o dată cu trumful societății de consum. Opere ca "Le beau Serge" (Claude Chabrol, 1958) "Les 400 coups" (Francois Truffant, 1959), "A bout de souffle" (Jean-Luc Godard, 1960), "Hiroshima mon amour" (Alain Resnais, 1959), etc, sunt ilustrative pentru "noul val". Acesta va cuprinde o mare parte a cinematografului mondial: Polonia (Andrezej Wajdo, Roman Polanski), Brazilia (Glauber Rocha și Guy Guerra), Canada și Belgia (André Delvaux), Italia (Visconti, Fellini, Antonioni, Rosi, Bertolucci). Acest curent neo realist încearcă să exprime, într-o manieră globală, toate problemele vremii noastre. (5;461-462)

Micul ecran cunoaște o dezvoltare spectaculoasă și devine principalul instrument de comunicare în masă. El concurează puternic la propagarea unei culturi standardizate, hrănite din universul aseptice al serialelor, al jocurilor televizate și al emisiunilor de varietăți. Însă televiziunea a devenit totodată o fereastră către lume, grație imaginilor din actualitate.

Mai mult decât "cultura elitistă" (care nu este totuși cruțată) cultura de masă poate deveni un instrument în sprijinul unei ideologii. În regimurile democratice presa, radioul, cinematograful, televiziunea suferea mai mult sau mai puțin influența diferitelor forțe politice și grupuri de presiune, mai ales financiare. În țările cu regimuri totalitare, ele devin puternice instrumente de propagandă folosite pentru manipularea maselor. Subliniem în același timp faptul că în aceste regimuri cultura devine un element de exprimare a nevoilor și aspirațiilor sociale. Artistul are sentimentul că oamenii au nevoie de el. Acest sentiment nu a fost limitat doar la creatorii de cultură din regimurile comuniste, dar și acolo unde intelectualii erau în contradicție cu un sistem politic dominant: Africa de Sud, America Latină în anii '50 și '60.

În acest context, atât în lumea socialistă, cât și în diverse zone ale Lumii a Treia, producătorii de cultură se bucurau de prestigiu și de o relativă prosperitate și privilegii. În lumea socialistă, ei se puteau număra printre cei mai bogați cetățeni și se puteau bucura de cea mai rară dintre libertățile acestui sistem totalitar, anume faptul de a călători sau chiar de a avea acces

la cultura occidentală. Toate acestea se manifestau în perioadele de relaxare a regimurilor.

În mare parte regimurile totalitare au încercat reprimarea culturii ca formă de manifestare a libertății de gândire și de exprimare. Situația din China, spre exemplu, până la sfârșitul anilor '70 a fost dominată de o represiune nemiloasă. Regimul lui Mao Tzedun a atins apogeul prin "Revoluția culturală" din anii 1966-1976, o campanie împotriva culturii, o educație și o îndoctrinare fără egal în istoria secolului XX. Timp de doi ani, practic, învățământul mediu și superior a fost desființat. Interpretarea muzicii clasice (occidentale) a fost interzisă iar repertoriul național al teatrelor și al cinematografelelor a fost redus la circa șase piese cuvincioase, judecate de către soția Marelui Cărmuitor, (cândva actriță de mâna a doua la Shanghai), care erau repetate la nesfârșit. (2; 577)

Sfârșitul "războiului rece" și perioada de destindere care i-a urmat a permis pătrunderea și în aceste spații a produselor culturii de masă. Consecințele acestui fenomen asupra psihologiei colective și asupra identității culturale a popoarelor sunt considerabile. Ele sunt în egală măsură contradictorii și greu de măsurat. Fenomenul favorizează o anumită uniformizare a mentalităților, conformă unui model (occidental). În 1972-1973, SUA controlau peste 65%, iar în anii '90 procentul a crescut la 80% din fluxul mondial de informații. Acest fapt nu putea rămâne fără consecințe asupra manierei în care o bună parte a locuitorilor planetei văd lumea (5;453). Mult mai nesigure sunt efectele obișnuirii oamenilor cu imaginea reprodușă, fără încetare, a mizeriei, a violenței și a morții. Acestea pot, în același timp, să trezească salutare efecte de umanitate, compasiune și solidaritate dar și să transforme în banalitate aspectele dezolante din lume, sau, și mai rău, să le transforme într-un spectacol. De aici și reacția, apărută în anii '60 în SUA și în celelalte state dezvoltate, sub forma unei critici, adeseori virulente, a societății de consum și a modelului productivist.

Desigur că instantaneitatea și mondializarea informațiilor sunt fenomene reale, firești într-o lume care merge spre globalizare. Problema care interesează, după opinia noastră, din punct de vedere cultural, este de a se păstra individualitatea, creativitatea, originalitatea și specificitatea actului artistic. Dacă fiecare om este o ființă unică, ni se pare firesc ca actul de cultură să exprime această diversitate infinită, ce dă acestuia frumusețe, măreție și grandoare.

III. DEZVOLTAREA CULTURII TEHNICE ȘI A ȘTIINȚELOR NATURII.

Dacă din punct de vedere al artelor secolului XX este caracterizat de o serie întreagă de crize, în ceea ce privește știința, situația este cu totul alta. Aceasta și pentru faptul că nici o perioadă din istoria omenirii nu a fost atât de dependentă de științele naturii ca secolul XX. Dacă în 1910, oamenii de știință din Europa occidentală erau, probabil, în număr de circa opt mii, la

începutul anilor '90 numărul lor era estimat la circa cinci milioane de persoane.(2;596)

O caracteristică a științei secolului XX este faptul că ea a încetat să mai fie eurocentrică. Din anii '30 producându-se un transfer al centrului de gravitate al acesteia în SUA, unde a și rămas. Între anii 1900 și 1933 numai șapte premii pentru știință fuseseră acordate SUA, iar între 1933 și 1970, numărul acestora a fost de șaptezeci și șapte. După 1945 și alte centre de cercetare independente se afirmă: Canada, Australia, Argentina, Noua Zeelandă, Africa de Sud. În același timp, afirmarea oamenilor de știință neeuropeni, mai ales a celor din Asia de Est și din subcontinentul indian a fost izbitoare. Cu toate acestea, la sfârșitul secolului, sunt încă zone ale globului care au generat puțini oameni de știință: Africa și America Latină. Frapant este faptul că o treime din laureații asiatici ai premiilor Nobel pentru știință nu apar sub steagul țării lor de origine, ci sub cel american. (Dintre laureații americani douăzeci și șapte sunt prima generație de imigranți). Într-o lume tot mai globalizată a avut loc și are în continuare loc un proces de concentrare a științelor în relativ puține centre, care dispun de resurse adecvate pentru dezvoltarea lor, mai ales în SUA și unele state occidentale: Germania, Anglia, Franța.

« Creierele » lumii au fugit din Europa din motive politice (în perioada anilor '30 - '90), s-au scurs din țările sărace spre cele bogate din motive economice. În anii '70 și '80, țările dezvoltate au cheltuit aproape trei sferturi din sumele alocate pe plan mondial pentru cercetare și dezvoltare, în timp ce statele sărace (în curs de dezvoltare) nu au cheltuit mai mult de 2-3% (6; 103). Într-o lume democratică și populistă, oamenii de știință sunt o elită, concentrată în relativ puține centre subvenționate.

Faptul că secolul XX s-a bizuit foarte mult pe știință nu trebuie prea mult argumentat. Tehnologia bazată pe teoria științifică avansată și pe cercetare a determinat "boom"-ul economic din lumea dezvoltată. Fără știința genetică, India și Indonezia nu ar fi putut produce suficientă hrană pentru populația lor în plină explozie demografică. La sfârșitul secolului biotehnologia a devenit un element important atât în agricultură, cât și în medicină. Descoperirea fuziunii nucleare, a teoriei moderne a computerelor, a laserului, a structurii ADN-ului, a transmitătorului fac din secolul XX o perioadă de maximă înflorire a științei. Aceasta a devenit indispensabilă și omniprezentă - pentru că până și cele mai uitate colțuri ale lumii cunosc radioul cu tranzistori și calculatorul electronic.

O problemă de mare actualitate este aceea a raportului dintre dezvoltarea științei și consecințele acesteia asupra Pământului ca habitat al organismelor vii. Cu alte cuvinte se pune problema stabilirii unor limite practice și morale ale cercetării științifice. Aceasta datorită unor pericole reale sesizate și semnalate opiniei publice în ultimul sfert de veac. Este vorba de distrugerea stratului de ozon din atmosfera pământului de către fluorocarbon (utilizat în refrigerare și la sprayuri), apariția "efectului de seră" adică

încălzirea necontrolabilă a temperaturii pământului din cauza gazelor produse de om; moralitatea reproducerii umane în eprubetă și a clonării umane, etc.

Analiza evoluției dezvoltării culturii științifice ne face să afirmăm că după explozia primei bombe nucleare din 1945, știința devine parte componentă a conștiinței comune și nu poate exista nici o îndoială cu privire la faptul că secolul XX a fost un secol în care știința a transformat și lumea și cunoștințele noastre despre ea. Vorbind despre știința secolului XX nu putem să nu semnalăm faptul că au existat momente de politizare a acesteia. Au existat două tipuri de regimuri politice care s-au amestecat în cercetarea științifică, fiind amândouă interesate la maximum de progresul tehnic nelimitat. Într-unul din cazuri, de o ideologie care se identifica cu știința și saluta cucerirea lumii prin rațiune și experiment. În modalități diferite, atât național-socialismul german, cât și stalinismul sovietic au respins știința, deși au folosit-o în scopuri tehnologice.

Apogeul perioadei științei politizate a fost atins în timpul celui de-al doilea război mondial, când savanții au fost mobilizați sistematic în scopuri militare. În mod tragic, războiul nuclear a fost un produs al antifascismului deoarece au fost convinși savanții fizicieni să accepte să lucreze la elaborarea bombei atomice. În același timp, războiul a convins în cele din urmă guvernele că alocarea unor resurse impresionante pentru cercetarea științifică era necesară, ba chiar esențială pentru viitor.

În a doua jumătate a secolului știința a devenit mai politică în zona de influență sovietică a globului. Oamenii de știință sovietici erau considerați de către elitele comuniste mai importanți decât omologii lor occidentali întrucât în concepția acestora doar ei puteau face ca o țară mai puțin dezvoltată ca URSS să poată înfrunta o superputere ca SUA. Așa se explică și faptul că ei au reușit să facă posibil ca Uniunea Sovietică să depășească pentru un timp Occidentul în cea mai înaltă dintre tehnologii, cea a spațiului cosmic. Primul satelit artificial (Sputnik, 1957), primul zbor spațial al unui bărbat și al unei femei (1961, 1963) și primele ieșiri în spațiu au aparținut, toate, rușilor. Situația s-a schimbat radical în deceniile următoare în favoarea S.U.A.

Dezvoltarea științei în secolul XX s-a realizat și datorită faptului că majoritatea statelor au sprijinit-o. Dar guvernele nu au fost și nu sunt interesate de adevărurile ultime, ci de adevărul instrumental. În cel mai bun caz, ele pot sprijini cercetarea "în sine" fiindcă s-ar putea ca într-o zi să dea ceva folositor sau din motive care țin de prestigiul național (premiul Nobel). Acestea au fost fundamentele pe care s-au înălțat și au înflorit cercetarea și teoria științifică, prin care secolul XX poate fi considerat ca o epocă a progresului uman și nu în ultimul rând a tragediei umane.

BIBLIOGRAFIE

Milza Pierre, Serge Berstein, *Istoria secolului XX. Sfârșitul lumii europene. 1900-1945*, vol. I, București, 1998.
Hobsbawm Eric, *Secolul extremelor*, traducere Anca-Irina Ionescu, București, 1944.
Boia Lucian, *Sfârșitul lumii. O istorie fără sfârșit*, București, 1999.
D.E. Housman, *Collected Poems and Selected Prose*, Londra, 1988.
Milza Pierre, Berstein Serge, *Istoria secolului XX. Lumea între război și pace (1945-1973)*, vol. 2, București, 1998.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Ablai, A., *ARABII*, Editura Științifică, București, 1968
- Andrew, Christopher, Oleg Gordievski, *K.G.B. ISTORIA SECRETĂ A OPERAȚIUNILOR SALE EXTERNE DE LA LENIN LA GORBACIOV*, București, Editura All, 1994
- Beschloss, Michael, Strobe Talbott, *LA CELE MAI ÎNALTE NIVELE*, Ploiești, Editura Elit, 1993
- Bauer, E., *HISTOIRE CONTEMPORAINE DE LA DEUXIÈME GUERRE MONDIALE*, vol. I – VII, Monaco, 1966
- Badia, G., *HISTOIRE D'ALLEMAGNE CONTEMPORAINE*, vol. I – II, Paris, 1962
- Buzatu, Gheorghe, *DIN ISTORIA SECRETĂ A CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988; vol. II, Editura Enciclopedică, București, 1995
- Idem, *ROMÂNIA ȘI RĂZBOIUL MONDIAL DIN 1939 – 1945*, Iași, 1995
- Bold, Emilian, *DE LA VERSAILLES LA LAUSANNE (1919 – 1925)*, Editura Junimea, Iași, 1976
- Constantiniu, Florin, *DE LA RĂZBOIUL FIERBINTE LA RĂZBOIUL RECE*, București, Corint, 1998
- Carmi, Ozer, *LA GRANDE BRETAGNE ET LA PETITE ENTENTE*, Paris, Droz, 1972
- Cartier, R., *La Seconde Guerre Mondiale*, vol. I – II, Ed. Larousse, Paris – Match, 1965 – 1966
- Carpentier, Jean, François Lebrun (coord.), *ISTORIA EUROPEI*, București, Humanitas, 1997
- Carr, E. M., *THE TWENTY YEARS' CRISIS. 1919 – 1939*, London, Papermac, 1983
- Campus, Eliza, *STATE MICI ȘI MIJLOCII DIN CENTRUL ȘI SUD-ESTUL EUROPEI ÎN RELAȚIILE INTERNAȚIONALE. PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX –LEA*, Editura Politică, București, 1988
- Ciachir, Nicolae, *ISTORIA POLITICĂ A EUROPEI DE LA NAPOLEON LA STALIN*, Editura Oscar Print, 1997
- Dobrinescu, Valeriu Florin, *ROMÂNIA ȘI ORGANIZAREA POSTBELICĂ A LUMII. 1945 – 1947*, București, Editura Academiei, 1988
- Idem, *BĂTĂLIA DIPLOMATICĂ PENTRU BASARABIA*, Editura Junimea, Iași, 1991
- Idem, *ROMÂNIA ȘI SISTEMUL TRATATELOR DE PACE DE LA PARIS (1919 – 1923)*, Institutul European, Iași, 1993
- Dobrinescu, V. F., Ion Pătroi, *ULTIMELE LUNI DE PACE (MARTIE – AUGUST 1939)*, Institutul European, Iași, 1992
- Duroselle, J. B., *HISTOIRE DIPLOMATIQUE DE 1919 À NOS JOURS*, 7e édition, Paris, Dalloz, 1978

Feltham, R. G., *INTRODUCERE ÎN DREPTUL ȘI PRACTICA DIPLOMAȚIEI*, București, Editura All, 1997

Fontaine, André, *ISTORIA RĂZBOIULUI RECE*, vol. I – IV, București, Editura Militară, 1992 -

Johnson, Paul, *A HISTORY OF THE MODERN WORLD, FROM 1917 TO THE 1980s*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1983

Gaxotte, Pierre, *HISTOIRE DE L'ALLEMAGNE*, Flammarion, Paris, 1975

Idem, *HISTOIRE DES FRANÇAIS*, Flammarion, Paris, 1972

Gallo, Max, *ISTORIA LUI MUSSOLINI*, Editura Politică, București, 1969

Kissinger, Henry, *DIPLOMAȚIA*, Editura All, 1999, 2002

Laqueur, Walther, *EUROPE SINCE HITLER*, Penguin Books, 1979

Launay, J., *MARI DECIZII ALE CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL*, vol. I – II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988

Loch, Wilfried, *ÎMPĂRȚIREA LUMII. ISTORIA RĂZBOIULUI RECE. 1941 – 1945*, Editura Saeculum 10, București, 1997

Loghin, Leonida, *MARI CONFERINȚE INTERNAȚIONALE (1939 – 1945)*, Editura Politică, București, 1989

Lupu, N. Z., *RĂZBOIUL ITALO – ETIOPIAN*, Editura Politică, București, 1981

Milza, Pierre, *DE VERSAILLES À BERLIN. 1919 – 1945*, Masson et Cie, Ed., 1972

Madaule, J., *ISTORIA FRANȚEI*, vol. I – III, Editura Politică, București, 1973

Malița, Mircea, *DIPLOMAȚIA*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975

Maiski, I. M., *AMINTIRILE UNUI AMBASADOR SOVIETIC*, Editura Politică, București, 1967

Mureșan, Camil, *IMPERIUL BRITANIC*, Editura Științifică, București, 1967

Mureșan, C., Al. Vianu, *PREȘEDINTE LA CASA ALBĂ*, Editura Politică, București, 1964

Mehmet Ali, *ISTORIA TURCILOR*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976

Murphy, F. J., *ISTORIA CIVILIZAȚIEI AFRICANE*, vol. I – II, Editura Minerva, București, 1981

* * * , *RELAȚIILE INTERNAȚIONALE POSTBELICE*, vol. I – II, Editura Politică, București, 1983

* * * , *RELAȚII INTERNAȚIONALE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ*, Editura Politică, București, 1980

* * * , *REZISTENȚA EUROPEANĂ. 1938 – 1945*, vol. I – II, Editura Militară, București, 1973 – 1976

Renouvin, Pierre, *HISTOIRE DES RELATIONS INTERNATIONALES, III, DE 1871 À 1945*, Paris, Hachette, 1994

Ross, Graham, *THE GREAT POWERS AND THE DECLINE OF THE EUROPEAN STATES SYSTEM. 1914 – 1945*, London, 1983

Simion, Aurică, *AGRESIUNILE NAZISTE DIN EUROPA ÎN ANII 1938 – 1939*, Editura Eminescu, București, 1983

Stokesbury, James L., *SCURTĂ ISTORIE A CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1993
Sherman, David Spector, Rene Ristelhueber, *A HISTORY OF THE BALKAN PEOPLES*, Twayne Publishers Inc., New York, 1971
Trotignon, *LE XXe SIÈCLE AMÉRICAIN*, Bordas, Paris, 1974
Titulescu, N., *DOCUMENTE DIPLOMATICE*, Editura Politică, București, 1967
Tabouis, G., *20 DE ANI DE TENSIUNE DIPLOMATICĂ*, Editura Politică, București, 1965
Yergin, Daniel, *LA PAIX SACCAGÉE. LES ORIGINES DE LA GUERRE FROIDE ET LA DIVISION DE L'EUROPE*, Editions Complexes, Paris, 1950
Werth, Al., *RUSSIA AT WAR. 1941 – 1945*, Barrie and Rockliff, London, 1964

Dragi studenti,

Pentru primul semestru, revine materia pana la sfarsitul celui de-al doilea razboi mondial (pana la pag 95). Va transmit si subiectele zilele astea. Sarbatori fericite!

D.Liciu